

LIETUVOS NACIONALINĖ MARTYNO MAŽVYDO BIBLIOTEKA
BIBLIOGRAFIJOS IR KNYGOTYROS CENTRAS

Bibliografija 2008–2009

MOKSLO DARBAI

Skiriama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos 90-mečiui

T U R I N Y S

Pratarmė	4
Preface	5

TARPTAUTINIAI KATALOGAVIMO PRINCIPAI

Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymas Statement of International Cataloguing Principles	6
--	---

Barbara B.
TILLET

Tarptautinių katalogavimo principų (ICP) ataskaita International Cataloguing Principles (ICP) Report	19
---	----

BIBLIOGRAFINIS UNIVERSUMAS IR SEMANTINIS ŽINIATINKLIS

Erin
COBURN,
Elisa
LANZI,
Elizabeth
O'KEEFE,
Regine
STEIN,
Ann
WHITESIDE

„Kultūros objektų katalogavimo“ taikymo patirtis: kultūros paveldo bendruomenei skirta kodavimo metodika <i>The Cataloging Cultural Objects Experience: Codifying Practice for the Cultural Heritage Community</i>	22
--	----

Gordon DUNSIRE	UNIMARC, RDA ir semantinis žiniatinklis UNIMARC, RDA and the Semantic Web	35
DOKUMENTINIS PAVELDAS IR TAPATUMO IŠSAUGOJIMAS		
Milda BARANAUSKIENĖ	Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kortelinių katalogų ir nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversija Retroconversion of the Card Catalogue and the National Retrospective Bibliography of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (Summary)	40 45
Gabriella CONTARDI	Italijos nacionalinė bibliotekų tarnyba (SBN): jungtinė bibliotekų paslaugų infrastruktūra ir bibliografinė apskaita The Italian National Library Service (SBN): a Cooperative Library Service Infrastructure and the Bibliographic Control	47
Larisa LEMPERTIENĖ	Žydų Apšvietos skelbėjai Lietuvoje – pirmieji hebrajiški žurnalai The First Hebrew Periodicals in Lithuania – Messengers of the Haskalah (Summary)	51 54
Jadvyga MISIŪNIENĖ	XV–XVIII amžių Biblijos Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje Bibles from the 15th–18th Centuries at the National Library of Lithuania (Summary)	55 71
Ingrida PAJEDAITĖ	Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcija The Collection of Drawings and Sketches by Lithuanian Artists (Summary)	82 94
Virginija SAVICKIENĖ	Vaisingas nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos dešimtmetis (1999–2009) A Fruitful Decade of the National Retrospective Bibliography (1999–2009) (Summary)	95 100
Regina VARNIENĖ- JANSSEN	Metodologiniai ir organizaciniai kultūros paveldo skaitmeninimo ir bibliografinės sklaidos aspektai: lietuviškoji koncepcija Methodological and Organisational Aspects of Digitisation and Bibliographic Access of the Cultural Heritage: Lithuanian Approach (Summary)	102 113
Silvija VĖLAVIČIENĖ	Lietuvių išeivijos archyvai: ir paieškos, ir išsaugojimo rūpestis Archives of Lithuanian Expatriates: Exploration and Concern for Preservation	114
Silvija VĖLAVIČIENĖ	Virtualioji Lietuvos spaudos biblioteka – patirties pamokos naujų iššūkių akivaizdoje The Virtual Library of Lithuanian Press: Challenges and Experience	119
KATALOGAVIMO PERSPEKTYVOS		
Jan PISANSKI, Maja ŽUMER, Trond AALBERG	FRBR'izavimas: šviesi valstybinės bibliografijos ateitis <i>Frbr'isation: Towards a Bright New Future for National Bibliographies</i>	122

Mirna WILLER	FRAD modelio ir IME ICC „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymo“ koncepcijų taikymas „UNIMARC vadovo: autoritetinių įrašų formato“ trečiojoje laidoje Third Edition of <i>UNIMARC Manual: Authorities Format</i> . How Does it Implement Concepts from the FRAD Model and IME ICC Statement of International Cataloguing Principles	127
-----------------	--	-----

APŽVALGOS

Jonas MAČIULIS	Lietuviškieji slapyvardžiai tarptautiniuose slapyvardžių sąvaduose Lithuanian Pseudonyms Within International Pseudonym Indices (Summary)	132 137
Maja ŽUMER	Gairės „Valstybinė bibliografija skaitmeniniame amžiuje: patarimai ir naujos kryptys“ National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions	139

PRATARMĖ

2009 metų gruodžio pabaigoje kukliai paminėjome 90-ąsias Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos metines. Deramai paminėti jubiliejų sukliudė pagrindinio jos pastato rekonstrukcija bei finansiniai nepritekliai. Todėl leidiniais, dedikuotais šiai datai, siekiama visuomenei pristatyti reikšmingiausius jos darbo barus.

Šiame mokslo darbų leidinyje publikuojami septynių Nacionalinės bibliotekos darbuotojų straipsniai, skirti skirtingoms kultūros paveldo sritims aptarti ir tuo pačiu parodantys, koks platus yra bibliotekos specialistų darbų spektras.

Milda Baranauskienė aptaria kortelinių katalogų ir nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversijos projektą, kuriuo siekiama sukurti greitesnę ir patogesnę prieigą prie informacijos apie Nacionalinės bibliotekos fondus bei šalies dokumentinį paveldą.

Nacionalinėje bibliotekoje saugoma turtinga žydų dokumentų kolekcija. Larisa Lempertienė nagrinėja maskilų periodikos ir žurnalistikos istorijos etapą, susijusį su Vilniumi, kur S. J. Finas 1844–1880 metais leido pirmuosius Rusijos imperijoje žydų periodinius leidinius.

Dokumentinio paveldo, esančio šios bibliotekos fonduose, analizei skirtas ir Jadvygos Misiūnienės straipsnis, kuriame labai išsamiai analizuojamos ir pristatomos XV–XVIII amžių Biblijos.

Viena reikšmingiausių Nacionalinės bibliotekos per tvarkų, sudariusių sąlygas Lietuvai kaip lygiavertei partnerei dalyvauti visuotinės bibliografinės apskaitos programoje, kaupiant ir skleidžiant bibliografinę informaciją apie mūsų šalies vertybių sistemą, kalbą, papročius ir šiuolaikinį kūrybinį vyksmą, užfiksuotą skelbiamuose dokumentuose, yra dokumentų bibliografinės apskaitos modernizavimas. Vieną šių darbo barų – retrospektyvinės bibliografijos rengimą 1999–2009 metais – apžvelgia Virginija Savickienė.

Apie vieningo požiūrio į kultūros paveldą formavimą, šio požiūrio įtvirtinimą strateginiuose Lietuvos kultūros politikos dokumentuose rašo Regina Varnienė-Janssen.

Silvija Vėlavičienė pateikia du straipsnius: viename aptaria Lietuvos išeivijos dokumentinio paveldo atsiradimą kuriamoje virtualioje elektroninio paveldo sistemoje, o kitame – atkreipia visuomenės dėmesį į lietuvių išeivijos archyvų paiešką ir išsaugojimą.

Jonas Mačiulis apžvelgia lietuviškųjų slapyvardžių atspindėjimą keliuose tarptautiniuose slapyvardžių sąvaduose.

Tradiciškai *Bibliografijoje* skelbiama kasmet vykstančių IFLA generalinių konferencijų medžiaga. Šiame leidinyje taip pat pateikiame užsienio autorių pranešimus, skaitytus 2009 metais Milane vykusioje 75-ojoje IFLA konferencijoje.

Kultūros kūrinių ir jų vaizdo pakaitalų aprašo, dokumentavimo ir katalogavimo praktinį vadovą *Cataloging Cultural Objects*, jo įtaką ir taikymą katalogavimo nuostatoms, skirtoms muziejų ir vaizdų bibliotekų bendruomenėms, aptaria Erin Coburn, Elisa Lanzi, Elizabeth O’Keefe, Regine Stein, Ann Whiteside.

Gordon Dunsire pristato naująjį metaduomenų standartą *RDA: Resource Description and Access*, skirtą informacijos išteklių turiniui aprašyti, palengvinti šio turinio identifikavimą ir prieigą prie jo susijusių modelių ir semantinio žiniatinklio kontekste.

Gabriella Contardi apžvelgia Italijos nacionalinę bibliotekų tarnybą (SBN) ir naująją SBN sistemą. Tai jungtinė bibliotekų paslaugų infrastruktūra ir bibliografinė apskaita.

Jan Pisanski, Maja Žumer ir Trond Aalberg straipsnyje „FRBR“ izavimas: šviesi valstybinės bibliografijos ateitis“ nagrinėja konceptualaus modelio FRBR naudojimą bibliografinės informacijos pateikimo modernizavimui. FRBR leidžia panaikinti duomenų dubliavimą bibliografinių duomenų bazėse, padeda nustatyti tvarką ir gali linijines bibliotekų duomenų bazes paversti tikraisiais elektroniniais ištekliais.

Apie autoritetinių įrašų formato UNIMARC trečiojoje laidoje padarytus pakeitimus ir praplėtimus, sudarančius galimybę išsamiau aprašyti objektus ir tuo pačiu pagerinti prieigą prie jų, rašo Mirna Willer.

Barbara B. Tillett pateikia Tarptautinių katalogavimo principų (ICP) ataskaitą.

Straipsnių rinkinyje taip pat pristatomas leidinys *National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions*, kurio parengime dalyvavo ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos atstovė.

Regina Varnienė-Janssen

PREFACE

At the end of December 2009 Martynas Mažvydas National Library of Lithuania marked its 90th anniversary. The undergoing reconstruction of the library's main building and financial shortage prevented us from paying as appropriate tribute to this date as it deserves. Therefore the National Library has committed to present major areas of its activities through publications dedicated to this anniversary.

This research publication includes seven articles by the National Library's staff members. They cover multiple areas of the cultural heritage, thus revealing the wide span of their authors' professional interest.

Milda Baranauskienė surveys the project for the retroconversion of card catalogues and the national retrospective bibliography, which aims at providing ready and convenient access to information about the National Library's collections and the Lithuanian documentary heritage.

The National Library holds a robust collection of Hebrew and Yiddish documents. Larisa Lempertienė analyses the stage in the history of journalism and periodical press of Jewish enlighteners (*maskilim*) which is related to Vilnius, where the first Hebrew periodicals in the Russian Empire were published by S. J. Finas in 1844–1880.

Jadvyga Misiūnienė's article is also concerned with the National Library's documentary heritage collections. It presents a comprehensive analysis of Bibles from 15th–18th centuries.

Modernization of bibliographic control of documents has been one of the most significant transformative changes undertaken by the National Library. It has made Lithuania an equal partner in the programme of the Universal Bibliographic Control, enabling it to collect and disseminate information about Lithuanian national values as well as the language, traditions and current creative process of this country reflected in the published documents. Virginija Savickienė describes one area of this activity: preparation of the retrospective bibliography during 1999–2009.

Framing of memory institutions' organizational structures is often determined by sectoral factors, though a work of art, an authorial manuscript of this work or a review of this same work – all of them share the same cultural and historical context. Regina Varnienė-Janssen writes in her article about the development of a common approach to the cultural heritage, establishment of this approach within strategic documents on Lithuanian cultural policy and its realization.

Silvija Vėlavičienė presents two articles: one of them discusses the ways by which the documentary heritage of Lithuanian emigrants found its place in the virtual electronic heritage system which is being created, and the other unfolds the process of the search for emigration archives and their preservation.

Jonas Mačiulis analyses the coverage of Lithuanian pseudonyms in several international digests of pseudonyms.

Bibliografija has a tradition of presenting materials from annual IFLA general conferences. This issue also includes reports by foreign authors delivered at the 75th IFLA conference in Milan, Italy, in 2009.

Erin Coburn, Elisa Lanzi, Elizabeth O'Keefe, Regine Stein and Ann Whiteside discuss *Cataloging Cultural Objects*, a practical guide to description, documentation and cataloguing of cultural works and their images, and its influence and implementation in cataloguing settings for the museum and image library community.

Gordon Dunsire introduces the new metadata standard *RDA: Resource Description and Access* developed for describing the content of information resources and facilitating identification and access of this content in the context of associated models and the Semantic Web.

Gabriella Contardi describes the Italian National Library Service (SBN) and the newly created SBN system, which represent a cooperative library service infrastructure and bibliographic control.

Jan Pisanski, Maja Žumer and Trond Aalberg in their article "Frbrisation: Towards a Bright New Future for National Bibliographies" investigate application of the FRBR conceptual model for modernization of the display of bibliographic information. FRBR has the power to eliminate duplication of data in databases, helps establish order and has the potential to turn linear library databases into a true networked environment.

Mirna Willer writes about changes and additions to the third edition of *UNIMARC Manual: Authorities Format*, which permit more concise description of objects, also facilitate access to them.

Barbara B. Tillett presents the International Cataloguing Principles (ICP) report.

This collection of articles also introduces the publication *National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions*, among the authors of which is the representative of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania.

Regina Varnienė-Janssen

Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymas

Ižanga

Tarptautinė katalogavimo principų konferencija 1961 m.¹ priėmė Principų išdėstymą, visiems žinomą kaip Paryžiaus principai. Akivaizdu, kad jų tikslas – būti tarptautinio katalogavimo standartizavimo pagrindu – buvo pasiektas: nuo to laiko daugelis visame pasaulyje sukurtų katalogavimo taisyklių visiškai arba didele dalimi atitiko Paryžiaus principus.

Praėjus daugiau nei keturiasdešimčiai metų, turėti bendrus tarptautinius katalogavimo principus yra dar svarbiau, nes viso pasaulio kataloguotojai ir vartotojai naudoja OPAC (Online Public Access Catalogues) – nuotolinės prieigos katalogus. Dabar, prasidedant XXI amžiui, IFLA bando sukurti naują principų išdėstymą, kuris taikomas nuotoliniams bibliotekų katalogams ir už jų ribų. Pagrindinis principas – katalogo patogumas vartotojams.

Šis išdėstymas pakeičia Paryžiaus principus ir praplečia jų galiojimą ne tik tekstiniams kūriniams, bet ir visų rūšių medžiagai ir ne tik pirmojo elemento pasirinkimui bei jo formai, bet ir visiems bibliografinių ir autoritetinių duomenų, vartojamų bibliotekų kataloguose, aspektams. Jis apima ne tik principus ir tikslus (t. y. katalogo funkcijas), bet ir pagrindines taisykles, kurios turi būti įtrauktos į katalogavimo taisykles tarptautiniu mastu, taip pat paieškos galimybių ir paieškos rezultatų gaires.

Išdėstymas apima:

1. Taikymo sritį;
2. Bendruosius principus;
3. Entitetus, atributus ir santykius;
4. Katalogo tikslus ir funkcijas;
5. Bibliografinį aprašą;
6. Kreipties elementus;
7. Paieškos galimybių pagrindus.

Šis išdėstymas paremtas turtingomis pasaulio katalogavimo tradicijomis,² taip pat IFLA konceptuali modeliu *Functional Requirements for Bibliographic Records* (FRBR).³

Tikimasi, kad šis išdėstymas padės tarptautiniu lygiu bendrai naudotis bibliografiniais ir autoritetiniais duomenimis, o katalogavimo taisyklių kūrėjams – sukurti tarptautines katalogavimo taisykles.

¹ International Conference on Cataloguing Principles (Paris : 1961). Report. – London : International Federation of Library Associations, 1963, p. 91-96. Taip pat: *Library Resources and Technical Services*, v. 6 (1962), p. 162-167; ir *Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October, 1961*. – Annotated edition / with commentary and examples by Eva Verona. – London : IFLA Committee on Cataloguing, 1971.

² Cutter, Charles A. *Rules for a dictionary catalog*. 4th ed., rewritten. – Washington, D.C. : Government Printing office, 1904; Ranganathan, S.R. *Heading and canons*. – Madras [India] : S. Viswanathan, 1955; ir Lubetzky, Seymour. *Principles of Cataloging. Final Report. Phase I: Descriptive Cataloging*. – Los Angeles, Calif. : University of California, Institute of Library Research, 1969.

³ *Functional Requirements for Bibliographic Records: Final report*. – München : Saur, 1998. (IFLA UBCIM publications new series; v. 19). IFLA svetainė: <http://www.ifla.org/VII/s/13/frbr> (1997 m. rugsėjo mėn., pakeitimai ir papildymai iki 2008 m. vasario mėn.). FRBR modelis netrukus bus praplėstas pagal *Functional Requirements for Authority Data* (FRAD) ir *Functional Requirements for Subject Authority Data* (FRSAD).

1. Taikymo sritis

Pateiktieji principai yra katalogavimo taisyklių tobulinimo gairės. Jie taikomi bibliografiniams bei autoritetiniams duomenims ir šiuolaikiniams bibliotekų katalogams. Principai taip pat gali būti taikomi bibliotekų, archyvų, muziejų ir kitų bendruomenių sudaromoms bibliografinėms priemonėms ir kitiems duomenų failams.

Jais siekiama pateikti nuoseklų požiūrį į visų rūšių bibliografinių išteklių aprašomąjį ir dalykinį bei sisteminį katalogavimą.

2. Bendrieji principai

Katalogavimo taisyklės sudaromos vadovaujantis keletu principų.⁴ Pats svarbiausias principas – patogumas vartotojui.⁵

- 2.1. *Patogumas vartotojui.* Kai priimami sprendimai rengiant aprašus ir kontroliuojamas vardų formas prieigai, reikia galvoti apie vartotoją.
- 2.2. *Įprastas vartojimas.* Žodynas, vartojamas aprašuose ir suteikiant prieigą, turi atitikti daugumos vartotojų žodyną.
- 2.3. *Pateikimas.* Aprašai ir kontroliuojamos vardų formos turi remtis tuo, kaip entitetas pristato pats save.
- 2.4. *Tikslumas.* Aprašomas entitetas turi būti tiksliai atvaizduotas.
- 2.5. *Išsamumas ir būtinumas.* Turi būti įtraukiami prieigai tik tie aprašo duomenų elementai ir kontroliuojamos vardų formos, kurių reikia vartotojo užduotims atlikti ir kurie būtini, kad vartotojas galėtų vienareikšmiškai identifikuoti entitetą.
- 2.6. *Svarba.* Duomenų elementai turi būti bibliografiškai svarbūs.
- 2.7. *Ekonomija.* Kai tikslą galima pasiekti keliais būdais, pirmenybė turi būti teikiama ekonomiškiausiajam (t. y. pigiausiajam arba paprasčiausiajam) būdui.
- 2.8. *Suderinamumas ir standartizavimas.* Aprašai ir kreipties elementų sudarymas turi būti kiek galima labiau standartizuoti. Tai užtikrina didesnę suderinamumą, kuris savo ruožtu leidžia bendrai naudotis bibliografiniais ir autoritetiniais duomenimis.
- 2.9. *Integravimas.* Visų rūšių medžiagos aprašai ir kontroliuojamos visų rūšių entitetų vardų formos turi būti, kiek tai įmanoma, paremtos bendromis taisyklėmis.

Katalogavimo taisyklės turi būti *pagrįstos* ir *nepasirenkamos savo nuožiūra*. Kartais šie principai gali vienas kitam prieštarauti, tuomet reikia priimti suprantamą ir praktišką sprendimą.

3. Entitetai, atributai ir santykiai

Katalogavimo taisyklėse entitetai, atributai ir santykiai turi būti traktuojami taip, kaip jie apibūdinami bibliografinio universumo konceptualiuose modeliuose.⁶

3.1. Entitetai

Bibliografiniais ir autoritetiniais duomenimis gali būti atvaizduoti šie entitetai:

- kūrinys,
- išraiška,
- apraiška,

⁴ Pagal bibliografijos teorijos literatūrą, ypač Ranganathan ir Leibniz darbus, aprašytus: Svenonius, Elaine. *The Intellectual Foundation of Information Organization*. Cambridge, Mass. : MIT Press, 2000, p. 68. Dalykiniais tezaurams taikomi papildomi principai, kurie šiame išdėstyme kol kas nepateikti.

⁵ Principų tvarka nuo 2.2 iki 2.9 ypatingos reikšmės neturi.

⁶ IFLA konceptualūs modeliai yra FRBR, FRAD ir FRSAD.

vienetas,⁷
 asmuo,
 giminė,
 kolektyvas,⁸
 sąvoka,
 objektas,
 įvykis,
 vieta.⁹

3.2. Atributai

Kiekvieną entitetą identifikuojantys atributai turi būti vartojami kaip duomenų elementai.

3.3. Santykiai

Turi atspindėti bibliografiškai svarbūs entitetų tarpusavio santykiai.

4. Katalogo tikslai ir funkcijos¹⁰

Katalogas turi būti efektyvi ir veiksminga priemonė, padedanti vartotojui:

4.1. rasti rinkinyje bibliografinius išteklius kaip paieškos rezultata, vartojant išteklių atributus ar santykius:

4.1.1. rasti vieną išteklį,

4.1.2. rasti išteklių grupes, reprezentuojančias:

visus išteklius, priklausančius tam pačiam kūriniiui,

visus išteklius, įkūnijančius tą pačią išraišką,

visus išteklius, pateikiančius tą pačią apraišką,

visus išteklius, susijusius su pateiktu asmeniu, gimine ar kolektyvu,

visus pateikto dalyko išteklius,

visus išteklius, apibūdinamus kitais kriterijais (kalba, publikavimo vieta, publikavimo data, turinio rūšis, laikmenos rūšis ir t. t.), kurie paprastai vartojami kaip antriniai paieškos rezultatų ribojimo kriterijai.

4.2. identifikuoti bibliografinį išteklį ar veiksni (t. y. patvirtinti, kad aprašytas entitetas atitinka ieškomąjį, arba atskirti du ar daugiau panašias charakteristikas turinčių entitetų);

4.3. atrinkti bibliografinį išteklį, kuris atitinka vartotojo reikmes (t. y. parinkti išteklį, kuris tenkina vartotojo reikalavimus formos, turinio, laikmenos ir t. t. atžvilgiu, arba atsisakyti išteklių, kaip neatitinkančio vartotojo reikmių);

4.4. įsigyti arba **gauti** prieigą prie aprašyto vieneto (t. y. suteikti informaciją, kuri padėtų vartotojui įsigyti vieneta perkant, skolinantis ir t. t. ar gauti prieigą prie vieneto elektroniniu būdu, prisijungus prie nuotolinio šaltinio); arba įsigyti ar gauti prieigą prie autoritetinių ar bibliografinių duomenų;

⁷ Kūrinys, išraiška, apraiška ir vienetas priklauso 1-ajai entitetų grupei, aprašytai FRBR modelyje.

⁸ Asmuo, giminė ir kolektyvas priklauso 2-ajai entitetų grupei, aprašytai FRBR ir FRAD modeliuose.

⁹ Sąvoka, objektas, įvykis ir vieta priklauso 3-ajai entitetų grupei, aprašytai FRBR modelyje. Visi entitetai gali būti susiję dalyko santykiu su kūriniiu.

¹⁰ 4.1–4.5 parengta pagal: Svenonius, Elaine. *The Intellectual Foundation of Information Organization*. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 2000.

4.5. orientuotis kataloge ir toliau (t. y. naudotis logiškai sutvarkytais bibliografiniais ir autoritetiniais duomenimis ir pateiktais aiškiais katalogo naršymo būdais, taip pat pateiktais kūrinių, išraiškų, apraiškų, vienetų, asmenų, giminių, kolektyvų, sąvokų, objektų, įvykių ir vietų tarpusavio santykiais).

5. Bibliografinis aprašas

5.1. Paprastai kiekvienai apraiškai turi būti parengtas atskiras bibliografinis aprašas.

5.2. Bibliografinis aprašas dažniausiai turi remtis vienetu kaip apraiškos atstovu ir gali apimti atributus, priklausančius jame pateiktam kūriniui (kūriniams) ir išraiškai (išraiškoms).

5.3. Aprašomieji duomenys turi būti sudaryti vadovaujantis tarptautiniu lygiu pripažintu standartu.¹¹

5.4. Aprašai gali būti kelių išsamumo lygių, priklausomai nuo katalogo ar bibliografinio failo paskirties. Informacija apie išsamumo lygį turi būti skelbiama vartotojui.

6. Kreipties elementai

6.1. Bendrieji teiginiai

Kreipties elementai, skirti bibliografinių ir autoritetinių duomenų paieškai, turi būti sudaromi vadovaujantis bendraisiais principais (žr. 2. **Bendrieji principai**). Kreipties elementai gali būti kontroliuojami ir nekontroliuojami.

6.1.1. Kontroliuojami kreipties elementai turi būti sudaromi aprobuotoms vardų formoms ir vardų formų variantams, tokiems entitetams, kaip asmenys, giminės, kolektyvai, kūriniai, išraiškos, apraiškos, vienetai, sąvokos, objektai, įvykiai ir vietos. Kontroliuojami kreipties elementai užtikrina nuoseklumą, kuris būtinas jungiant susijusių išteklių bibliografinių įrašų grupes.

6.1.1.1. Autoritetiniai įrašai turi būti sudaromi siekiant kontroliuoti aprobuotas vardų formas, vardo formų variantus ir identifikatorius, vartojamus kaip kreipties elementai.

6.1.2. Nekontroliuojami kreipties elementai gali būti pateikiami kaip bibliografiniai duomenys vardams, antraštėms (pvz., apraiškoje rasta pagrindinė antraštė), kodams, reikšminiams žodžiams ir t. t., kurie nekontroliuojami autoritetiniuose įrašuose.

6.2. Kreipties elementų pasirinkimas

6.2.1. Kaip kreipties į **bibliografinį įrašą** elementai vartojami aprobuoti kreipties elementai kūriniams ir išraiškoms (kontroliuojama forma), įkūnytoms ištekliuje, apraiškos antraštė (paprastai nekontroliuojama forma) ir aprobuoti kreipties elementai kūrinių kūrėjams.

6.2.1.1. Kolektyvas kaip kūrėjas: kolektyvas turi būti laikomas kūrėju tų kūrinių, kurie išreiškia kolektyvinę mintį ar kolektyvo veiklą, arba kai antraštės formuluotė, atskleidžianti kūrinio pobūdį, aiškiai rodo, kad atsakomybė už kūrinio turinį tenka kolektyvui. Tai taikoma, net jei kūrinyje pasirašytas asmens, kuris yra kolektyvo pareigūnas ar tarnautojas.

¹¹ Bibliotekų bendruomenei tarptautiniu lygiu pripažintas standartas – *International Standard Bibliographic Description*.

6.2.2. Kaip papildomi kreipties į bibliografinius įrašus elementai turi būti sudaromi aprobuoti kreipties elementai asmenims, giminėms, kolektyvams ir dalykams, kurie gali būti naudingi ieškant ir identifikuojant aprašomą bibliografinį išteklių.

6.2.3. Kaip kreipties į **autoritetinį įrašą** elementai vartojama entiteto aprobuota vardo forma, taip pat jo vardo formų variantai.

6.2.4. Papildoma prieiga gali būti sukurta per susijusių entitetų vardus.

6.3. Aprobuoti kreipties elementai

Aprobuotas kreipties elementas entiteto vardui turi būti įrašytas į autoritetinį įrašą kartu su entiteto identifikatoriais ir vardo formų variantais. Aprobuotas kreipties elementas gali būti reikalingas kaip trūkstama atvaizdavimo forma.

6.3.1. Aprobuoti kreipties elementai turi būti sudaromi vadovaujantis standartu.

6.3.2. Aprobuotų kreipties elementų kalba ir rašto sistema

6.3.2.1. Jei vardai pateikti keliomis kalbomis ir (arba) rašto sistemomis, pirmenybė pasirenkant aprobuotą kreipties elementą turi būti teikiama informacijai, rastai kūrinio, išreikšto originalo kalba ir rašto sistema, apraiškose;

6.3.2.1.1. tačiau jei originalo kalba ar rašto sistema paprastai kataloge nevartojama, aprobuotas kreipties elementas gali būti paremtas formomis, kurios randamos apraiškose arba informaciniuose šaltiniuose viena iš kalbų ar rašto sistemų, labiausiai tinkančių katalogo vartotojams;

6.3.2.1.2. jei įmanoma, per kontroliuojamą kreipties elementą (arba per aprobuotą vardo formą, arba vardo formos variantą) turi būti suteikiama prieiga originalo kalba ir rašto sistema.

6.3.2.2. Jei pageidautina transliteracija, būtina remtis tarptautiniu rašto konversijos standartu.

6.3.3. Aprobuoto kreipties elemento pasirinkimas

Vardo, pasirinkto kaip aprobuotas kreipties elementas entitetui, pagrindas turi būti vardas, kuris vienareikšmiškai identifikuoja entitetą arba kaip dažniausiai randamas apraiškose, arba kaip gerai žinomas vardas, randamas informaciniuose šaltiniuose ir priimtinas katalogo vartotojams (pvz., sutartinis vardas).

6.3.3.1. Aprobuoto kreipties elemento asmeniui, giminei, kolektyvui pasirinkimas

Jei asmuo, giminė ar kolektyvas vartoja įvairius vardus ar vardų formų variantus, kaip pagrindas aprobuotam kreipties elementui pasirenkamas kiekvieno konkretaus identiteto vienas vardas arba viena vardo forma.

6.3.3.1.1. Jei apraiškose ir (arba) informaciniuose šaltiniuose yra randamos skirtingos vardo formos ir šie variantai nėra skirtingi to paties vardo pavidalai (pvz., visa ir trumpa forma), pirmenybė teikiama

6.3.3.1.1.1. visuotinai žinomam (arba sutartiniam) vardui, jei jis yra nurodytas, o ne oficialiam vardui arba

6.3.3.1.1.2. oficialiam vardui, jei visuotinai žinomas ar sutartinis vardas nėra nurodytas.

6.3.3.1.2. Jei įvairiais gyvavimo laikotarpiais kolektyvas vartojo skirtingus vardus, kurių negalima laikyti nežymiai tesiskiriančiais to paties vardo variantais, kiekvienas entitetas, identifikuotas reikšmingai pakeistu vardu, turi būti laikomas nauju entitetu. Kiekvieno entiteto atitinkami autoritetiniai duomenys turi būti susieti, paprastai susiejama su ankstesnėmis ir vėlesnėmis kolektyvo vardų aprobuotomis formomis.

6.3.3.2. Aprobuoto kreipties elemento kūriniai ir išraiškai pasirinkimas

Jei kūrinys turi kelias antraštes, kaip aprobuoto kreipties elemento kūriniai ir išraiškai pagrindas pasirenkama viena antraštė.

6.3.4. Vardo forma aprobuotiems kreipties elementams

6.3.4.1. Asmenų vardo forma

Jei asmens vardą sudaro keletas žodžių, pirmąjį žodį aprobuotam kreipties elementui reikia pasirinkti pagal šalies taisykles ir kalbą, kurios labiausiai susijusios su asmeniu, kaip randama apraiškose arba informaciniuose šaltiniuose.

6.3.4.2. Giminių vardo forma

Jei giminės vardą sudaro keletas žodžių, pirmąjį žodį aprobuotam kreipties elementui reikia pasirinkti pagal šalies taisykles ir kalbą, kurios labiausiai susijusios su gimine, kaip randama apraiškose arba informaciniuose šaltiniuose.

6.3.4.3. Kolektyvų vardo forma

Kaip aprobuotas kreipties elementas kolektyvui, vardas turi būti pateikiamas tiesiogine tvarka, kaip randama apraiškose arba informaciniuose šaltiniuose, išskyrus:

6.3.4.3.1. jei kolektyvas yra jurisdikcijos ar teritorinės valdžios dalis, aprobuotas kreipties elementas turi apimti esamą metu vartojamą teritorijos vardo formą ta kalba ir rašto sistema, kuri geriausiai atitinka katalogo vartotojų poreikius;

6.3.4.3.2. jei kolektyvo vardas rodo pavaldumą ar pavaldumo funkciją arba vardo nepakanka pavaldžiam kolektyvui identifikuoti, aprobuotas kreipties elementas pradedamas vadovaujančio kolektyvo vardu.

6.3.4.4. Kūrinių ir išraiškų vardo forma

Aprobuotas kreipties elementas kūriniai, išraiškai, apraiškai ar vienetui gali būti arba vien antraštė, arba antraštė kartu su aprobuotu kreipties elementu kūrinio kūrėjui (kūrėjams).

6.3.4.5. Vardų diferenciacija

Prireikus atskirti entitetą nuo kitų entitetų, turinčių tą patį vardą, į aprobuotą kreipties elementą entitetui turi būti įtraukiami kiti identifikuojantys požymiai. Jei pageidaujama, tokie identifikuojantys požymiai gali būti įtraukiami kaip vardo formų variantų dalis.

6.4. Vardų variantai ir vardo formų variantai

Nepriklausomai nuo to, kuris vardas pasirenkamas aprobuotam kreipties elementui, vardų variantai ir vardo formų variantai taip pat įtraukiami į kontroliuojamą prieigą.

7. Paieškos galimybių pagrindai

7.1. Paieška

Kreipties elementai yra bibliografinių ir autoritetinių įrašų elementai, kurie 1) užtikrina patikimą bibliografinių ir autoritetinių įrašų bei su jais susijusių bibliografinių išteklių paiešką ir 2) apriboja paieškos rezultatus.

7.1.1. Paieškos priemonės

Turi būti sudaryta galimybė atlikti vardų, antraščių ir dalykų paiešką naudojantis visomis konkrečiame bibliotekos kataloge ar bibliografiniame faile prieinamomis priemonėmis (pagal išsamias vardų formas, reikšminius žodžius, frazes, sutrumpinimus, identifikatorius ir t. t.).

7.1.2. Esminiai kreipties elementai

Esminiai kreipties elementai yra tie, kurie remiasi pagrindiniais kiekvieno entiteto atributais ir santykiais bibliografiniame arba autoritetiniame įrašė.

7.1.2.1. Esminiai kreipties elementai bibliografiniuose įrašuose yra:

aprobuotas kreipties elementas kūrinio kūrėjo vardui arba pirmojo įvardyto kūrėjo vardui, kai išvardyti keli kūrėjai,
 aprobuotas kreipties elementas kūriniui / išraiškai (gali apimti aprobuotą kreipties elementą kūrėjui),
 apraiškos pagrindinė antraštė ar dirbtinė antraštė,
 apraiškos publikavimo ar išleidimo metai,
 kontroliuojami dalykiniai terminiai ir (arba) klasifikaciniai indeksai kūriniui,
 aprašomo entiteto standartiniai numeriai, identifikatoriai ir registracinės antraštės.

7.1.2.2. Esminiai kreipties elementai autoritetiniuose įrašuose yra:

entiteto aprobuotas vardas ar antraštė,
 entiteto identifikatoriai,
 entiteto vardu variantai ir vardo ar antraštės formų variantai.

7.1.3. Papildomi kreipties elementai

Kitų bibliografinio aprašo ar autoritetinio įrašo sričių atributai gali būti reikalingi kaip pasirenkamieji kreipties elementai arba kaip filtravimo ar paieškos ribojimo priemonės.

7.1.3.1. Tokie atributai (jie nėra ribojami) bibliografiniuose įrašuose yra:

kūrėjų vardai, pateikti po pirmojo kūrėjo vardo,
 asmenų, giminių ar kolektyvų, atlikusių ne kūrėjų funkciją, vardai (pvz., atlikėjų),
 antraščių variantai (pvz., gretutinės antraštės, prieštekstinės antraštės),
 aprobuoti kreipties elementai serijai,
 bibliografinių įrašų identifikatoriai,
 išraiškos, įkūnytos apraiškoje, kalba,
 publikavimo vieta,
 turinio rūšis,
 laikmenos rūšis.

7.1.3.2. Tokie atributai (jie nėra ribojami) autoritetiniuose įrašuose yra:

susijusių entitetų vardai ar antraštės,
 autoritetinių įrašų identifikatoriai.

7.2. Paieškos rezultatai

Kai randama keletas įrašų su tuo pačiu kreipties elementu, įrašai turi būti pateikiami logine tvarka, patogia katalogo vartotojams, pageidautina, pagal standartą, tinkantį kreipties elemento kalbai ir rašto sistemai.

ICP ŽODYNAS

Žodyne pateikiami „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstyme“ (*Statement of International Cataloguing Principles* (ICP)) specifine prasme (nesutampančia su įprastame žodyne apibrėžiama) vartojami terminai. Pabaigoje pateikiami terminai, kurie buvo vartojami Paryžiaus principuose arba kitose ankstesnėse katalogavimo taisyklėse ir kuriuos IME ICC dalyviai norėjo paminėti kaip nebevertojamus.

PT = platesnis terminas; ST = siauresnis terminas; SJT = susijęs terminas.

Apraiška (manifestation) – fizinis kūrinio išraiškos įkūnijimas.

[Šaltinis: FRAD, FRBR]

Apraiška gali apimti kūrinių rinkinį, atskirą kūrinį ar kūrinio sudėtinę dalį. Apraiškos gali būti pateikiamos vienu ar daugiau fizinių vienetų.

[Šaltinis: IME ICC]

Aprašomasis katalogavimas (descriptive cataloguing) – katalogavimo dalis, kuri pateikia ir aprašomuosius duomenis, ir kreipties elementus, išskyrus dalykinius terminus ir klasifikacinius indeksus.

[Šaltinis: IME ICC]

Žr. *taip pat* Bibliografinis aprašas [SJT], Dalykinis ir sisteminis katalogavimas [SJT]

Aprobuota vardo forma (authorized form of name) – vardo forma, pasirinkta kaip aprobuotas kreipties elementas entitetui.

Žr. *taip pat* Aprobuotas kreipties elementas [SJT], Prioritetinis vardas [SJT], Sutartinis vardas [SJT], Vardas [PT], Vardo formos variantas [SJT]

Aprobuotas kreipties elementas (authorized access point) – prioritetinis kontroliuojamas kreipties elementas entitetui, nustatytas ir sudarytas vadovaujantis taisyklėmis arba standartais.

[Šaltinis: IME ICC]

Žr. *taip pat* Aprobuota vardo forma [SJT], Kontroliuojamas kreipties elementas [PT], Kreipties elementas [PT], Prioritetinis vardas [SJT], Vardo formos variantas [SJT]

Asmuo (person) – individas arba vienintelė tapatybė, nusistatyta ar priimta individo arba grupės.

[Šaltinis: FRBR, pakeista FRAD, pakeitimas IME ICC]

Atributas (attribute) – entiteto charakteristika. Atributas gali būti neatskiriama entiteto dalis arba priskiriama jam išoriškai.

[Šaltinis: FRBR]

Autoritetinis įrašas (authority record) – duomenų elementų rinkinys, kuris identifikuoja entitetą ir gali būti vartojamas palengvinti prieigą prie aprobuoto kreipties elemento šiam entitetui arba bet kurio kreipties elemento entitetui išvedimą.

[Šaltinis: IME ICC]

Bibliografinis aprašas (bibliographic description) – bibliografinių duomenų, identifikuojančių bibliografinį išteklių, rinkinys.

[Šaltinis: pakeista ISBD]

Žr. *taip pat* Aprašomasis katalogavimas [SJT]

Bibliografinis įrašas (bibliographic record) – duomenų elementų rinkinys, kuris aprašo bibliografinį išteklių, suteikia prieigą prie jo ir identifikuoja susijusius kūrinius ir išraiškas.

[Šaltinis: IME ICC]

Bibliografinis išteklius (bibliographic resource) – bibliotekų ir panašių rinkinių entitetas, susidedantis iš intelektualinės ar meninės kūrybos produktų. Bibliografiniai ištekliai FRBR modelyje yra 1-osios grupės entitetai: kūrinys, išraiška, apraiška ir vienetas.

[Šaltinis: IME ICC]

Bibliografinis universumas (bibliographic universe) – sritis, jungianti bibliotekų, archyvų, muziejų ir kitų informacinių bendruomenių rinkinius.

[Šaltinis: IME ICC]

Bibliografiškai svarbus (bibliographically significant) – entiteto arba atributo, arba santykio rūšis, kuri turi ypatingą reikšmę ar svarbą bibliografinių išteklių kontekste.

[Šaltinis: IME ICC]

Dalykinis ir sisteminis katalogavimas (subject cataloguing) – katalogavimo dalis, kuri pateikia kontroliuojamus dalykinius terminus ir (arba) klasifikacinius indeksus.

[Šaltinis: IME IC]

Žr: *taip pat* **Aprašomasis katalogavimas [SJT]**

Entitetas (entity) – tai, kam būdingas vientisumas ir savarankiškumas; tai, kas nepriklausomai ar atskirai egzistuoja; abstrakcija, ideali koncepcija, minties objektas arba transcendentinis objektas.

[Šaltinis: Webster's 3rd]

FRBR ir FRAD entitetų rūšių pavyzdžiai apima intelektualinės ar meninės kūrybos produktus (kūrinys, išraiška, apraiška ir vienetas); veiksnius (asmenys, giminės, kolektyvai), atsakingus už intelektualinio ar meninio turinio sukūrimą, už turinio fizine forma išleidimą ir platinimą arba saugojančius produktą; kūrinio dalyką (kūrinys, išraiška, apraiška, vienetas, asmuo, giminė, kolektyvas, sąvoka, objektas, įvykis, vieta).

[Šaltinis: IME ICC]

Esminis kreipties elementas (essential access point) – kreipties elementas, pagrįstas pagrindiniu entiteto atributu ar santykiu bibliografiniame ar autoritetiniame įrašė, palengvinantis šio įrašo paiešką ir identifikavimą.

[Šaltinis: IME ICC]

Žr: *taip pat* **Kreipties elementas [PT], Papildomas kreipties elementas [SJT]**

Giminė (family) – du ar daugiau asmenų, susijusių gimimo, santuokos, įvaikinimo arba panašiu juridiniu statusu arba kitu būdu pristatančių save kaip giminę.

[Šaltinis: FRAD, pakeitimas IME ICC]

Identifikatorius (identifier) – numeris, kodas, žodis, frazė, logotipas, ženklas ir t. t., kurie susiję su entitetu ir padeda atskirti entitetą nuo kitų entitetų toje srityje, kurioje taikomas konkretus identifikatorius.

[Šaltinis: FRAD]

Išraiška (expression) – intelektualinis ar meninis kūrinio realizavimas.

[Šaltinis: FRAD, FRBR]

Įvykis (event) – veiksmas arba faktas.

[Šaltinis: FRAD (tai, kas neatlieka kolektyvo funkcijų, laikomi dalykais), FRBR]

Kolektyvas (corporate body) – organizacija ar asmenų ir (arba) organizacijų grupė, kuri identifikuojama pagal konkretų vardą ir kuri veikia arba gali veikti kaip visuma.

[Šaltinis: pakeitimas FRAD, FRBR]

Kontroliuojamas kreipties elementas (controlled access point) – kreipties elementas, įrašytas į autoritetinį įrašą.

[Šaltinis: pakeitimas GARR]

Kontroliuojami kreipties elementai apima ir aprobuotas vardų formas, ir tas formas, kurios laikomos formų variantais. Jie gali būti:

- pagrįsti asmenų, giminių ir kolektyvų vardais,
- pagrįsti kūrinių, išraiškų, apraiškų ir vienetų vardais (t. y. antraštėmis),
- dviejų vardų derinys, tuo atveju, kai vardo / antraštės kreipties elementas pristato kūrinį, kuriame kūrėjo vardas sujungtas su kūrinio antrašte,
- pagrįsti įvykių, objektų, sąvokų ir vietų terminais,
- pagrįsti identifikatoriais, tokiais kaip standartiniai numeriai, klasifikaciniai indeksai ir t. t.

Pats vardas gali būti papildytas kitais elementais (pvz., datomis), siekiant atskirti entitetus, turinčius identiškus ar panašius vardus.

[Šaltinis: FRAD – toliau pažymima, kad modelis akcentuoja vardus ir terminus, kontroliuojamus autoritetiniame faile]

Žr. taip pat **Aprobuotas kreipties elementas [ST], Kreipties elementas [PT], Nekontroliuojamas kreipties elementas [SJT], Vardas [SJT], Vardo formos variantas [ST]**

Kreipties elementas (access point) – vardas, terminas, kodas ir t. t., pagal kurį ieškomi ir identifikuojami bibliografiniai arba autoritetiniai duomenys.

[Šaltinis: GARR, pakeitimas FRAD ir IME ICC]

Žr. taip pat **Aprobuotas kreipties elementas [ST], Esminis kreipties elementas [ST], Kontroliuojamas kreipties elementas [ST], Nekontroliuojamas kreipties elementas [ST], Papildomas kreipties elementas [ST], Vardas [SJT], Vardo formos variantas [ST]**

Kūrėjas (creator) – asmuo, giminė ar kolektyvas, atsakingi už intelektualinį ar meninį kūrinio turinį.

[Šaltinis: IME ICC]

Žr. taip pat **Veiksnyas [PT]**

Kūrinys (work) – individuali intelektualinė ar meninė kūryba (t. y. intelektualinis ar meninis turinys).

[Šaltinis: FRAD, FRBR, pakeitimas IME ICC]

Laikmenos rūšis (carrier type) – apibūdinimas, atspindintis informacijos laikymo formatą ir laikmenos fizinę formą, suderintą su tarpininkaujancio įtaiso, reikalingo išteklaus turiniui peržiūrėti, atkurti, paleisti ir t. t., rūšimi. Laikmenos rūšis atspindi apraiškos atributus.

[Šaltinis: pakeitimas iš 2008 m. sausio mėn. RDA žodyno]

Nekontroliuojamas kreipties elementas (uncontrolled access point) – kreipties elementas, kuris nėra kontroliuojamas autoritetinio įrašo.

[Šaltinis: IME IC]

Žr. taip pat **Kontroliuojamas kreipties elementas [SJT], Kreipties elementas [PT]**

Objektas (object) – materialus daiktas.

[Šaltinis: FRBR]

Papildomas kreipties elementas (additional access point) – kreipties elementas, kuris gali būti vartojamas papildomai prie esminių kreipties elementų bibliografinių arba autoritetinių duomenų paieškai palengvinti.

[Šaltinis: IME ICC]

Žr. taip pat **Esminis kreipties elementas [SJT], Kreipties elementas [PT]**

Prioritetinis vardas (preferred name) – entiteto vardas, pasirinktas pagal taisykles arba standartus ir vartojamas kaip pagrindas sudarant aprobuotą kreipties elementą entitetui.

[Šaltinis: IME ICC]

Žr. taip pat **Aprobuota vardo forma [SJT], Aprobuotas kreipties elementas [SJT], Sutartinis vardas [SJT], Vardas [PT]**

Registracinė antraštė (key title) – vienintelis vardas, kurį tęsiamajam ištekliui nustato ISSN tinklas ir kuris neatskiriamai susijęs su savo ISSN. Registracinė antraštė gali sutapti su pagrindine antrašte arba, siekiant unikalumo, ji gali būti papildyta identifikuojančiais ir (arba) aiškinančiais elementais, tokiais kaip leidžiančiojo kolektyvo vardas, publikavimo vieta, laidos duomenys.

[Šaltinis: ISBD]

Rinkinys (collection) – 1. Reali arba virtuali dviejų ar daugiau kūrinių arba kūrinių dalių, sujungtų arba kartu išleistų, grupė. 2. Reali arba virtuali tam tikros įstaigos saugomų ar sukurtų bibliografinių išteklių grupė.

[Šaltinis: IME ICC]

Santykis (relationship) – specifinis ryšys tarp entitetų ir jų pavyzdžių.

[Šaltinis: remiantis FRBR]

Sąvoka (concept) – abstrakti sąvoka arba idėja.

[Šaltinis: FRAD (siejama su dalykais). FRBR]

Sunormintas kreipties elementas (normalized access point) *žr. Aprobuotas kreipties elementas*

Sutartinis vardas (conventional name) – vardas, kuris skiriasi nuo oficialaus, pagal kurį žinomas kolektyvas, vieta ar daiktas.

[Šaltinis: pakeista pagal AACR2 Revision 2002. Glossary]

Žr. taip pat **Aprobuota vardo forma [SJT], Vardas [PT], Vardo formos variantas [SJT]**

Turinio rūšis (content type) – apibūdinimas, atspindintis pagrindinę pranešimo formą, kuria išreiškiamas turinys, ir tą žmogaus pojūtį, kuriuo jis suvokiamas. Turinio rūšis atspindi ir kūrinio, ir išraiškos atributus.

[Šaltinis: pakeitimas iš 2008 m. sausio mėn. RDA žodyno]

Vardas (name) – simbolis, žodis ar žodžių ir (arba) simbolių grupė, pagal kurią atpažįstamas entitetas. Apima žodžius / simbolius, reiškiančius asmenį, giminę, kolektyvą; apima terminus, reiškiančius sąvokas, objektus, įvykius ar vietas; apima kūrinio, išraiškos, apraiškos ar vieneto antraštę. Vartojamas kaip kreipties elemento pagrindas.

[Šaltinis: FRBR, pakeitimas FRAD]

Žr. taip pat **Aprobuota vardo forma [ST], Kontroliuojamas kreipties elementas [SJT], Kreipties elementas [SJT], Prioritetinis vardas [ST], Sutartinis vardas [ST], Vardo formos variantas [ST]**

Vardo formos variantas (variant form of name) – vardo forma, nepasirinkta kaip aprobuotas kreipties elementas entitetui. Ji gali būti vartojama kaip kreipties priemonė į autoritetinį įrašą entitetui arba pateikiama kaip saitas į aprobuotą kreipties elementą.

[Šaltinis: IME ICC]

Žr. taip pat **Aprobuota vardo forma [SJT], Aprobuotas kreipties elementas [SJT], Kontroliuojamas kreipties elementas [PT], Kreipties elementas [PT], Sutartinis vardas [SJT], Vardas [PT]**

Veiksnys (agent) – asmuo (autorius, leidėjas, skulptorius, redaktorius, režisierius, kompozitorius ir t. t.) arba grupė (giminė, organizacija, korporacija, biblioteka, orkestras, šalis, federacija ir t. t.), arba automatas (orus fiksuojantis prietaisas, vertimo programa ir t. t.), kurie turi reikšmę išteklių gyvavimo ciklui.

[Šaltinis: DCMI Agents Working Group, laikinas apibrėžimas; pakeistas]

Žr. taip pat **Kūrėjas [ST]**

Vienetas (item) – vienas apraiškos egzempliorius.

[Šaltinis: FRAD, FRBR]

Vieta (place) – buvimo vieta.

[Šaltinis: FRBR]

Šaltiniai

AACR2 – *Anglo-American cataloguing rules*. – 2nd edition, 2002 revision. – Ottawa : Canadian Library Association ; London : Chartered Institute of Library and Information Professionals ; Chicago : American Library Association, 2002-2005.

DCMI Agents Working Group – Dublin Core Metadata Initiative, Agents Working Group. (Darbinės apibrėžtys iš 2003 m. tinklalapio): <http://dublincore.org/groups/agents/>. Galutinė ataskaita: <http://dublincore.org/documents/dcmi-terms/#classes-Agent>

FRAD – *Functional requirements for authority data: a conceptual model. Final report*, 2008.

FRBR – *Functional requirements for bibliographic records: Final report*. – München : Saur, 1998. (IFLA UBCIM publications new series ; v. 19). IFLA svetainė: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/> (1997 m. rugsėjo mėn., pakeitimai ir papildymai iki 2008 m. vasario mėn.).

GARR – *Guidelines for authority records and references*. 2nd ed., rev. – München : Saur, 2001. (IFLA UBCIM publications new series ; v. 23). <http://www.ifla.org/VII/s13/garr/garr.pdf>

IME ICC – IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code (1-5: 2003-2007), dalyvių rekomendacijos.

ISBD – *International standard bibliographic description (ISBD) : preliminary consolidated edition*. – München : Saur, 2007. (IFLA Series on Bibliographic Control ; v. 31). <http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/ISBD consolidated 2007.pdf>

RDA – *RDA: Resource description and access*. Glossary draft. 5JSC/Chair/11/Rev (Jan. 2008, Table 1). <http://www.collectionscanada.gc.ca/jsc/rda.html#drafts>

Webster's 3rd – Webster's third new international dictionary. – Springfield, Mass. : Merriam, 1976.

Nebevertojami terminai

Bibliografinis vienetas (bibliographical unit) žr. **Apraiška**

Nuoroda (reference) žr. **Vardo formos variantas**

Pradmuo (heading) žr. **Aprobuotas kreipties elementas, Kontroliuojamas kreipties elementas**

Unifikuota antraštė (uniform title) žr. **Aprobuota vardo forma, Aprobuotas kreipties elementas, Vardas**

IME ICC rezoliucija 2008

IME ICC dalyviai nutaria:

- padaryti redakcines pataisas IME ICC dalyvių patvirtintuose tekstuose, kur tai būtina,
- išplatinti tekstą visiems taisykles kuriantiems kolektyvams ir IFLA organizacijoms, taip pat paskelbti jį profesinėje spaudoje,
- suredaguoti ir paskelbti ICP ir žodyną bei padaryti laisvai prieinamus internetu,
- užtikrinti veiklos tęstinumą, priderinant prie baigtų rengti FRAD ir FRASAR bei atsižvelgiant į katalogavimo duomenų modelių ir schemų plėtrą,
- saugoti IME ICC dokumentaciją ir informuoti apie IME ICC veiklą ir rezultatus.

Taip pat rekomenduojame įpareigoti IFLA Katalogavimo sekciją tvarkyti tekstus, maždaug kas penkeri metai rengti jų peržiūras ir, jei būtina, juos naujinti aptarus su plačiąja informacijos specialistų bendruomene.

Tarptautinių katalogavimo principų (ICP) ataskaita

Barbara B. TILLET

Kongreso biblioteka, Vašingtonas, JAV, el. p. btill@loc.gov

Jau daugelį dešimtmečių IFLA yra tarptautinių bibliografijos standartų centras. 1961 m. Paryžiuje IFLA surengė katalogavimo ekspertų pasitarimą, kurio rezultatas buvo gerai žinomi Paryžiaus principai. Jais grindžiamos beveik visos pagrindinės šiuo metu pasauliniu mastu taikomos katalogavimo taisyklės. Tai buvo nepaprastai svarbus žingsnis link katalogavimo praktikos tarptautinio suderinamumo, kuris iki šiol tebėra garbingas IFLA tikslas. Naujieji tarptautiniai katalogavimo principai jau paskelbti, jie atspindi viso pasaulio katalogavimo taisyklių rengėjų ir ekspertų nuomonę.

Reikšminiai žodžiai: tarptautiniai katalogavimo principai.

2001 m. Natalija Kasparova iš Rusijos valstybinės bibliotekos priminė Katalogavimo sekcijai, kad nuo Paryžiaus principų paskelbimo jau praėjo 40 metų ir kad atėjo laikas juos peržiūrėti atsižvelgiant į šiandienos kontekstą. Šio priminimo pasekmė buvo keletas pasaulyje surengtų regioninių pasitarimų. Regioniniuose IFLA pasitarimuose buvo siekiama praplėsti keitimosi katalogavimo informacija pasauliniu mastu galimybes skatinant standartų, skirtų bibliotekų katalogus sudarančių bibliografinių ir autoritetinių įrašų turiniui, plėtrą.

Buvo siekiama:

- parengti, o vėliau – peržiūrėti ir atnaujinti 2003 m. Frankfurto pasitarimo principų išdėstymo projektą, – paskutinis projektas yra 2005 m. rugsėjo mėn.;

- išsiaiškinti, ar įmanomas didesnis sutarimas dėl katalogavimo praktikos;

- parengti rekomendacijas dėl galimų būsimų tarptautinių katalogavimo taisyklių. Tai būtų taisyklių rengėjams skirtos taisyklės, nustatančios normas, kurios bendru sutarimu būtų privalomos visoms katalogavimo taisyklėms.

2007 m. baigėsi penkių regioninių pasitarimų ciklas. Pirmasis jų surengtas 2003 m. Frankfurte, Vokietijoje, ir buvo skirtas Europos ir AACR katalogavimo taisyklių rengėjams bei katalogavimo ekspertams.

Pirmajame pasitarime dalyvavo 54 ekspertai iš 32 Europos šalių, taip pat įvairių taisykles kuriančių organizacijų atstovai (buvo lyginama 16 taisyklių rinkinių), AACR rengėjų atstovai iš Jungtinės Karalystės, Australijos ir Jungtinių Valstijų (Kanada taip pat turi savo atstovą AACR2 komitete, tačiau jis į Frankfurto pasitarimą neatvyko).

Antrajame regioniniame pasitarime, įvykusiame 2004 m. rugpjūčio mėn. Buenos Airėse, Argentinoje, buvo užsiregistravę 45 dalyviai, tarp jų – 14 Lotynų Amerikos ir Karibų šalių atstovų. Internetinėse diskusijose dalyvavo dar ir kitų šalių atstovai. Šiame pasaulio regione nėra nė vienos taisykles kuriančios organizacijos, o pagrindinės šio regiono šalyse taikomos taisyklės yra AACR2 arba prancūzų AFNOR. Pasitarimas vyko anglų ir ispanų kalbomis, šiomis kalbomis buvo skelbiama ir jo medžiaga.

Trečiajame regioniniame pasitarime, surengtame 2005 m. gruodžio mėn. Kaire, Egipte, buvo užsiregistravę 95 dalyviai, tarp jų – atstovai iš 17 arabiškai kalbančių Artimųjų Rytų šalių. Internetinėse diskusijose ir balsavime dėl rekomenduojamų projekto pakeitimų bei ICP žodyno dalyvavo ir kitos šalys. Šiame regione irgi nėra taisykles kuriančių organizacijų, o daugelyje šalių taikomos AACR2 arba prancūzų AFNOR. Šio pasitarimo ataskaita prieinama anglų ir arabų kalbomis.

Ketvirtasis IME ICC pasitarimas buvo skirtas Azijos taisyklių rengėjams ir katalogavimo ekspertams. 44 iš jų dalyvavo 2006 m. rugpjūčio mėn. Seule, Korėjoje, surengtame pasitarime, kuris vyko Korėjos nacionalinėje bibliotekoje. Jame buvo atstovaujama taisykles kuriančioms organizacijoms iš Japonijos, Korėjos ir Kinijos. Pasitarimas vyko anglų, japonų, kinų ir korėjiečių kalbomis.

Penktasis ir paskutinis IME ICC pasitarimas įvyko 2007 m. rugpjūčio mėn. ir buvo skirtas Afrikos šalims, esančioms į pietus nuo Sacharos. Pasitarimą organizavo Pietų Afrikos nacionalinė biblioteka Pretorijoje. Jame dalyvauti buvo pakviesti 53 katalogavimo ekspertai iš 27 šalių. Šiame regione taip pat nėra taisykles kuriančių organizacijų, ir daugelyje šalių taikomos AACR, prancūzų

AFNOR arba ISBD. Pasitarimas vyko anglų kalba, o jo medžiaga prieinama anglų, prancūzų ir portugalų kalbomis.

Kiekvienam IME ICC pasitarimui skirtos interneto svetainės visomis to pasitarimo kalbomis. Šiose svetainėse skelbiamos kai kurių šalių ataskaitos ir pranešimų, principų bei žodyno vertimai. Visos svetainės prieinamos IFLANET.

Susitarimo dėl principų ir susijusių tikslų bei pagrindinių taisyklių proceso pradžioje buvo parengtas dokumento projektas kartu su priedamuoju žodynu, jie buvo aptariami kiekvieno pasitarimo metu, o po kiekvieno pasitarimo buvo balsuojama dėl alternatyvios redakcijos ir pasiūlymų. Proceso pabaigoje buvo bendrai susitarta dėl teksto redakcijos, taip pat žodyno terminų ir apibrėžčių įvairiomis kalbomis. Didelėmis pastangomis buvo pasiektas ta pačia kalba kalbančių šalių susitarimas dėl terminų, ypač tai susiję su anglų, prancūzų, ispanų ir portugalų kalbomis.

Susitarimas buvo pasiektas baigiamuoju balsavimu 2008 m. gruodžio mėn., o patvirtinti principai ir žodynas paskelbti IFLANET 2009 m. vasario mėn.

Leidinyje *IFLA Cataloguing Principles: the Statement of International Cataloguing Principles (ICP) and its Glossary*, išleistame „Saur“ leidyklos, paskelbti principai ir jų žodynas, taip pat principų ir ICP žodyno vertimai į 20 kalbų. Jame yra skyrius, kuriame nušviečiamas rengimo procesas, pateikiamos daugelio organizatorių ir rėmėjų padėkos, taip pat dalyvių iš įvairių šalių nuotraukos.

Principus sudaro šie skyriai:

Įžanga;

1. Taikymo sritis;
2. Bendrieji principai;
3. Entitetai, atributai ir santykiai;
4. Katalogo tikslai ir funkcijos;
5. Bibliografinis aprašas;
6. Kreipties elementai;
7. paieškos galimybių pagrindai;

ICP žodynas.

Atkreipiame dėmesį, kad skyriai apima ne tik bendruosius principus, bet ir tikslus, siūlomas taisykles, taip pat principų žodyną.

Įžangoje nurodoma, kad šie principai taikomi visų rūšių medžiagai aprašyti ir prieigai prie jos, – skirtingai negu Paryžiaus principai, kurie buvo skirti daugiausia tekstams. Šie naujieji principai taikomi ne tik pirmojo elemento pasirinkimui ir jo formai, bet ir prieigai, ir ne tik bibliografiniams įrašams, bet ir autoritetiniams įrašams. Principuose teigiama, kad jie remiasi turtingomis pasaulio katalogavimo tradicijomis ir FRBR bei FRAD konceptualiais modeliais, taip pat FRSAR. Visa tai sudaro principų pagrindą, ir mes ketiname laikytis pamatinių informacijos organizavimo, kontroliuojamos prieigos teikimo bei bibliografinių santykių nuostatų.

Pasak Elaine Svenonius¹, principai yra bibliografinės kalbos, vartojamos bibliografinėi sistemai kurti, konstravimo direktyvos. Principai yra taisyklių rengimo gairės; tikslai yra tai, kokias funkcijas mes norėtume priskirti sistemai, pavyzdžiui, padėti vartotojams rasti visus išteklius, susijusius su asmeniu; o taisyklės yra specifinės gairės šiems tikslams pasiekti.

1961 m. Paryžiaus principais buvo siekiama maksimaliai išnaudoti kortelinio katalogo technologines galimybes pateikiant pagrindinius įrašus ir papildomuosius įrašus.

Naujieji katalogavimo principai apima ir bibliografinius, ir autoritetinius įrašus, taip pat visas išteklių rūšis. Kadangi principai skirti taisyklių kūrėjams, iš pradžių pateikiama katalogavimo principus pagrindžianti bendroji nuostata – pirmiausia galvoti apie vartotoją.

Norėtume, kad būsimos taisyklės būtų nesunkiai suprantamos ir apimtų tik tiek metaduomenų, kiek reikalinga vartotojo užduotims atlikti, atitiktų įprastos vartosenos, išsamumo, būtinumo, ekonomijos principus – nurodytų pateikti tikslus duomenis ir minimalų skaičių reikalingų elementų, identifikuojančių išteklius. Tikslumo ir įprastos vartosenos principu taip pat grindžiamas būtinumas aprašyti išteklius ir pateikti vardų formas taip, kaip yra pačiame ištekliuje, ir šiuos duomenis naudoti ištekliams identifikuoti. Be to, kataloguotojas turi įtraukti duomenis, kurie padėtų orientuoti vartotoją į susijusius išteklius, todėl duomenys turi būti nuoseklūs, standartizuoti ir suteikti integralumo. Jei tam tikru atveju kataloguotojui atrodo, kad principai vienas kitam prieštarauja, jis turi priimti pagrįstą, praktišką sprendimą. Principais siekiama padėti kataloguotojui nuspręsti, kaip aprašyti bibliografinius išteklius ar sukurti prieigą prie jų.

Toliau ICP apibūdinami tikslai, t. y. katalogo funkcijos, įgalinančios atlikti specifines vartotojo užduotis. Šie tikslai grindžiami FRBR vartotojo užduotimis *rasti, identifikuoti, atrinkti ir gauti*, taip pat papildoma užduotimi – padėti vartotojams, tyrinėjantiems bibliografinį universumą, *orientuotis* bibliografiniuose įrašuose ir autoritetiniuose duomenyse.

Šiuo atveju *rasti* reiškia turėti galimybę rasti visus išteklius, susijusius su tam tikru asmeniu, arba rasti konkretų kūrinį.

Identifikuoti reiškia pateikti pakankamai entitetą aprašančių duomenų, pavyzdžiui, kad būtų galima atskirti asmenis, turinčius tokį pat vardą, papildomai gali būti užrašomos svarbios datos.

Atrinkti reiškia suteikti vartotojui galimybę pasirinkti išteklių, atitinkantį jo reikmes tam tikrai turinio rūšiai arba tam tikrai laikmeniui, pavyzdžiui, knygą ar skaitmeninę versiją.

¹ Svenonius, Elaine. *The Intellectual Foundation of Information Organization*. Cambridge, MA: MIT Press, 2000, p. 67-68. (ISBN 0-262-19433-3).

Įsigyti arba gauti reiškia suteikti informaciją taip, kad vartotojas galėtų faktiškai gauti vieneta naudojimui, pamatyti skaitmeninę versiją arba sužinoti, kaip nusipirkti ar pasiskolinti egzempliorių.

Orientavimas priklauso nuo santykių pateikimo ir logiško duomenų išdėstymo atvaizduojant, kad vartotojui būtų aiškiai nurodomas kelias, kaip rasti susijusius kūrinius, išraiškas, apraiškas, vieneta, susijusius asmenis, kolektyvus ar gimines, sąvokas, objektus, įvykius ar vietas.

5 ir 6 skyriai labiau primena konkrečias taisykles, skirtas bibliografiniam aprašui ir kreipties elementams.

Rengiant bibliografinį aprašą nurodoma laikytis tarptautiniu lygiu pripažinto standarto; bibliotekoms toks standartas yra ISBD.

Nurodoma, kad kreipties elementai turi būti sudaromi laikantis principų ir kad turi būti užrašomos aprobuotos formos, formų variantai ir identifikatoriai.

Toliau nurodoma, kad aprobuotiems kreipties elementams (kurie seniau buvo vadinami aprobuotais pradmenimis) sudaryti turi būti vartojama ta kalba ir rašto sistema, kuri randama apraiškose originalo kalba ir rašto sistema, tačiau jiems sudaryti gali būti vartojama kalba ir rašto sistema, labiausiai tinkanti vartotojams. Nurodoma, kad, jei įmanoma, per kreipties elementą turi būti suteikiama prieiga originalo kalba ir rašto sistema ir kad transliteracija į kitas rašto sistemas turi atitikti tarptautinį rašto konversijos standartą.

Taip pat pateikiamos taisyklės, nurodančios, kurį vardą vartoti kaip aprobuotą kreipties elementą, iš esmės leidžiančios pasirinkti tik vieną iš daugelio esamų ir teikti pirmenybę tam vardui, kuris dažniausiai vartojamas apraiškose arba yra gerai žinomas, priimtinas katalogo vartotojams. Kiti vardai turi būti įtraukiami kaip vardų variantai, vartojami tolesnei paieškai.

Jei laikui bėgant pasikeičia kolektyvų vardai, jie turi būti susiejami nuorodomis.

Pasirenkant vardo pirmąjį žodį, būtina laikytis tos šalies ir kalbos, kuri labiausiai susijusi su entitetu, normų ir pateikti papildomų identifikuojančių požymių, kurie padėtų diferencijuoti vardus.

Baigiamajame skyriuje aptariamos paieškos galimybės. Išvardijami 6 esminiai kreipties elementai (arba kiti pateiktini elementai) bibliografiniams įrašams, pradedant aprobuotu kreipties elementu kūrėjo vardui arba pirmajam įvardytam

kūrinio kūrėjui, taip pat pagrindinė antraštė, išleidimo ar publikavimo metai, kontroliuojami kūrinio dalykiniai terminai ir (arba) klasifikaciniai indeksai, taip pat standartiniai numeriai, identifikatoriai ir registracinės antraštės.

Esminiai kreipties elementai autoritetiniams įrašams yra entiteto aprobuotas vardas ar antraštė, entiteto identifikatoriai, entiteto vardų variantai ir vardo ar antraštės formų variantai.

Tiek bibliografiniams, tiek autoritetiniams įrašams siūloma sudaryti papildomus kreipties elementus – publikavimo vieta, turinio rūšis, laikmenos rūšis, kuriuos kai kurios bibliotekos gali laikyti privalomais. Galiausiai primenama, kad atvaizduojami duomenys turi būti pateikiami logine seka, kuri būtų patogi vartotojui, pageidautina, pagal standartą, atitinkantį kreipties elementų ir atvaizduojamų duomenų kalbą ir rašto sistemą.

Dabar, kai IFLA nustatė standartą, juo grindžiamų taisyklių kūrimas ir priežiūra priklauso nuo kitų institucijų. Kaip tik tai keletą metų buvo daroma Italijoje, ir 2008 m. buvo paskelbtos naujos tos šalies katalogavimo taisyklės. Taip pat AACR priežiūros komitetas laikė, kad būtina parengti katalogavimo taisykles, kurios savo pobūdžiu būtų labiau tarptautinės. Konferencijoje, skirtoje AACR2 ateities perspektyvoms, įvykusioje 1997 m. Toronte, Kanadoje, Jungtinis vykdomasis komitetas inicijavo projektą, skirtą naujų taisyklių, pavadintų *RDA: Resource Description and Access*, rengimui. Šios taisyklės grindžiamos IFLA principais, FRBR ir FRAD konceptualiais modeliais, taip pat ISBD. Jos rengiamos atsižvelgiant į žiniatinklyje pateikiamos informacijos ateitį, tačiau gali būti taikomos ir korteliniais katalogams arba net knyginiais katalogams ar kitoms bibliografinės apskaitos priemonėms.

IFLA veikla, skirta bibliografinės apskaitos pagrindams, tebėra svarbi plėtojant keitimąsi bibliografiniais ir autoritetiniais duomenimis tarptautiniu lygiu. Pastarojo dešimtmečio IFLA pasiekimai džiugina, ir tikiuosi, kad IFLA ir toliau vadovaus šiai pasauliniu mastu svarbiai veiklai, kurios tikslas – teikti tobulesnes paslaugas vartotojams.

Iš anglų kalbos vertė T. Auškalnis

Parengta pagal pranešimą, skaitytą 2009 m. Milane (Italija) vykusioje 75-ojoje IFLA konferencijoje.

„Kultūros objektų katalogavimo“ taikymo patirtis: kultūros paveldo bendruomenei skirta kodavimo metodika

Erin COBURN

J. Paul Getty muziejus, Los Andželas, JAV, el. p. ecoburn@getty.edu

Elisa LANZI

Smith kolegija, Northamptonas, JAV, el. p. elanzi@smith.edu

Elizabeth O'KEEFE

Morgan biblioteka ir muziejus, Niujorkas, JAV, el. p. eokeefe@themorgan.org

Regine STEIN

Fotovaizdų archyvas, Marburgas, Philipps universitetas, Marburgas, Vokietija, el. p. regine.stein@staff

Ann WHITESIDE

Masačusetso technologijos institutas, Kembridžas, JAV, el. p. awhites@mit.edu

Dokumentas „Kultūros objektų katalogavimas: kultūros kūrinių ir jų vaizdų aprašo vadovas“ (Cataloging Cultural Objects: a Guide to Describing Cultural Works and Their Images – CCO) nuo pat jo paskelbimo 2003 m. teikė pagrindą turtingai katalogavimo praktikai formuotis. CCO yra kultūros kūrinių ir jų vaizdo pakaitalų aprašo, dokumentavimo ir katalogavimo praktinis vadovas. CCO pagrindinis dėmesys skiriamas menui ir architektūrai, taip pat tapybai, skulptūrai, graviūroms, rankraščiams, nuotraukoms, statiniams, instaliacijoms ir kitokioms vaizdo priemonėms, tačiau jomis neapsiribojama. Jis taip pat taikytinas daugeliui kitų kultūros kūrinių rūšių, tarp jų ir archeologinių kasinėjimų vietoms, artefaktams, materialiosios kultūros sričiai priklausantiems funkciniais objektams.

Šiame straipsnyje nagrinėjama CCO įtaka ir jo taikymas katalogavimo nuostatoms, skirtoms muziejų ir vaizdų bibliotekų bendruomenėms. Sujungdami tris skirtingus veiksmo planus, kiekvieno iš jų keliams iššūkiams pasitikti autoriai nustatė bendras strategines kryptis. Tarp numatomų įgyvendinti pavyzdinių projektų yra šie: 1) de facto standarto, skirto kultūros kūrinių ir gamtinės medžiagos rinkinių teikimui suvestiniams katalogams ir skaitmeninėms saugykloms, rengimas derinant CDWA Lite ir museumdat XML schemas; 2) CCO taikymas įgyvendinant Architektūros istorikų draugijos Architektūros išteklių archyvo (SAHARA) projektą, skirtą nuotraukų, kuriose fiksuojama pasaulio architektūra ir kultūrinis kraštovaizdis, bendro elektroninio archyvo kūrimui. SAHARA projekto metu buvo parengtas katalogavimo šablonas, skirtas naudotis mokslininkams ir bibliotekininkams; 3) CCO kartu su kitomis gairėmis taikymas bibliotekose sudaromiems kultūros kūrinių įrašams.

Besikuriančios katalogavimo praktikos, kuri grindžiama CCO, padarinys yra įrašų, parengtų į LAM (bibliotekos / archyvai / muziejai) integruotos prieigos terpę orientuotų muziejų ir vaizdų bibliotekų bendruomenės, gausa. Autoriai svarsto, kokią įtaką katalogavimo sprendimai (pvz., skirtingos „kūrinio“ koncepcijos) gali daryti šiame kontekste rengiamų įrašų konvergencijai.

Reikšminiai žodžiai: katalogavimo taisyklės; kultūros objektai; CCO.

Įvadas

Bibliotekoms būdinga ilgametė tradicija, kuri kartu yra ir jų misijos sėkmę lemianti pareiga – užsiimti žinių ir išteklių globa, dokumentavimu, apsauga, priežiūra ir viešos prieigos

prie jų teikimu. Nusistovėjusių ir patvirtintų standartų taikymas yra vienintelis būdas, galintis užtikrinti šios veiklos sėkmę ir tvarumą. Tačiau bibliotekų bendruomenė pripažįsta, kad kultūros paveldo rinkinių dokumentavimas ir prieigos prie jų tobulinimo priemonės turi pasižymėti

universalumu ir lankstumu, kad atitiktų vis didėjančius technologijų plėtros sąlygojamus reikalavimus ir tinklo teikiamas galimybes. Katalogavimas – sritis, kurią veikia išaugę įvairialypės vartotojų auditorijos lūkesčiai, susiję su rinkinių atskleidimu ir išteklių naudojimu, ir kuri atitinkamai prie šių lūkesčių prisitaiko. Ryškus tokio prisitaikymo pavyzdys yra dokumentas, skirtas išteklių aprašui ir prieigai prie jų, *RDA: Resource Description and Access*¹, pakeitęs AACR2. Svarbu tai, kad RDA rengėjai nesiekia iš naujo sukurti bibliografinę prieigai skirtą duomenų turinio standarto, o remiasi AACR2 ir sėkminga jų įgyvendinimo patirtimi.

Pastarąjį dešimtmetį buvo iškelta nemaža standartais grindžiamų iniciatyvų, kurios ne tik remiasi dabartiniu metu galiojančiais standartais, bet ir peržengia bibliotekas, archyvus ir muziejus skiriančią takoskyrą, kurią sąlygoja skirtingi rinkinių dokumentavimo ir atskleidimo tinklo terpėje būdai. Vienas iš tokių pradedamų taikyti praktinių metodų, kurio atsiradimą nulėmė tai, kad nebuvo duomenų turinio standarto, skirto kultūros kūrinių ir jų vaizdo pakaitalų aprašui, dokumentavimui ir katalogavimui, ir kuriame pripažįstama, kad AACR2 tik iš dalies užpildo šį vakuumą, yra vadovas *Cataloging Cultural Objects: a Guide to Describing Cultural Works and Their Images* (CCO)².

CCO iniciatyva (Vaizdo išteklių asociacijos fondo (*Visual Resources Association Foundation*) projektas, pradėtas 2001 m.) pateikia meno kūrinių aprašo gaires, ji grindžiama *VRA Core 4.0*³ ir *Categories for the Description of Works of Art* (CDWA)⁴ elementų rinkiniais. Tačiau visai kitaip negu pastarosiose dviejose schemose, CCO pasitelkiamos tipinės sąvokos, kurios gali būti vartojamos taikant kitus metaduomenų elementų rinkinius (pvz., *Dublin Core*, MODS, MARC⁵). Kultūros paveldo bendruomenė nėra parengusi gairių (tokių kaip bibliografams skirtos AACR), kurios atitiktų specifinius ir neretai išskirtinius unikalių kultūros objektų aprašo reikalavimus. Kataloguotojai, aprašydami kultūros kūrinius, priima sprendimus, remdamiesi savo pačių supratimu, kaip turi būti apibūdinamas vienas ar kitas meno kūrinys. CCO yra duomenų turinio standartas, kurio paskirtis – padėti priimti sprendimus kataloguotojams ir kultūros paveldo sistemų kūrėjams. Gausėjant specifinėms bendruomenėms skirtų metaduomenų standartų, vis aiškiau buvo suvokiama, kad CCO, kuriame nustatoma bendra kultūros kūrinių aprašo metodika, galėtų būti skirtingas bendruomenės siejančia grandimi.

Nuo pat savo atsiradimo pradžios CCO laikomas ilgai lauktu katalogavimo taisyklių šeimos nariu. Jo įtaka nepaiso geografinių ir organizacinių ribų. Pavyzdžiui, CCO buvo rekomenduota naudoti didelėms agreguotoms duomenų bazėms, tokioms kaip *California Digital Library Shared Image Service*⁶ ir *Mellon ARTstor*⁷ skaitmeninės bibliotekos

prieglobos programa. CCO įtrauktas į *NISO A Framework of Guidance for Building Good Digital Collections*⁸ duomenų turinio standartų sąrašą. CCO perėmė ir tarptautiniai projektai, pvz., Bulgarijos kultūros istorijos paveldo elektroninis katalogas⁹, *Centro de Documentación de Bienes Patrimoniales* (Čilė)¹⁰ ir Berlyno valstybiniai muziejai / Muziejų mokslinių tyrimų institutas¹¹. Ir galiausiai, CCO padarė įtaką RDA, nes šis konceptualus modelis buvo kuriamas atsižvelgiant į išteklių aprašo standartus, rengiamus už bibliotekų ribų.

Besikuriančios CCO grindžiamos katalogavimo praktikos padarinys yra įrašų, parengtų į LAM (library / archive / museum) integruotos prieigos terpę orientuotų muziejų ir vaizdų bibliotekų bendruomenės, gausa. Naujieji įrašai padarys šių įstaigų katalogus tobulesnius, nes CCO taikymas palengvina keitimąsi metaduomenimis, tačiau toje pačioje sistemoje esantys paveldėti įrašai gali sukelti kai kurių įdomių dilemų. Pavyzdžiui, gali atsirasti seniau parengtų „horizontalių“ įrašų ir hierarchinių įrašų sudėtingiems kūriniams priešprieša, dilemos dėl „kieno“ ir „apie ką“, taip pat gali būti įvairiai suvokiama „kūrinio“ sąvoka. Pastarąją problemą gali sunkinti ir netinkamas FRBR taikymas¹².

Naujame keitimosi muziejų duomenimis tyrimo projekte *Museum Data Exchange*¹³ CCO taikomas analizuojant didelius duomenų, automatinio būdu surinktų iš muziejų duomenų bazių, telkinius. Projektas finansuojamas Andrew W. Mellon fondo, o vykdomas OCLC RLG programų partnerystės ribose. Projekto vadovas Günter Waibel (OCLC) pastebėjo: „Nors jame [projekte] naudojama ta pati duomenų struktūra (*CDWA Lite XML*), visi projekto dalyviai suvokia, kad taisyklės, kurių laikosi įvairios įstaigos, užpildydamos šią duomenų struktūrą duomenų turiniu, gali labai skirtis. Taikyti *Cataloguing Cultural Objects* tampa vis labiau įprasta, tačiau duomenimis, galimas dalykas, jau buvo gana aktyviai keičiamasi dar iki šio duomenų standarto atsiradimo, jau nekalbant apie jo taikymą vietos reikmėms.“¹⁴

Apžvelkime tris skirtingas CCO taikymo sritis, iliustruojančias, kaip šis vadovas gali suteikti bendrą pagrindą kultūros paveldo katalogavimui.

CCO taikymas kultūros objektų metaduomenų darinimui: *CDWA Lite* ir *museumdat*

Unikali CCO ypatybė ta, kad jį galima taikyti kultūros kūrinių ir jų vaizdo pakaitalų katalogavimui, nesvarbu, kokios duomenų struktūros dalyvauja rinkinių valdyme ir kokiose įstaigose šie kūriniai saugomi. CCO pripažįstama, kad muziejuose, bibliotekose, archyvuose ir vaizdų bibliotekų rinkiniuose saugomi unikalūs kultūros kūriniai arba jų kopijos ir kad nuotolinės prieigos prie šių kūrinių teikimas interneto terpėje tampa vis svarbesne visų šių

įstaigų pareiga. Dar viena neseniai iškelta iniciatyva, kurios atsiradimą nulėmė priegios prie unikalių kultūros kūrinių nebuvimas, tiksliau – tinkamo techninio sprendimo, palengvinančio tokią priegią, būtinumas, yra *CDWA Lite*¹⁵.

CDWA Lite – tai XML schema, skirta esminiams meno ir materialinės kultūros kūrinių įrašams koduoti. Jos paskirtis – būti priemone, įgalinančia įstaigas nesudėtingu būdu teikti rinkinių informaciją suvestiniams katalogams – įgyvendinama, remiantis galiojančiais standartais. *CDWA Lite* grindžiama *Categories for the Description of Works of Art* (CDWA) pateiktais duomenų elementais ir gairėmis, nustatančiais kultūros kūrinių ir vaizdų dokumentavimo ir informacijos apie juos organizavimo ribas. Jose *CDWA Lite* elementams užpildyti naudojamų duomenų atrankai, sutvarkymui ir formatavimui palengvinti rekomenduojama laikytis CCO gairių. *CDWA Lite* schema ir gairės skatina pasitelkti kontroliuojamus žodynus ir autoritetinius duomenis, o metaduomenų įrašų pristatymas ir keitimasis jais atliekamas naudojant metaduomenų automatinio surinkimo protokolą *Open Archives Initiatives Protocol for Metadata Harvesting* (OAI/PMH)¹⁶.

Standartais grindžiamos *CDWA Lite* iniciatyvos atsiradimą paskatino muziejų bendruomenei iškilęs aiškus poreikis taikyti veiksmingesnį ir tvaresnį modelį, skirtą teikti rinkinius suvestiniams katalogams ir skaitmeninėms saugykloms. *CDWA Lite* kūrėjai suvokė būtinybę parengti unikaliems kultūros kūriniams skirtą duomenų struktūrą, kurios techninis formatas leistų išreikšti šiuos duomenis kompiuteriniu formatu. Jie suprato, kad būtina rasti sprendimą, kaip išvengti papildomų išlaidų, kurios paprastai susijusios su teikimu suvestiniams katalogams; sukurti metodą, kurį taikant būtų galima teikti naujausią tikslią informaciją apie interneto terpėje prieinamus kūrinius; formuoti požiūrį, kad duomenų integralumą ir tikslumą būtina užtikrinti jau pradiniam rinkinio šaltinyje arba saugykloje; taip pat sukurti mechanizmą, suteikiantį vartotojui galimybę grįžti prie savoje aplinkoje esančio ištekliaus, kur būtų galima išsamiau susipažinti su meno kūriniu platesniame rinkinio, kuriam šis kūrinys priklauso, kontekste.

Duomenų struktūros, turinio, reikšmės ir techninio formato standartų perėmimas specialiai „supaprastinamas“, taip skatinant net mažas įstaigas juos taikyti katalogavimui, elektroninei leidybai ir metaduomenų pateikimui bei šį taikymą palengvinti. Tai leidžia parengti ištisą sprendimų, supaprastinančių standartų taikymą, paketą. Todėl dar labiau padidėja rinkinių sklaidos galimybės.

CDWA Lite sudaro 22 elementai, iš kurių 19 skirti aprašomiesiems metaduomenims ir 3 – administraciniams metaduomenims; būtini tik 9 elementai. Šie elementai atspindi esminę tradiciškai pateikiamą aprašomąją dokumentaciją apie kultūros paveldo rinkinius sudarančius kūrinius.

1. Object/Work Type	12. Display Creation Date
2. Title	13. Indexing Dates
3. Display Creator	14. Location / Repository
4. Indexing Creator	15. Indexing Subject
5. Display Measurements	16. Classification
6. Indexing Measurements	17. Description / Descriptive Note
7. Display Materials/Technique	18. Inscriptions
8. Indexing Materials/Technique	19. Related Works
9. Display State/Edition	20. Rights for Work
10. Style	21. Record
11. Culture	22. Resources

CDWA Lite elementų rinkinys

CDWA Lite unikali tuo, kad joje atskiriami atvaizdavimo ir indeksavimo elementai, kaip siūloma CCO rekomendacijose. CCO rekomenduoja, kad tam tikri duomenys, skirti pateikti galutiniam vartotojui, būtų suglaudunami. Norint galutiniam vartotojui pateikti reikšmingą aprašomąją informaciją, gali tekti sujungti skirtingų laukų reikšmes arba pašalinti tam tikrą vidaus reikmėms skirtą neskelbtiną informaciją ar administravimo duomenis. Be to, parodymo duomenims skirtuose laukuose numatyta galimybė išreikšti meninei informacijai paprastai būdingą neapibrėžtumą ir dviprasmiškumą. Antra vertus, indeksavimo elementų reikšmės tradiciškai atitinka kontroliuojamų žodynų arba autoritetinių duomenų reikšmes, tai užtikrina nuoseklumą ir tikslumą bei veiksmingą paiešką. Indeksavimo elementai *CDWA Lite* atributams leidžia priskirti atitinkamus URI (termino šaltinio ir termino šaltinio identifikatorius), taip suteikiant galimybę identifikuoti terminą platesniame kontroliuojamo žodyno kontekste.

Pateiksime *CDWA Lite* taikymo pavyzdį, pasitelkdami paveikslą iš J. Paul Getty muziejaus rinkinių, automatiniu būdu surinktą ir įkeltą į skaitmeninę *ARTstor* biblioteką naudojant *CDWA Lite*.

Image Information	
Creator	Titian (Tiziano Vecellio) (Italian, about 1487 - 1576)
Culture	Italian
Title	Portrait of Alfonso d'Avalos, Marchese del Vasto, in Armor with a Page
Work Type	Paintings
Date	probably January - February 1533
Material	Oil on canvas
Measurements	Unframed: 110 x 80 cm (43 5/16 x 31 1/2 in.)
Repository	The J. Paul Getty Museum at the Getty Center 2003.486
Related Item	http://www.getty.edu/art/gettyguide/artObjectDetails?artobj=252638
Subject	Commanding Officers Alfonso d'Avalos, Marchese del Vasto
Collection	The Image Gallery
Source	Data From: J. Paul Getty Museum
Rights	For permission to reproduce images for uses not covered by the Terms and Conditions, please contact Rights and Reproductions, Registrar's Office, The J. Paul Getty Museum http://www.getty.edu/legal/image_request.html
Download Size	1024,1024

J. Paul Getty muziejaus informacijos valdymo sistemoje pateikiama išsami aprašomoji informacija apie šį paveikslą. Tačiau *CDWA Lite* schema nesiekia atkurti visų kūrinių aprašomųjų elementų, veikiau – pateikti minimalų duomenų, reikalingų lengvai prieigai prie išteklių „vieningoje“

aplinkoje, rinkinį. Iš šio pavyzdžio matyti, kad agregatoriui (*ARTstor*) buvo prieinama ribota aprašomoji ir administracinė informacija apie šį Ticiano paveikslą. *ARTstor*, kurios dėmesio centre yra kūrėjo duomenys, *CDWA Lite* elementą „Kūrėjo atvaizdavimas“ pateikia taip:

Titian (Tiziano Vecellio) (Italian, about 1487–1576)

Getty muziejaus *ARTstor* bibliotekai pateiktas įrašas, be šio elemento, apima ir kūrėjo indeksavimo elementus. Schema jie koduojami taip:

```
<cdwalite:displayCreator> Titian (Tiziano Vecellio) (Italian, about 1487 - 1576)</cdwalite:displayCreator>
<cdwalite:indexingCreatorSet>
<cdwalite:nameCreatorSet> <cdwalite:nameCreator type=
"personalName" termsource="ULAN"termsourceID=
"ulan500031075">Titian</cdwalite: nameCreator>
<cdwalite:nameCreatorSet>
<cdwalite:nameCreatorSet> <cdwalite:nameCreator type=
"personalName" termsource="ULAN"termsource ID=
"ulan500031075"> Vecellio, Tiziano </cdwalite: name
Creator>
<cdwalite:nameCreatorSet>
<cdwalite:nationalityCreator>Italian</cdwalite: nationality
Creator>
<cdwalite:vitalDatesCreator birthdate="1487" deathdate=
"1576"> about 1487 - 1576
</cdwalite:vitalDatesCreator>
<cdwalite:genderCreator> male </cdwalite:genderCreator>
<cdwalite:roleCreator termsource="AAT" termsourceID=
"aat300025136">painter
</cdwalite:roleCreator>
</cdwalite:indexingCreatorSet>
</cdwalite:indexingCreatorWrap>
```

Indeksavimo elementai apima informaciją, palengvinančią paiešką, taip pat padedančią agregatoriams filtruoti ir rūšiuoti paieškos rezultatus. J. Paul Getty muziejuje dažniausiai vartojami kūrėjo duomenys iš autoritetinio menininkų failo, vėliau nustatoma jų sutaptis su *CDWA Lite* indeksavimo ir atvaizdavimo elementais.

Be to, verta dar kartą paminėti, kad *CDWA Lite* nurodo, kaip tinkamiausiai užpildyti naudojamus CCO elementus. Pavyzdžiui, elementui „Kūrėjo atvaizdavimas“ *CDWA Lite* rekomenduoja:

„[Duomenų reikšmės] formuluojamos pagal CCO ir CDWA duomenų turinio taisyklės, skirtas kūrėjo apibūdinimui, jei būtina, jos gali būti sudaromos sujungiant kūrėjo indeksavimo elementus. Vardas pateikiamas tiesiogine tvarka, jei tai įmanoma, nors priimtina ir inversija. Įtraukiama tautybė ir gyvenimo datos. Nežinomiems kūrėjams

vartojamos sutartinės frazės, pavyzdžiui: *unknown*, *unknown Chinese*, *Chinese* arba *unknown 15th-century Chinese*.¹⁷

CDWA Lite sėkmingai taikoma kaip rinkinių metaduomenų nesudėtingo teikimo jungtiniams ištekliams priemonė. Tai, kad šioje schemoje atsižvelgiama į CCO gaires, suteikė galimybę į jos struktūrą tinkamai integruotis „kūrinio“ sąvokai, taip pat ją tinkamai naudoti integruotai prieigai. To pasekmė yra beprasidedanti bendrai kuriamo unikalių objektų aprašo konvergencija tinklo terpėje, ypač formuojantis muziejų, bibliotekų, archyvų ir vaizdų bibliotekų teikiamų (LAM) išteklių sandėliams.

Per palyginti trumpą *CDWA Lite* schemos gyvavimo laikotarpį įvyko daug dalykų, susijusių su jos naudojimu, diegimu, analize ir plačiai paplitusiu taikymu. Buvo sukurta nauja programinė įranga *OAI-CatMuseum*, grindžiama OCLC atvirąja programine įranga *OAI-Cat*, įgalinanti automatinio būdu surinkti *CDWA Lite* XML įrašus taikant OAI-PMH modelį, kuriam metaduomenų įrašams surinkti kaip „minimalus bendras vardiklis“ būtina *Dublin Core XML* schema¹⁸. Rinkinių valdymo sistemų pardavėjai pradėjo ieškoti būdų, kaip eksportuoti *CDWA Lite* XML įrašus iš jų sistemų ir įgalinti jų automatinį surinkimą taikant OAI-PMH¹⁹. Skaitmeninės saugyklos ir portalai pradeda automatinio būdu rinkti *CDWA Lite* įrašus arba sudaro sąlygas įrašų teikimui *CDWA Lite* formatu²⁰. Įvairios pasaulio bendruomenės pradeda vertinti *CDWA Lite* svarbą ir naudotis ja paprastumą, tai rodo Taivane įgyvendinamas projektas *Musefusion*²¹ ir projektas *Museum Data Exchange Project*. Pastaroji iniciatyva subūrė muziejus – RLG partnerius – *CDWA Lite* schemos taikymą ir diegimą palengvinsiančių priemonių komplektui sukurti.

Vienas iš didžiausių *CDWA Lite* plėtros pasiekimų yra Vokietijos muziejų asociacijos dokumentavimo komiteto sukurta XML schema *museumdat*, kuri praplečia *CDWA Lite* schemą, taip ją labiau pritaikydama gamtos ir kultūros istorijos rinkiniams ir priderindama jos elementus prie įvykius orientuoto CIDOC konceptualaus pavyzdinio modelio (ISO 21127: 2006)²². *Museumdat CDWA Lite* schemą papildė įvykiams skirtu elementu, taip suteikdama jai semantinę pagrindą ir galimybę traktuoti su objektu susijusius įvykius. Todėl bendras elementų skaičius padidėja iki 23, taip pat iš naujo perkonfigūruojami elementai, kad optimaliai atitiktų įvykius orientuotą koncepciją. Būtinųjų elementų skaičių *museumdat* sumažina iki trijų²³.

museumdat: Harvested Element List (Harvested from Dublin Core)	
Object Classification	Event
I.1 Object/Work Type	IV.1 Indexing Event
I.2 Classification	Event Type e.g. creation, use, discovery...
Identification	Indexing Actor
II.1 Title or Object Name	Indexing Date
II.2 Inscriptions and other Marks	Indexing Location
II.3 Custody/Repository Location	IV.2 Indexing Measurements
Description	IV.3 Indexing Material/Technique
III.1 Display Center	IV.4 Style
III.2 Display Creation Date	IV.5 Culture
III.3 Display Creation Location	Relation
III.4 Display Measurements	V.1 Indexing Subject
III.5 Display Materials/Technique	V.2 Related Works
III.6 Display Status/Edition	Administration
III.7 Display Event	VI.1 Rights for Work
III.8 Description/Descriptive Note	VI.2 Record
	VI.3 Resource

Museumdat elementų rinkinys

Museumdat sudaro penkios pagrindinės kategorijos, tai atitinka CIDOC CRM pagrindinių metaduomenų elementų rinkinį. Schemoje taip pat išskiriama administravimo elementų kategorija, ji papildyta formatui daugiakalbiškumo suteikiančiais atributais, taip pat sudaroma duomenų konversijos kontrolės galimybė. Nepaisant šių pakeitimų, *museumdat* labai nenutolo nuo *CDWA Lite* esmės ir paskirties. Pavyzdžiui, *museumdat* specifikacijoje, kur tinka, atsižvelgiama į CCO gaires elementams užpildyti, jame taip pat išlaikoma tiek atvaizdavimo, tiek indeksavimo elementų naudojimo galimybė.

Museumdat XML schema buvo paskelbta 2007 m., ir per trumpą laiką naudojimosi ja mastai ir domėjimosi ja entuziazmas pasiekė *CDWA Lite* lygį. Ją taiko ne tik Vokietijos muziejų bendruomenė – ji tapo standartiniu atvaizdavimo formatu, kuriuo muziejų objektų duomenys perduodami į *Bibliotheken Archive und Museen* (BAM) portalą, o tai leidžia atlikti paiešką visuose Vokietijos bibliotekų, archyvų ir muziejų rinkiniuose²⁴. Ją taip pat taiko regioninių muziejų tinklas *Digital Schleswig-Holstein* ir vaizdų archyvas *Bildarchiv Foto Marburg*. Ji laikoma pripažintu *Europeana* – Europos Komisijos finansuojamo projekto, kurio dėka įmanoma paieška visose Europos kultūros rinkiniuose – metaduomenų formatu²⁵.

Naudojantis *CDWA Lite* ir *museumdat* XML schemomis pasisekė sukurti modelį, skirtą identifikuoti minimalų duomenų kiekį, būtiną išteklių atskleidimui palengvinti, taip pat rastas sprendimas, kaip įstaigoms nekliudomai teikti savo rinkinius suvestiniams katalogams ir skaitmeninėms saugykloms. Abiejų šių iniciatyvų kūrėjai pripažino, kad didėjančias su visuotiniu išteklių suradimu susiję lūkesčiai reikalauja rasti būdų, kaip suteikti galimybę kiekvienam norinčiam dalyvauti nuotolinės prieigos prie kultūros paveldo kūrime. Tam sėkmingai gali būti taikomi

galiojantys standartai. Šioje srityje lyderio pozicijas užima *CDWA Lite*, tačiau, pradėjus taikyti *museumdat*, prasipletė aprėptis, nes atsirado daugiau galimybių įtraukti skirtingus rinkinius, taip pat įgyta daugiau lankstumo dokumentuojant kultūros paveldą – tapo įmanoma aprašyti sąvokas ir santykius.

CDWA Lite kūrėjai nedelsdami pripažino *museumdat* pasiekimus sujungiant pažangiausias CIDOC CRM į įvykius orientuotas, daugiadisciplinės koncepcijos aspektus ir *CDWA Lite* santykinį paprastumą bei pagrindinius jos elementus. Taikyti schemas kiekvienos iš jų specifinės paskirties ribose gali būti naudinga ir rezultatyvu. Tačiau patrauklia ir daug galimybių teikiančia alternatyva pasirodė *CDWA Lite* ir *museumdat* pasiekimų sujungimas į vieną bendrą schemą. Buvo suburta *CDWA Lite / museumdat* darbo grupė, susidedanti iš pagrindinių abiem iniciatyvoms atstovaujančių suinteresuotų asmenų. Jai buvo pavesta parengti naują schemą, kuri būtų grindžiama *CDWA Lite* ir apimtu *museumdat* pasiekimus. Galutinis rezultatas būtų schema, kurią naudojant informacija apie bibliotekų, archyvų, muziejų ir vaizdų bibliotekų rinkinius būtų gaunama standartizuotu formatu, įgalinančiu integruoti juos į tinklo terpę ir palengvinančiu išteklių atskleidimą ir suradimą.

CDWA Lite ir *museumdat* darninimo tikslas yra sukurti kultūros ir gamtos istorijos rinkinių teikimo suvestiniams katalogams ir skaitmeninėms saugykloms *de facto* standartą. Parama, kurią šioms dviem iniciatyvoms suteikė bendruomenė (pardavėjai, agregatoriai ir išteklius kaupiančios įstaigos), taip pat *CDWA Lite / museumdat* darbo grupės įnašas vienijant pastangas ir kuriant bendrą schemą, liudija, koks gali būti galiojančių standartų ir naujų principų vaidmuo ieškant skirtingų sektorių ribas peržengiančių sprendimų bendram tikslui – atskleisti išteklių visiems.

Mokslininkai ir katalogavimas: SAHARA vaizdų archyvas

2008 m. kovo mėn. Architektūros istorikų draugija (*Society of Architectural Historians* – SAH) gavo Andrew W. Mellon fondo dotaciją SAH architektūros išteklių archyvu (*Society of Architectural Historians Architecture Resources Archive* – SAHARA) – dinamiškai elektroninei mokslo ir mokymo tikslams skirtai architektūros ir kraštovaizdžio vaizdų bibliotekai – kurti²⁶. Apie tokio šaltinio būtinumą buvo kalbama ir Mokslinės komunikacijos instituto (*Scholarly Communication Institute*) sesijoje (SCI 4), 2004 m. vasarą surengtoje Virdžinijos universitete (Šarlotesvilis, JAV, Virdžinijos valstija)²⁷, taip pat paremtoje Andrew W. Mellon fondo. Sesijos tikslas buvo suteikti galimybę SAH vadovams, architektūros istorikams,

bibliotekininkams, leidėjams, technologijų specialistams ir aukštojo mokslo vadovams studijuoti, plėtoti ir taikyti institucines bei į atskiras disciplinas orientuotas strategines kryptis, siekiant tobulinti architektūros istorijos srities mokslinius ryšius dabartinės skaitmeninės revoliucijos sąlygomis.

Mokslinės komunikacijos instituto Virdžinijos sesijos rezultatas buvo dvi SAH draugijai suteiktos dotacijos. Pirmosios paskirtis buvo parengti bandomąją elektroninę *Journal of the Society of Architectural Historians* versiją. Antroji skirta SAHARA, tikintis, kad mokslininkai, bibliotekininkai ir įstaigų vadovai suvienys pastangas ir sukurs bendrą nuotolinį išteklių, praturtinsiantį architektūros istorijos mokslą ir tapsiantį dar vienu bendradarbiavimo modeliu, skirtu vaizdo išteklių specialistų bendruomenei ir meno bei architektūros bibliotekoms. Pirmą kartą, užuot kūrus vienas kitą atkartojančius skaitmeninius archyvus kiekviename universitete, SAHARA leis kartu sukurti ypač autoritetingą visą pasaulį aprėpiančią išteklių, kuris skatins naujų mokslinių tiriamųjų ir akademių publikacijų atsiradimą, taip pat prisidės prie universitetinio mokymo tobulinimo.

Tikimasi, kad SAHARA pakeis vaizdo išteklių įstaigų ir jose dirbančių meno bei architektūros bibliotekininkų veiklos pobūdį. Užuot kaupę atskirus, vienas su kitu nesusijusius architektūros vaizdų rinkinius kiekvienoje įstaigoje, mokslininkai ir bibliotekininkai teiks vaizdus ir metaduomenis SAHARA – plačiai prieinamam bendram ištekliui. Bus iki minimumo sumažintas dubliavimas kaupiant rinkinius, dėl to taip pat sumažės originalaus katalogavimo dubliavimo. Tai yra ilgametis vaizdo išteklių bendruomenės siekis, ir SAHARA kaip tik yra šios koncepcijos išbandymo modelis.

SAHARA – tai partnerių bendrija, vienijanti platų asmenų ir įstaigų ratą. Vieną iš partnerių grupių sudaro SAH vadovybės nariai: vykdomoji direktorė Pauline Saliga, prezidentas Dietrich Neumann ir pirmoji vicepirmininkė Dianne Harris. Pradinė bibliotekų – SAH partnerių – grupė (Brown universitetas (Providensas, JAV), Masačusetso technologijos institutas (Kembridžas, JAV) ir Virdžinijos universitetas (Šarlotesvilis, JAV)) buvo sutelkta remiantis žiniomis apie šiose aukštosiose mokyklose dėstomas architektūros istorijos programas ir dideliu vaizdo išteklių bei architektūros bibliotekininkų entuziazmu įsitraukti į šią veiklą. Technologinis partneris yra *ARTstor* – viena didžiausių vaizdų saugyklų, turinčių išplėtotą technologinę infrastruktūrą ir organizacinę patirtį bei personalą, pajėgų prisidėti prie tokio projekto, kaip SAHARA.

SAHARA bus recenzuojamas išteklius, panašiai kaip mokslo draugijos žurnalas. Vienas iš siekių yra padėti puoselėti idėją, kad vaizdinis turinys yra tokia pat vertinga

mokslinė priemonė kaip tekstinis turinys ir kad individualus mokslininkų požiūris, kurį jie perteikia kartu su pateikiamais vaizdais, tiesiogiai atspindi jų nuomonę apie pačius aplinkos statinius. SAHARA rinkinį sudarys dvi iš dalies sutampančios vaizdų grupės: „Dalyvių rinkinys“ ir „Redakatoriaus pasirinktas rinkinys“. Bet kuris SAH narys gali siųsti savo vaizdus į SAHARA, jei tik jie atitinka pagrindinius techninius kokybės reikalavimus. Vaizdai bus talpinami „Dalyvių rinkinyje“. „Redakatoriaus pasirinkto rinkinio“ vaizdai bus atrenkami iš „Dalyvių rinkinio“ atsižvelgiant į techninę kokybę, taip pat tokius kriterijus, kaip turinio unikalumas ir jo atitikimas tų sričių, kurios būtinos rinkiniui plėsti. Recenzavimą ir atranką atliks redakcinės grupės, sudarytos iš SAH mokslininkų ir bibliotekininkų – SAH partnerių, kurie bus „sričių redaktoriais“, pasiskirsčiusiais pagal atskiras geografines sritis ir istorinius laikotarpius (pvz., Italijos Renesanso architektūra).

Pirmaisiais metais svarbiausias partnerių uždavinys buvo sukurti įkėlimo priemonę, sudarančią galimybę mokslininkams patiems siųsti vaizdus, sukurti metaduomenis apie juos ir galiausiai šį turinį pateikti SAHARA rinkiniams. Šis modelis, kai mokslininkai savo veikla prisideda prie rinkinių ir prieigos prie jų kūrimo, yra naujoviškas, skatinantis iš naujo įvertinti mokslininkų ir bibliotekininkų vaidmenį rinkinio kūrimo ir katalogavime. Mokslininkai yra savo sričių žinovai; todėl manome, kad SAHARA kuriančių mokslininkų profesinė patirtis praturtins vaizdų katalogavimą, praplės prieigos prie jų galimybes ir padės kurti aukštos kokybės metaduomenis. Atskirų sričių redaktoriai taip pat perteikia mokslinę patirtį, kuri recenzuojamam rinkiniui SAHARA suteikia būdingo kokybiškumo ir autoritetingumo.

Nors CCO standartas taikomas aplinkos statinių katalogavimui, mokslininkai – mūsų kolegos iš SAHARA – nežinojo, kad yra priimti jiems tinkantys katalogavimo standartai. Buvo laikomasi nuomonės, kad standartai (tie, kurie parengti bibliotekininkų) nėra pakankamai pritaikyti jų sričiai ir juose neatsižvelgiama į specifiką terminų, kurie gali būti vartojami paiešką atliekančių architektūros istorikų (pavyzdžiui, „cancello“, Romos imperijos ankstyvųjų krikščionių šventyklose paplitęs altoriaus pertvaros tipas). Todėl su SAHARA mokslininkais ir bibliotekininkais buvo išsamiai diskutuojama apie architektūros vaizdams tinkamus metaduomenis. Mokslininkų ir bibliotekininkų grupė, parengiamuoju etapu apsvarsčiusi reikalavimus, mokslininkų keliamus aplinkos statinių vaizdų turinio paieškai, ir tai, kokie metaduomenys būtini sėkmingam turinio atskleidimui, parengė pradinę metaduomenų schemos koncepciją. Metaduomenų schemai keliami didžiuliai reikalavimai. Buvo būtina suderinti pastangas, skirtas skatinti mokslininkus įsitraukti į kokybiškų

skaitmeninių išteklių kūrimą, ir vaizdų katalogavimo procesą palengvinančių būdų paieškas. Nors SAHARA projektu siekiama pakeisti mokslininkų darbo įpročius, tapti kvalifikuotais kataloguotojais jie paprasčiausiai negali. Schema taip pat turi atitikti kataloguotojų ir dirbančiųjų su kompiuterių sistemomis reikalavimus: jos duomenys turi būti teisingi, tinkami efektyviai paieškai ir keitimuisi. Tokio suderinamumo paieškos toli gražu nėra lengvas uždavinys, ir mes manome, kad testavimui pasibaigus pirmoji mūsų schemos iteracija bus šiek tiek pakeista.

SAHARA šiuo metu siūlo dvi schemas „perspektyvas“. Viena trumpa „perspektyva“ yra skirta mokslininkams atlikti įvedimą, kurio metu nebūtinai turi būti pateikiami autoritetiniai duomenys. Kita „perspektyva“ gali pasinaudoti kataloguotojai arba mokslininkai, suinteresuoti išsamiau metaduomenų įrašų sudarymu. Mūsų siūlomas schemas veikimo modelis būtų toks: dalyvaujančių įstaigų bibliotekininkai bendrai teikia SAHARA autoritetinius duomenis ir redaguoja mokslininkų įvedamus duomenis. Atskiroms sritims bus sudaromi taip pat ir kontroliuojami žodynai, palengvinsiantys katalogavimą. Kai kurie terminai, tokie kaip kūrėjų ir geografinių vietų vardai, bus atrenkami iš *ARTstor* Autoritetinio vardų failo ir Šalių vardų failo. Susiejimas su prieinamais autoritetinių duomenų failais ir kontroliuojamais terminais padės išlaikyti nuoseklumą įvedant duomenis ir sudarys galimybę mokytis tiems, kuriems trūksta katalogavimo įgūdžių.

Buvo atlikta išsami schemas peržiūra, tačiau išlaikyta nuosekli susietis su *VRA Core 4.0* ir CCO principais. Schemą tobulinti padėjo *ARTstor* personalas, pasidalydamas darbo su metaduomenimis patirtimi ir techninėmis žiniomis, taip pat užtikrindamas, kad schema veiks su įkėlimo priemone. *ARTstor* technologai kartu su trijų pirmųjų partnerių įstaigų programuotojais sukūrė XML schemą, palengvinančią duomenų perdavimą iš vietinių katalogavimo priemonių į *ARTstor*. Tikimasi, kad ateityje teikėjai įkėlimo priemone naudosis išsamaus įrašo perdavimui, o ne eksportuos duomenis iš didelio skaičiaus katalogavimo sistemų į *ARTstor*, privalėdami apdoroti duomenis prieš juos paskelbiant.

SAHARA schemoje naudojama nemaža CCO elementų, tokių kaip kūrėjas, statinio pavadinimas, kūrinio rūšis, data, buvimo vieta, stilius, šaltinis, vaizdo tipas, vaizdo apibūdinimas, medžiagos ir technika, matmenys, apibūdinimas, dalykas. Duomenyse apie kūrėją galima pateikti jo tautybę, jo indėlį į pastatą ar vietą ir priskyrimo informaciją. Prie antraštės gali būti pateikiamos alternatyvios antraštės, taip pat kompleksų, kurių dalis pastatas gali būti, pavadinimai. Vietos duomenys – adresas: gatvė ir namo numeris, miestas ir šalis. Architektūros moksle vis dažniau naudojamos geografinės koordinatės, todėl SAHARA numatė geogra-

finio taško, kuriame yra pastatas ar vieta, nuorodos galimybę, pasitelkiant geografinės ilgumos ir platumos koordinates.

Vienas iš svarbiausių tokio išteklaus kūrimo (t. y. kai dalyvauja keliolika skirtingų teikėjų) aspektų yra galimybė pasinaudoti autoritetiniais failais ir kontroliuojamais terminais. Bendradarbiaudami su kolegomis iš *ARTstor*, susiejome „Kūrėjo“ lauką su *ARTstor Name Authority File* (sudarytu Getty muziejaus ULAN pagrindu²⁸). Pavadinimo laukui, kuris nesusietas su autoritetiniu failu, būdinga automatinio užpildymo funkcija, todėl, teikėjui įrašius SAHARA duomenų bazėje esantį pastato ar vietos pavadinimą, jis bus rodomas kaip galimas pasirinkimas. Tai padės išlaikyti įrašomų duomenų nuoseklumą. Augant SAHARA turinio apimčiai, automatinio užpildymo funkcijos reikšmė didės, nes rinkinys aprėps daugiau architektūros kūrinių.

Kituose laukuose būtina vartoti kontroliuojamus terminus. Tai tokie laukai kaip vaizdo tipas, siaura klasifikacija (kuris šiuo atveju naudojamas kūrinio rūšiai apibūdinti) ir šalis (parenkama iš *ARTstor* šalių sąrašo). Terminai šiems laukams buvo parinkti iš Getty tezauro, bendradarbiaujant SAHARA mokslininkams ir bibliotekininkams. Kūrinio rūšių, SAHARA projekte vadinamų „siaura klasifikacija“, sąrašo rengimas buvo ilgas procesas. Daugelyje vaizdų katalogavimo duomenų bazių kūrinio rūšims apibrėžti vartojamų terminų sąrašai labai ilgi. Išskleidžiamasis šimtus terminų apimantis sąrašas būtų labai nepatogus naudotis ir gali būti nepatrauklus teikėjams. SAHARA parengė ypač trumpą sąrašą, kuris išėjo išsamesnis, negu buvo iš pradžių sumanyta. Šiame sąraše, užuot diferencijavus statinius ar vietas pagal jų specifines funkcijas, skiriamos išsamios statinių ir vietų kategorijos. Šiuo atveju „kūrinio rūšies“ sąvoka tapo abstraktesnė ir todėl tinkamesnė pragmatiniams poreikiams tų asmenų, kurie nėra profesionalūs katalogotojai.

DESCRIBE THE IMAGE

List of fields: [EDIT](#) [FARE](#)

+ Required fields: Must be populated to contribute.

Title/Name

* **Title/Name of Work**
 Santa Croce, Pazzi Chapel
 e.g. Palace of Charles V

* **View Type** Image View
 Exterior Periboid facade
 e.g., View of patio

* **Broad Classification** Narrow Classification
 Architecture and City Planning Religious Buildings
 Decorative Arts, Utilitarian Obj.
 Drawings and Watercolors
 Fashion, Costume and Jewelry
 Film, Audio, Video and Digital

Creator Add another Creator

* **Creator Name**
 Brunelleschi, Filippo
 e.g., Catherine Vale, Santiago

Role
 Architect
 Architect
 Architectural Firm
 Artist
 Builder

Location

* **City/Country** State/Province
 Florence Tuscany
 e.g., Los Angeles e.g., Catania

* **Country** Add another Country
 Italy

Repository
 e.g., J. Paul Getty Museum

Chronology

* **Date**
 common date: 1429; creation date: 1442; ca. 1465
 e.g., 18th century; or built 1565, restored 1787; or constructed ca. 1730

Earliest Date Latest Date
 1429 1465
 e.g., 1950; numbers only e.g., 1954; numbers only

Physical Description

Description
 _____

Commentary
 _____

* **Style**
 Renaissance
 e.g., Rococo, Baroque, Gothic Revival, Arts and Crafts

Source

* **Photographer**
 Friedman, David
 e.g., Klee, Jeffrey E.

* **Contributor**
 Friedman, David
 e.g., Wintzside, Ann

Image Date
 e.g., Winter 2007/2008

Image Earliest Date Image Latest Date
 _____ _____
 e.g., 2007; numbers only e.g., 2008; numbers only

Nebūdingi CCO, tačiau atliekantys ypač svarbų vaidmenį SAHARA yra administraciniai laukai, skirti duomenims apie fotografa, vaizdų teikėją, taip pat autorių teisėms ir naudojimo teisėms įrašyti. Siekdami sumažinti reikalaujamų pateikti metaduomenų skaičių, apibrėžėme privalomus laukus. Jie panašūs į CCO rekomenduojamus privalomus laukus: antraštė, vaizdo tipas, plati klasifikacija (palengvina paiešką didelėse skaitmeninėse saugyklose), buvimo vieta, data, stilius ir šaltinio informacija, susijusi su teikėju, autorių teisėmis ir naudojimo teisėmis.

Diskusijose apie SAHARA projekto metaduomenis keletas mokslininkų paminėjo būtinybę neatidėliotinai sudaryti kūrinų autoritetinį vardų failą. Toks failas, pavyzdžiui, padėtų atskirti įvairius Venecijos *Palazzo Corner*. Daugelį metų tokį pageidavimą reiškė ir kultūros paveldo kataloguotojai. Kaip atsakas į tai, pagal Getty žodžių programą (*Getty Vocabulary Program*) sudaromas naujas tezauras *Cultural Objects Name Authority* (CONA)²⁹. SAH ypač suinterisuota dalyvauti CONA sudaryme. Mokslininkų patirtis ir šiuo atveju būtų reikšmingas įnašas rengiant tokį autoritetinį failą.

Mokslininkams pradėjus dalytis vaizdais ir juos kataloguoti SAHARA, vienas mums užduodamų klausimų buvo susijęs su problema: „Ką aš kataloguoju?“ Jei kataloguojamas pastatas, jo vieta yra ta geografinė vietovė, kurioje jis pastatytas. Tačiau kartą viena mokslininkė, bandanti kataloguoti žemėlapi, mūsų paklausė: „Kokiu būdu įmanoma kataloguoti tokį objektą, kaip Nollis žemėlapis, jei būtina užpildyti vietos lauką?“ Ji pastebėjo, kad galbūt reikėtų aiškiau apibrėžti, kas būtina SAHARA ir kas *ARTstor* ir, antra vertus, kad būtina glaudesnė šių dviejų saugyklų sąsaja ir lankstumas, turint galvoje jų turinį ir jiems atliekamą katalogavimą. Ši mokslininkė palietė klausimą, kurį kasdien sau užduoda kataloguotojai – kaip bendrose sistemose suderinti skirtingus požiūrius į katalogavimą, kad tai būtų prasminga galutiniam vartotojui? Svarbiausi klausimai gali būti aptariami katalogavimo gairėse, tačiau turinio konvergencijos saugyklose problema turi būti sprendžiama bendromis kataloguotojų ir saugyklų turinio teikėjų pastangomis.

SAHARA projektas startavo 2009 m. balandžio 1 d. Jo pradinį rinkinį, kurį teikėjai gali pildyti naudodami įkėlimo priemonę, sudarė 9500 vaizdų. Mokslininkai teikia ir naudoja metaduomenų šablona, taip pat pateikia atsiliepimus apie mūsų sukurtą metaduomenų schemą, naudojimosi šablonu ypatumus ir specifinius metaduomenų laukus. Pavyzdžiui, mokslininkai išreiškė nuomonę, kad vaizdo tipo terminų sąrašas per trumpas. Lygiai taip pat buvo atsiliepta ir apie siauros klasifikacijos terminų sąrašą. Šie atsiliepimai sugrąžina mus į ankstesnę diskusiją apie tai, kaip parengti pakankamai trumpus ir patogius naudotis arba gana ilgus, bet vertingus sąrašus. Po svarstymų apie metaduomenų laukus buvo nuspręsta, kad stiliaus laukas turi būti

privalomas. Tačiau daugelis pastebėjo, kad reikalavimas būtinai apibrėžti stilių yra nenaudingas, nes ne visi pastatai, vietos ar kraštovaizdžiai gali būti priskiriami konkrečiam stiliui. Iš kitų atsiliepimų aiškėja, kad ne visai suprantama, kaip turi būti naudojami laukai, kokios reikšmės įrašomos į konkrečius laukus ir kodėl prieigai prie rinkinio, kuris ateityje įsivaizduojamas kaip šimtų tūkstančių vaizdų sandėlis, būtina tam tikros rūšies informacija.

SAHARA projekto grupė parengė atsiliepimų žurnalą, kuris padėtų priimti pagrįstus sprendimus dėl siūlomų atlikti metaduomenų schemos ir laukų naudojimų pakeitimų. Šių sprendimų rezultatas būtų kitais metais daromi visiems priimtini pakeitimai. Taip pat rengiamos katalogavimo gairės, kurių bus laikomasi Architektūros istorikų draugijos bendruomenėje ir kurios, kaip tikimasi, suteiks žinių mokslininkams bei padės kataloguoti SAHARA specialistams. Mūsų teikiamų specialiųjų paslaugų dalį sudaro bibliotekininkų, kurie galėtų padėti medžiaga SAHARA teikiantiems mokslininkams suprasti metaduomenų laukus ir juos naudoti, sandymas.

SAHARA užsiima ne tik rinkinio gausinimu, bet ir moko mokslininkus kritiškai žiūrėti į metaduomenis kaip į praktinį metodą ir parinkti optimaliausią prieigą užtikrinančius metaduomenis. SAH nariams pradėjus teikti medžiagą, o architektūros ir vaizdo išteklių bibliotekininkams įsitraukus į katalogavimo ir redagavimo veiklą, siekiama, kad susiburtų bendra veikla užsiimanti bendruomenė, kurios pagrindinis uždavinys būtų sukurti naują mokslinės veiklos modelį, skirtą architektūros istorijai. SAHARA yra vienas iš galimų modelių, kai bibliotekininkai ir mokslininkai bendromis pastangomis apibrėžia minėtas naujas veiklos sritis, gyvybiškai svarbių patarimų pasisemdami iš CCO.

CCO taikymas MARC / AACR srityje

Išgirdę, kad biblioteka savo OPAC taiko CCO, daugelis bibliotekininkų tikriausiai paklaustų: „Kam jums to reikia?“ Argi CCO nėra skirtas vaizdo išteklių rinkiniams ir meno muziejams, o ne bibliotekų fondams, kuriems taikomi savi duomenų standartai? Kam painioti dviejų skirtingų sričių standartus?

Tiesa yra tokia, kad bibliotekų fondus sudaro daugiausia publikuoti leidiniai ir kad bibliotekose taikomi duomenų standartai³⁰ ir jose naudojamos informacinės sistemos buvo sukurtos ir optimaliai pritaikytos tradiciniams bibliotekų dokumentams. Tačiau tėra labai nedaug bibliotekų, kuriose nebūtų saugomi bent jau negausūs meno ar kultūros objektai. Tai gali būti: įkūrėjų ar dovanotojų portretai; dekoratyvinę funkciją atliekantys meno kūriniai; meno ir kultūros objektai, patekę į biblioteką kartu su kieno nors dokumentais arba kokiu nors būdu susiję su bibliotekos tekstiniais fondais. Daugeliu panašių atvejų objektų skaičius nėra pakankamas, kad pasiteisintų atskiros duomenų bazės

kūrimui būtinos lėšos. Kita vertus, atskiros duomenų bazės buvimas sunkina fondų vadybos veiklą, pavyzdžiui, inventorinimą ir apytaką, kliudo teikti integralią prieigą prie viso rinkinio bei įrašus apie objektus į stambesnes bibliotekų metaduomenų sankaupas, tokias kaip OCLC *WorldCat*³¹.

Veiksmingiausias būdas bibliotekos viduje tvarkyti objektus ir teikti prie jų prieigą – jų dokumentavimas OPAC. Nebūtina rengti labai išsamius įrašus; aprašas gali būti minimalus, nes bibliotekos personalas tikriausiai nebus pakankamai kvalifikuotas, kad sugebėtų jį papildyti ar pataisyti taip, kad meno istorikai pripažintų jį tinkamu. Net trumpas aprašas, susietas, jei įmanoma, su objekto vaizdu, suteiktų pagrindinius identifikuojančius duomenis, kurie, išplatinti per OPAC, gali paskatinti vartotojus teikti papildomą informaciją. Bibliotekininkai, kuriems prieinama išsamesnė dokumentacija arba kurie turi galimybę perimti meno istorikų, saugotojų, prekybos agentų ar kolekcionierių patirtį, gali parengti išsamesnius aprašus. Kad ir kokia būtų įrašo apimtis, bibliotekininkams CCO bus nepamainomas vadovas atrenkant ir išreiškiant informaciją, tinkamą meno ir kultūros kūriniams aprašyti.

Toliau aptariamos pagrindinės problemos, su kuriomis susidurta mėginant taikyti CCO Morgan bibliotekos ir muziejaus (Niujorkas, JAV) meno ir kultūros kūrinių katalogavimui. Morgan bibliotekos ir muziejaus rinkiniai sudaryti daugiausia iš spausdintinių knygų, periodikos, rankraščių ir natų, tačiau juose yra ir svarbių kolekcijų, sudarytų iš meno ir kultūros kūrinių, tokių kaip piešiniai, atspaudai, cilindriniai atspaudai iš Artimųjų Rytų, paveikslai, skulptūros, dekoratyviniai objektai ir artefaktai, pasižymintys nepaprasta įvairove: nuo Voltaire portfelio iki John Ruskin švinių kareivėlių ir John Keats plaukų sruogos. Morgan bibliotekos ir muziejaus sprendimas įsigyti *Voyager* bibliotekinę sistemą ir teikti prieigą prie visos medžiagos per šios sistemos OPAC sutapo su Vaizdo išteklių asociacijos nutarimu rengti CCO gaires. Keletas šios institucijos bibliotekininkų turėjo galimybę dalyvauti šių gairių redaktorių tarybos veikloje ir taikyti šį naujai rengiamą standartą aprašant savo kolekcijas.

Nors įmanoma rengti „grynus“ CCO įrašus MARC formatu, tai nėra labai naudinga. Stilistiniai skirtumai tarp AACR ir CCO (pvz., CCO nevertinama ISBD skyryba) gali būti drastiški, o skirtingi duomenų elementų analizei naudojami būdai kelia atskleidimo, indeksavimo ir paieškos problemų. Bibliotekos kontekste CCO geriausia taikyti kaip bibliotekų katalogavimo standartų priedą ir taip išskirti tas objektų savybes, kurių neapima tekstiniams kūriniams ir publikuotiems dokumentams skirtos taisyklės.

Objekto arba kūrinio rūšis yra vienintelė svarbiausia informacija apie objektą; kaip teigiama CCO, „kūrinio rūšis yra loginis katalogo įrašo akcentas“³². Bibliotekų atliekamame katalogavime objekto rūšis laikoma laikmenos informacija ir priešinama turinio informacijai; ji labiau

apibūdina konkrečios kūrinio apraiškos pristatymo būdą, o ne esminę kūrinio savybę. Dažniausiai bibliotekų fonduose pasitaikanti objekto rūšis bibliografiniame įrašo niekur neatsispindi, nes laikomasi nuomonės, kad, jei nenurodyta kitaip, aprašomas vienetas yra knyga. Neknyginei medžiagai priklausančio objekto rūšis įrašoma įvairiuose fiksuotuose ir kintamuose MARC įrašo laukuose, kurių nė vienas neatitinka objekto katalogavimui keliamų reikalavimų.

MARC formato 300 lauko polaukis \$a (apimtis), kuris yra fizinio aprašo srities dalis, neatsispindi pirminėse paieškos rezultatų aibėse ir nepanašu, kad jis būtų indeksuojamas daugelio bibliotekinių sistemų, nes yra daugiausia skirtas paginacijai įrašyti. MARC formato 245 lauko polaukis \$h (priemonė), vartojamas įrašyti bendrą medžiagos apibūdinimą, labiau skirtas atvaizdavimui ir indeksavimui, tačiau vieninteliai objektui taikomi terminai, kuriuos AACR nurodo vartoti bendrame medžiagos apibūdinime, yra *graphic*, *art original* ir *realia*, jie visi pernelyg bendro pobūdžio ir todėl nėra naudingi. Morgan bibliotekininkai objekto rūšiai įrašyti pasirinko 245 lauko polaukį \$h, tačiau minėtus AACR terminus pakeitė labiau tinkančiais. Tokie specifiniai objekto rūšį nusakantys terminai, kaip *drawing*, *painting* ar *sculpture*, vartojami objektams, kurių antraštės atspindi, ką kūrinys vaizduoja, kaip šios XIX a. Italijos menininko Pelagio Palagi scenos kompozicijos atveju:

245 10 \$a Interior of a Vast Roman Fortress \$h [drawing]

Objektams, kuriems nebūdingas vaizdinis turinys ir kurių antraštė nusako objekto rūšį, vartojamas bendresnio pobūdžio terminas „objektas“:

245 10 \$a Embroidered 18th-Century Italian Waistcoat Made for Count Gasparo Gozzi \$h [object]

(Atkreipkite dėmesį, kad antraštė apima asmens, kuriam buvo pagamintas rūbas, vardą. Daugelio kultūros objektų reikšmę ir vertę nulemia jų sąsąja su įžymiais asmenimis, o ne jų, kaip artefaktų, vertė. Šio santykio atspindėjimas antraštėje padaro objektus labiau prieinamus vartotojams.)

Kad būtų optimizuojama paieška ir sudaryti naršymui skirti sąrašai, kūrinio rūšiai nusakyti vartojami žanrą apibūdinantys (MARC formato 655 laukas) terminai (iš *Art and Architecture Thesaurus*³³), kurie dar praplečiami nacionalinės kultūros ir laikotarpio apibūdinimais:

655_7 \$a Drawings \$x Italian \$y 18th century. \$2 aat
655_7 \$a Drawings \$x Italian \$y 19th century. \$2aat

Bibliotekų katalogavimo taisyklės skirtos publikuotiems dokumentams aprašyti. Jos parengtos turint galvoje

dokumentus, kurie patenka į biblioteką su antraštiniame lape jau pateiktu formaliu aprašu; informacija, kurios nėra nustatytuose duomenų šaltiniuose, pateikiama laužtiniuose skliaustuose. Nepublikuoti objektai neturi antraštinių lapų, todėl aprašo dalis turi būti pateikiama remiantis įvairiais šaltiniais ir paties kataloguotojo nuovoka. Kadangi toks duomenų pateikimas laikomas įprastu dalyku, laužtiniai skliaustai nevertojami³⁴. Dar labiau kataloguotojus stebina tai, kad pačiame objekte esanti informacija, pavyzdžiui, įrašai ar ženklai, nelaikoma svarbesne už informaciją, esančią kituose šaltiniuose. CCO atspindi meno katalogavimo praktiką, kai pirmenybė teikiama sudarytai antraštei, išsamiai nusakančiai objekto vaizdinį turinį ar funkciją, o ne pačiame objekte esančiai aprašomajai informacijai, net jei ji įamžinta paties menininko ranka. Taip pat rekomenduojama įrašyti antraščių variantus ir ankstesnes antraštes, atidžiai perrašyti visus įrašus ir ženklus. Pateiksime pavyzdį, kaip šios rekomendacijos atsispindi mūsų katalogo MARC įrašė:

100 1_ \$a Zuccari, Federico, \$d 1542 or 3-1609.
245 10 \$a Allegory of Sin \$h [drawing]
246 33 \$a Pianto, Peccato, Spavento \$h [drawing]
246 33 \$a Allegoria del Peccato \$h [drawing]
562 __ \$a Inscribed in black chalk, by the artist, "PIANTO / PECAT[O] / SPAVENTO"; at lower edge at center, in pen and brown ink, "Zuccaro"; on mount, in lower left corner, in pen and brown ink, "Zuccaro"; on verso of mount, in pen and brown ink, "Pa Auctionkost P. 1-9".

Vartotojams suteikiama visapusiška nauda: pateikiama prasminga antraštė katalogo kalba, taip pat prieiga prie visos objekte užrašytos informacijos, galinčios padėti nustatyti, kam objektas priskirtinas, ar jo provenienciją. Atkreipiame dėmesį į tai, kad šiame pavyzdyje su menininku susiję duomenys įrašyti MARC formato 562 lauke (egzemplioriaus ir versijos identifikavimo pastaba), o ne 245 lauko polaukyje \$c (atsakomybės duomenys). Informacijos apie kūrėją, unikaliame objekte užrašytos asmens, kuris galėjo būti (arba galėjo nebūti) objektą sukūręs menininkas, reikšmė nėra prilyginama formalių spausdintiniame antraštiniame puslapyje pateikiamų duomenų reikšmei.

CCO autoriai pasirinko išmintingą sprendimą neišradinėti dviračio ir nekurti vardų įvedinių sudarymo taisyklių. Kataloguotojai gali patys pasirinkti vardų autoritetinių duomenų šaltinius ir bibliotekininkams nereikia nerimauti dėl OPAC galinčių iškilti prieštaravimų tarp kreipties elementų, suteikiančių prieigą prie jų objektų, ir kreipties elementų, suteikiančių prieigą prie antrinės medžiagos. Vis dėlto CCO nukrypsta nuo AACR, kai traktuojamas kolektyvų, giminių ir nežinomų dailininkų kūrybinis

vaidmuo. Skirtingai negu AACR, CCO kolektyvams, tokiems kaip *Worcester Royal Porcelain Company* ar *Tiffany and Co.*, priskiriama pagrindinė atsakomybė už jų dirbtuvėse ar cechuose pagamintus objektus; giminės, tokios kaip Italijos menininkų ir teatro dailininkų Bibiena giminė, laikomos pagrindiniais meno ir kultūros kūrinių, priskiriamų šiai XVII–XVIII a. gyvenusiai šeimai, kūrėjais³⁵. Morgan bibliotekos ir muziejaus meno ir kultūros kūrinių įrašai atitinka CCO nuostatą laikyti kolektyvų ir giminių vardus šių kolektyvų arba giminių sukurtų ar pagamintų objektų pagrindiniais įvediniais.

Bibliotekininkams ne taip lengva pritari nuostatai, kad anoniminiams kūrėjams būtini įvediniai. Kai tekstinio kūrinio autorystė neaiški ar nežinoma, bibliotekų kataloguotojai įrašė praleidžia autoriaus lauką, o esminio kreipties elemento funkciją suteikia antraštei. Tačiau kataloguojant tekstinius kūrinius tai pasitaiko ne taip dažnai; meno kūrinių, kurių autorystės neįmanoma priskirti žinomam menininkui ar netgi menininkui, identifikuojamam kokia nors charakteringa fraze, pavyzdžiui, *Achilles Painter*, yra tiek daug, kad meno kataloguotojai yra sukūrę daugybę būdų, kaip vartotojams pateikti informacijos apie kūrinio sukūrimo kontekstą:

Attributed to Francesco Salviati.
Formerly attributed to Francesco Salviati.
Workshop Francesco Salviati.
Follower of Francesco Salviati.
After Francesco Salviati.
Italian, 16th century.

Tokiais atributais grindžiami kreipties elementai gali būti stebėtinai lengvai integruojami į OPAC paieškos parinktį. Morgan bibliotekos ir muziejaus kataloge Salviati AACR vardo forma, kuri vartojama indeksuojant meno kūrinius, neabejotinai priskirtinus Salviati, ir Salviati kūriniams atstovaujančią antrinę medžiagą, pateikiama paieškos parinkčių sąrašo pradžioje, po to seka ne pagal AACR sudaryti kreipties elementai kartu su patikslinimais:

Salviati, Francesco, 1510-1563.
Salviati, Francesco, 1510-1563, after.
Salviati, Francesco, 1510-1563, attributed to.
Salviati, Francesco, 1510-1563, formerly attributed to.
Salviati, Francesco, 1510-1563, workshop of.

Taip pat vartojami kreipties elementai nacionalinių kultūrų pavadinimams (nors Morgan biblioteka ir muziejus teikia pirmenybę terminui „anoniminis“, o ne CCO rekomenduojamam „nežinomas“):

Anonymous, Italian, 16th century.

Bibliotekų katalogavimo taisyklės fiziniam aprašui yra ribotos; jose pirmiausia akcentuojama vieneto apimtis (t. y. puslapių, lapų, tomų, mikrokortų, ričių ir t. t. skaičius), iliustracijų buvimas ir matmenys (knygų pateikiamas tik aukštis). Kadangi kiekvienas meno kūrinys yra unikalus fizinis objektas, identifikavimo tikslais būtinas tikslesnis ir išsamesnis aprašas. Šią užduotį komplikuoja tai, kad egzistuoja praktiškai neribotas skaičius skirtingų objektų; grafikos kūrinius įpratę aprašinėti kataloguotojas gali susidurti su neįveikiamais sunkumais, pabandęs kataloguoti monetą ar sieninį laikrodį. Su objektų aprašais besikamuojantiems bibliotekininkams gelbėjimosi ratas gali būti CCO „Fizinių charakteristikų“ (*Physical Characteristics*) skyrius. Šiame skyriuje, kurio apimtis du kartus didesnė negu bet kurio kito duomenų elementams skirto skyriaus, suteikiama patarimų, kaip turi būti užrašomi daugybės skirtingų rūšių objektų matmenų, medžiagos ir atlikimo technikos, laidų ir korektūrinių atspaudų, įrašų ir ženklų bei fizinės būklės duomenys. Matmenų skyrius ypač naudingas nespécialistams, kuriems gali neateiti į galvą įtraukti duomenis apie formą (ovalios miniatiūros), svorį (raižyto brangakmenio ar megalitinio akmens) ar dydį (apdaro).

Tiek MARC, tiek AACR, ypač AACR grindžiamos taisyklės, skirtos specialių fondų katalogavimui, numato išsamesnio fizinio aprašo galimybę, todėl be didesnių sunkumų įmanoma pagal CCO parengtus fizinius aprašus įtraukti į OPAC įrašus. MARC formato 340 laukas (fizinė priemonė) skirtas „fizinio aprašo informacijai apie vieneta, kuriam naudoti būtina techninė įranga arba kurio konservavimui ar saugojimui keliami ypatingi reikalavimai“³⁶; šis laukas labiau struktūruotas negu 300 laukas (fizinis aprašas), todėl yra galimybė priemonę ir laikmeną įrašyti į atskirus polaukius. Pateiksime pavyzdį, kaip 340 laukas naudojamas XVI a. skulptūrai aprašyti:

340__\$b Sculpture – height: 12 3/4 in. (315 mm), width: 11 3/8 in. (290 mm), depth: 6 1/2 in. (165 mm); Base – height: 3 1/2 in. (90 mm), width: 14 1/4 in. (363 mm); depth: 9 in. (227 mm) \$c Terra cotta with polychrome decoration.

Visi žiniatinklio ištekliai žiūrėti 2009 m. gegužės 15 d.

¹ RDA: *Resource Description and Access*. American Library Association, Canadian Library Association, and the Chartered Institute of Library and Information Professionals. <http://www.rdaonline.org/>

Kitas pavyzdys iliustruoja daug paprastesnį XIX a. medaliono, pagaminto iš Venecijos kristalo, aprašą:

340__\$b 7 x 4 cm \$c Crystal and silver.

Apibendrinant būtų galima pasakyti, kad ir nedidelės apimties informacija turi nueiti ilgą kelią, kad galėtų pasitarnauti prieigai prie bibliotekų rinkiniuose esančių objektų. CCO, taikomas kartu su bibliotekų duomenų standartais, gali būti labai svarbus įrankis, padedantis bibliotekininkams rengti meno ir kultūros kūrinių įrašus, kurie darniai egzistuotų greta įrašų, sudarytų bibliotekose vyraujantiems fondams. Antra vertus, integruojant vaizdų rinkinius (pvz., meninės fotografijos archyvus) į bibliotekų fondus ir galiausiai LAM terpe, vis grėsmingesnį mastą įgyja vaizdų MARC kontekste problema. Vaizdo išteklių kataloguotojams paprastai kyla problemų dėl to, ar objektų grupę kataloguoti kaip seriją, komplektą, ar kaip atskirus objektus, ir kaip struktūruoti objekto / vaizdo santykį. Bibliotekininkai yra sukaukę darbo su daug kūrinių apimančiomis serijomis, atskirais periodikos numeriais ar neišsamiais jos komplektais ir archyvų fondais patirtį. CCO gali pasitarnauti kaip priemonė, padedanti abiem šioms bendruomenėms spręsti objektų ir vaizdų srityje išylančias problemas.

Išvada

Keletas paskutiniųjų dešimtmečių pasižymėjo intensyvia kultūros kūriniams aprašyti skirtų duomenų standartų plėtra, kurios rezultatas – skirtingus požiūrius vienijančio teorinio pagrindo sukūrimas. Šiai veiklai bendrą pamatą suteikia katalogavimo vadovas *Cataloguing Cultural Objects*, kurio plėtrą skatina spartus technologijų vystymasis ir kultūros įstaigų šviečiamoji misija – teikti prieigą prie informacijos apie meno kūrinius. Šiandien, muziejų, bibliotekų specialiųjų kolekcijų ir vaizdų rinkinių sankirtos sąlygomis, informacijos apie kultūros kūrinius katalogavimui ir dalijimuisi ja taikomas CCO, kuriame pateikiami išsamūs aprašomųjų metaduomenų elementų rinkiniai ir specializuoti kontroliuojami žodynai.

Iš anglų kalbos vertė T. Auškaišnienė

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2009 m. Milane (Italija) vykusioje 75-ojoje IFLA konferencijoje.

² Baca, M.; Harpring, P.; Lanzi, E.; McRae, L.; Whiteside, A., eds. *Cataloging Cultural Objects: A Guide to Describing Cultural Works and Their Images*. American Library Association: Chicago, 2006.

³ *VRA Core Categories 4.0*, Visual Resources Association. <http://www.vraweb.org/resources/datastandards/intro.html>

⁴ *Categories for the Description of Works of Art (CDWA)*. J. Paul Getty Trust, College Art Association. http://www.getty.edu/research/conducting_research/standards/cdwa/

- ⁵ Dublin Core Metadata Initiative. <http://dublincore.org/>; *Metadata Object Description Schema (MODS)*. Library of Congress. <http://www.loc.gov/standards/mods/>; *MARC21 Formats*. Library of Congress. <http://www.loc.gov/marc/>
- ⁶ California Digital Libraries, Shared Metadata Working Group, *Metadata Submission Guidelines for UC Shared Images*. 26 March 2009. http://www.cdlib.org/inside/projects/image/msg_ucsi.pdf
- ⁷ ARTstor Images for Education and Scholarship. <http://www.artstor.org/index.shtml>
- ⁸ NISO, *A Framework of Guidance for Building Good Digital Collections* 16 April 2008. <http://framework.niso.org/node/5>
- ⁹ Trendafilova, Malina. "Development Environment for Building Common Catalogue for Representation of the Culture-Historical Heritage of Bulgaria." *Bulgarian Academy of Sciences Cybernetics and Information Technologies*. Vol. 7, no. 1 (2007), 95-105. http://74.125.95.132/search?q=cache:16UMdXEgH2AJ:www.cit.iit.bas.bg/CIT_07/v7-1/95-105.pdf+Electronic+Catalogue+of+Bulgarian+Cultural+Historical+Heritage&cd=2&hl=en&ct=clnk&gl=us&client=firefox-a
- ¹⁰ Čilės valstybiniam muziejams skirta dokumentavimo sistema, SUR^{TM}, grindžiama CDWA, o muziejų specialistams skirtas vadovas parengtas CCO modelio pagrindu. Nagel, Lina, ed.: *Manual de registro y documentación de bienes culturales*. Santiago de Chile: Andros Impresores, 2008.
- ¹¹ State Museums of Berlin, Institute for Museum Research / Staatliche Museen zu Berlin, Institut für Museumsforschung. <http://www.smb.museum/ifm/index.php?ls=12&topic=Home&lang=en&te=ja&tf=ja>
- ¹² "FRBR and Works of Art, Architecture, and Material Culture," by Murtha Baca and Sherman Clarke, in Arlene Taylor, *Understanding FRBR: What It Is and How It Will Affect Our Retrieval Tools* (Westport, Connecticut and London: Libraries Unlimited, 2007).
- ¹³ Museum Data Exchange Project. OCLC/RLG Programs. <http://www.oclc.org/programs/ourwork/collectivecoll/sharecoll/museumdata.htm>
- ¹⁴ Waibel, Günter. "Museum Date Exchange: Asking the right questions" 20 March 2009, OCLC/RLG Programs, Hanging Together blog. <http://hangingtogether.org/?p=644>
- ¹⁵ CDWA Lite. http://www.getty.edu/research/conducting_research/standards/cdwa/cdwalite.html
- ¹⁶ *Open Archives Initiatives Protocol for Metadata Harvesting*. <http://www.openarchives.org/pmh/>
- ¹⁷ *CDWA Lite Specification: A list of Elements, Tags, Description, and Examples*, p. 4-5. http://www.getty.edu/research/conducting_research/standards/cdwa/cdwalite.pdf
- ¹⁸ OAI CatMuseum 1.0. <http://www.oclc.org/research/software/oai/oaicatmuseum.htm>
- ¹⁹ COBOAT metadata publishing tool. <http://www.oclc.org/research/software/coboat/default.htm>
- ²⁰ ARTstor Images for Education and Scholarship, Personal Collection Guidelines. http://help.artstor.org/wiki/index.php/Personal_Collections
- ²¹ Museum Computer Network, Taiwan Chapter. *MuseFusion*. <http://mcntw-stds.teldap.tw:8080/musefusion/>
- ²² CIDOC Conceptual Reference Model. <http://cidoc.ics.forth.gr/>
- ²³ museumdat. <http://www.museumdat.org/index.php?ln=en&t=home>
- ²⁴ BAM: Portal zu Bibliotheken Archiven und Museen (BAM). <http://www.bam-portal.de/>
- ²⁵ DigiCULT Museen Schleswig-Hostein. http://www.digicult-sh.de/Bildarchiv_Foto_Marburg. <http://www.fotomarburg.de/> EDL Foundation. Europeana. <http://www.europeana.eu/portal/>
- ²⁶ Society of Architectural Historians Architecture Resources Archive (SAHARA). <http://www.sah.org/index.php?src=gendocs&ref=HOME&category=Sahara%20HOME>
- ²⁷ University of Virginia Library, *Scholarly Communication Institute SCI 4 Architectural History* 2006. <http://www.uvasci.org/archive/architectural-history-2006/>
- ²⁸ The Getty Research Institute. *Union List of Artist Names Online (ULAN)*. http://www.getty.edu/research/conducting_research/vocabularies/ulan/
- ²⁹ The Getty Research Institute, *Cultural Objects Name Authority (CONA)*. http://www.getty.edu/research/conducting_research/vocabularies/contribute.html#cona
- ³⁰ Morgan biblioteka ir muziejus, kaip ir beveik visos Amerikos bibliotekos, kaip duomenų turinio standartą taiko AACR ir MARC21 kaip duomenų formatą ir komunikacijos standartą. Įstaigos, kurios taiko kitus bibliotekoms skirtus duomenų standartus, bandydamos objektų aprašus integruoti į savo katalogus, gali susidurti su skirtingomis problemomis. Vienam iš šio straipsnio autorių, O'Keefe, būtų labai įdomu sužinoti apie tokių bibliotekų patirtį.
- ³¹ OCLC Online Computer Library Center, Inc. *WorldCat*. <http://www.worldcat.org/>
- ³² *Cataloging Cultural Objects*, p. 48.
- ³³ The Getty Research Institute. *Art & Architecture Thesaurus Online (AAT)*. http://www.getty.edu/research/conducting_research/vocabularies/aat/
- ³⁴ Tai, kad RDA: *Resource Description and Access* – katalogavimo taisyklės, kurios turėtų pakeisti AACR – nenurodo vartoti laužtinių skliaustų aprašant dokumentus be formalaus antraštinio lapo, gali reikšti, kad skirtingos metaduomenų kūrėjų bendruomenės pradeda viena iš kitos mokytis.
- ³⁵ RDA, kuriame atsispindi archyvinio katalogavimo patirtis, bus laikomasi nuostatos, kad giminėms gali būti priskiriama autorystė.
- ³⁶ *MARC 21 Format for Bibliographic Data. 1999 Edition*. <http://www.loc.gov/marc/bibliographic/bd340.html>

UNIMARC, RDA ir semantinis žiniatinklis

Gordon DUNSIRE

Strathclydo universitetas, Skaitmeninių bibliotekų tyrimo centras, Glazgas, Škotija, el. p. gordon@gordondunsire.com

Straipsnyje aptariamas „Išteklų aprašo ir prieigos“ (RDA) – katalogavimo taisykliu, pretenduojančių pakeisti AACR, kaip turinio standarto, taikymas UNIMARC koduotiems metaduomenims. RDA skirtas taikyti tarptautiniu mastu skaitmeninėje terpėje ir nėra suderintas su jokia konkrečiu bibliografinių įrašų kodavimo formatu, nors šiuo metu ieškoma būdų, kaip jį taikyti MARC21 ir Dublin Core formatams. Straipsnyje taip pat aptariami RDA ir susijusių modelių, tokių kaip „Funkciniai reikalavimai bibliografiniams įrašams“ (FRBR) ir „Funkciniai reikalavimai autoritetiniams duomenims“ (FRAD), komponentų derinimo su semantiniu žiniatinkliu rezultatai.

Reikšminiai žodžiai: FRBR; UNIMARC; RDA; katalogavimo taisyklės; semantinis žiniatinklis.

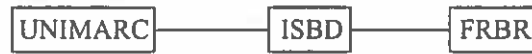
UNIMARC¹ plėtoja ir prižiūri Tarptautinė bibliotekų asociacijų ir institucijų federacija (IFLA)². Tai konvertavimo formatas, skirtas keitimuisi bibliografiniais metaduomenimis tarp sistemų, kurias naudoja nacionalinės tarnybos. Todėl jis neapibrėžia atskirų sistemų viduje naudojamų metaduomenų struktūros ir turinio.

Dabartiniame UNIMARC strateginiame plane³ keliami tokie tikslai:

- 1) užkrinti UNIMARC priežiūrą ir plėtrą, atsižvelgiant į kitus MARC formatus ir naujus bibliografinius standartus;
- 2) tobulinti UNIMARC duomenų perkeliamumą į žiniatinklio aplinką ir UNIMARC funkcinį suderinamumą su kitais duomenų standartais;
- 3) tobulinti UNIMARC dokumentų naujinimą ir prieinamumą;
- 4) skatinti UNIMARC pažinimą ir keitimosi darbo su UNIMARC patirtimi bei vartotojams teikiamos paramos priemonių ir veiksmų plėtrą.

Svarbus UNIMARC aspektas yra jo suderinamumas su ISBD⁴, kurį taip pat parengė IFLA. Pagrindinis ISBD tikslas yra apibrėžti duomenų elementus, naudojamus kaip metaduomenų įrašo pagrindas, ir taip suteikti nuoseklumą keitimuisi bibliografiniais duomenimis tarptautiniu lygiu, taip pat pasiūlyti priemonę tokių elementų identifikavimui ir atvaizdavimui bet kokia įrašo kalba. Buvo nustatyta ISBD elementų sutaptis su entitetais ir santykiais⁵, apibrėžiamais „Funkciniuose reikalavimuose bibliografiniams įrašams“ (*Functional Requirements for Bibliographic Records – FRBR*)⁶, IFLA sukurtame bibliografinių duomenų modelyje.

Šį suderinamumą ir sankirtas galima pailiustruoti tokia paprasta diagrama:

FRBR entiteto ir santykio modelis paplėstas iki į objektą orientuoto modelio FRBRoo⁷, suderinamo su CIDOC konceptuali pavyzdiniu modeliu (*Conceptual Reference Model – CRM*)⁸, kuris iš pradžių buvo skirtas tik muziejų bendruomenei.

RDA (*Resource Description and Access*) – tai naujas metaduomenų standartas, skirtas informacijos išteklų turiniui aprašyti, palengvinantis šio turinio identifikavimą ir prieigą prie jo. Šis standartas skirtas skaitmeninei terpei, tačiau grindžiamas daugiau negu šimto metų patirtimi plėtojant AACR. Jis skirtas taikyti tarptautiniu mastu ir jo neriboja angliškai kalbančiose šalyse priimtose normos. Nors RDA pirmiausia skirtas bibliotekų fonduose esantiems ištekliams, siekiama jo veiksmingo suderinamumo su metaduomenų koncepcijomis, kurios būdingos tokioms institucijoms, kaip archyvai, muziejai ir leidėjai⁹.

Svarbus RDA aspektas yra jo suderinamumas su FRBR ir su jais susijusiais „Funkciniais reikalavimais autoritetiniams duomenims“ (*Functional Requirements for Authority Data – FRAD*)¹⁰ – IFLA parengtu autoritetiniams duomenims skirtu modeliu.

Kitas reikšmingas RDA aspektas yra tas, kad jis nepriklauso nuo jokios konkrečios struktūros ar formato, apibrėžiančio metaduomenų saugojimą ar atvaizdavimą. Tačiau jo dėka galima maksimaliai integruoti RDA grindžiamus ir esamus duomenis, ypač sukurtus laikantis AACR ir panašių standartų. Todėl RDA projekto D priede pateikiamos RDA elementų ir ISBD, RDA ir MARC21 sutaptys.

ISBD medžiagos apibūdinimo tyrimo grupė¹¹, atsižvelgdama į beveik baigtą rengti RDA projektą, parengė ir pasiūlė ISBD naują 0 sritį¹². ISBD 0 sritis apima turinio formą ir priemonės tipą, ji skirta pakeisti dabartinį bendrą medžiagos apibūdinimą, atlikdama katalogo vartotojams skirtos „išankstinės perspėjimo priemonės“, kuri pateikiama įrašo pradžioje, funkciją. Ji nurodo, kad aprašomam ištekliui pasiekti reikalingas tam tikras žmogaus pojūtis ar tarpinis įtaisas. Turinio forma reiškia esminį būdą, kuriuo reiškiamas ištekliaus turinys, pavyzdžiui, „vaizdas“. Priemonės tipas reiškia laikmeną, perteikiančią ištekliaus turinį, pavyzdžiui, „garso“. Taip šioje srityje aiškiai atskiriamas ištekliaus turinys ir jo laikmena, to nėra dabartiniame bendrame medžiagos apibūdinime. Šis pasiūlymas suderinamas su RDA.

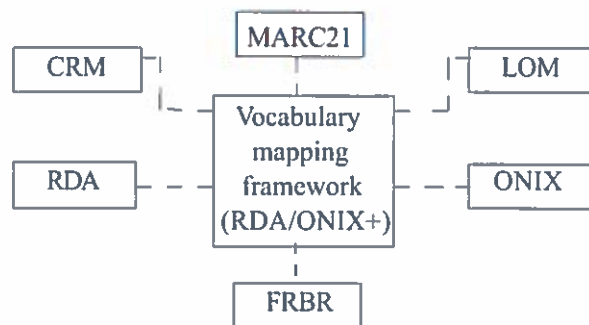

RDA priemonės tipo ir laikmenos rūšies kategorijos (laikmenos rūšis yra priemonės tipo plėtinys), taip pat turinio rūšies kategorija, savo ruožtu grindžiamos RDA / ONIX išteklių klasifikavimo modeliu¹³. Tai yra informacijos išteklių turinio ir laikmenos aukštesniojo lygmens kategorijų nustatymo ontologija, kuri suderinama su leidėjų bendruomenei skirta ONIX metaduomenų schema. Šis modelis parengtas taip, kad atitiktų bet kokios bendruomenės, kuriai būtina skirti ištekliaus turinio ir laikmenos kategorijas¹⁴, reikmes, nors iki šiol faktiškai jis buvo taikomas tik RDA¹⁵.

Nuo 2009 m. birželio iki lapkričio mėn. bus vykdomas projektas, skirtas RDA / ONIX modeliui praplėsti iki bibliografinių funkcijų ir santykių, kuris laikinai vadinamas *Vocabulary Mapping Framework* (VMF). Tuo tikslu RDA / ONIX modelį reikės papildyti veiksnio kategorijomis, kad būtų galima išreikšti, pavyzdžiui, santykius tarp FRBR 1 ir 2 grupės entitetų. 1 grupės entitetai yra intelektinės arba

meninės veiklos produktai, tokie kaip kūrinio išraiška, o 2 grupės entitetai yra veiksniai, tokie kaip kūrinio kūrėjas, atsakingi už įvairius šių produktų aspektus. Praplėstas modelis peržengs RDA ir ONIX ribas, apimdamas atitinkamas CRM, *Dublin Core Metadata Initiative* (DCMI), FRBR, IEEE *Learning Object Metadata* (LOM) ir MARC21 sritis. Taip bus pasiektas metaduomenų, kuriuos naudoja muziejų, žiniatinklio ir švietimo bendruomenės, taip pat bibliotekininkai ir leidėjai, suderinamumas.

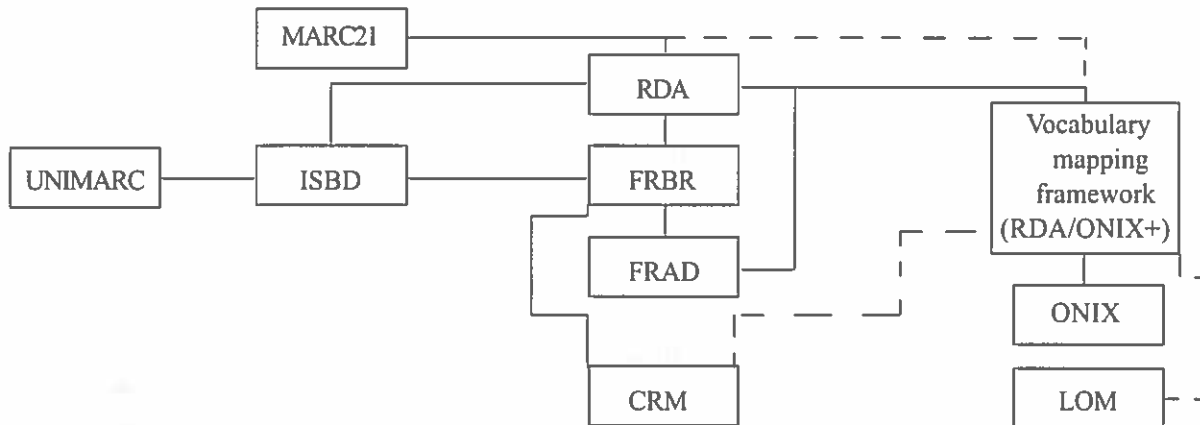
Būtina pažymėti, kad daugeliu anksčiau aptartų atvejų suderinamumas ir sutaptys nėra tikslūs, nors jų dėka tobulesnis tampa metaduomenų, kurie naudojami skirtingų bendruomenių ir kurie išreikšti skirtingais formatais, funkcinis suderinamumas. Galimas dar didesnis suderinamumas, ypač tada, kai plėtojamose ir tobulinamos konkrečios metaduomenų schemas. Būtent taip buvo derinama ISBD 0 sritis ir RDA. ISBD bendro medžiagos apibūdinimo plėtotės iniciatyva buvo IFLA ekspertų pasitarimo dėl tarptautinių katalogavimo taisyklių (IME ICC) veiklos rezultatas¹⁶, vėliau vystant šią veiklą buvo atsižvelgta į RDA / ONIX modelį ir patį RDA¹⁷.

RDA tobulinimas paskatino galvoti ir apie galimus MARC21 pakeitimus, kad būtų palaikomas ir tobulinamas šių standartų suderinamumas¹⁸. Tai bendro medžiagos apibūdinimo ir specifinio medžiagos apibūdinimo traktavimo MARC21 standarte pokyčiai, įskaitant koduotus laukus, taip pat pakeitimai tam tikruose kituose laukuose, pradedant gana nereikšmingais, pavyzdžiui, laukuose, kuriuose įrašoma, kokių katalogavimo taisyklių buvo laikomasi kuriant metaduomenis, papildymas reikšme „RDA“, ir baigiant sudėtingesniais dalykais, tokiais kaip polaukiai, vartojami publikavimo ir platinimo metaduomenims užrašyti. 2008 m. buvo sutelkta Britų bibliotekos, Kanados bibliotekos ir archyvų bei Kongreso bibliotekos remiama RDA / MARC darbo grupė, kuriai buvo pavesta „nustatyti, kokie MARC21 pakeitimai būtini, kad būtų palaikomas šio standarto atitikimas RDA ir toliau užtikrinamas efektyvus keitimasis duomenimis“¹⁹. Savo veiklos pradžioje grupė parengė medžiagą svarstymui²⁰ ir ją pateikė Kompiuterinės bibliografinės informacijos (*Machine-Readable Bibliographic Information – MARBI*)

komitetui²¹. Iki 2009 m. birželio mėn. dar nėra šios veiklos pagrindu iki galo parengtų rekomendacijų ir nutarimų. Pavyzdžiui, RDA skiriami du monografijų publikavimo būdai: „vienas vienetą“ ir „daugiadalė monografija“. MARC21 yra atskiri kodai, skirti „monografijai“ ir „daugiadaliui ištekliui“, ir siekiant didesnio suderinamumo su RDA reikėtų arba padalinti „monografijos“ reikšmę į dvi dalis, arba sujungti abi reikšmes (kurios koduojamos skirtingose pozicijose). Dar tebesvarstoma, kurią iš šių galimybių pasirinkti. Tačiau jau pritarta kai kuriems

svarbiems MARC21 pakeitimams, susijusiems su turinio ir laikmenos kategorijomis. Įvestos trys naujos laukų žymos priemonės tipai, turinio rūšiai ir laikmenos rūšiai, kurios „turėtų pakeisti bendrą medžiagos apibūdinimą, apibrėžiamą AACR2 1.1C ir šiuo metu rašomą 245 lauko (antraštės duomenys) polaukyje \$h (priemonė)“²². Tai yra siūlomų ISBD pakeitimų atspindys.

Anksčiau aptarti įvairūs suderinamumo aspektai gali būti sujungti į grandinę arba tinklą (nors tai nebūtų išsamus vaizdas):

Tai UNIMARC sieja su RDA, pirmiausia per ISBD.

UNIMARC taip pat tiesiogiai suderinamas su kitais komponentais, susietais su RDA. Parengta UNIMARC ir MARC21 sutapties lentelė²³. Ji nebuvo naujinama nuo 2001 m., todėl būtina ją peržiūrėti, nes MARC21 buvo padaryti RDA sąlygoti pakeitimai, jau nekalbant apie kitas naujoves.

Taip MARC21 sukuria atskirą jungtį tarp UNIMARC ir RDA.

Tai reiškia, kad būtina bendra UNIMARC ir RDA suderinamumo (nors jis ir netiesioginis) peržiūra, jei siekiama įgyvendinti pirmąjį ir antrąjį dabartinio UNIMARC strateginio plano tikslus. Paprasčiausi pavyzdžiai būtų vienos dalies ir daugiadalių monografijų publikavimo būdo pateikimas bei „RDA“, kaip naujos UNIMARC H priedo reikšmės (katalogavimo taisyklės ir formatų kodai), įvedimas, kurie buvo aptarti anksčiau kalbant apie MARC21.

Sudėtingoje suderinamumo struktūroje gali slypėti rimtesnės problemos; kiekvienoje grandyje pasitaikantys mažesni neatitikimai gali būti didesnių neatitikimų netiesioginėse sąsajose priežastis. Jei norima, kad nacionalinės katalogavimo taisyklės toliau plėtotųsi ir praturtėtų RDA, FRBR ir kt. pasiekimais, labai svarbu, kad jos būtų suderintos su UNIMARC. Iš tikrųjų suderinamumo struktūroje gali būti nemažai sankirtų, kuriose įmanoma jungtis su kitomis katalogavimo taisyklėmis, net jei jos nėra grindžiamos RDA. Pavyzdžiui, jei naujosios Italų katalogavimo taisyklės (kurios rašant šį straipsnį dar nebuvo paskelbtos) bus suderintos su FRBR, ar joms darys įtaką FRBR suderinamumas su RDA ir galiojančių Italų katalogavimo taisyklių suderinamumas su UNIMARC? Kitas pavyzdys – Prancūzų katalogavimo taisyklės, kuriose tiesiogiai laikomasi ISBD ir nustatomos galimos pasirinktys. Turint galvoje galimą naudą, pasiteisintų suderinamumo struktūros peržiūra atsižvelgiant į bet kurias nacionalines katalogavimo taisykles.

Kad būtų pasiektas UNIMARC strateginio plano antrasis tikslas, anksčiau aptartą suderinamumo struktūrą reikėtų papildyti kai kuriomis grandimis. Yra nustatyta UNIMARC ir *Dublin Core* (DC) sutaptis²⁴. Nors paskelbta 1997 m. (ir buvo keletą kartų naujinama), ji iš esmės tebegalioja, nes DC mažai keitėsi, o nustatant sutaptį buvo aprėpiami ne visi UNIMARC elementai; kitais žodžiais tariant, nepanašu, kad šiam suderinamumui darytų įtaką UNIMARC pakeitimai.

Taip pat parengta „UNIMARC taisyklių ir susijusių žodynų oficiali raiška“ praplečiama žymėjimo kalba XML²⁵, ir kaip UNIMARCXML patobulinimą siekiama pateikti UNISlim XML schema. Tai šiek tiek paspartins strateginio plano įgyvendinimą. MARC21 taip pat reiškiamas XML²⁶; svarstoma galimybė sukurti ISBD XML raišką. XML iš esmės yra keitimosi duomenimis priemonė.

Intensyviai siekiama, kad įvairios suderinamumo struktūros sankirtos savo ruožtu būtų suderintos su semantiniu žiniatinkliu. Tam būtina išreikšti įvairių standartų elementus taikant aprašo modelį *Resource Description Framework* (RDF)²⁷. Tiksliauariant, elementai, susiję su metaduomenų struktūra, pavyzdžiui, žymos, laukai ir atributai, turi būti reiškiami kaip RDF schemas (RDFS)²⁸ kategorijos ir savybės, o su metaduomenų turiniu susiję elementai, tokie kaip kodai ir kontroliuojami žodynai – SKOS²⁹ priemonėmis. Sudėtingi semantiniai ryšiai žodynuose gali būti reiškiami *Web Ontology Language* (OWL)³⁰.

DCMI / RDA darbo grupės³¹ veiklos sritis yra RDA kontroliuojamų žodynų (taip pat turinio ir laikmenos rūšių) raiška SKOS ir RDA metaduomenų struktūros elementų raiška RDFS. FRBR peržiūros grupė³² užsiima FRBR entitetų ir santykių raiška RDFS. Tikėtina, kad VMF projekto dėka taps įmanoma praplėstos RDA / ONIX ontologijos ir ja grindžiamų kategorijų bei santykių aukštesniojo lygmens žodynų raiška RDFS ir SKOS. Kongreso biblioteka numato galimybę reikšti MARC21 elementus formatais, suderinamais su semantiniu žiniatinkliu: „Kongreso biblioteka ėmėsi iniciatyvų teikti žodynų ir duomenų elementų, naudojamų tokiuose standartuose kaip RDA, MARC, PREMIS ir METS (kiekviename atskirai ir visuose juose) SKOS raišką“³³.

Kongreso bibliotekos autoritetinių įrašų ir žodynų tarnyba (*Library of Congress Authorities and Vocabulary Service*)³⁴ teikia *Library of Congress Subject Headings* (LSSH) SKOS raišką, o ateityje numato parengti MARC geografinės srities, kalbos ir santykio kodus, taip pat *Thesaurus of Graphic Materials*. Ši veikla bus naudinga daugeliu aspektų^{35,36}.

Kadangi UNIMARC ir susijusių standartų raiška XML yra labai svarbi jų suderinamumui su semantiniu žiniatinkliu, nes ji užtikrina jų funkcinį suderinamumą kompiuterių tinkle su RDF XML (kurią vartoja SKOS, RDFS ir OWL), kitas svarbus reikalavimas yra kreipties į žmogaus skaitomas reikšmes naudojant URI³⁷ galimybė, užtikrinanti veiksmingą ir produktyvų apdorojimą kompiuteriu. Tikėtina, kad tokie pasiekimai, kaip katalogo įrašų FRBR'izavimo ir semantinio žiniatinklio sąlygoto perėjimo nuo RDA įgyvendinimo 1 veiksmų plano prie 2 veiksmų plano³⁸ rezultatas, padarys didelę įtaką katalogavimo koncepcijų ir procesų plėtrai³⁹.

Pavyzdžiui, RDA turinio rūšies reikšmė „žodinė kalba“ netrukus po RDA paskelbimo bus pereinama SKOS raiška⁴⁰. SKOS raiška šiam terminui suteikia URI. Vokietijos nacionalinė biblioteka šią raišką papildė vertimu „gesprochene Worte“. Bet koks suderinamumas, kai susiejimui su šiuo terminu naudojamas URI, automatiškai pateiks žmogaus skaitomas atitiktis anglų ir vokiečių kalbomis, atsižvelgiant tik į programinę įrangą, o ne turinį. Raiška gali būti papildoma neribotu skaičiumi šio termino vertimų, ir RDA grindžiamų katalogų funkciniam suderinamumui užtikrinti tereikės nežymiai pakoreguoti apdorojančią programinę įrangą. Tai atitinka pagrindinį UNIMARC tikslą.

Iš anglų kalbos vertė T. Auškalnis

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2009 m. Milane (Italija) vykusioje 75-ojoje IFLA konferencijoje.

¹ IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Programme (UBCIM). UNIMARC manual : bibliographic format 1994. Introduction. Available at: <http://archive.ifla.org/VI/3/p1996-1/sectn1.htm>

² International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). Available at: <http://www.ifla.org/>

³ IFLA UNIMARC Core Activity: strategic plan 2007-2009. July 2007. Available at: <http://archive.ifla.org/VI/8/annual/unimarc-sp-2009.pdf>

⁴ IFLA. International standard bibliographic description (ISBD). Preliminary consolidated edition. April 2007. Available at: http://www.ifla.org/files/cataloguing/isbd/isbd-cons_2007-en.pdf

⁵ Mapping ISBD elements to FRBR entity attributes and relationships. 28 July 2004. Available at: <http://archive.ifla.org/VII/s13/pubs/ISBD-FRBR-mappingFinal.pdf>

⁶ IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. Functional requirements for bibliographic records. Available at: <http://www.ifla.org/publications/functionalrequirements-for-bibliographic-records>

⁷ International Council of Museums. FRBRoo introduction. Available at: http://cidoc.ics.forth.gr/frbr_inro.html

⁸ International Council of Museums. The CIDOC conceptual reference model. Available at: <http://cidoc.ics.forth.gr/index.html>

⁹ Joint Steering Committee for Development of RDA. RDA – resource description and access; a prospectus. Version of 28 October 2008. Available at: <http://www.rda-jsc.org/docs/5rdapropectusrev6.pdf>

¹⁰ IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). Functional requirements for authority data. Available at: <http://archive.ifla.org/VII/d4/wgfranar.htm>

- ¹¹ IFLA. Material Designations Study Group. Available at: <http://www.ifla.org/en/node/938>
- ¹² IFLA. ISBD Review Group. Proposed Area 0 for ISBD. Available at: http://archive.ifla.org/VII/s13/isbdrg/ISBD_Area_0_WWR.htm
- ¹³ Joint Steering Committee for Development of RDA. RDA/ONIX framework for resource categorization. Version 1.0. Released August 1, 2006. Available at: <http://www.rda-jsc.org/docs/5chair10.pdf>
- ¹⁴ Dunsire, G. Distinguishing content from carrier: the RDA/ONIX framework for resource categorization. In: D-Lib magazine. Vol. 13, no. 1/2 (January/February 2007), ISSN 1082-9873. Available at: http://www.dlib.org/dlib/january07/dunsire/01_dunsire.html
- ¹⁵ Delsey, T. Categorization of content and carrier. 8 August 2006. Available at: <http://www.rda-jsc.org/docs/5rda-parta-categorization.pdf>
- ¹⁶ IFLA Cataloguing Section. IME-ICC: IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code. Available at: <http://www.ifla.org/node/576>
- ¹⁷ Tillett, B. The future of cataloguing codes and systems: IME ICC, FRBR, and RDA. In: UNIMARC & friends: charting the new landscape of library standards. Proceedings of the international conference held in Lisbon, 20-21 March 2006. Edited by Plassard, Marie-France. Berlin, New York (Walter de Gruyter – K. G. Saur) 2007. P. 27-40. eBook ISBN: 978-3-598-44034-2. Print ISBN: 978-3-598-24279-3.
- ¹⁸ Joint Steering Committee for Development of RDA. RDA and MARC21. 17 November 2006. Available at: <http://www.rda-jsc.org/docs/5chair12.pdf>
- ¹⁹ Joint Steering Committee for Development of RDA. RDA/MARC Working Group update. Available at: <http://www.rda-jsc.org/rdamarcwg.html>
- ²⁰ Library of Congress. Network Development and MARC Standards Office. MARC discussion paper no. 2008-DP04: Encoding RDA, Resource Description and Access data in MARC 21. 14 December 2007. Available at: <http://www.loc.gov/marc/marbi/2008/2008-dp04.html>
- ²¹ American Library Association. Machine-Readable Bibliographic Information (MARBI) Committee. Available at: <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/alcts/mgrps/divgroups/marbi/marbi.cfm>
- ²² Library of Congress. Network Development and MARC Standards Office. MARC proposal no. 2009-01/2: New content designation for RDA elements: Content type, Media Type, Carrier Type. January 9, 2009. Available at: <http://www.loc.gov/marc/marbi/2009/2009-01-2.html>
- ²³ Library of Congress. Network Development and MARC Standards Office. UNIMARC to MARC21 conversion specifications. Version 3.0 (August 2001). Available at: <http://www.loc.gov/marc/unimarc2tomarc21.html>
- ²⁴ Day, M. Mapping Dublin Core to UNIMARC. July 1997. Available at: http://www.ukoln.ac.uk/metadata/interoperability/dc_unimarc.html
- ²⁵ BookMARC. The UNIMARC and MARC21 manual in XML: automating validation, explanation and help systems for bibliographic records. 2004. Available at: <http://www.bookmarc.pt/unimarc/>
- ²⁶ Library of Congress. Network Development and MARC Standards Office. MARCXML: MARC21 XML schema. Available at: <http://www.loc.gov/standards/marcxml/>
- ²⁷ W3C. Resource description framework (RDF). Available at: <http://www.w3.org/RDF/>
- ²⁸ W3C. RDF vocabulary description language 1.0: RDF schema. 10 February 2004. Available at: <http://www.w3.org/TR/rdf-schema/>
- ²⁹ W3C. SKOS: Simple knowledge organization system – home page. Available at: <http://www.w3.org/2004/02/skos/>
- ³⁰ W3C. Web ontology language (OWL). Available at: <http://www.w3.org/2004/OWL/>
- ³¹ Dublin Core Metadata Initiative. DCMI/RDA Task Group Wiki. Available at: <http://dublincore.org/dcmirdataskgroup/>
- ³² IFLA. FRBR Review Group. Available at: <http://www.ifla.org/en/frbr-rg>
- ³³ Marcum, D.B. Response to On the record: report of the Library of Congress Working Group on the Future of Bibliographic Control. June 1, 2008. Available at: <http://www.loc.gov/bibliographicfuture/news/LCWGResponse-Marcum-Final-061008.pdf>
- ³⁴ Library of Congress. Authorities & vocabularies. Available at: <http://id.loc.gov/authorities/>
- ³⁵ Styles, R., Ayers, D., & Shabir, N. Semantic MARC, MARC21 and the Semantic Web. In: Proceedings of the Linked Data on the Web Workshop, Beijing, China, April 22, 2008, CEUR workshop proceedings, ISSN 1613-0073. Available at: <http://sunsite.informatik.rwthachen.de/Publications/CEUR-WS/Vol-369/paper02.pdf>
- ³⁶ Kruk, S.R., Synak, M., & Zimmermann, K. MarcOnt – integration ontology for bibliographic description formats. Presented at DC2005, Madrid. Available at: <http://dc2005.uc3m.es/program/presentations/Thursday%2015.%2015.30%20h%20-%20s.kruk.pdf>
- ³⁷ IETF. Uniform resource identifier: generic syntax. Available at: <http://tools.ietf.org/html/rfc3986>
- ³⁸ Delsey, T. RDA implementation scenarios. 14 January 2007. Available at: <http://www.rda-jsc.org/docs/5editor2.pdf>
- ³⁹ Dunsire, G. The Semantic Web and expert metadata : pull apart then bring together: Presented at Archives, Libraries, Museums 12 (AKM12), Poreč, Croatia, 2008. Available at: <http://cdlr.strath.ac.uk/pubs/dunsireg/akm2008semanticweb.pdf>
- ⁴⁰ Available at: <http://metadataregistry.org/concept/show/id/522.html>

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kortelinių katalogų ir nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversija

Milda BARANAUSKIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Sirvydo g. 4, LT-01101 Vilnius, el. p. m.baranauskiene@lnb.lt

Straipsnio tikslas – aptarti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kortelinių katalogų ir nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversijos darbų pradžią, tolesnę eigą, iškilusias problemas bei jų sprendimą. Aprašomi vykdomo retrokonversijos projekto etapai, uždaviniai bei reikšmė. Publikacijoje apžvelgiama, kas padaryta per veiklos dešimtmetį.

Reikšminiai žodžiai: retrokonversija; retrokonversijos projektas; korteliniai katalogai ir kartotekos; nacionalinė retrospektyvinė bibliografija; elektroninis katalogas; skenavimas ir archyvavimas; automatinis ženklų atpažinimas; vaizdų katalogas; Europos mokslinių bibliotekų konsorciumas (CERL); Rankinės spaudos knygų (*Hand Press Book* – HPB) duomenų bazės; Nacionalinės bibliografijos duomenų bankas (NBDB).

Lietuvoje apie retrokonversiją pradėta diskutuoti ir planuoti jos įgyvendinimą prieš keliolika metų, kai mokslo darbų rinkinyje „Bibliografija’95“ buvo paskelbta straipsnių¹, nagrinėjančių kitų šalių patirtį ir šio darbo organizavimą mūsų šalyje. Retrokonversijos problemos nuolat svarstomos bibliografų renginiuose, jos svarba aptariama įvairiose mokslinėse publikacijose.

Prasidėjusi Lietuvos bibliotekų automatizavimo era skatino domėtis užsienyje taikomais retrokonversijos būdais ir priemonėmis, konvertuojamų bibliografinių įrašų kokybe. Retrokonversijos esmę, jos siekius, galimybes, būdus, metodus, darbo organizavimą ir koordinavimą išsamiai aptarė (minėtame leidinyje „Bibliografija’95“) Regina Varnienė straipsnyje „Katalogų ir nacionalinės bibliografijos retrospektyvioji konversija“.

Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) projekte (1996 m.) buvo numatytas Retrokonversijos posistemis, turintis vykdyti dvi pagrindines funkcijas:

- konvertuoti katalogų, kartotekų bibliografinius įrašus į kompiuterines laikmenas;
- konvertuoti nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos leidinių įrašus į kompiuterines laikmenas.

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka yra didžiausius dokumentų fondus turinti Lietuvos biblioteka.

Jos fonduose esančiais rankraščiais, senosiomis knygomis, ypač vertingais senaisiais lituanistiniais raštais domisi ir Lietuvos, ir užsienio vartotojai. Tradiciniai bibliotekos katalogai nebetenkino šiuolaikinės visuomenės poreikių. Porcikis kuo greičiau perkelti kortelių bibliografinius įrašus į kompiuterines laikmenas žymiai išaugo įdiegus Elektroninio katalogo Skaitytojų aptarnavimo posistemį ir dokumentų užsakymą internetu.

Visuomenės poreikiai padiktavo pagrindinę retrokonversijos tikslo – viso fondo atspindėjimo elektroniniame kataloge – vykdymo sąlygą: kaip galima greičiau pateikti informaciją apie turimus dokumentus internetu visam pasauliui. Žvelgiant į uždavinių perspektyvą, retrokonversijos projektas vėliau padėjo įgyvendinti skaitmeninės bibliotekos sukūrimą.

Retrokonversijos procesas užsienio bibliotekose pradėtas daug anksčiau, todėl visi Nacionalinės bibliotekos sprendimai buvo padaryti kruopščiai išanalizavus kitų šalių didžiųjų bibliotekų patirtį. Atsižvelgiant į konvertuojamų objektų kiekį, laikmenos rūšį, bibliografinio įrašo kokybę ir struktūrą, techninius bei finansinius išteklius pasirinko skenavimo metodą. Buvo nutarta skenuoti tarnybinį abėcėlinį katalogą, nes jis išsiskyrė iš kitų katalogų išsamumu, tvarkingumu (nėra viešas, todėl daug mažiau ir atsargiau vartojamas). Tai vienintelis katalogas, kuriame pateikiama

informacija apie visus turimus egzempliorius. Šios savybės lėmė retrokonversijos objekto pasirinkimą. Atsižvelgiant į skaitytojų poreikius ir nacionalinės bibliografijos svarbą, į konvertuotinių objektų sąrašą buvo įrašyti iki nacionalinės bibliografijos kompiuterizacijos pradžios, t. y. iki 1995 m., spausdinti nacionalinės bibliografijos leidiniai bei svarbiausios straipsnių kartotekos: Lietuvos personalijų ir Lietuvos vietovardžių.

Konvertuojami katalogai ir jų apimtys:

tarnybinis abėcėlinis knygų katalogas	1 968 718 kortelių;
natų katalogas	132 000 kortelių;
plokštelių katalogas	81 000 kortelių;
personalijų kartoteka	443 000 kortelių;
vietovardžių kartoteka	275 562 kortelių;
nacionalinės bibliografijos leidiniai	64 218 puslapių.

1998 m. pradžioje buvo parengtas ir patvirtintas išsamus retrokonversijos projektas, kuriame nustatyta darbų eilės tvarka ir priimti svarbiausieji technologiniai sprendimai. Visus darbus buvo numatyta atlikti trimis etapais.

I etapas – 1998 m. – skenavimas ir archyvavimas. Darbo turinys: Nacionalinės bibliotekos tarnybinio katalogo, nacionalinės bibliografijos leidinių ir pagrindinių kartotekų skenavimas ir archyvavimas; grafinių vaizdų paieškos sistemos sukūrimas ir pateikimas vartotojui.

II etapas – 1999 m. – automatinis ženklų atpažinimas. Darbo turinys: skenuotų grafinių vaizdų automatinis atpažinimas, automatinis bibliografinio įrašo sričių struktūravimas.

III etapas – 2000–2010 m. – teksto tikrinimas ir redagavimas. Darbo turinys: automatiškai atpažinto teksto tikrinimas, redagavimas ir privalomųjų bibliografinio įrašo elementų išskyrimas; vaizdų katalogo ir Nacionalinės bibliotekos kompiuterinio katalogo integracija.

Atlikus skenavimą, suindeksavus ir užrašius į archyvą vaizdus, atsirado galimybės juos surasti ir parodyti ekrane. Tai vaizdų katalogas – visų skenuotų kortelių ir nacionalinės bibliografijos leidinių vaizdų archyvai. Į vaizdų katalogą galima kreiptis tiesioginiu būdu ir internetu. Pagrindiniai paieškos kriterijai atitinka buvusius korteliniame kataloge: pasirinkus reikalingą raidę (kataloge rusų kalbomis – dvi pirmąsias raides), atverčiamas skirtukų sąrašas; pasirinkus reikalingą skirtuką atverčiamas už jo esančių kortelių sąrašas. Korteles galima peržiūrėti iš eilės arba ieškoti spėjamai abėcėlės tvarka.

Taigi nuo 1999 m. vaizdų katalogas pakeitė tarnybinį kortelinių katalogą, todėl jame vykdomi įprastiniai kortelinio katalogo tvarkymo darbai: išimamos nurašytų dokumentų kortelės (dedama nurašymo žyma indeksų bazėje), išbraukiami nurašytų egzempliorių numeriai, keičiamas dokumento šifras ir t. t. Tvarkymo metu atsitiktinai aptiktos juodo vaizdo kortelės iš karto perrašomos į elektroninį katalogą.

1999 m. pradėtas automatinis grafinio vaizdo atpažinimas naudojant *Fine Reader* programą. Atpažinimo metu buvo minimaliai struktūruotas pats bibliografinis įrašas ir atskirtos papildomų bibliografinių įrašų kortelės (sudaro apie 30% viso kortelių kiekio). Tai labai pagreitino teksto patikrinimo ir redagavimo darbus trečiame paskutiniajame retrokonversijos etape. Kaip ir tikėtasi, geriausiai pavyko atpažinti rusiškų kortelių vaizdus, apie 70% atpažintų ženklų. Didžioji rusiško katalogo dalis sudaryta iš spausdintinių kortelių, jame labai mažai rankraštinių kortelių. Katalogas lietuvių kalba tokiomis savybėmis nepasižymėjo. Kortelėse buvo didelė rašysenų įvairovė, rašant senųjų lietuviškų knygų antraštes, vietovių pavadinimus ir asmenvardžius buvo vartojama to laikmečio abėcėlė ir gramatika. Tai apsunkino atpažinimą, pablogino jo kokybę.

Kadangi katalogo rusų kalba spausdintinės kortelės sudaro didžiausią katalogo dalį, atpažinimo proceso nauda visų retrokonversijos darbų kontekste siekiant galutinio tikslo – UNIMARC formato bibliografinių įrašų integravimo į Nacionalinės bibliotekos elektroninį katalogą – yra akivaizdi – atsirado galimybė palengvinti kortelės paiešką vaizdų kataloge.

Teksto tikrinimas ir atpažinimas – trečiasis kortelinių katalogų retrokonversijos etapas, vykdomas po automatinio teksto atpažinimo. Atliekamų darbų tikslas – iš viso bibliografinių įrašų kiekio išrinkti į elektroninį katalogą keltinus bibliografinius įrašus ir juos tinkamai parengti: redaguoti tekstą bei identifikuoti bibliografinio įrašo elementus. Ankstesniais etapais vyravo automatiniai procesai, kuriems valdyti pakako vieno ar kelių darbuotojų, o šiuo etapu ypač svarbūs yra darbuotojų kiekis bei jų kvalifikacija. Priimtas sprendimas – į elektroninį katalogą konvertuoti tik pagrindinius bibliografinio įrašo elementus, išsaugant kortelės vaizdo peržiūros galimybę, yra naujas bibliotekų praktikoje. Jis leido dvigubai pagreitinti teksto redagavimo ir elementų struktūravimo darbus. Baigiamoji šio etapo dalis, bibliografinių įrašų integracija į Nacionalinės bibliotekos elektroninį katalogą, yra automatinė. Buvo priimtas gana originalus sprendimas – konvertuoti tik tuos bibliografinio įrašo elementus, kurie yra privalomi pagal UNIMARC formato reikalavimus ir dažniausiai naudojami dokumentų paieškai; nutarta šalia pateikti visą automatiškai atpažintą bibliografinio įrašo tekstą ir kortelės vaizdo identifikacinį numerį, kaip kreipties adresą, kuriuo speciali elektroninio katalogo funkcija iškvieštų vaizdą iš katalogo. Galimybė šalia trumpo bibliografinio įrašo pamatyti ir kortelės vaizdą pašalino būtinybę redaguoti visą bibliografinio įrašo tekstą ir sudarė sąlygas paspartinti retrokonversijos darbą.

Kortelinių katalogų retrokonversijos darbus pradėjome konvertuodami lietuviško kortelinio katalogo bibliografinius įrašus į elektroninį katalogą. Atpažintas tekstas tikrinamas

ir redaguojamas iš eilės bibliografinių įrašų abėcėlės tvarka. Buvo siekiama kiek galima labiau automatizuoti visas redagavimo operacijas, kad šis procesas vyktų greičiau. Sukurta speciali programa „Verify“ (UAB „InfoTec“), kuri leido atlikti redaguoto teksto paiešką pagal įvairius jo požymius, kopijuoti tekstą, padidinti ar sumažinti šriftą ir kt. Automatiškai atpažintas tekstas redaguojamas lyginant jį su teksto vaizdu. Redaguotini įrašai grupėmis (pvz., vieno skirtuko) įkeliami į programos terpę, po to naudojant specialią funkciją verčiami vienas po kito ir redaguojami bei struktūruojami.

Iki 2003 m. kortelinio katalogo retrokonversija buvo atliekama struktūruojant automatiškai atpažintą kortelinio katalogo tekstą. Buvo struktūruota ir integruota į elektroninį katalogą apie 80 000 įrašų vaizdų katalogo lietuvių kalba ir 16 000 įrašų katalogo rusų kalba.

Toliau išlieka poreikis kuo greičiau perkelti kortelių vaizdų katalogo bibliografinius įrašus į kompiuterines laikmenas. Pasikeitus prioritetams, buvo nutarta tęsti retrokonversiją tų rusiškų bibliografinių įrašų iš vaizdų katalogo ir rekataloguoti tuos dokumentus, kurie yra labiausiai skaitytojų skaitomi ir dažniausiai išduodami (pagal skaitytojų užsakymo lapelius). Šiuo metu atliekamas bibliografinių įrašų kūrimas ir pagal vaizdų katalogą užsienio kalbomis.

Trečiojo retrokonversijos etapo ypatybė – ilga jo trukmė. Sumažinti šio etapo trukmę galima tik vienu būdu – didinant darbuotojų skaičių. Kortelinio katalogo retrokonversija užsitęsė, nes tai darbas, kuriam reikia daug darbo laiko sąnaudų. Dėl inventoriaus numerių dubletiško tenka tikrinti inventoriaus numerius inventoriaus knygoje, tikslinti ir taisyti knygų šifrus, lyginti duomenis su knyga ir pan.

Iš dalies išsprendus LIBIS projekte numatytą pirmąjį Retrokonversijos posistemio uždavinį – kortelinių katalogų įrašų retrokonversiją, atėjo eilė konvertuoti nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos leidiniuose esančius įrašus. Didžiausią impulsą retrospektyvinės bibliografijos konversijos plėtočiai suteikė Europos mokslinių bibliotekų konsorciūmas (*Consortium of European Research Libraries* – CERL), kurio iniciatyva 1991 m. buvo pradėtas vykdyti Rankinės spaudos knygų (*Hand Press Book* – HPB) duomenų bazės kūrimo projektas. Pagrindinis šio projekto tikslas – registruoti kompiuterinėje duomenų bazėje knygas, išleistas Europoje rankinio spausdinimo būdu 1455–1830 metais. Norint tapti šio projekto dalyve ir turėti galimybę tiesiogiai teikti savo įrašus į duomenų bazę bei naudotis ten esančiais kitų bibliotekų sukurtais įrašais, Nacionalinei bibliotekai reikėjo parengti savo projektą. Jame turėjo būti numatyta nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos įrašų retrokonversija ir įrašų siuntimas į HPB duomenų bazę.

Pirmiausia nutarta papildyti Nacionalinės bibliografijos duomenų banką (NBDB) lietuviškų spaudinių, kurie suregistruoti leidinyje „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ bibliografiniais įrašais. Ši bibliografija buvo išleista 1969 m. ir iki bibliotekos procesų automatizavimo atliko lietuviškų spaudinių suvestinio katalogo funkciją. Tačiau 1997 m. Nacionalinės bibliotekos parengtame projekte „Lietuvos nacionalinės bibliotekos kortelių katalogų, kartotekų ir nacionalinės bibliografijos leidinių retrokonversija“ nebuvo numatytas nacionalinės bibliografijos leidinių įrašų struktūravimas ir integracija į NBDB. Leidinio „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ retrokonversija – naujas darbo baras, kuriam reikėjo tinkamai pasirengti, numatyti visus procesus, jų eigą. Todėl 2002 m. kovo 20 d. Nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos redaktorių kolegija patvirtino naują nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos pirmojo tomo (1547–1861) retrokonversijos projektą. Remiantis 2001 m. kovo 22 d. redaktorių kolegijos posėdžio, skirto Lietuvos senųjų knygų chronologinėms riboms apibrėžti, nutarimu rekomenduota senosios lietuviškos knygos viena iš skiriamųjų ribų laikyti 1864 metus. Taip pat nutarta konvertuoti tik lietuviškų spaudinių įrašus. Šis projektas neapėmė lietuviškų tekstų, esančių knygoje kitomis kalbomis, – Prūsijos raštijos bei kalbos paminklų ir rankraščių. Retrokonversiją numatyta pradėti nuo knygoje „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T.1. 1547–1861“ ir jos papildymuose užregistruotų leidinių, o „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 2. 1862–1904“ įrašų retrokonversija būtų jau kito projekto objektas.

Retrokonversiją buvo numatyta atlikti trimis etapais. Pirmuoju etapu planuota parengti spaudinių, esančių Nacionalinės bibliotekos fonduose ir Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvine fonde, kompiuterinius bibliografinius ir autoritetinius įrašus (533 įrašai). Antruoju etapu – parengti įrašus, kurie bibliografijoje pateikti pagal šaltinius, t. y. spaudiniai *de visu* neegzistuoja (470 įrašų). Tie įrašai turėtų būti kuriami atpažinto teksto kopijavimo būdu, nes didžioji jų dalis yra iliustruota knygos antraštinių puslapių vaizdais, arba visos antraštės perspaudu originaliu šriftu. Trečiuoju etapu numatyta parengti tų spaudinių, kurie yra kitose Lietuvos ir užsienio šalių bibliotekose, kompiuterinius bibliografinius ir autoritetinius įrašus (450 įrašų). Atliekant šį darbą reikės remtis „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ įrašais, suvestinio katalogo duomenimis, skolintis spaudinius iš kitų bibliotekų. Visų trijų retrokonversijos etapų trukmė – 1 metai ir 8 mėnesiai. Įrašai buvo rengiami Nacionalinės bibliografijos retrospektyvinėje duomenų bazėje (NBRDB), o vėliau integruoti į suvestinį katalogą bei perduoti į HPB.

Prieš pradėdant rengti šį projektą nebuvo vieningai sutarta dėl jo vykdytojų ir darbų koordinavimo (nuo to, be abejonės, labai priklauso projekto realizavimo sėkmė). Nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos skyrius yra „Lietuvos bibliografijos“ ir kitų bibliografijos rodyklių rengėjas, todėl imtis naujo darbo – šio projekto įgyvendinimo – be papildomo finansavimo nebuvo pajėgus. Taigi vykdytojais tapo Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos, Retrokonversijos, Katalogavimo bei Retų knygų ir rankraščių skyrių darbuotojai. Padalyti įvairias užduotis keliems skyriams – ne pats geriausias variantas, tačiau tinkamai organizuojant darbą galima pasiekti norimų rezultatų.

Išanalizavus abu pirmojo tomo leidinius, apskaičiavus numatomas darbo sąnaudas, buvo pasirinktas mišrus retrospektyvinės bibliografijos retrokonversijos metodas. Vykdamas kortelinių katalogų, kartotekų ir nacionalinės bibliografijos leidinių retrokonversijos projektą, buvo nuskenuoti nacionalinės bibliografijos leidiniai, todėl įrašų į kompiuterines laikmenas buvo galima perkelti toki, koks jis yra leidinyje. Tuomet būtų reikėję tik kopijuoti iš skenuoto vaizdo atitinkamas aprašo sritis ir jas perkelti į kuriamą įrašą. Tačiau leidinys buvo parengtas taikant tuo metu galiojusius bibliografinio aprašo standartus. Be to, skenuoto vaizdo negalima kelti į kuriamą įrašą UNIMARC formatu, kadangi įrašas turi būti susietas su autoritetinių įrašų duomenų baze. Vadinas, leidinius teko aprašyti *de visu*, t. y. rekataloguoti. Taigi didžioji darbų dalis buvo atliekama rankiniu būdu. Kompiuterinį bibliografinį įrašą duomenų perkėlimo iš skenuoto vaizdo būdu galima sukurti tik tais atvejais, kai ir bibliografijoje įrašai buvo parengti remiantis šaltiniais (spaudinys neišliko).

Daug problemų, diskusijų ir abejonių įvairių šalių bibliotekoms, kurios atliko ar atlieka kortelinių katalogų ar nacionalinės bibliografijos leidinių retrokonversiją, kelia bibliografinio įrašo struktūra. Yra įvairių nuomonių ir skirtingų sprendimų (išsamiau apie tai – žr. minėtą R. Varnienės straipsnį). Tam, kad būtų sukurta bendra HPB duomenų bazė, įrašus teikiančios bibliotekos privalo derinti katalogavimo procesus bei įrašų struktūrą. Kaip jau minėjome, „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ atliko ir dar dabar iš dalies atlieka suvestinio katalogo funkcijas (ne visos mūsų šalies bibliotekos spėjo savo senųjų spaudinių įrašus perkelti į kompiuterines laikmenas). Šio leidinio įrašai pakankamai informatyvūs. Atsisakyti sukauptos ir pateiktos išsamios informacijos, tenkintis tik minimalius duomenis turinčiu įrašu būtų neracionalu, nors kai kuriose šalyse daroma būtent taip. Nutarta pasirinkti išsamų įrašą, kuris ne tik leis identifikuoti leidinį, bet ir pateiks vartotojams daugiau informacijos. Leidiniai turėjo būti aprašyti pagal ISBD(A) (Vilnius, 1999) ir „Senųjų monografinių leidinių katalo-

gavimo taisyklės“ (Vilnius, 2002), jiems buvo suteikti Universaliosios dešimtainės klasifikacijos (UDK) indeksai.

Jau pradėjus pirmąjį darbų etapą buvo matyti, kad projekto vykdymo trukmė numatyta gana optimistiškai. Neatsižvelgta į tai, kad nuo nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos išleidimo praėjo trys dešimtmečiai, per kuriuos knygotyrininkai paskelbė naujų tyrinėjimų išvadų, hipotezių, rado neužregistruotų knygų ir menamų spaudinių. Antai A. Pacevičius² mini šaltinius, nurodančius, kad Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios „Penkių Jėzaus Kristaus aukų“ brolijos pamokslininkas Ubaldas Martynas Leonavičius buvo išleidęs savo lėšomis maldaknygę, ir daro prielaidą, kad tai lietuviška knyga, neužfiksuota bibliografijoje. Hipotezę dėl galimos dar vienos K. Sirvydo „Dictionarium trium linguarum...“ laidos (paskutinė laida pasirodė 1713 m.; žinomos penkios laidos – jos visos užregistruotos bibliografijos pirmajame tome) kelia L. Vladimirovas³. Poleminį straipsnį „Ar buvo J. A. Komenskio... „Orbis Pictus...“ lietuviškai?“ paskelbė V. Pupšys⁴. Šiais ir kitais panašiais atvejais reikėjo nuspręsti: ar rengti bibliografinį įrašą remiantis šaltiniais, ar ne. Net 470 nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos įrašų parengta pagal šaltinius. Per ilgą laiką šalies bibliotekos įsigijo kai kurių juose užfiksuotų spaudinių, apie kitus sukauptė svarbių žinių. Atsirado galimybė papildyti konvertuojamą įrašą naujais duomenimis. Pavyzdžiui, Giedros Subačienės ir Giedriaus Subačiaus parengto leidinio „Newberry Lituanica: Čikagos Newberry bibliotekos lituanistinių ir prūsistinių knygų katalogas iki 1904 metų“⁵ 11-asis įrašas papildoma nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos 1097-ąjį įrašą, parengtą pagal šaltinius. Tai Adomo Fridricho Šimelpenigio „Iš naujo perveizdetos ir pagerintos giesmju knygos...“ Apie Britų bibliotekoje esantį lietuviškų knygų rinkinį daug informacijos pateikė A. Navickienė ir J. Zmroczek⁶. Parengti lietuviškų knygų aprašai papildė nemažai konvertuojamų įrašų. Pavyzdžiui, A. E. Preisso „Nusidawimai Szwento Raszto seno ir naujo Testamento...“ (1851) bibliografijoje (įrašas 703) buvo aprašyta pagal šaltinius, o dabar, pamačius pačią knygą, įrašą galima tikslinti, pildyti. Apie atrastus ir bibliografijoje neužfiksuotus egzempliorius rašo Ringailė Bagušytė, aptardama nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos A serijos rengimo rezultatus⁷. Itin daug naujų duomenų surinkta apie knygų egzempliorių skaičių. Tos žinios ypač vertingos, nes kai kurių senųjų leidinių išliko labai nedaug. Naujų egzempliorių atsirado Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvine fonde bei Nacionalinės bibliotekos fonduose. Dėl šių priežasčių bibliografams prireikė daugiau laiko, negu buvo planuota, nes kiekvieną egzempliorių, kurio šifro nėra bibliografijoje, reikėjo kruopščiai patikrinti ir identifikuoti. Tačiau ši darba atlikti buvo būtina, nes ateityje retrospektyvinės bibliografijos duomenų bazės įrašus bus galima papildyti naujais duomenimis.

Apskaičiuojant retrokonversijos darbų apimtį ir trukmę, nebuvo reikiamai įvertintas laikas autoritetiniams įrašams rengti, nes nutarta autoritetinius įrašus rengti asmenvardžiams, pateiktiems bibliografinio įrašo atsakomybės duomenyse, taip pat leidėjams bei spaustuviniams.

Nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos duomenų bazėje 2002 m. kovo mėn. atsirado pirmieji konvertuoti įrašai. Darbo grupė, nors ir suburta iš aukštos kvalifikacijos specialistų, neturėjo patirties dirbti su senosiomis knygomis. Reikėjo įgusti skaityti leidinius gotišku šriftu, perprasti senųjų monografinių leidinių bibliografinio aprašo reikalavimus, išmokyti papildyti kompiuterinius bibliografinius įrašus. Su tokiais pat problemomis teko susidurti ir kitų šalių bibliografams, atlikusiems retrokonversiją. Daug rūpimų klausimų pavyko išsiaiškinti 2002 m. lapkričio 3–4 d. Nacionalinėje bibliotekoje įvykusiame seminare, skirtame senųjų knygų katalogavimo klausimams aptarti. Temą pristatė ir specialistus konsultavo Tinka Katić (Nacionalinė ir universiteto biblioteka, Zagrebas, Kroatija).

Nepaisant pasitaikančių sunkumų ir nuolat kylančių naujų problemų, jau galime įvertinti konkrečius rezultatus. 2003 m. birželio 1 d. baigti, kaip ir planuota, du pirmieji Lietuvos nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversijos projekto vykdymo etapai. Parengta per 1000 kompiuterinių bibliografinių ir autoritetinių įrašų. Dalis jų suredaguota ir perduota į Rankinės spaudos knygų duomenų bazę Hagoje.

Sėkmingai atlikta leidinio „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ retrokonversija suteikė galimybę retrospektyvinę bibliografiją įtraukti į Visuotinės bibliografinės apskaitos programą, bendradarbiauti tarptautiniuose projektuose. Pirmas ir ypač reikšmingas žingsnis – 2002 m. lapkričio 25 d. Nacionalinės bibliotekos pasirašyta sutartis su Europos mokslinių bibliotekų konsorciūmu. Pagal šią sutartį Nacionalinė biblioteka tapo tikroju jo nariu ir įgavo teisę tiesiogiai teikti savo įrašus į Rankinės spaudos knygų duomenų bazę. Dabar galima be apribojimų disponuoti šios bazės įrašais, taip pat naudotis Anglišku trumpų antraščių katalogu (*English Short Title Catalogue* – ESTC), Mokslinių bibliotekų informacine bibliografinės paieškos sistema (*Research Libraries Information Network* – RLIN) ir kitomis tarptautinėmis bibliografinėmis duomenų bazėmis. Realizavus projektą, įrašuose pateikta išsami ir patikima informacija apie knygas, išleistas Lietuvoje nuo XV a. iki 1830 m., tapo prieinama užsienio ir mūsų šalies bibliotekoms. Ji padeda vartotojams rasti tikslų žinių apie leidinių saugojimo vietą, išlikusių egzempliorių skaičių ir pan. Projektas naudingas ir mūsų bibliotekai: buvo rekataloguoti Nacionalinės bibliotekos padalinių fonduose saugomi reti ir vertingi spaudiniai, projektas įsiliejo į Kultūros ministerijos vykdomą programą „Visuomenės

informacinis aprūpinimas“, kurios tikslas – informacinės visuomenės kūrimas, mokslo plėtra.

Šio leidinio bibliografinių įrašų konvertavimas į kompiuterinį katalogą truko 2 metus ir buvo baigtas 2004 m. kovo mėn. Nacionalinės bibliografijos duomenų bazėje šiuo metu yra 1518 bibliografinių įrašų iš 1-ojo tomo.

Į CERL HPB išsiųsta 2442 įrašai, kurie apima 1547–1830 metus. Tai knygų lietuvių kalba, XVIII a. Lietuvos lenkiškų knygų, 1799–1830 m. Lietuvos hebrajiškų knygų, iki 1830 m. Vakarų Europoje leistų lotyniškų, lenkiškų knygų, saugomų bibliotekos fonduose, bibliografiniai įrašai. Tokiu būdu buvo sudaryta galimybė Lietuvos ir užsienio bibliotekoms kopijuoti įrašus informacinio aprūpinimo tikslams.

Per tuos kelis dešimtmečius, kai buvo išleista bibliografija, atsirado naujų tyrinėjimų, netgi aptikta naujų spaudinių, kurie nebuvo užregistruoti bibliografijoje. Naujų egzempliorių įsigijo ir Nacionalinis publikuotų dokumentų archyvinis fondas, Nacionalinės bibliotekos fondai, taip pat kitos šalies bibliotekos. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tapo prieinamos ir kitų šalių bibliotekos, ten saugomi liuanistiniai spaudiniai.

Pavyzdžiui, A. E. Preisso knyga „Nusidawimai szwento raszto seno ir naujo Testamento...“ (1851) „Lietuvos bibliografijoje“, t. 1 (įrašas 703) buvo aprašyta remiantis šaltiniais. Dabar žinome, kad ji yra Britų bibliotekos rinkiniuose.

Atliktas didelis daugelio žmonių kolektyvinis darbas. Dėkojame prof. D. Kaunui už patarimus ir pagalbą. Duomenų bazę papildėme naujais įrašais bei egzemplioriais, esančiais knygos bičiulių kolekcininkų I. Korsakaitės (2 egz.), V. Petniūno (6 egz.), V. Simonavičiaus asmeninėje bibliotekoje yra „Lietuvos bibliografijoje“ neregistruotas dokumentas „О предохранении крестьян от холеры“. Taigi „Lietuvos bibliografijos“ 1-ąjį tomą teko papildyti 6 naujais bibliografiniais įrašais ir 643 egzemplioriais.

Išsamiau apie 1-ojo tomo retrokonversiją rašo J. Misiūnienė straipsnyje, kuris išspausdintas žurnale „Tarp knygų“ (2005 m. Nr. 6).

2008 m. baigtas 2004 m. pabaigoje pradėtas tomo „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 2. 1862–1904“ bibliografinių įrašų konvertavimas į elektroninį katalogą. Tai darbas su spaudos draudimo laikotarpio leidiniais (kontrafakcijomis) ir konvoliutiniais leidiniais, reikalingas atidumo ir kruopštumo. Leidinių saugojimo vieta, fondai ir šifrai per daugelį metų pasikeitė, aptikta daug naujų egzempliorių ir visiškai naujų leidinių, kurių bibliotekos fonduose, rengiant bibliografiją, nebuvo. Duomenų banke yra 3796 2-ojo tomo bibliografiniai įrašai.

Sėkmingai atlikta leidinių „Lietuvos TSR bibliografija“ 1-ojo ir 2-ojo tomų retrokonversija padeda įgyvendinti „Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimo“ projektą. Kaip žinome, į skaitmeninamų objektų

sąrašą įtraukta senoji lietuviška knyga (1547–1863), spaudos draudimo laikotarpio spauda (1864–1904), XVI–XVII a. Lietuvos lotyniškos knygos, XVI–XVIII a. Lietuvos lenkiškos knygos, lietuviška periodinė spauda iki 1940 m. Retrokonversijos projekto metu sukurti biblio-

grafiniai įrašai dabar naudojami kuriant virtualią biblioteką. Vartotojai turi galimybę matyti įrašą, prie jo prisegtą nuorodą į virtualios bibliotekos duomenų bazę ir suskaitmenintą dokumento vaizdą.

¹ Varnienė, Regina. Katalogų ir nacionalinės bibliografijos retrospektyvioji konversija // Bibliografija : mokslo darbai. – 1995, p.10-18.

Stoklasová, Bohdana, Bareš, Miroslav. Retrospektyvioji konversija Čekijos bibliotekose // Bibliografija : mokslo darbai. – 1995, p. 19-24.

Katić, Tinka. Nacionalinės ir universiteto bibliotekos retųjų knygų kolekcijos retrospektyvusis katalogavimas // Bibliografija : mokslo darbai. – 1995, p. 25-35.

² Pacevičius, Arvydas. Lietuviškų knygų rinkiniai vienuolynų bibliotekose (XVIII a. pabaiga–XIX a. pirma pusė) // Knygotyra. – T. 33 (1997), p. 31.

³ Vladimirovas, Levas. Knygos prekybos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII amžiuje metmenys // Knygotyra. – T. 21 (1994), p. 12.

⁴ Pupšys, Vladas. Ar buvo J.A. Komenskio „Orbis Pictus...“ lietuviškai? // Knygotyra. – T. 21 (1994), p. 149-151.

⁵ Newberry Lituanica : Čikagos Newberry bibliotekos lituanistinių ir prūsistinių knygų katalogas iki 1904 metų. – Vilnius, 1999. – XVIII, 64 p.

⁶ Navickienė, Aušra, Zmroczek, Janet. Lietuviškų knygų rinkinys Britų bibliotekoje // Knygotyra. – T. 25 (1998), p. 249-289.

⁷ Bagužytė, Ringailė. Lietuvių nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos A serijos „Knygos lietuvių kalba“ rengimo rezultatai // Bibliografija : mokslo darbai. – 2000, p. 35.

Summary

Retroconversion of the Card Catalogue and the National Retrospective Bibliography of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania

Milda BARANAUSKIENĖ

The retroconversion subsystem was intended as part of the project for the creation of the Lithuanian Integrated Library Information System (*Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema* – LIBIS) (1996) and was charged with two main functions: 1) to convert bibliographic records of catalogues and card files into computer format; 2) to convert bibliographic records of the national retrospective bibliography into computer format.

Traditional library catalogues were no longer meeting the requirements of contemporary users. The growing need to convert bibliographic records into computer format became more urgent with the launch of the User Service Subsystem within the online catalogue and the online document ordering service.

Before making final solutions, the National Library took the effort to consider the experience by other major libraries. The scanning method was chosen, and it was decided to scan the official alphabetical catalogue as the most complete and best organized.

The detailed project for retroconversion, with workflow and technological solutions, was developed at the beginning of 1998. There were three project implementation stages set out:

1. 1998: scanning and archiving. Activities: scanning the National Library's official catalogue, national bibliography publications and the main card indexes; development of a system for graphic image search and retrieval.

2. 1999: automatic recognition of symbols. Activities: automatic recognition of the scanned graphic images, automatic structuring of areas within bibliographic records.

3. 2000–2010: revision and editing of the text. Activities: revision and editing of the automatically recognized text, recording of mandatory elements into bibliographic records, integration of the card-image catalogue into the online catalogue of the National Library.

Up to 2003, retroconversion of the card catalogue was performed by structuring the automatically recognized text

of this catalogue. Some 80,000 records from the card-image catalogue in Lithuanian and some 16,000 records in Russian were integrated into the online catalogue.

There was a change of priorities, and a decision was made to continue the retroconversion of those bibliographic records from the card-image catalogue that were most in demand by users and had the highest circulation rates (according to user ordering statistics). Now creation of bibliographic records based on the card-image catalogue in foreign languages is underway.

A serious incentive for the development of the retrospective bibliography retroconversion was the initiative by the Consortium of European Research Libraries (CERL) to start the setting up of the Hand Press Book (HPB) database in 1991. This database is a register of books produced by the hand press method throughout Europe in 1455–1830. Therefore Martynas Mažvydas National Library of Lithuania developed a project for the retroconversion of national retrospective bibliography records and their contribution to HPB.

The increased interest in the national culture of Lithuania and the national cultural heritage, also the wish to contribute to HPB and add to the national bibliography data bank, obliged us to start the retroconversion of records from the publication “Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861” (*The Bibliography of Lithuania. Series A. Books in Lithuanian. Vol. 1. 1547–1861*). On 20 March 2002 the Editorial Board of National Retrospective Bibliography was presented with the draft project for the retroconversion of the national retrospective bibliography (1547–1861). After the project was approved by the Editorial Board, three retroconversion stages were set out:

1. Creation of bibliographic and authority records for documents preserved at the National Library and in the National Archival Fund of Published Documents (533 records).

2. Creation of bibliographic and authority records for the publications that do not exist de visu (470 records).

3. Creation of bibliographic and authority records for print publications from other libraries in Lithuania and abroad (450 records).

The records are created in the UNIMARC format following the recommendations of ISBD(A) and the national cataloguing rules which are based on ISBD(A). The records are linked with the authority records database; they have UDC indexes assigned to them.

On 25 November 2002, Martynas Mažvydas National Library of Lithuania signed an agreement with CERL and became its proper member with the right of unrestricted and full use of the CERL records collection, the catalogue of the 18th century short titles (English Short Title Catalogue – ESTC), the Research Libraries Information Network (RLIN) and other bibliographic databases.

The conversion of records from “Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861” took a period of two years and was completed in March 2004. National bibliography database now contains 1518 records from Volume 1 of this publication.

2,442 records covering the period of 1547–1830 have been contributed to CERL. They represent books in Lithuanian, books in Polish published in Lithuania in the 18th century, books in Hebrew published in Lithuania in 1799–1830, books in Latin and Polish published in Western Europe prior to 1830 – all of them preserved at the National Library. As a result, the records were made available for copy cataloguing by libraries in Lithuania and abroad for bibliographic reference purposes.

The conversion of records from the volume “Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 2. 1862–1904” (*The Bibliography of Lithuania. Series A. Books in Lithuanian. Vol. 2. 1862–1904*) and their integration into the online catalogue, started in 2004, was completed in 2008. Now the databank contains 3,796 bibliographic records from Volume 2.

Italijos nacionalinė bibliotekų tarnyba (SBN): jungtinė bibliotekų paslaugų infrastruktūra ir bibliografinė apskaita

Gabriella CONTARDI

Italijos bibliotekų suvestinio katalogo ir bibliografinės informacijos centrinis institutas, Roma, el. p. g.contardi@iccu.sbn.it

Straipsnyje apžvelgiama Italijos nacionalinė bibliotekų tarnyba (SBN), remiama Italijos kultūros paveldo ministerijos, ir naujoji SBN sistema. SBN nacionalinio koordinacinio komiteto inicijuotame projekte, remiantis galimybių studijoje pateiktais pasiūlymais, buvo atkreiptas dėmesys į būtinybę sukurti duomenų bazę, kuri suteiktų infrastruktūrinį pagrindą nacionaliniu mastu teikiamoms bibliografinėms paslaugoms. Ši duomenų bazė tobulinama atsižvelgiant į projekto tikslus, kurie numato bibliotekoms skirtų paslaugų tinklo plėtrą ir skirtingų kultūros paveldo sričių bendradarbiavimą.

Reikšminiai žodžiai: Nacionalinė bibliotekų taryba; bibliografinė apskaita; suvestinis katalogas.

1. SBN – Italijos nacionalinė bibliotekų tarnyba

Italijos nacionalinė bibliotekų tarnyba (*Servizio Bibliotecario Nazionale – SBN*), kurią remia Italijos kultūros paveldo ministerija, grindžiama valstybės, regioninės valdžios ir universitetų bendradarbiavimu, kurį koordinuoja Italijos suvestinio katalogo ir bibliografinės informacijos centrinis institutas (*Istituto Centrale per il Catalogo Unico – ICCU*).

Vienas iš ICCU tikslų – parengti Italijos bibliotekų bendradarbiavimo strategiją, skirtą paslaugų visoje šalyje plėtrai. Žinių apie bibliografijos rinkinius sklaidos tikslu institutas taip pat remia ir koordinuoja XVI a. itališkų leidinių duomenų bazės, nacionalinio rankraščių registro ir Italijos bibliotekų žinyno plėtrą. ICCU, būdamas atsakingas už visų rūšių medžiagos (nuo rankraščių iki multimedijos dokumentų) standartų ir taisyklių rengimą, perėmimą ir sklaidą, remia Italijos bibliotekų katalogavimo veiklą. Propaguodamas metaduomenų standartus, susijusius su Italijos skaitmenine biblioteka (BDI), jis atlieka SBN ir skaitmeninio projektus koordinuojančios institucijos funkciją.

SBN – tai galutiniams vartotojams teikiamų paslaugų tinklas. Juo siekiama įveikti fragmentiškumą, kuris, kaip tipiškas visos Italijos kultūros ir politikos istorijos bruožas, yra būdingas ir bibliotekų struktūroms. Keliamas tikslas nacionaliniu lygiu teikti paslaugą, grindžiamą suvestinio elektroninio katalogo valdymu ir keitimusi ištekliais: teikti prieigą prie dokumentų ir užtikrinti jų gaunamumą.

Nuo 1992 m. SBN yra Italijos bibliotekų nacionalinis tinklas, kurio paskirtis – Italijos suvestinio katalogo sudarymas ir bibliografinė apskaita laikantis tarptautinių nuostatų (rekomendacijų) dėl visuotinės bibliografinės apskaitos ir visuotinio leidinių gaunamumo.

Bibliotekos sujungtos su centriniu serveriu, kuris vadinamas Indeksu; jame bibliotekos sudaro arba iš jo parsisiunčia bibliografinius įrašus, o Indeksas savo ruožtu priima buvimo vietos (fondų pateikties) duomenis. Nauji įrašai gali būti rengiami palaikant interaktyvų ryšį su Indeksu. SBN visada buvo naudojami struktūruoti duomenys (SQL), o ne „horizontalūs“ įrašai (kaip UNIMARC), taip atsižvelgiant į Funkcinius reikalavimus bibliografiniams įrašams. Tai leidžia susieti aprašus vartojant tokias sąvokas, kaip „gretutinės antraštės“, „kitos antraštės“, „kitos laidos“. Įrašai sudaromi tik vieną kartą, o vėliau naudojami daug kartų; kiekvienas įrašas gali būti tobulinamas taikant skirtingus korekcijos (autoritetingumo) lygmenis, apie pakeitimus informuojant procese dalyvaujančias bibliotekas.

Akivaizdžiausi sistemos privalumai yra šie:

- išteklių ekonomija bibliotekose, ypač viešosiose: jos parsisiunčia daugiau kaip 90% savo dokumentų įrašų;
- tai, kad duomenys atsispindi nacionalinėje duomenų bazėje, palengvina tarpbibliotekinio abonemento paslaugų teikimą;
- bibliografinė apskaita Italijos leidinių bibliografinio aprašo (dokumentavimo) ir autoritetinių įrašų rengimo lygmeniu;

– bibliotekų bendradarbiavimas, kuris skatina profesinį Italijos bibliotekininkų tobulėjimą.

Šiuo metu Italijos suvestiniame kataloge, kurį pildo beveik 4000 SBN dalyvaujančių bibliotekų, yra apie 10 000 000 dokumentų bibliografinių įrašų, duomenys apie 3 000 000 autorių ir apie 43 000 000 fondo duomenų pateikčių. Tai daugiausia šiuolaikinių ir senųjų (iki 1831 m.) leidinių, spausdintinių ir rankraštinųjų natų bibliografiniai įrašai.

2. SBN Indekso plėtra (2001–2003 m.): tikslai

2000 m. dėl sėkmingai veikiančio tinklo atsirado galimybė vykdyti naujų koordinuotų SBN paslaugų projektą, kurio tikslas buvo praplėsti nacionalinės duomenų bazės pagrindus teikiamas paslaugas ir sukurti bibliotekoms skirtą infrastruktūrą bei, įgyvendinus skirtingus dalyvavimo lygmenis, padidinti bibliotekų – SBN dalyvių – skaičių.

Indekso plėtros projektas buvo grindžiamas integracija, nauja Indekso centrinės duomenų bazės plėtros koncepcija ir jos atvirumu kitoms sistemoms, taip pat skirtingų bendradarbiavimo lygmenų valdymu.

Pagrindiniai projekto tikslai buvo:

– aparatūros ir programinės įrangos technologinis atnaujinimas;

– prieigos prie SBN Indekso suteikimas SBN sistemoje nedalyvaujančioms bibliotekų valdymo sistemoms, kuriose taikomi labiausiai paplitę bibliografiniai formatai (UNIMARC, MARC21);

– skirtingų bendradarbiavimo lygmenų valdymas;

– naujų veiklos rūšių, pavyzdžiui, įrašų kopijavimo ir neknyginės medžiagos katalogavimo, plėtra;

– valdymo ir stebėsenos funkcijų plėtra, kurios tikslas – tobulinti duomenų bazės sistemą ir jos pagrindus teikiamas paslaugas;

– suderinamumas su SBN bendrai naudojama programine įranga;

– dabartiniu metu veikiančių nacionalinių duomenų bazių, kurios buvo kuriamos taikant skirtingus metodus, integracija: duomenų bazė „Šiuolaikiniai ir senieji leidiniai“ buvo kuriama kataloguojant elektroniniu būdu centriniam Indekse; duomenų bazės „Spausdintinės ir rankraštines natos“ buvo kuriamos pačiose bibliotekose, naudojant duomenų įvedimo programinę įrangą, ir vėliau duomenys buvo siunčiami paketais į centrinę sistemą; autorių (asmenų vardų) autoritetiniai įrašai buvo perkelti iš SBN Indekso į specifinę duomenų bazę ir naujinami centralizuotai. Naujajame Indekse viena duomenų bazė aprėps šiuolaikinius ir senuosius leidinius, spausdintines ir rankraštines natas, autorių autoritetinius failus, taip pat semantinius kreipties elementus (dalykinius ir sisteminius), publikavimo vietas standartizuota forma, spaustuvinių ženklus;

– naujoji Indekso duomenų bazė suteiks galimybę elektroniniu būdu kataloguoti skirtingas medžiagos rūšis: spausdintines ir rankraštines natas, grafinę ir kartografinę medžiagą;

– atvira technologinė struktūra, grindžiama įprastais interneto protokolais (TCP/IP, HTTP, XML/XSL, SOAP, JMS ir kt.), suteikia prieigą iš kitų bibliotekų valdymo sistemų, naudodama SBNMARC protokolą.

3. Naujas protokolas SBNMARC

Reikėtų paaiškinti, kas yra SBNMARC protokolas, nes tai nėra naujas MARC formatas. Galima išskirti dvi paslaugų rūšis: paslaugos, teikiamos atjungties būseną, ir paslaugos, susijusios su paskirstytu elektroniniu katalogavimu. Standartiniai UNIMARC ir MARC21 įrašai rekonvertuojami į SBN struktūruotus duomenis jų paketinio importavimo metu, o struktūruoti SBN duomenys juos eksportuojant konvertuojami į UNIMARC ir MARC21. Sąveikaujant vietinių bibliotekų valdymo sistemoms ir Indeksui, paskirstytam katalogavimui naudojamas SBNMARC protokolas ir XML pranešimai bei taikoma MARC sąvokomis bei atributais grindžiama schema.

Teikiant su paskirstytu katalogavimu susijusias paslaugas, vietinės sistemos sąveikauja su Indeksu. Teikiamos šios elektroninės paslaugos:

– paieška (dokumentų ir autoritetinių duomenų);

– informacija apie fondų duomenis, kuri gali būti dvejopa: dokumentas yra bibliotekoje ir (arba) bibliografinis įrašas yra vietinėje duomenų bazėje. Pastarasis atvejis naudingas bibliotekoms, norinčioms gauti kitų bibliotekų modifikuotus įrašus;

– katalogavimas (bibliografiniai įrašai, autoritetiniai įrašai);

– redagavimas (bibliografiniai įrašai, autoritetiniai įrašai, siūlomi pataisymai);

– duomenų suderinamumas (kitose bibliotekose modifikuotiems įrašams gauti).

Siekiant palengvinti kitų bibliotekų valdymo sistemų sąveiką su Indeksu, be tarptautinių standartų (tokių kaip simbolių kodavimo standartas Unikodas) taikymo, vykdamas projektą atlikta daug SBN centrinės sistemos patikrų (duomenų nuoseklumo ir būtinumo).

4. Bibliotekų bendradarbiavimas: lankstumas ir dalyvavimo lygmuo

Naujasis Indeksas pretenduoja tapti bibliotekų paslaugų infrastruktūriniu pagrindu ir padėti didinti SBN dalyvaujančių bibliotekų skaičių, todėl projekte numatyti skirtingi bendradarbiavimo lygmenys:

– bibliografinis dalyvavimo lygmuo bibliotekoms, kurios gali tik parsisiųsti įrašus ir nustatyti jų buvimo vietą;

- katalogavimo lygmuo bibliotekoms, kurios taip pat gali sudaryti naujus bibliografinius įrašus, tačiau nereikalaujantis iš jų duomenų suderinamumo;

- visiškas dalyvavimas bibliotekoms, kurios kataloguoja ir modifikuoja įrašus bei gauna kitų bibliotekų modifikuotus įrašus savo vietiniam katalogui.

Bibliotekoms suteikta galimybė pasirinkti gaunamų duomenų apimtį pagal savo vartotojo profilį, į kurį atsižvelgdamos jos nusprendžia, ar suinteresuotos gauti specifinius duomenis (116 laukas grafinei medžiagai; 120, 121, 123 ir 124 laukai kartografiniai medžiagai; 125 ir 128 laukai natų leidiniams) kiekvienos medžiagos rūšies autoritetiniame faile, papildomai prie individualių autorių autoritetinių duomenų (unifikuotų antraščių, dalykų, spaustuvinių ženklų ir kt.) ir ar jos gali sudaryti, modifikuoti, ar tik parsisiųsti ir naudoti autoritetinius įrašus.

5. Atvira prieiga SBN nepriklausančioms bibliotekų valdymo sistemoms ir SBNMARC protokolo sklaida

Daugiau kaip 20 kompanijų – programinės įrangos gamintojų – paprašė leidimo testuoti SBNMARC, o 16 kompanijų įsigijo atitiktis SBNMARC sertifikatus. Savaiame suprantama, kad ne visos SBN taikomos katalogavimo programos su Indeksu sąveikauja tuo pačiu lygmeniu: kai kuriose bibliotekų valdymo sistemose taikomi moduliai skirti tik paieškai ir buvimo vietai nustatyti; daugumai jų būdinga ir daugiau funkcijų, tačiau neleidžiama sudaryti naujų įvedinių visiems autoritetiniams failams ar pildyti specifinei medžiagai skirtų koduotų duomenų laukų. Penkios bibliotekų valdymo sistemos įsigijo aukščiausio lygmens atitiktis SBNMARC sertifikata visiems autoritetiniams failams ir specifinei medžiagai.

Dabartiniu metu naujasis SBNMARC protokolas naudojamas 16-oje iš 69 SBN mazgų. Tikimasi, kad 2009 m. bus sukurti dar keturi mazgai, kuriuose veiks sertifikuotos bibliotekų valdymo sistemos. Tikėtina, kad iki 2011 m. pabaigos visuose veikiančiuose mazguose, naudojančiuose senąjį SBN protokolą, bus pakeista programinė įranga, ir teikiant Indekso paslaugas bet kuriai vartotojų grupei bus galima naudoti vieną ir tą patį protokolą. Tai palengvins tolesnę plėtrą ir naujų paslaugų teikimą ateityje.

6. Baigiamoji veiklos krypčių apžvalga

Nuo 2004 m. Indekso plėtros kryptis buvo sąveika, grindžiama supaprastintu protokolu ir bendradarbiavimo profilių įvairove – tai leido bibliotekoms pasirinkti ne tik bibliotekų valdymo sistemą iš didesnio SBNMARC atitinkančių taikomųjų programų skaičiaus, bet ir bendradarbiavimo lygmenį. Mes jau pasirenę naudotis

privalumais – įgyvendinto projekto rezultatais, tačiau būtina būti atsargiems, kad pasirinkimo įvairovė nedarytų neigiamo poveikio bendradarbiavimui ir bibliografinių įrašų kokybei. Indeksas visoms su ta pačia vietine duomenų baze sujungtoms bibliotekoms suteikia vieną vartotojo profilį.

Vienu metu bibliotekos į mazgus buvo vienijamos pagal teritorinį kriterijų, nes toje pačioje teritorijoje esančios bibliotekos tenkina skirtingus tos pačios vartotojų grupės poreikius, bet šiandien būtų ne pro šalį peržiūrėti vienijimo kriterijus, atsižvelgiant į bibliografinę apskaitą, t. y. kataloguojamų duomenų kokybę ir išsamumą. Tiksliau tariant, būtų tenkinami abu – ir kokybės, ir išsamumo – kriterijai, jei laikytume, kad OPAC yra vartotojams skirti katalogai, o vietinės SBN duomenų bazės – katalogai, skirti bibliotekininkams. Bibliotekos, susietos su skirtingomis bibliotekų valdymo sistemomis, gali siųsti bibliografinius duomenis ir naujinti vienintelį OPAC, o bibliotekos, susietos su ta pačia vietine sistema, gali naujinti skirtingus OPAC; tačiau išlaikyti suvestinio katalogo, sudaryto daugelio tokių skirtingas bibliotekas vienijančių „mazgų“ pagrindu, nuoseklumą yra nepalyginamai sunkiau. Duomenų suderinamumo dėka kiekvienas mazgas gauna aukščiausiu autoritetiniu lygmeniu kataloguojančių bibliotekų naujinamus bibliografinius įrašus, o OPAC gali būti tobulinami juos papildant išsamesniais bibliografiniais įrašais; tuo tarpu suvestiniame kataloge neįmanoma nustatyti faktinio bibliografinių įrašų, kuruos parengia skirtingos vienam mazgui priklausančios bibliotekos, lygmenį. Todėl tikimasi, kad abi – Florencijos ir Romos – nacionalinės bibliotekos ateityje priklausys vienam SBN mazgui ir katalogavimą atliks aukščiausiu lygmeniu, taip pat galės siųsti savo įrašus į du skirtingus vartotojams paslaugas teikiančius OPAC.

SBN valdymo komitetas rengia nurodymus ir apibendrina gerąją praktiką, siekdamas apsaugoti SBN nuo nereguliuojamos tinklo plėtros keliamų pavojų. Siekiama šių pagrindinių tikslų:

- sudaryti sutartis su naujais mazgais, numatant prisijungiančių bibliotekų bendradarbiavimo lygmenį, susijusį tiek su katalogavimu, tiek su dokumentų gaunamumu;

- skatinti vietinių suvestinių duomenų bazių, apimančių bibliografinius ir autoritetinius duomenis, kūrimą;

- tikrinti ir vertinti sertifikuotų bibliotekų valdymo sistemų galimybes valdyti skirtingus bibliotekų profilius vietiniuose mazguose;

- skatinti bibliotekininkų teorinio ir praktinio mokymo veiklą, siekiant sumažinti katalogavimo lygmenų skirtumus tame pačiame mazge.

Numatant bibliografinės apskaitos plėtros perspektyvą, būtina iš naujo įvertinti Italijos nacionalinės bibliotekų

tarnybos naująją infrastruktūrą ir jos lankstumą vietinių sistemų ir kitų bendruomenių atžvilgiu. SBN tobulinama atsižvelgiant į projekto tikslus, kurie numato bibliotekoms

skirtų paslaugų tinklo plėtrą ir skirtingų kultūros paveldo sričių bendradarbiavimą.

Iš anglų kalbos vertė T. Auškalnis

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2009 m. Milane vykusioje 75-ojoje IFLA konferencijoje.

Žydų Apšvietos skelbėjai Lietuvoje – pirmieji hebrajiški žurnalai

Larisa LEMPRTIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, K. Sirvydo g. 4, LT-01101 Vilnius, el. p. l.lempertiene@lnb.lt

Žydų švietėjų – maskilų – periodinė spauda atsirado sykiu su paties Haskalos (žydų Apšvietos) sąjūdžio pradžia, XVIII a. antroje pusėje Vokietijoje. Jos raida tęsėsi Austrijos-Vengrijos, o vėliau ir Rusijos imperijoje. Svarbi tiek Vakarų, tiek Rytų Haskalos periodikos funkcija buvo vykdyti edukacinę bei ideologinę programą, skirtą naujai konstruoti žydų tapatybei, užgožiant kai kurias jos tradicines religines sudėtines dalis, tuo tarpu diegiant naujus elementus, skirtus suartinti žydus su juos supančių tautų kultūra.

Tarp pirmųjų Vakarų Europos maskilų leidinių reikėtų paminėti žurnalus Hameasef („Rinkėjas“) bei Bikurei Haitim („Pirmas derlius“). Jie buvo leidžiami hebrajų kalba su jidiš kalbos intarpais.

Straipsnyje nagrinėjamas maskilų periodikos ir žurnalistikos istorijos Rusijos imperijoje etapas, sietinas su Vilniumi, kur Samuelis Juozapas Finas 1844–1880 m. leido pirmuosius Rusijos imperijoje žydų periodinius leidinius: žurnalus hebrajų kalba Pirchei Tsafon („Šiaurės gėlės“) ir Hakarmel („Karmelio kalnas“).

Reikšminiai žodžiai: žydų Apšvietos sąjūdis; žurnalai hebrajų kalba; modernizacija; naujos žydų tapatybės konstravimas.

Žydų švietėjų – maskilų – periodinė spauda atsirado sykiu su paties Haskalos (žydų Apšvietos) sąjūdžio pradžia, XVIII a. antroje pusėje Vokietijoje. Jos raida tęsėsi Austrijos-Vengrijos, o vėliau ir Rusijos imperijoje. Šį procesą galime sugretinti su Europos žydų (o Rusijos imperijoje – rusų-žydų) inteligentijos formavimosi istorija. Žinoma, paralelė neatsitiktinė: maskilų periodika padėjo susikurti naujam visuomeninės sąmonės sluoksniui, susijusiam su švietimo ir modernizacijos vertybėmis.

Maskilų periodikoje prabilo naujosios ideologijos veikėjų grupės, pradėjusios formotis iš pradžių Vokietijoje, vėliau Austrijos-Vengrijos bei Rusijos imperijose. Tokia viešosios raiškos forma šioms grupėms buvo nepaprastai svarbi, kadangi maskilų būreliai buvo izoliuoti tiek nuo ortodoksiškai nusiteikusių ir modernumui priešišku žydų masių, tiek nuo valstybių, kur jos veikė, visuomenės. Maskiliškos periodikos užduotis buvo paversti paskirus Haskalos idealams prijauciančius ar bent jais besidominčius skaitytojus motyvuota skaitytojų auditorija, kuriai šie žurnalai taip pat tapo forumu. Dar viena svarbi tiek

Vakarų, tiek Rytų Haskalos periodikos funkcija buvo vykdyti edukacinę bei ideologinę programą, skirtą konstruoti naujai žydų tapatybei, užgožiant kai kurias jos tradicines religines sudėtines dalis ir tuo pat metu diegiant naujus elementus, skirtus suartinti žydus su juos supančių tautų kultūra.

Tarp pirmųjų Vakarų Europos maskilų leidinių reikėtų paminėti žurnalus Hameasef („Rinkėjas“) bei Bikurei Haitim („Pirmas derlius“). Jie buvo leidžiami hebrajų kalba su jidiš kalbos intarpais.

Hameasef buvo mėnesinis žurnalas¹, įkurtas 1783 m. Vokietijos žydų filosofo, Haskalos įkūrėjo Mozės Mendelsono (1729–1786) mokinių². Paradoksalu, tačiau Hameasef užsidarė (1811 m.) dėl tos pačios priežasties, dėl kurios buvo įkurtas: Vokietijos žydų skaitytojai taip gerai integrovosi į vokiečių visuomenės kultūrą, kad jiems nebereikėjo žurnalo, adaptuojančio šią kultūrą hebrajiškai: jie užmezgė tiesioginį kontaktą su ja per jos pačios kalbą, tai yra pradėjo skaityti žydų vokiečių ar vien vokiečių leidinius. Tačiau kol žurnalas buvo leidžiamas, jo vaidmuo

¹ Iš viso pasirodė 7 metiniai tomai, sudaryti iš ketvirtinių sąsiuvinų.

² Pats Mendelsonas 1750 m. Berlyne pradėjo leisti žurnalą *Kohelet musar* („Etikos pamokslininkas“), tačiau išėjus dviem numeriams leidimas nutrūko.

buvo svarbus, ypač tiesioginiams vokiečių *Haskalos* „įpėdiniams“ – Austrijos-Vengrijos maskilams, kurie nuo 1820 m. leido savo žurnalą *Bikurey Haitim*. Šis gyvavo iki 1832 m., o nuo 1825-ųjų buvo vienintelis reguliarus žydų leidinys pasaulyje.

Kitas maskilų periodikos ir žurnalistikos istorijos Rusijos imperijoje etapas sietinas su Vilniumi, nes būtent čia buvo leidžiami pirmieji Rusijos imperijoje žydų periodiniai leidiniai: žurnalai hebrajų kalba *Pirchei Tsafon* („Šiaurės gėlės“) ir *Hakarmel* („Karmelio kalnas“).

Pirchei Tsafon buvo bandymas sukurti maskiliškąjį leidinį, atitinkantį Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos pavyzdžius. „Bandymu“ jį galima pavadinti dėl to, kad išėjo tik du žurnalo sąsiuviniai su didele pertrauka: pirmasis – 1841, antrasis – 1844 m. Žurnalą leido istorikas, leksikografas, literatūrologas, ilgametis hebrajų kalbos ir Biblijos dėstytojas Vilniaus rabinų seminarijoje, apygardos inspektorius ir Vilniaus švietimo apygardos globėjo „mokytas žydas“³, vienos stambių Vilniaus žydų leidyklų bendrasavininkis Samuelis Juozapas Finas (1818–1890) ir Eliezeris Lipmanas Hurvičius (1815–1852), kurį laiką vadovavęs Vilniaus rabinų seminarijai, o antrojo sąsiuvinio rengimo metu dėstęs valdiškoje žydų mokykloje Rygoje. Žurnalo pavadinimas, ko gero, susijęs ne apskritai su šiaure, o su „Šiaurės Jeruzale“, kaip Europos žydai dažnai vadindavo Vilnių. Kartu šis pavadinimas metaforiškai atspindi *Haskalos* judėjimą iš Vakarų į „šiaurę“ (nors iš esmės – į rytus).

Žurnalo paantraštė – „Toros bei išminties žodžių, prozos bei poezijos rinkinys“ – primena dažnai paties Fino tekstuose aptinkamą išraišką „Tora, išmintis, moralė“, atspindinčią programą, kurią jis nuosekliai įgyvendindavo visoje savo literato bei leidėjo veikloje, taip pat atrinkdamas tekstus *Pirchei Tsafon*. Kita šios programos išraiška – eilutės iš Aarono Koifmano apybraižos „Laiškas apie auklėjimą“ (2-asis „Gėlių“ sąsiuvinis): „moralės žodžiai [...] ir dievobaimingumo pagrindai, meilė Torai ir išminčiai, meilė žmogui ir taikos tarp žmonių siekis, visa tai išreikšta tyra ir aiškia kalba“ [...]. Žinoma, šiandien tai skamba kaip maskilų klišių rinkinys, tačiau tarp to meto Rusijos žydų švietėjų šios vertybės buvo aktualios ir gyvybingos. Išsamiausiai žurnale pristatyti „Toros žodžiai“: didžioji abiejų sąsiuvinų dalis skirta Biblijos komentarams ir Talmudo išminčių tekstų aiškinimams, atitinkantiems Vakarų Europos „mokslišką“ stilių su daugybe graikiškos bei lotyniškos terminijos intarpų. Tuo tarpu „išmintį“

pristato keli stambūs, tačiau pakankamai naivūs gamtamoksliniai ir istoriniai straipsniai.

Kalbėdamas apie „Šiaurės gėlių“ vaidmenį savo hebrajų literatūros istorijos apžvalgoje *Safa le-neemanim* („Kalba ištikimiams“), Finas teigia, jog žurnalas „paveikė išmaningąją tautos dalį bei apšvietė tuos, kas sąžiningai bandė suvokti, ko iš jų reikalauja žydų tautos Apšvieta“⁴. Kartu šie žodžiai rodo suvokimą, kad žurnalo [kūrėjų suformuota skaitytojų auditorija buvo, kaip ir jie patys, ne dauguma, o tik „išmaningoji“ tautos dalis. Tačiau dėl to nėra nuogaštajama, frazė skamba optimistiškai, ir tai nenuostabu: tekstas, kuriame jį pasirodo, buvo išspausdintas 1864 m. *Hakarmel* žurnale, kuris jau pats liudijo tebesitęsiančią „apšviestųjų“ būrio plėtrą.

Būdamas valstybės pareigūnas, Finas visuomet demonstravo lojalumą valdžios politikai: pakanka perskaityti antrajame „Šiaurės gėlių“ sąsiuvinyje jo *Kol berakha vetehila* („Palaiminimo ir šlovinimo balsas“) su panegiriskomis tuometei valdžiai. Atrodo paradoksalu, kad „Gėlės“ buvo uždarytos, bent jau paties Fino teigimu, dėl cenzūros reikalavimų. Tačiau kai kurie tyrėjai mano, kad uždarymo priežastys grynai finansinės.

Pirchei Tsafon neturėjo jokios dinamikos ir iš esmės neatitiko periodinio leidinio apibrėžties – net ne dėl periodiškumo nebuvimo⁶, o dėl medžiagos rinkimo ir organizavimo ypatybių, pasireikšusių Fino leidiniuose ir vėliau. Pakanka paminėti, kad pirmojo sąsiuvinio pirmasis straipsnis buvo Mordechajo Aarono Ginzburgo studija „Žydų karalystė Afrikoje“⁷, parodęs, kad naujojo žurnalo leidėjai bei autoriai visiškai nesuinteresuoti pristatyti šiuolaikinio gyvenimo ir jo aktualijų. Vis dėlto „Šiaurės gėlės“ buvo pirmasis Rusijoje žydų švietėjų žurnalas, ir jam užsidarius Fino neapleido mintis vėl kurti tokį žurnalą ateityje. Juo tapo *Hakarmel* (1860–1880), pirmasis savitraštis hebrajų kalba carinėje Rusijoje (nuo 1871 tapęs mėnraščiu). Nuo 1879 m. Finas jį leidžia kartu su Chaimu Leibu Markonu (1848–1909), kuris pirma buvo redaktoriaus pavaduotojas ir laiškų skyrelio vedėjas, o vėliau faktiškai prisiėmė redaktoriaus pareigas.

Brošiūroje *Rosh Hakarmel* („Karmelio kalno viršūnė“, 1860 m. kovo 1 d.) Finas pranešė, jog žurnale „bus plačiai atspindėta visa, kas geriausia ir naudingiausia mūsų broliams, visa tai, kas liečia jų politinius, religinius bei intelektualinius interesus [...], jis taps patikimu informacijos ir švietimo šaltiniu“. Brošiūroje pateikta leidinio programa, kurią sudarė penkios dalys: „Aukščiausiosios vyriausybės veiksmai; Biblija ir išmintis; Grožinė literatūra ir mokslai; Visokeriopos žinios; Naujienos, aktualios žinios bei

³ Rusų kalba „ученый еврей“.

⁴ T. y. hebrajų.

⁵ Cituojama pagal atskirą leidinį (Vilnius, 1881, p. 169).

⁶ Pats Finas ne kartą pabrėžė neketinąs šio žurnalo leisti reguliariai, kadangi tai priklausė nuo rėmėjų bei cenzūros pritarimo gavimo.

⁷ Tai buvo studijos pirma dalis; antra pasirodė, kaip ir buvo žadėta, 2-ame sąsiuvinyje – „tik“ po trejų metų.

įvairenybės“⁸. Pirmąjį numerį atvėrė nuolatinio Fino bendražygio, vieno žymiausių Vilniaus hebrajų poetų Abraomo Dovo Bero Lebensono sukurtas poetinis įvadas *Hadar Hakarmel* („Karmelio kalno grožis“). Jo forma – kreipimas į hebrajų kalbą, besidžiaugiant jos būsimu triumfu atsiradus *Hakarmel*. Taigi ir šis žurnalas, kaip „Gėlės“, buvo adresuotas išsilavinusiam žydų skaitytojui (maskilų akyse tai skaitytojai, mokantys hebrajų kalbą ir pritariantys jos vartojimui pasaulietinėje literatūroje ir spaudoje). Šį išpūdį sutvirtina literatūrinis-publicistinis skyrelis *Hasharon* („Saronas slėnis“), sudaręs antrąją kiekvieno savaitraščio dalį; jame skelbti egzgetiniai pamąstymai, lingvistinės pastabos dėl biblinės hebrajų kalbos, poezija bei straipsniai etikos klausimais.

Nors šis žurnalas buvo nepalyginti reguliaresnis už „Šiaurės gėles“, gyvavo kur kas ilgiau ir jame buvo įsteigtas naujienų skyrelis, bet jis ir vėl nebuvo operatyviai reaguojantis į įvykius leidinys, tenkinantis skaitytojų poreikį sužinoti aktualias naujienas, ypač nuo tada, kai 1871 m. iš savaitraščio jis virto mėnraščiu. Dėl to jis buvo ne sykį kritikuotas amžininkų, taip pat vėliau leistų kitų žydų periodinių leidinių. Tačiau kritikuojamieji bruožai buvo sąmoninga politika leidėjų, kurie vengė populizmo ir aktualumo, rinkdamiesi spausdinti teorinius ir literatūrinius tekstus, kurių vertė nemažėjo laikui bėgant. Jie nesidrovėjo pripažinti besiorientuojantys į „intelektualią“ bei „solidžią“, nelinkusią į radikalumą auditoriją. 1879 m., norint pritraukti naujų skaitytojų, skelbiama „trumpa leidinio programa“, kurią sudaro 8 punktai. Tarp jų nėra nei naujienų, nei jokios kitos pasaulio (taip pat ir žydų diasporos) įvykių apžvalgos; aktualiausia iš siūlomų medžiagos – „naujų knygų apžvalga“ (tiesa, toks skyrelis buvo dar „Šiaurės gėlėse“) bei „pranešimai apie teorinius ir eksperimentinius Rusijos mokslininkų pasiekimus“. Tai reiškia, jog per 19 gyvavimo metų žurnalas liko ištikimas savo pamatiniams principams. Jei turėdami tai galvoje vėl prisiminsime „Šiaurės gėles“, galime drąsiau teigti, jog to žurnalo trūkumai buvo ne atsitiktiniai, o kilo iš tam tikros gana anksti suformuotos Samuelio Juozapo Fino leidybos politikos, kurią jis nuosekliai vykdė 40 metų.

1860–1869 m. buvo leidžiamas savaitinis priedas prie *Hakarmel* rusų kalba. Didelę jo dalį užėmė vyriausybinių dokumentai (pirmiausia – nušviečiantys „žydų klausimą“), pranešimai apie sėkmingus kontaktus tarp krikščionių ir žydų (žydams paaukojus bažnyčias, didikams aplankius sinagogą, žydų poetams sukūrus eiles aukščiausių valdžios atstovų vizitų proga ir pan.). Kitą nuolatinį tekstų grupę

sudarė atsiliepimai apie žydų emancipacijos visame pasaulyje pažangą bei apie naujus maskilų projektus (dažniausiai – apie naujų pasaulietinių žydų mokymo įstaigų įkūrimą). Sistemingai publikuojami šviečiamieji straipsniai iš žydų istorijos bei tradicijos. Šie dažnai buvo apologetinio pobūdžio, skirti įteigti rusakalbiui skaitytojui – akultūruotam žydai ar krikščioniui – įsivaizdavimą apie etišką judaizmo pobūdį ir jo idėjų gelmę. Būta ir santūrios polemikos su antižydiškais pasisakymais spaudoje ir visuomenės gyvenime. Žinoma, *Hakarmel* ir jo priedas, kaip anksčiau *Pirchei Tsafon*, buvo visiškai lojalūs leidiniai – tai nenuostabu prisiminus, kad Finas visuomet solidarizavosi su caro valdžios politika, liečiančia žydų švietimo ir gyvenimo būdo reformą. Žymus Rusijos žydų publicistas ir žurnalistas Abraomas Uri Kovneris savo *Cheker davar* („Kritinis tyrimas“, Varšuva, 1865) kritikavo šią poziciją: „*Hakarmel* nenutiesė naujų kelių, nesiekė išsakyti originalių nuomonių...“ Kovneris ne vienintelis kritikavo žurnalo santūrumą, neabejotinai atstumiantį dalį auditorijos. Tačiau sąmoningas žurnalo kreipimasis į išsilavinusį, linkusį į estetiškumą žydų buržuazinį mąstymą, sąlygiškas pasyvumas aktualių šiuolaikinių problemų atžvilgiu liko nepakitęs visą jo gyvavimo laikotarpį.

Vienas svarbiausių žurnalo ideologiją perteikiančių priemonių buvo nuolatinė rubrika, tęsianti dar *Hameasef* žurnalistų sukurtą žymių žydų praeities veikėjų gyvenimų aprašymų žanrą – *Toledot gedolei Jisrael* („Iškiliųjų žydų gyvenimo aprašymai“)⁹. Jų veikėjams būdavo suteikiami (dažniausiai stiprinant vienus istorinio asmens veiklos aspektus ir užmaskuojant kitus) bruožai tos naujos tapatybės, kurią maskilai siekė sukurti sau ir savo skaitytojui: atvirumas kitų kultūrų poveikiui, užsienio kalbų mokėjimas, domėjimasis tokiomis pažinimo sritimis kaip filosofija ir gamtos mokslai, meilė hebrajų kalbai ir jos mokymasis. Šių biografijų veikėjai tapo „idealaus žydo“, suvokiamo kaip maskilų programos produktas, prototipais. Tokiu būdu pateikta ši programa atrodo išsisknijusi žydų tautos istorijoje, o maskilų konstruojamas idealas atrodo iš prigimties būdingas žydiškumui. Kitaip tariant, tokios biografijos skaitytojas susipažįsta su „*Haskalos* pirmtako“ figūra. Žanro tradiciją entuziastingai ėmė tęsti *Hakarmel*, kuris skelbė biografijas ne tik savo pagrindiniame leidinyje, bet ir priede rusų kalba. Biografijos šiame žurnale primena šio žanro pavyzdžius ankstyvuose maskilų leidiniuose tiek veikėjų pasirinkimu, jų pristatymo būdu ir pabrėžiamais aspektais, tiek ir pačiu publikacijos tikslu, kurį galima suformuluoti kaip maskilų „panteono“ kūrimą.

⁸ Panaši programa rusų kalba buvo pridėta prie Fino prašymo leisti spausdinti žurnalą ir buvo patvirtinta šį leidimą suteikiant. Programos tekstą žr.: Аграновский, Г. Становление еврейского книгопечатания в Литве. – Вильнюс, 1994. – P. 63-64.

⁹ Maskiliškosios biografijos žanrą tyrinėjo Moshe Pelli, žr.: Pelli, Moshe. Ha-zhan shel biografiya be-sifrut ha-haskala // Bitzaron. – 1991, no. 45-48, p. 118-127; Pelli, Moshe. Kinds of genre in Haskalah literature: types and topics. – Israel, 1999. – Hebr., santr. angl.; Pelli, Moshe. The Circle of Hame'asef Writers at the Dawn of the Haskalah. – Israel, 2001. – Hebr., santr. angl.

Pradėjus leisti žurnalą, biografijos buvo spausdinamos dažniausiai būtent priede. Tad galima manyti, kad *Hakarmel* žurnalistai šias publikacijas skyrė jau minėtoms skaitytojų grupėms: pirma, akultūruotiems žydams, ir antra – krikščionių auditorijai. Didaktinės užduotys buvo skirtingos. Pirmajai grupei greičiausiai buvo norima pateikti tokius pavyzdžius iš žydų praeities, su kuriais galėtų ir norėtų tapatintis „išsilavinę, šiuolaikiški“ žydai, kurių kultūros kalba buvo rusų. Tuo tarpu antrajai grupei buvo siūloma įvertinti, kokių bendražmogiškai suvokiamos kultūros aukštumų gali pasiekti žydai, ir šitaip ugdyti supratingumą ir simpatiją žydų tautai.

Haskalos tyrėjai nevienareikšmiškai vertina Rusijos ir ypač Vilniaus žydų švietėjų veiklą: neretai ji interpretuojama kaip kolaboravimas, bendradarbiavimas su valdžia vykdant priverstinės žydų rusifikacijos politiką ir slopinant jų tradicines religines bei edukacines institucijas. Tačiau jų periodinių leidinių analizė leidžia manyti, jog maskilai naudojos tam tikru caro valdžios pasitikėjimu, kad įteigtų jai įvaizdį lojalios, modernizuotos žydų visuomenės, galinčios ir toliau vystytis šia linkme savarankiškai, be valdžios spaudimo. Galbūt taip buvo bandoma iš dalies apsaugoti žydų bendruomenę nuo prievartos priemonių, kurių ėmėsi imperijos administracija. Kalbant apie žydų skaitytoją, *Hakarmel*, kad ir koks atrodė paklusnus Rusijos valdžiai, neragino visai susitapatinti su Rusijos valsty-

bingumo ir tautiškumo vertybėmis. Savo redaktorius straipsniuose hebrajų kalba Finas kvietė žydus rasti pusiausvyrą tarp „ypatingos žydų tautos esybės“ išsaugojimo ir „susijungimo su visomis šio krašto tautomis [...] perdėm neatitolstant, bet ir visiškai nesusiliejančią“. Tikėtina, jog žurnalo leidėjai siekė suformuoti žydų skaitytojui Rusijos pilietiškumo jausmą, suderinamą su jo tautinio orumo jausmu. Pagal šią viziją, „apšviesti“ žydai savo ruožtu negalėtų nesukelti simpatijos bendrapiliečiams krikščionims, kurie imtų labiau domėtis žydų kultūra, tuomet jau egzistuosiančia pusiau „valstybine kalba“, taigi prieinama jiems, be kitų šaltinių, ir žurnalo *Hakarmel* puslapiuose.

Žydų žurnalistikos Rusijos imperijoje tyrėjas Gideonas Kutsas teigia, jog *Hakarmel* uždarymas lėmė, kad XIX a. pabaigoje Vilnius nustojo būti žydų kultūros centru¹⁰. Galima sutikti: liovėsis buvęs Rusijos *Haskalos* šaltiniu bei centru (nes jos poveikis ir pasiekimai, tarp jų žydų bei rusų-žydų periodinės spaudos kūrimasis, XIX a. pabaigoje ėmė ryškėti labiau Peterburge, Odesoje ir kituose imperijos miestuose), Vilnius vėl pasireiškė kaip kultūrinis ir visuomeninis Rytų Europos žydų centras tik pirmaisiais XX a. dešimtmečiais, ir čia lemiamą vaidmenį suvaidino žurnalistika bei knygų kultūra jidiš, o ne hebrajų kalba. Tačiau pirmieji Vilniaus žurnalai hebrajų kalba išlieka svarbi Lietuvos žydų kultūros istorijos ir paveldo dalis¹¹.

Summary

The First Hebrew Periodicals in Lithuania – Messengers of the Haskalah

Larisa LEMPERTIENĖ

The article presents an attempt at characterizing the educational and ideological programme implemented in Germany and Austria-Hungary by the first and second generations of Jewish enlighteners (*maskilim*), many features of which were later assimilated by *maskilim* in Lithuania and Russia. This characterization is based on the analysis of Hebrew periodicals issued in Lithuania. The programme was aimed at constructing a new Jewish identity by redefining its traditional components: abandoning some of them and, on the other hand, enriching

the Jewish identity with new elements, which were intended to bring Judaism closer to the surrounding cultures. First maskilic periodicals (*Hameasef* in Germany, *Bikurei ha-Itim* in Austria-Hungary) were dedicated to the accomplishment of this programme, and the *maskilim* of the Russian empire were eager to continue their work. The present article focuses on the analysis of the first maskilic Hebrew periodicals of the Russian empire: *Pirchei Tsafon* and *Hakarmel*, which were printed in Vilnius by Samuel Joseph Finn in 1844–1880.

¹⁰ Kouts, G. The issue of Hebrew journalism in Ha-Carmel of Vilnius (1860–1880) // Tarptautinės mokslinės konferencijos „Vilniaus žydų intelektualinis gyvenimas iki Antrojo pasaulinio karo“ medžiaga. Vilnius, 2003 m. rugsėjo 16–17 d. – Vilnius, 2004. – P. 60.

¹¹ Su dviem *Pirchei Tsafon* sąsiuviniais ir didesne dalimi *Hakarmel* leidinių galima susipažinti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje.

XV–XVIII amžių Biblijos Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje

Jadvyga MISIŪNIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, LT-01504 Vilnius, el. p. j.misiuniene@lnb.lt

Straipsnyje nagrinėjamos XV–XVIII a. Biblijos, saugomos Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus fonde. Užregistruota 320 pavadinimų 517 tomų viso teksto Biblijų arba jos dalių. Pagrindiniu tyrimo principu pasirinktas kalbinis, atskleidžiantis, kiek Biblijų yra originalo kalbomis (29 pavadinimai), kiek yra vertimų į senąsias Rytų kalbas (4), į lotynų kalbą (120), Europos tautų kalbas (150), taip pat Biblia poliglotta (11). Išskirtinę vietą aptariamoje grupėje užima pirmoji Lutherio Biblijos laida (Vitenbergas, 1534), pirmasis visos Biblijos vertimas iš originalo kalbų į lenkų kalbą (Lietuvos Brasta, 1563), pirmasis visos Biblijos vertimas iš originalo kalbų į ispanų kalbą (Bazelis, 1569), pirmoji visa Biblija senąja slavų kalba (Ostrogas, 1581), pirmoji Biblija latvių kalba (Ryga, 1694), taip pat pirmasis visos Biblijos vertimas į lietuvių kalbą (Karaliaučius, 1735). Tarp didžiausių Nacionalinės bibliotekos raritetų minėtina Maskvos anoniminės spaustuovės Evangelija (Maskva, apie 1553) – pirmoji Maskvoje išspausdinta knyga – ir šešių tomų Londono poliglota, vadinama Waltono Biblija (Londonas, 1654–1657). Proveniencinių tyrimų metu buvo nustatyta, kad didžiausią Biblijų dalį sudaro Biblijos iš buvusių Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijos (44%) ir Žemaičių kunigų seminarijos (18%) bibliotekų ir iš asmeninės Friedricho Augusto Gottholdo bibliotekos Karaliaučiuje (5%).

Reikšminiai žodžiai: Biblija; senieji spaudiniai; knygos istorija; kultūros paveldas.

Biblija yra visų laikų daugiausia spausdinama ir labiausiai perkama knyga. Pasak Gineso rekordų specialistų, ji užima pirmą vietą populiariausių pasaulio knygų dešimtuکه. Jos tiražas ištis išpūdingas – 6 milijardai egzempliorių¹. Šiuo metu, Jungtinių Biblijos draugijų (*United Bible Societies*) duomenimis, Šventasis Raštas yra išverstas į 2479 pasaulio kalbas ir dialektus². Kasmet jo išspausdinama apie 100 milijonų egzempliorių ir paklausa vis didėja. Šiuo metu išleista Biblija galima nusipirkti už 6–10 JAV dolerių, bet senų raritetų vertė yra didžiulė.

Iki šiol nebuvo žinoma, kiek senų Šventojo Rašto leidinių saugoma Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, kokiais bibliografiniais ir bibliofiliniais ypatumais jie pasižymi, nes Biblijos niekada nebuvo tyrinėtos³.

Susirinkus visą informaciją ir peržiūrėjus XV–XVIII a.

Biblijas *de visu*, nustatyta, kad bibliotekoje šiuo metu saugoma 320 pavadinimų 517 tomų (su dubletais – 731) senųjų Biblijų (arba atskirų jos dalių) originalo kalbomis (hebrajų, graikų) ir jų vertimų į samariečių, aramėjų, lotynų, sirų, etiopų, gotų, arabų, persų, jidiš, anglų, airių, vokiečių, olandų, danų, švedų, italų, ispanų, prancūzų, senąją bažnytinę slavų, čekų, lenkų, sorbų, latvių ir lietuvių kalbas.

Biblija yra krikščionių ir judėjų šventų knygų rinkinys, taip pat vadinamas Šventuoju Raštu. Ją sudaro 73 knygos, suskirstytos į dvi dalis: Senąjį Testamentą (toliau ST), t. y. Dievo apreiškimo istorinis liudijimas (46 knygos; protestantų – 39) ir Naujajį Testamentą (toliau NT), t. y. įsikūnijusio Dievo sūnaus apreiškimo liudijimas (27 knygos). Judėjai pripažįsta tik 39 ST knygas ir atmeta NT.

¹ Бестселлер¹. <http://www.vd.net.ua/rubrics-7/2513>

² Библиейские общества подвели статистику: Священное Писание полностью переведено на 451 язык. <http://www.cnlnews.tv/2009/03/09/bible>

³ Dalis aprašų neatitinka standarto reikalavimų, atsispindi skirtingose katalogų vietose. Kai kurių XVIII a. leidinių aprašų nėra kataloge dėl nebaigtos inventorizacijos. Dalis Biblijų (tarp jų ir labai vertingų) iki šiol buvo neidentifikuota.

ST tekstai buvo užrašinėjami nuo XII iki II a. pr. Kr. hebrajų kalba, su nedidelėmis išlygomis, NT tekstai atsirado 52–98 m. senąja graikų kalba (koine).

Pats žodis „biblia“ (graikiškai *ta biblia* kirčiuojama antroji „i“) kilęs iš graikų kalbos ir reiškia „knygelės“ (bevardės giminės daiktavardžio *to biblion* daugiskaitos mažybinė forma). Taip graikai vadindavo Senojo ir Naujojo Testamento knygas bei kitus raštus. Pirmasis pavartojęs šį terminą Šventojo Rašto apibūdinimui, manoma, yra šv. Jonas Auksaburnis (349–407), vienas iš keturių didžiųjų Rytų Bažnyčios daktarų. XIII a. dėl gramatikos klaidos lotynų kalboje šis daugiskaitos bevardės giminės daiktavardis pavirto vienaskaitos moteriškosios giminės daiktavardžiu. Taip „knygelės“ tapo „knyga“ (lot. „biblia“, kirčiuojama pirmoji „i“). Šia prasme Biblija įėjo į visas kitas kalbas.

Krikščionybei plintant ir žydams sklaidantis po pasaulį, atsirado pirmieji Biblijos vertimai. Seniausi iki mūsų dienų išlikę ST vertimai yra aramėjiški targumai⁴, skirti Palestinoje ir Babilonijoje gyvenantiems žydams. Seniausi targumai atsirado III a. pr. Kr. (apie tai byloja atradimai Kumrane ir Judėjų dykumoje), nors dauguma išlikusių dokumentų datuojama pirmaisiais krikščioniškosios eros šimtmečiais.

Iš visų senų vertimų iš hebrajiško originalo vertingiausias ir pirmas iki mūsų laikų išlikęs visas vertimo tekstas yra 250–150 m. pr. Kr. atliktas ST vertimas į graikų kalbą, žinomas *Septuagintos* pavadinimu ir vėliau tapęs pavyzdžiu daugeliui kitų vertimų. Pasak legendos, šį vertimą Aleksandrijoje, Egipto diasporoje, vertė septyniasdešimt⁵ (tiksliau – septyniasdešimt du) iš Jeruzalės atvykusių žydų mokslininkų. Jie nebendravo tarpusavyje, bet Dievo įkvėpti visi išvertė vienodai ir vienu metu. Per 72 dienas buvo išversta Mozės Penkiaknygė – pirma ir svarbiausia žydiško *Tanacho* dalis. Vertimą rėmė Egipto karalius Ptolemėjas II Filadelfas (285–247 pr. Kr.)⁶, graikas.

Kitas labai svarbus ir pirmasis visos Biblijos vertimas iš originalių tekstų (hebrajų ir graikų) yra vertimas į sirų kalbą, pirmą kartą parengtas 170 m., IV a. peržiūrėtas iš naujo ir žinomas kaip *Pešita*. Šis vertimas išliko iki mūsų dienų. Juo naudojasi krikščionys per apeigas Sirijoje, Irane, Indijoje ir kitose šalyse.

Pirmieji krikščionys Romos imperijoje perėmė *Septuagintą* iš judėjų. Jie gerai mokėjo graikų kalbą, kuri buvo paplitusi daugumoje bažnyčių visoje imperijoje. Vis dėlto oficiali valstybės kalba buvo lotynų ir II a. ji pamažu išstūmė graikų. Šio amžiaus pabaigoje atsiranda pirmieji *Septuagintos* vertimai į lotynų kalbą. Netrukus po NT

sudarymo imta versti ir jį. Pirmieji Šventojo Rašto vertimai į lotynų kalbą buvo pavadinti *Vetus Latina* (vertimai į senąją lotynų kalbą). Jie buvo atliekami įvairių autorių ir iš įvairių tekstinių šaltinių. Todėl 383 m. popiežius Damazas I (366–384)⁷ paskyrė savo sekretoriui juos peržiūrėti ir pataisyti. Tas sekretorius buvo šv. Jeronimas (apie 340–419), mokslingiausias iš visų Romos Bažnyčios tėvų. Jis yra pirmasis žinomas Biblijos vertėjas. Jeronimas iš naujo išvertė daugumą ST knygų ir suredagavo Psalmyno, kai kurių Antrojo kanono knygų bei NT vertimus. Šis vertimas, vėliau Erazmo Roterdamiečio pavadintas *Vulgata*⁸ buvo Katalikų Bažnyčios naudojamas nuo VII a. ir 1546 m. Tridento Susirinkimo kanonizuotas kaip oficialus (norminis) Katalikų Bažnyčios Šventojo Rašto tekstas. Originalai hebrajų (ST) ir graikų (NT) kalbomis tapo antraciliai. (Rytų Bažnyčia vis dėlto naudojo *Septuagintą*, o judaizmo išpažintojai – Bibliją hebrajų kalba.) Po Tridento Susirinkimo dekreto *Vulgatos* tekstas buvo dar ne kartą koreguojamas. Autoritetingiausiomis laikomos popiežių Siksto V (1585–1590) ir Klemenso VIII (1592–1605) 1590 ir 1592 metų redakcijos. Ši vadinamoji Siksto–Klemenso Biblija tapo oficialioji *Vulgatos* versija Romos Katalikų Bažnyčioje.

Knygų spausdinimo istorijoje *Vulgata* suvaidino pirmacilį vaidmenį. Šį vertimą 1452–1456 m. Maince išspausdino Johannesas Gutenbergas (1397–1468) 200 egzempliorių tiražu (165 egzempliorių atspausdinti ant popieriaus ir 35 ant pergamento). Tai buvo 42 eilučių Biblija – pirmoji spausdinta knyga. Gutenbergo Biblija yra šiuo metu brangiausia knyga pasaulyje. Vienas jos puslapis vertinamas 100 tūkstančių JAV dolerių, o visa Biblija (popierinis variantas) – 20 milijonų⁹.

Biblijos lotynų kalba (120 pavadinimų; iš jų 83 katalikų, 37 protestantų ir humanistų)

Gutenbergo Biblijos Lietuvos nacionalinė biblioteka neturi. Lietuvoje jos nėra. Visame pasaulyje išliko tik 49 šios Biblijos egzemplioriai.

Seniausia *Vulgata* mūsų bibliotekoje yra *Biblia Latina*, išspausdinta 1480 m. balandžio 14 d. garsaus Niurnbergo spaustuvininko Antono Kobergerio (veikla apie 1471–1505) *in folio* formatu). Kobergerio spaustuvė, pirmoji Niurnberge ir viena didžiausių to meto Europoje, ypač išgarsėjo savo Biblijomis. Iki 1500 m. joje buvo išspausdinta apie 250 leidinių, dauguma Biblijų. *Biblia Latina*, užregistruota J. J. Bauerio rečiausių Europoje išspausdintų knygų kataloge [1, p. 91], yra viena gražiausių. XIX a. antroje pusėje šis inkunabulas priklausė Slucko reformatų

⁴ *Targum* aramėjų kalba – vertimas, interpretavimas.

⁵ *Septuaginta* lotynų kalba – septyniasdešimt.

⁶ Čia ir toliau prie monarchų pateikiami jų valdymo metai.

⁷ Čia ir toliau prie popiežių pateikiami jų pontifikato metai.

⁸ *Vulgatus* lotynų kalba – paprastas, visiems prieinamas.

⁹ Оцифрованная мудрость. <http://bk-buro.ru/index.php?newsid=71>

gimnazijos teologijos profesoriaus ir bibliofilo Julijono Biergelio (1819–1885) bibliotekai, o jam mirus – Vilniaus evangelikų reformatų sinodo bibliotekai.

Iš visų Nacionalinėje bibliotekoje saugomų aptariamo laikotarpio Biblijų lotynų kalba *Vulgata* sudaro apie 69%. Tarp jų yra itin vertingų leidinių. Paminėtina italų erudito, benediktinų vienuolio Isidoro Chiari (1495–1555) parengta Biblija (*Vulgata aeditio Veteris ac Novi Testamenti...* Venetiis: apud Petrum Schoeffer, 1542; 2), dėl autoriaus padarytų *Vulgatos* korektūrų įtraukta į draudžiamų knygų sąrašą [14, p. VI]. Tai retas paleotipas, užregistruotas svarbiausiuose bibliofiliniuose kataloguose [1, p. 94; 4, sklt. 876; 8, p. 128].

Kita XVI a. *Biblia*, parengta Nyderlandų teologo ir inkvizitoriaus Joannes Hentenijaus (1500–1566) ir išspausdinta 1566 m. Sigmundo Feyerabendo (veikla 1559–1590) Frankfurte prie Maino *in folio* formatu, pasižymi savo graviūromis. Ją puošia 127 žymaus šveicarų graverio ir tapytojo, bene produktyviausio savo laikų knygų iliustruotojo Josto Ammano (1539–1591) renesansiniai medžio raiziniai [4, sklt. 877].

Paminėtini taip pat trys XVII a. *Vulgatos* leidiniai. Pirmoji pagal chronologinę seką yra džuntina¹⁰ (*Biblia sacra vulgatae editionis...* Venetiis: Bernardo Giunta, 1607), patekusi iš Karaliaučiaus bibliofilo Friedricho Augusto Gottholdo (1778–1858) bibliotekos. Tai vadinamoji *Klemenso Biblija* (*Vulgatos* versija), išėjusi dideliu *in octavo* formatu, papuošta medžio raiziniais ir Džuntų spaustuvės signetu [3, p. 215]. Dvi kitos Biblijos išspausdintos Prancūzijoje. Viena jų (*Biblia sacra cum glossa ordinaria...*) išėjo 1617 m. Duė (orig. Douai, Šiaurės Prancūzija), Balthazaro Bellerio (veikla 1590–apie 1634) spaustuvėje, šešiais tomis *in folio* formatu, su prancūzų benediktino, Reichenau vienuolyno abato Galfrido Strabono (Walahfridus Strabus; apie 808–849) komentarais (*glossa ordinaria*) ir Mikalojaus iš Lyros (apie 1270–1349) Postile. Leidinys išsiskiria netradiciniu teksto išdėstymu (*modus modernus*), gražiais inicialais su teminėmis kompozicijomis ir visą leidinį puošiančiu Jano Collaerto (1566–1628) išraižytu frontispisu pagal žymaus XVII a. nyderlandų tapytojo Peterio Paulio Rubenso (1577–1640) piešinį (žr. 1 iliustraciją). Sprendžiant iš proveniencinių įrašų, XVII a. pirmoje pusėje šis leidinys priklausė Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bibliotekai. Kita Biblija (*Biblia Sacra vulgatae editionis...*) išspausdinta 1666 m. Paryžiuje Antoine'o Vitre (veikla 1610–1673), Biblijų spausdinimo istorijoje pasižymėjusio kaip *Paryžiaus poliglotos* spaustuvininkas. Nacionalinėje bibliotekoje

saugomi du šios Biblijos egzemplioriai – abu iš Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijos bibliotekos [4, sklt. 879; 10, įrašas 45].

Iš XVIII a. *Vulgatos* leidinių išskirtina *Bibliorum sacrorum vulgatae versionis editio...*, išspausdinta 1785 m. Paryžiuje François Ambroise'o Didot (veikla 1753–1789), geriausio to meto spaustuvininko. Knyga išėjo dideliu *in quarto* formatu, dviem tomis ir dviem variantais. Vienas jų, *ad institutionem Serenissimi Delphini*, buvo išleistas specialiai cenzūruotų lotynų ir prancūzų klasikų leidinių serijoje (*Collection des auteurs classiques françois et latins*), skirtoje dofino (Liudviko XVI sūnaus) mokymui. Šis prabangus leidinys, išspausdintas ant veleninio popieriaus 250 egzempliorių tiražu, itin retas ir bibliofilų vertinamas [4, sklt. 881], Nacionalinėje bibliotekoje išliko vienu tomu, be proveniencinių įrašų. Kitas Didot Biblijos variantas, skirtas prancūzų dvasininkams, ne toks gražus ir vertingas, Nacionalinėje bibliotekoje išliko dviem tomis iš Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekos. Vienas jų prieš tai priklausė Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui (1801–1875).

Likusios 37 pavadinimų Biblijos lotynų kalba tai humanistų ir protestantų vertimai. Paminėtini keturi XVI a. leidiniai.

Chronologiškai pirmoji yra kalvinistų Biblija (*Biblia Sacrosancta Testamenti Veteris et Novi...*), kuri išėjo dideliu foliantu eretiškoje Christopho Froschauerio vyresniojo (veikla 1521–1564)¹¹ spaustuvėje Ciuriche 1543 m. [1, p. 94; 4, sklt. 881]. Tai pirma visos Ciuricho Biblijos lotynų kalba laida, dar vadinama *Pelikano Biblija* – jos sudarytojo, reformatų teologo ir orientalistu Konrado Pelikano (1478–1556) vardu. Pažymėtina, kad visi autoriai-sudarytojai, dalyvavę šios Biblijos rengime (ST iš lotynų kalbos vertė Leo Judas (1482–1542), talkininkaujant Theodorui Biblianderiui (1509–1564), NT pagal Erazmo Roterdamiečio tekstą parengė Rudolfas Gwaltheris (1519–1586), Apokrifus – Petrus Cholinus (m. 1542)), taip pat anksčiau paminėtas spaustuvininkas, buvo bažnytinės cenzūros įtraukti į draudžiamųjų autorių sąrašą (*Index librorum prohibitorum*) pagal pirmą kategoriją [14, p. 86 (Froschaueris), p. 107 (Pelikanas), p. 312 (Judas), p. 415 (Cholinus), p. 466 (Gwaltheris), p. 514 (Biblianderis)]. Šis pavojingas prohibitas buvo saugomas Žemaičių kunigų seminarijoje.

Kitas paleotipas, kurį būtina čia paminėti, yra Erazmo Roterdamiečio (1469–1536) NT vertimas į lotynų kalbą. Pirmą kartą spausdė šis vertimas pasirodė 1516 m. (*Novum Instrumentum omne*) kartu su šaltiniu – graikišku

¹⁰ Džuntinos – knygos išleistos garsios Florencijos leidėjų ir spaustuvininkų Giuntų dinastijos. Firma veikė 1497–1670 m. Italijoje, Prancūzijoje, Ispanijoje ir Anglijoje. Jų knygos, papuoštos Lelija (Džuntų signetas), turi bibliofilinę vertę.

¹¹ Ch. Froschaueris garsėjo visų pirma kaip Biblijų spaustuvininkas. Jo oficine buvo išspausdintos visos Biblijos 27 laidos ir 40 laidų atskirų Biblijos dalių. Labiausiai buvo vertinami foliantai.

tekstu. Jis suteikė pradžią naujam, moksliskai argumentuotam Šventojo Rašto vertimui ir išgarsino autorių visoje Europoje. Seniausia Nacionalinėje bibliotekoje saugoma Erazmo Roterdamiečio NT vertimo laida yra *Sacrae Scripturae et divinarum literarum Byblia universa*, parengta vokiečių reformatoriaus, Štutgarto pamokslininko Johanneso Brenzo (1499–1570) ir išspausdinta *in folio* formatu Leipzigo spaustuvininko Nikolauso Wolrabo (veikla 1536–1560) 1543–1544 m. Pažymėtina, kad NT šioje Biblijoje pateiktas dviem variantais – *Vulgata* ir Erazmo vertimu. Tai reta laida [3, p. 214], viena gražiausių Biblijų bibliotekoje. Ją puošia 28 spausdinto lapo dydžio medžio raižiniai (7 iš jų – žymaus Renesanso tapytojo ir graverio Luco Cranacho jaunesniojo (1515–1586)), 75 graviūros tekste, ornamentinis rėmas NT antraštiniame lape, daugybė inicialų. Deja, leidinys defektuotas, jį būtina restauruoti.

Labai retas Heidelbergo universiteto profesorų, žydų kilmės italų mokslininko Imanuelio Tremelijaus (Immanuel Tremellius; 1510–1580) ir prancūzų kalvinisto François du Jon'o (Franciscus Junius; 1545–1602), ST vertimas iš hebrajų kalbos (*Testamenti Veteris Biblia Sacra*). Šis vertimas pasirodė 1575–1579 m. keturiais tomis *in folio* formatu moksliniais leidiniais garsėjusioje Andreaso Wechelio (veikla 1535–1581, Frankfurte nuo 1572) spaustuvėje Frankfurte prie Maino [1, p. 95; 8, p. 148]. Nacionalinėje bibliotekoje išliko antras šios laidos tomas iš buvusios Vilniaus karmelitų vienuolyno bibliotekos.

Paminėtina dar viena iliustruota Biblija (*Biblia sacra Veteris et Novi Testamenti...*), išspausdinta 1578 m. Thomaso Guarino (veikla 1557–1592) Bazelyje *in octavo* formatu. Ją puošia žymaus šveicarų tapytojo ir graverio Tobiaso Stimmerio (1539–1584) medžio raižiniai (190). Leidinys buvo saugomas Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekoje.

Biblijos vokiečių kalba (30 pavadinimų; iš jų – 8 katalikų, 22 protestantų)

XV a. šeštajame dešimtmetyje Europos kultūros raidos ir spaudos plitimo kontekste atsiranda pirmieji spausdinti Šventojo Rašto vertimai į Europos šalių kalbas. Visų jų pagrindas buvo lotyniškoji *Vulgata*. 1466 m. Strasbūre, viename svarbiausių XV a. spaudos židinių Vidurio Europoje, Johannas Mentelinas (veikla apie 1462–1477) išspausdino pirmąją Bibliją vokiečių kalba.

Pirmasis visos katalikų Biblijos vertimas į vokiečių kalbą buvo parengtas vokiečių dominikono, teologijos profesorius, didžiojo Mainco inkvizitoriaus Johanno Dietenbergerio (1475–1537), išleistas Kelno leidėjo Peterio Quentelio lėšomis Peterio Jordano spaustuvėje Maince 1534 m., prieš pat pasirodant Lutherio Biblijai. Nacionalinėje bibliotekoje yra aštuntoji *Dietenbergerio Biblijos* laida

(*Bibell das ist alle Bücher Alts und News Testaments...*), išspausdinta *in folio* formatu 1572 m. Kelne Gervino Calenijaus (Calenius; veikla 1557–1597) Johanno Quentelio palikuonių lėšomis ir papuošta Jano van Esseno ir Antono Silvijaus (Sylvius) medžio raižiniais (apie 90). Yra išlikusi taip pat vėlesnė, 1618 m., šios Biblijos laida patekusi iš buvusios Valenrodų (Wallenrodt) bibliotekos Karaliaučiuje. *Dietenbergerio Biblija*, taip pat vadinama *Mainco Biblija*, buvo autoritetingiausias katalikų Biblijos vertimas į vokiečių kalbą iki pat XVIII a. Nuo XVIII a. viena labiausiai vertinamų buvo Ignazo Weitenauerio (1709–1783), vokiečių jėzuito, rytų kalbų profesoriaus Insbruko universitete versta *Biblia Sacra, oder die heilige Schrift des alten und neuen Testaments*, išėjusi 1777–1780 m. 14 tomų *in octavo* formatu pas Josephą Wolffą (veikla nuo 1746) Augsburgėje su autoriaus komentarais. Šis leidinys pateko į Nacionalinę biblioteką iš Vilniaus vizitiečių vienuolyno.

Katalikų Biblijos sudaro tik apie 27% visų aptariamo laikotarpio Biblijų vokiečių kalba; likusius 73% sudaro protestantų vertimai. Tarp jų esama itin vertingų. Išskirtinę vietą užima Martyno Lutherio (1483–1546) Biblija (15 pavadinimų). Šventąjį Raštą Lutheris laikė vieninteliu autoritetu, o jo vertimą į liaudžiai suprantamą kalbą – pagrindine savo gyvenimo misija. 1522 m. pradžioje per kelis mėnesius jis išvertė NT, o 1532 m. baigė versti ST. Šiam darbui jis panaudojo originalius tekstus hebrajų ir graikų kalbomis, taip pat Erazmo Roterdamiečio NT vertimą. 1534 m. Vitenberge pasirodė pirma visos Lutherio Biblijos laida (*Biblia, das ist die gantze Heilige Schrift Deudsch*), išspausdinta *in folio* formatu žymiausio XVI a. vidurio Vitenbergo spaustuvininko bei Lutherio draugo Hanso Luffto (veikla 1523–1584)¹² ir papuošta 129 Luco Cranacho vyresniojo (1472–1553) medžio raižiniais. Pirmą šios laidos dalis (NT) iš buvusios asmeninės F. A. Gottholdo bibliotekos yra Nacionalinėje bibliotekoje. Lutherio Biblijos paklausa buvo tokia didelė, kad dar autoriui gyvam esant išėjo 13 laidų, peržiūrėtų ir pataisytų jo paties arba jo draugų. Tai labai retos ir ypatingai vertinamos laidos. Bibliotekoje išliko viena paskutiniųjų Lutherio Biblijų, išleistų jam gyvam esant. Ji pasirodė 1545 m., išspausdinta Hanso Waltherio (veikla 1530–1560) Magdeburge *in folio* formatu, su Johannesu Bugenhageno (1485–1558) ir Veito Dietricho (1506–1560) komentarais, gausiai papuošta medžio raižiniais. Abi paminėtos Biblijos yra labai retos ir užregistruotos Europos bibliofilų kataloguose [*Vitenbergo Biblija*: 1, p. 83; 7, p. 361; 17, p. 103; *Magdeburgo Biblija*: 1, p. 85; 7, p. 385; 17, p. 111]. Lutherio Biblijos vertimas turėjo didžiulę įtaką visai vokiečių kultūrai¹³ ir iki šių dienų tebėra populiariausias Biblijos vertimas į vokiečių kalbą.

¹² Per visą savo veiklos laikotarpį Lufftas išspausdino apie 100 000 Lutherio Biblijų. Tai didžiausias to meto pasiekimas.

¹³ Vienas žymiausių vokiečių poetų ir filosofų Johanas Volfgangas Gėtė (Johann Wolfgang Goethe; 1749–1832) yra pasakęs, kad tik Lutherio dėka vokiečiai tapo tauta.

Nepaisant didžiulės reikšmės, 1534 m. Lutherio Biblija nebuvo pirmasis Šventojo Rašto vertimas į vokiečių kalbą (iki Lutherio išėjo 18 Biblijų vokiečių kalba), ji nebuvo ir pirmasis protestantų vertimas. Pirmasis visos protestantų Biblijos vertimas į vokiečių kalbą (šveicarų dialektu) išėjo 1531 m. Ch. Froschauerio spaustuvėje Ciuriche *in folio* formatu, o 1534 m. jis buvo pakartotas *in quarto* formatu. Šis vertimas, parengtas vieno žymiausių Šveicarijos reformatų Ulricho Zwinglio (1484–1531), talkininkaujant jo draugui ir bendražygiui Leo Judui, turėjo didžiulį pasisekimą. 1534 m. laidos Zwinglio Biblija iš buvusios F. A. Gottholdo bibliotekos Karaliaučiuje šiuo metu saugoma Nacionalinėje bibliotekoje.

XVIII a. populiarūs tapo daugiatomiai Biblijų leidiniai su moksliniais komentarais. Tai vokiečių protestantų teologų Romano Tellerio (1703–1750), Johanno Augustino Dietelmairo (1717–1785) ir Johanno Jakobo Bruckerio (1696–1770) *Die Heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments* (Leipzig: Breitkopf, 1749–1770; 19 t. in 4), vadinamoji *Angliška Biblija*¹⁴, orientalistų Johanno Davido Michaelio (1717–1791) *Deutsche Uebersetzung des Alten Testaments* (Göttingen und Gotha: Dieterich, 1769–1783; 13 t. in 4) ir Wilhelmo Friedricho Hezelio (1754–1824) *Die Bibel Alten und Neuen Testaments* (Lemgo: Meyer, 1780–1791; 10 t. in 8).

XVII a. kontrreformacijos siautėjimo laikotarpiu užregistruota tik viena protestantų Šventojo Rašto laida vokiečių kalba. Tai iliustruota Lutherio Biblija (*Biblia, das ist die gantze H. Schrifft Altes und Neues Testaments Teutsch*), išleista 1662 m. Endterių spaustuvėje Niumberge dideliu foliantu. Į Nacionalinę biblioteką ši knyga pateko iš Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekos.

Biblijos italų kalba (2 pavadinimai; protestantų)

Pirmoji spausdinta Biblija italų kalba išėjo 1471 m. Venecijoje net du kartus (vadinamosios *Rugpjūčio Biblija* ir *Spalio Biblija*). Abu vertimai rėmėsi *Vulgatos* tekstu. 1568–1768 m. Italijoje buvo uždraustas Biblijų leidimas italų kalba. Biblijos vertimas į nacionalinę italų kalbą šiuo laikotarpiu buvo tiesiogiai susijęs su protestantizmu. Pirmasis protestantų Biblijos vertimas italų kalba, parengtas italų kalvinistų teologo, Ženevos universiteto profesoriaus Giovanni Diodati (1576–1649), pasirodė Ženevoje 1607 metais. 1641 m. peržiūrėtas, vertimas tapo italų protestantams priimtinu Biblijos vertimu. Nacionalinėje bibliotekoje išliko G. Diodati NT vertimas, išspausdintas anonimiškai Ženevoje, greičiausiai Pierre'o Aubert'o (veikla apie 1598–1636) spaustuvėje (*Il Nuovo Testamento del Signor nostro Iesu Christo...* 1608; 12). XVIII a. pirmoje pusėje vertingi Biblijos vertimai italų kalba pasirodė Vokietijoje. Vienas jų, *Il Nuovo Testamento di Giesu Cristo*

nostro signore, parengtas Johanno Gottlobo Glücko (m. 1774) ir išspausdintas Paulio Emanuelio Richterio (veikla 1736–apie 1755) *in octavo* formatu Altenburge 1743 m., išliko Nacionalinėje bibliotekoje. Abu leidiniai papuošti frontispisais (vario raižiniai) ir yra užregistruoti J. G. T. Graesse retų knygų kataloge [13, p. 97, 98]. Pas mus jie pateko iš Karaliaučiaus, kur buvo saugomi F. A. Gottholdo bibliotekoje.

Biblijos prancūzų kalba (67 pavadinimai; iš jų 1 katalikų, 11 protestantų, 55 jansenistų)

Pirmasis Šventojo Rašto vertimas prancūzų kalba pasirodė 1477 m. Lione. Tai buvo *Vulgata*. XVI a. buvo žinomi trys pagrindiniai Biblijos vertimai į prancūzų kalbą iš *Vulgatos*. Visų pirma paminėtinas prancūzų katalikų humanisto, teologo Jacques Lefèvre d'Étaples (1450–1537) vertimas, išspausdintas Merteno de Keyserio Antverpene 1530 m. (*Antverpeno Biblija*). Tai pirmasis visos Biblijos vertimas prancūzų kalba. Nors autorius rėmėsi šv. Jeronimo tekstu, vertimas buvo popiežiaus pasmerktas kaip neatitinkantis Katalikų Bažnyčios kanonų, o knyga pateko į draudžiamųjų knygų sąrašą. 1550 m. Luvene išėjo Romos Katalikų Biblijos vertimas į prancūzų kalbą (*Luveno Biblija*). Šešeriais metais vėliau Paryžiuje pasirodė Sorbonos teologo René Benoist (1521–1608) vertimas – prasčiausias iš visų, vietomis nukopijuotas iš ankstesnių Biblijos laidų, netgi iš protestantiškos Olivétano Biblijos. Nacionalinėje bibliotekoje saugoma 1648 m. Ruano jėzuitų kolegijoje išspausdinta *La Sainte Bible contenant le Vieil et Nouveau Testament* (2 t. in 8). Tai nauja *Luveno Biblijos* versija. Abu tomiai buvo saugomi Vilniaus misionierių vienuolyno bibliotekoje, vėliau – Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijoje.

Pirmasis visos protestantų Biblijos vertimas į prancūzų kalbą, parengtas Pierre'o Robert'o Olivétano (1506–1538), Calvinio pusbrolio, išėjo Nešatelyje (orig. Neuchâtel, Šveicarija) 1535 m. (*Olivétano Biblija*). Tai pirmasis Biblijos vertimas į prancūzų kalbą iš originaliųjų tekstų. Jis buvo teigiamai įvertintas reformatų ir daug kartų leistas pakartotinai. 1560 m. Jeano Calvinio (1509–1564) peržiūrėta *Olivétano Biblija* pasirodė Ženevoje pas Henri Estienne (veikla Ženevoje 1556–1598) ir išpopuliarėjo *Ženevos Biblijos* (*La Bible de Genève*, prancūziškasis variantas) pavadinimu. Šios redakcijos turime 1570 m. Ženevoje Sébastieno Honorat (veikla Ženevoje 1567–1572) trimis tomiais *in sedecimo* išspausdintą Bibliją (*La Bible, qui est toute la sainte Escriture contenant le Vieil et Nouveau Testament*). Tai seniausia Biblija prancūzų kalba bibliotekoje. Vienas šios laidos tomas priklausė Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijai.

¹⁴ Šioje Biblijoje surinkti anglų autorių komentarai. Tai vertimas iš Charles'o Chais'o (1700–1785) *La Sainte Bible, ou le Vieux et le Nouveau Testament* (La Haye, 1742–1790; 8 t. in 4).

Calvino bendradarbio ir įpėdinio Theodoro Beza (tikr. Théodore de Bèze; 1519–1605) 1588 m. atlikta *Ženevos Biblijos* redakcija buvo galutinė ir reformatų priimta. Nacionalinėje bibliotekoje išliko vienintelė šios redakcijos Biblija (*La Bible, qui est toute la Sainte Esriture du Vieil et du Nouveau Testament...* Genève, 1608; 4). Ji išėjo anonimiškai brolių Pierre'o ir Jacques'o Chouet (veikla 1606–1648) spaustuvėje su žymaus prancūzų Renesanso poeto, Margaritos Navarietės, vėliau Pranciškaus I Valua dvariškio, ne kartą apkaltinto erezija ir persekioto inkvizicijos, Clément Marot (1496–1544) [14, p. 90] išverstomis psalmėmis. Pirmasis šios Biblijos savininkas buvo Vroclavo vyskupas sufraganas, žymus bibliofilas Karolis Franciszekas Neanderis (1626–1693). Knygoje išliko rankraštinis įrašas, ekslibrisas. Jam mirus Biblija pateko į Vroclavo jėzuitų kolegiją, vėliau į Mogiliavo arkivyskupijos kunigų seminariją, o iš ten – į Vilniaus vyskupijos kunigų seminariją. Knygos priešlapyje išliko įspėjamasis įrašas, padarytas vienuolyno bibliotekoje: *kalwińska (kalvinistų, lenk.)*.

XVIII a. buvo dvi svarbios *Ženevos Biblijos* revizijos, atliktos protestantų teologų: Utrechto pastoriaus Davido Martino (1639–1721) 1707 m. revizija (šios redakcijos Nacionalinėje bibliotekoje išliko 1727 m. Hamburgo laida) ir Nešatelio pastoriaus Jeano Frédéric'o Ostervaldo (1663–1747) 1724 m. revizija (šios redakcijos turime 1771 m. Bylio-Nešatelio laidą). Ostervaldo Biblija turėjo didžiausią autoritetą tarp reformatų ir išliko iki pat mūsų dienų. 1903–1910 m. (NT 1903, ST 1910) Prancūzijos Biblijos draugijos buvo paskelbta paskutinioji šios Biblijos revizija, plačiai žinoma *Sinodinės Biblijos* pavadinimu.

Tarpinę poziciją tarp katalikų ir protestantų Biblijų vertimų prancūzų kalba užima jansenistų vertimai (šiai grupei taip pat priskyrėme kelis oratorijonų¹⁵ vertimus). Nors jų vertimo pagrindas buvo *Vulgata*, vis dėlto teksto interpretacija liko jansenistiška, t. y. nepriimtina ortodoksinei Katalikų Bažnyčiai¹⁶.

Chronologiškai pirmuoju ir vienu iš pačių vertingiausių vertimų į prancūzų kalbą aptariamoje knygų grupėje yra vadinamasis *Monso Naujasis Testamentas* (*Le Nouveau Testament de nostre Seigneur Jesus Christ... A Mons: chez Gaspard Migeot, 1667; 2 t. in 8*). Leidybiniai duomenys nurodyti antraštiniame lape fiktyvūs – iš tikrųjų knygą iš-

leido Danielius Elzevyras (orig. Elzevier; veikla 1664–1680) Amsterdame [6, sklt. 749; 13, p. 92; 18, įrašas 1389]. Tai pirmoji garsaus, žinomo dar Port Rojalio¹⁷ pavadinimu, NT vertimo į prancūzų kalbą, parengto žymaus prancūzų teologo, humanisto Louis-Isaaco Lemaistre'o, vadinamo Lemaistre de Sacy (1613–1684), jo brolio Antoine'o Lemaistre'o (1608–1658), žymaus jansenistų teologo ir kontroversisto, Sorbonos daktaro Antoine'o Arnauld (1612–1694) bei kitų Port Rojalio vienuolyno atsiskyrėlių, laida. Nepaisant skandalo, kurį dėl šio vertimo sukėlė jėzuitai, jis buvo palankiai įvertintas jansenistų ir turėjo didžiulį pasisekimą.

1668 m. popiežius Klemensas IX (1667–1669) laikinai nutraukė 28 metus trukusį ginčą su jansenistais (*Pax Clementina*), tačiau jų Biblijos vertimą uždraudė. Nepaisant to, L. I. Lemaistre'as toliau tęsė savo darbą. 1672–1700 m.¹⁸ pas jansenistų spaustuvininką Paryžiuje Guillaume'ą Desprez (veikla 1654–1709) išėjo visas jo parengtas 32 tomų Biblijos vertimas lotynų ir prancūzų kalba, su kritiniais komentarais [4, įrašas 886]. Šis vertimas, žinomas kaip *Port Rojalio Biblija* (*La Bible de Port-Royal*) arba *Sasi Biblija* (*La Bible de Sacy*), buvo plačiai paplitęs ir tapo daugelio kitų vertimų pagrindu. Nacionalinėje bibliotekoje *Port Rojalio Biblija* išliko atskirais tomiais (nėra juos jungiančio bendro antraštinio lapo su bendrąja antrašte) dviem variantais. Pirmąjį variantą sudaro 15 tomų, išspausdintų 1681–1693 m. *in duodecimo* formatu. Antrasis beveik visas – 26 tomai, išspausdinti 1686–1698 m. *in octavo* formatu. Visi šie tomai priklausė Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijai, tačiau pirmieji knygų savininkai buvo skirtingi. Dvyliktinio formato *Port Rojalio Biblija* priklausė LDK didžiosios maršalkienės Marijos Kristinos Sapiegienės de Betun (de Béthune; 1677–1722)¹⁹ asmeninei bibliotekai ir buvo saugoma Sapiegų dvare Vilniuje (visuose tomuose išliko rankraštiniai įrašai: *Sapieha grande marech-le de Lithuanie* ir pan.). Aštuntinio formato Biblija priklausė Polocko jėzuitų kolegijai (visi tomai pažymėti firminiais šios kolegijos antspaudais: *Coll:Pol:S.J.*).

1742 m. Paryžiuje Guillaume'as Nicolas Desprez (veikla 1741–1790), anksčiau paminėto Guillaume'o Desprez vaikaitis, naujai išspausdino *Port Rojalio Bibliją*, vien tik prancūzų kalba (*La Sainte Bible contenant l'Ancien et le Nouveau Testament...*; 14 t. in 8) [4, įrašas 886].

¹⁵ Oratorijonai – be įžadų gyvenančių prancūzų kunigų kongregacija, 1611 m. įsteigta kardinolo Pierre'o de Bérulle'io (1575–1629). Oratorijonai priklausė Nicolas de Malebranche'o (1638–1715) filosofijai.

¹⁶ Nuo pat jansenizmo Prancūzijoje atsiradimo (1640 m. Luvene išėjo garsus Kornelijaus Jansenijaus (Cornelius Jansenius; 1585–1638) veikalas *Augustinus*, davęs pradžių šiai srovei) iki jo išnykimo po maždaug 100 metų tarp jansenistų ir katalikų ortodoksų vyko nenuilstanti kova ne tik dėl religijos, bet ir dėl politikos.

¹⁷ Orig. Port Royal – cisterių vienuolynas prie Paryžiaus; jansenistų veiklos centras.

¹⁸ Pirmoji laida pradėta leisti jau nuo 1672 m., antroji, pataisyta – nuo 1682 m.

¹⁹ Lietuvos ir Lenkijos karalienės Marijos Kazimieros, vadinamos *Marysienka* (1641–1716, karalienė nuo 1674) dukterėčia. Prancūzijos ambasadoriaus Lietuvos ir Lenkijos valstybėje Pranciškaus Gastono de Betun (1638–1692) dukra; *primo voto* Radvilienė (Stanislovas Kazimieras Radvila; 1648–1690), *secundo voto* Sapiegienė (Aleksandras Povilas Sapiega (1672–1734; nuo 1698 LDK didysis maršalka).

1748–1750 m. Paryžiuje pasirodė nauja L. I. Lemaistre'o vertimo revizija (*La Sainte Bible en latin et en françois...*; 14 t. in 4), vadinama *Venso Biblija* (*La Bible de Vence*), lotynų ir prancūzų kalba [4, įrašas 888]. Ši Biblija, išleista jansenisto Laurent'o-Étienne'o Rondet (1717–1785)²⁰, su oratorijono Louis de Carrières'o (1662–1717) parafrazėmis, benediktino Augustino Calmet (1672–1757) įžangomis ir paaiškinimais, bei Venso abato, žinomo hebraisto ir erudito Henri-François de Vence'o (apie 1676–1749) komentarais, pasižymėjo nepaprastai aukštu moksliniu lygiu (19 500 puslapių komentarų). Be to, leidinys papuoštas žemėlapiais (13), iliustracijomis (24) ir lentelėmis (5). Nacionalinėje bibliotekoje saugoma pirmoji šios redakcijos laida. Tai viena vertingiausių Nacionalinėje bibliotekoje saugomų XVIII a. Biblijų.

Paminėtinas dar vienas jansenistų vertimas, iš originalių tekstų. Tai 1739 m. Kelne išėjusi Biblija, parengta Nicolas Le Gros (1675–1751), jansenistų teologo ir polemisto. Nacionalinėje bibliotekoje išliko dvi vėlesnės šios redakcijos Paryžiaus laidos, 1753 ir 1777 metų. Šios ir kitos, jau minėtos, jansenistų Biblijos priklausė Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijai.

Biblija olandų kalba (1 pavadinimas; protestantų)

Pirmą kartą Biblija olandų kalba išėjo 1477 m. Delfte (*Delfto Biblija*). Tai buvo vertimas iš *Vulgatos*. XVI a. pirmoje pusėje pirmieji visos Biblijos vertimai į olandų kalbą rėmėsi Lutherio vokiškais vertimais. 1526 m. Antverpene pasirodė Jacobo van Liesvelto (apie 1489–1545) išspausdintas visos Biblijos vertimas į olandų kalbą (*Liesvelto Biblija*). Pirmasis visuotinai priimtas reformatų vertimas į olandų kalbą parengtas Jano Gheylliaerto (apie 1507–1574) ir išleistas kartu su Stevenu Mierdmanu (veikla 1554–1558) pasirodė 1558 m. Emdene (Vokietija). Tai buvo menonitų²¹ Biblija. Jos pagrindą sudarė J. Liesvelto Biblija (Antverpen, 1526) olandų kalba ir Ch. Froschauerio Biblija (Zürich, 1548) vokiečių kalba. 1560 m. tame pačiame Emdene menonitų Biblija buvo perspausdinta vieno žymiausių nyderlandų reformatų spaustuvininkų Nicolaeso Biestkenso (veikla 1560–1578) ir išpopuliarėjo kaip *Biestkenso Biblija*. Iki 1723 m. ši Biblija buvo perspausdinta per 100 kartų (visas tekstas – 27 kartus, o NT – 64).

Nacionalinėje bibliotekoje išliko 1633 m. *Biestkenso Biblijos* laida, išleista Paulo Aertszo van Ravesteyno (veikla

1609–1655) Amsterdame *in octavo* formatu (*Biblia inhoudende dat Oude ende Nieuwe Testament...*)²². Kartu išspausdintas Willemo van Haechto (1527–1583) Psalmynas, Martino Lutherio Mažasis katekizmas ir liuteronų teologo Johanneso Ligarijus (Ligarius; 1529–1596) *Corpus doctrinae*.

Biblijos anglų kalba (2 pavadinimai; iš jų 1 protestantų, 1 katalikų)

Pirmieji Biblijos vertimai anglų kalba buvo parengti protestantų. 1525 m. Vormse (dalis tiražo pradėta spausdinti Kelne) išėjo Williama Tyndale'io (1494–1536 IX 6) NT vertimas iš graikiško originalo. 1530-aisiais metais jis dar spėjo išleisti Penkiaknygės vertimą, ir darbas nutrūko. Tyndale'io vertimas buvo pasmerktas Bažnyčios hierarchų. Išspausdintos knygos buvo naikinamos (iš 6000 išspausdintų NT egzempliorių liko tik 2), o jų autorius persekiojamas. 1535 m. jis buvo suimtas, įkalintas Vilvordo kalėjime netoli Briuselio, apkaltintas erezija ir nubautas mirtimi (pasmaugtas, po to sudegintas ant laužo). Tyndale'io pradėtą darbą tęsė jo bendradarbis Milesas Coverdale'as (1488–1568). Jo parengtą pirmąjį visos Biblijos vertimą anglų kalba išleido Mertenas de Keyseris (veikla 1525–1536) Antverpene anonimiškai 1535 m. Coverdale'as rėmėsi Tyndale'io vertimu, išvertė likusią ST dalį, pasinaudodamas Lutherio ir Zwinglio vertimais, taip pat šv. Jeronimo *Vulgata*. Pirmasis sankcionuotas Biblijos vertimas anglų kalba išėjo 1537 m., parengtas anglų protestantų teologo ir vieno pirmųjų protestantizmo kankinių Johno Rogerso (apie 1500–1555 II 4). Jis buvo sudegintas ant laužo valdant katalikų karalienei Marijai Tiudor. Šis vertimas, žinomas Thomo Matthew vardu (*Matthew's Bible*), yra anksčiau minėtų dviejų vertimų kompiliacija²³.

Kruvinosios Marijos valdymo metu grupė anglų protestantų mokslininkų, bijodami represijų ir jiems gresiančios mirties, pabėgo į kontinentą, kur surado prieglobstį Ženevos protestantų bendruomenėje. Ten buvo parengtas naujas puritonų Biblijos vertimas, vadinamoji *Ženevos Biblija* (angliškasis variantas). Tai buvo pirmoji angliška Biblija, išversta visa iš originalių kalbų ir skirta kasdieniniam naudojimui. Vertimas, atliktas Williama Whittinghamo (apie 1524–1579) ir kitų anglų filologų, talkininkaujant Calvinui ir Bezai, pagal savo mokslinį lygį buvo geriausias iš visų anksčiau išėjusių, o tikslumu pranoko net *Authorized Royal*

²⁰ Iš tikrųjų Biblija turėtų vadintis ne Vence'o, o Rondet vardu, nes būtent jis buvo šios Biblijos leidėjas.

²¹ Menonitai – krikščionių anabaptistų judėjimas, gavęs pavadinimą nuo jo pradininko Menno Simmonso (1496–1561). XVI–XVII a., nepripažinti nei Vokietijoje, nei Nyderlanduose, jie buvo persekiojami kaip sektantai ir turėjo slapstyti, o Menno galva 1542 m. Karlo V įvertinta 100 guldenų.

²² Vicinietelis bibliotekoje saugomas egzempliorius neturi antraštinio lapo. Leidinys identifikuotas pagal: <http://kvk.uibk.uni-karlsruhe.de/hylib-bin/kvk/nph-kvk2cgi?maske=kvk-last&title=UB+Ka>

²³ Anot Džono Fokso, paskutiniai W. Tyndale žodžiai prieš mirtį, valdant Henrikui VIII (1509–1547), buvo malda: „Viešpatie, atverk Anglijos karaliaus akis“. Metais vėliau, to paties Henriko VIII pavedimu, išėjo Rogerso Biblija. Jos pagrindą sudarė Tyndale'io vertimas.

Version (karaliaus Jokūbo Biblija). Kartais ši Biblija pašaipiai vadinama *Kelnių Biblija* (*Breeches Bible*), kadangi Pradžios knygos 3:7 vertime sakoma, jog Adomas ir leva, supratę, kad yra nuogi, iš figmedžio lapų pasidarė kelnes (angl. *breeches*; t. b. prijuostes, angl. *aprons*)²⁴. Ši Biblija turėjo pasisekimą ir buvo perspausdinama daugybę kartų, netgi po to, kai išėjo karaliaus Jokūbo Biblija. Ją cituodavo Williamas Shakespeare'as.

Nacionalinėje bibliotekoje išliko viena iš vėlesnių *Ženevos Biblijos* laidų. Tai Laurence'o Tomsono (1539–1608) revizija (*The Bible, that is the Holy Scriptures contained in the Olde and New Testament...* London: Barker, 1599; 4; iliustr., nat., žml.). Leidybiniai duomenys, nurodyti antraštiniame lape, yra kontrafakciniai. Ši Biblija, mūsų manymu, išėjo Jano Fredrickszo Stamo (veikla 1628–1664) spaustuvėje Amsterdame 1639 m. kartu su Thomo Sternholdo (m. 1549), Johno Hopkinso (m. 1570) ir kt. Psalmynu²⁵.

Romos Katalikų Biblijos vertimas į anglų kalbą *Vulgatos* pagrindu, išėjo dviem etapais: 1582 m. Reimse (Prancūzija) pasirodė NT, parengtas Anglų kalbos kolegijos, ir tik 1609 m. Duė pasirodė tos pačios kolegijos parengtas ST. Šis vertimas, vadinamas *Duė-Reimso* (*Douay-Rheims Bible*), buvo anglų katalikų vyskupo Richardo Challonerio (1691–1781) naujai peržiūrėtas ir 1749–1752 m. išleistas. Apie 200 metų tai buvo oficiali Katalikų Bažnyčios Biblijos versija anglų kalba. Nacionalinėje bibliotekoje saugomas pirmosios laidos Challonerio redakcijos NT (*The New Testament of our Lord and Saviour Jesus Christ...*). Ši knyga priklausė Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijos bibliotekai, o dar anksčiau – Vilniaus vyskupo Jono Nepomuko Kasakauskio (1755–1808) asmeninei bibliotekai.

Biblija ispanų kalba (1 pavadinimas; protestantų)

Ispanijoje, siaučiant žiaurumu ir netolerantiškumu pasižymėjusiai inkvizicijai, susiformavo ypatinga padėtis. Skirtingai nei kitose Europos valstybėse, kur buvo spausdinami nauji Šventojo Rašto vertimai nacionaline kalba (Vokietija), arba toleruojami tik katalikų teologų parengti vertimai iš *Vulgatos* (Italija, Prancūzija, Nyderlandai), Ispanijoje buvo draudžiami bet kokie Biblijos vertimai į ispanų kalbą. Tokiomis aplinkybėmis visi vertimo parengimo ir leidybos darbai vyko užsienyje. XVI a. viduryje išėjo du NT vertimai į ispanų kalbą: Francisco de Enzinaso (1518–1552) 1543 m. Antverpene ir Juano Perez

de Pinedos (apie 1500–1567) 1556 m. Ženevoje. Abi laidos uždraustos ispanų inkvizicijos.

Pirmasis visos Biblijos vertimas iš originalių tekstų į ispanų kalbą išėjo 1569 m. Bazelyje (*La Biblia, que es, los sacros libros del Vieio y Nuevo Testamento...* 1569; 4; iliustr.). Leidybiniai duomenys nenurodyti. Knyga buvo išspausdinta anonimiškai Bazelio spaustuvininko Samuelio Apiarijaus (Apiarius; veikla Bazelyje 1566–1590) Thomo Guarino (veikla 1561–1592) lėšomis. Vertimo autorius pasirašė pratarmėje kriptonomu C.R. (Casiodoro de Reina (apie 1520–1594)). Tai ispanų jeronimitų vienuolyno vienuolis, kriptoprotellantų dvasinis vadovas Sevilijoje, priverstas bėgti nuo inkvizicijos persekiojimų (1562 m. balandžio 26 d. jis buvo *in effigie* sudegintas autodafė) į centrinę Europą, kur igyvendino savo 10 metų darbo rezultatą – Biblijos vertimą į ispanų kalbą. Dar neišspausdinta, ispanų inkvizicijos dekretu 1568 m. balandžio 4 d. ji jau buvo uždrausta²⁶. Dėl spaustuvininko ženklo antraštiniame lape, kuriame pavaizduotas lokys, ši Biblija dažnai vadinama *Biblija su lokiu* (*Biblia del Oso*). Tai unikalus leidinys, užregistruotas visuose svarbiausiuose Europos kataloguose [1, p. 106; 4, sklt. 896; 7, p. 449; 10, įrašas 73; 17, p. 114].

Nacionalinėje bibliotekoje saugomas *Biblijos su lokiu* egzempliorius iki šiol buvo nežinomas (leidinys be antraštinio lapo, trūksta pradžios ir pabaigos). Bibliografinių šaltinių ir duomenų, surinktų internetu, analizė padėjo jį identifikuoti²⁷. Tai viena vertingiausių šiame straipsnyje aptariamų knygų.

Biblija čekų kalba (1 pavadinimas, protestantų)

Pirmasis Biblijos vertimas į čekų kalbą išėjo Prahėje 1488 m. (versta iš *Vulgatos*). Beveik po šimtmečio pasirodė protestantų vertimas iš originalių kalbų. Tai buvo garsioji *Kralicų Biblija*, parengta Čekų brolių²⁸ ir išleista 1579–1594 m. šešiais tomis *in folio* formatu. Čekų brolių vyskupo Jano Blahoslavo (1523–1571) iš graikų kalbos išverstas NT išėjo anksčiau (1564) atskira laida. Nacionalinėje bibliotekoje išliko trečioji šios redakcijos laida (*Nowy Zákon w nowé do česstiny prelozeny*), išėjusi 1596 m. Kralicuose Čekų brolių spaustuvėje (Zachariáš Solin), mažuoju *in duodecimo* formatu. Tai vertingas leidinys [2, p. 166; 13, p. 89], į mūsų biblioteką patekęs iš Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijos.

²⁴Visa citata: *Then the eyes of them both were opened, and they knew that they were naked, and they sewed figge tree leaues together, and made them selues breeches.*

²⁵Tikrieji leidybiniai duomenys nustatyti pagal: <http://copac.ac.uk/search?m=6&date=1639&ti=The+bible+that+is>

²⁶Index de l'inquisition espagnole, 1583, 1584 / par J.M. de Bujanda [et al.]. – Sherbrooke : Centre d'Etudes de la Renaissance, 1993. – P. 198, įrašas 164. <http://books.google.lt/books?id=25dH8P01aYsC&pg=PA198&lpg=PA198&dq=La+Biblia,+>

²⁷http://bdigital.sib.uc.pt/poc/arq/Monografias/LivroAntigo/UCBG-2-9-4-8/UCBG-2-9-4-8_item1/

²⁸Protestantų bendruomenė Čekijoje. Imperatoriaus Ferdinando I laikais persekioti (1548 m. ediktas), dalis emigravo. Likę Čekijoje doktriną priartino prie evangelikų reformatų. Imperatoriaus Maksimilijonas II leido jiems oficialiai veikti (1575). Tuomet steigė mokyklas, spaustuves, išvertė Bibliją. Po mūšio prie Baltojo kalno pralaimėjimo (1620) buvo ištremti.

Biblijos lenkų kalba (27 pavadinimai; iš jų 10 katalikų, 17 protestantų)

Pirmasis visos Biblijos vertimas į lenkų kalbą (*Biblia to iest Księgi Starego y Nowego Zakonu...*), parengtas Krokuvos akademijos profesoriaus Lvoviečio²⁹ Jano Niczo (1523–1572), buvo skirtas katalikams³⁰. Jis pasirodė 1561 m. Krokuvoje Mikalojaus ir Stanislovo Šarfenbergų (Szarffenberg) lėšomis ir jų pačių spaustuveje su dedikacija Lietuvos didžiajam kunigaikščiui (1544–1572) ir Lenkijos karaliui (nuo 1548) Žygimantui Augustui. Tai ištaigingas foliantas, papuoštas 284 medžio raižiniais. (Įdomu pastebėti, kad kai kurios iliustracijos šiai Biblijai buvo panaudotos iš Lutherio Biblijos, o vėlesnės 1575 ir 1577 metų laidos papildytos tuomet madingų Josto Ammano medžio raižinių kopijomis.) Šis vertimas, plačiai žinomas *Leopolitos Biblijos* (*Biblia Leopoldity*) arba *Šarfenbergų Biblijos* (*Biblia Szarffenbergowska*) pavadinimu, 38 metus buvo vienintelis katalikų Šventojo Rašto vertimas į lenkų kalbą.

Pirmosios *Leopolitos Biblijos* laidos bibliotekoje neaptikome. Antrosios laidos, dedikuotos Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Henrikui Valua (1573–1575) turime du egzempliorius. Vienas jų – iš asmeninės Jono Krizostomo Gintilos (1788–1857) bibliotekos, vėliau priklausęs Žemaičių kapitulai, kitas – iš Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijos bibliotekos. Trečiosios laidos *Leopolitos Biblija*, dedikuota Lenkijos karaliui (1575–1586) ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui (nuo 1576) Steponui Batorui (ST) ir jo žmonai Onai Jogailaitei (NT), Nacionalinė biblioteka saugo net keturis egzempliorius. Vienas jų priklausė Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijai. Kitų priklausomybė nenustatyta, nes visi Nacionalinėje bibliotekoje išlikę antrosios ir trečiosios laidos *Leopolitos Biblijos* egzemplioriai yra defektuoti.

Kitas visos katalikų Biblijos vertimas į lenkų kalbą (*Biblia to iest Księgi Starego y Nowego Testamentu...*) spaudoje pasirodė 1599 m. rugpjūčio 25 d. su dedikacija Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Vazai (1587–1632). Tai vadinamoji *Vujeko Biblija* (*Biblia Jakuba Wujka*). Jokūbas Vujekas (Jakub Wujek; 1541–1597) – lenkų katalikų dvasininkas, jėzuitas, teologijos daktaras, Vilniaus akademijos rektorius. Jo parengtas Biblijos vertimas išleistas foliantu pas vieną žymiausių XVI a. Lenkijos spaustuvininkų, karaliaus ir Bažnyčios arkitipografą Janą Januszowskį (1550–1613). *Vujeko Biblija* neilustruota. Ją puošia tik šveicarų tapytojo bei graverio Josto Ammano frontispisas (vario raižinys) ir grafinė kompozicija antraštinio lapo kitoje pusėje,

vaizduojanti erelį su Lenkijos karalystės įvairių žemių herbais. Tokios kompozicijos padidindavo leidinio vertę. J. Vujeko vertimas tapo norminiu Biblijos tekstu lenkų katalikų Bažnyčioje ir buvo perspausdintas apie 20 kartų. Tai klasikinis ir populiariausias Biblijos vertimas į lenkų kalbą iki pat *Tūkstantmečio Biblijos*³¹. *Vujeko Biblijos* pirmoji laida užregistruota užsienio retų leidinių kataloguose [1, p. 109; 4, sklt. 904; 8, p. 194]. Nacionalinėje bibliotekoje saugoma 11 šios laidos egzempliorių. Vertingiausias jų, su išlikusiu frontispisu ir antraštiniu lapu, priklausė Połocko jėzuitų kolegijai, po to Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijos bibliotekai (žr. 2, 3 iliustracijas).

Iš kitų *Vujeko Biblijos* laidų turime pirmąją laidą šešeriais metais anksčiau išėjusio NT [13, p. 101] taip pat 1594, 1617, 1621 ir 1772 metų NT laidas. Iš visos *Vujeko Biblijos* laidų liko nepaminėtos 1740 ir 1771 metų Vroclavo jėzuitų akademijos laidos. Pastaroji (mažiau vertinama), išspausdinta lotynų ir lenkų kalbomis *in quarto* formatu, yra įspūdinga ne tik savo apimtimi (2468 p.), bet ir egzemplioringumu (pirmojo tomo – 26 egzemplioriai, antrojo – 24 egzemplioriai ir 1 egzempliorius įrištais kartu dviem tomis). Tai bene storiausia Biblija mūsų bibliotekoje. Ji yra buvusi Žemaičių kunigų seminarijos nuosavybė.

Pastebėtina, kad iš visų Biblijos vertimų lenkų kalba *Vujeko Biblija* turime daugiausiai (75 egzemplioriai 8 pavadinimų). Tai neabejotinai rodo šio vertimo populiarumą Lietuvoje.

Procentiniu atžvilgiu protestantų vertimai į lenkų kalbą sudaro daugumą (63%). Pirmasis visos protestantų Biblijos vertimas į lenkų kalbą (*Biblia Święta, to iest Księgi Starego y Nowego Zakonu...*) išėjo dvejiems metais vėliau negu katalikų, 1563 m. Lietuvos Brastoje (žr. 4 iliustracija). Tai buvo pirmasis visos Biblijos vertimas į lenkų kalbą iš originaliųjų tekstų. Jis buvo parengtas per šešerius metus viso kvalifikuočiausių kalvinistų teologų ir filologų kolektyvo (Jan Łaski, Szymon Zacjusz, Grzegorz Orszak, Pierre Statorius, Andrzej Trzeciecki, Jakub Lubelczyk, Marcin Krowicki ir kt.). Šis vertimas, išspausdintas Lietuvos kalvinistų globėjo Lietuvos didžiojo kanclerio ir Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos Juodojo (1515–1565) lėšomis (darbas kainavo 3000 auksinų) jo rezidencijoje Lietuvos Brastoje, paplito pavadinimu *Brastos Biblija* arba *Radvilų Biblija*. Kaip katalikų *Leopolitos Biblija*, taip ir protestantų *Brastos Biblija* buvo dedikuota Žygimantui Augustui. Tai ištaigingas foliantas, išspausdintas 500 egzempliorių tiražu, Lietuvos tipografinio meno šedevras. *Brastos Biblija* yra žymiausias Lietuvos reformatų darbas, atsispindintis svarbiausiuose Europos

²⁹ Lvovietis lotynų kalba – *Leopoldita*. Tai Jano Niczo slapyvardis.

³⁰ NT vertimas lenkų kalba, parengtas Stanislawo Murzynowskio, pirmą kartą pasirodė 1551–1552 m. Karaliaučiuje, išleistas Jano Seklucijano lėšomis (tarp 1510 ir 1515–1578), ir buvo skirtas liuteronams (versta iš graikų kalbos). Katalikų NT vertimas lenkų kalba, parengtas Marcino Bielskio (apie 1495–1575), išėjo 1556 m. Krokuvoje (versta iš *Vulgatos*).

³¹ *Tūkstantmečio Biblija* išėjo 1966 m. (vertimas iš originaliųjų kalbų).

bibliofiliniuose kataloguose [1, p. 109; 4, sklt. 904; 8, p. 190; 10, įrašas 79; 17, p. 123]. Deja, likimas jai buvo nepalankus. Pasak Niesieckio, Mykolo Radvilos Juodojo sūnus, konvertitas Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis (1549–1616), už didelę pinigų sumą (5000 auksinų) išpirkęs tėvo lėšomis išleista Bibliją ir kitus protestantų leidinius, liepė viešai juos sudeginti Vilniaus turguje. Galbūt dėl to daugelis mokslininkų iki šiol laikosi klaidingos nuomonės, kad *Radvilų Biblija* yra didelė retenybė. Juozas Tumelis savo parengtoje XVI a. LDK teritorijoje išleistų knygų bibliografijoje nurodo net 85 šios Biblijos egzempliorius [16, p. 12], tuo paneigdamas vyravusią nuomonę. Nacionalinėje bibliotekoje šiuo metu saugomos dvi *Radvilų Biblijos*, kurių viena iš buvusios Vilniaus evangelikų reformatų sinodo bibliotekos.

Visa *Radvilų Biblija* daugiau perspausdinta nebuvo. Atskira laida *in quarto* formatu išėjo tik NT (*Nowy Testament albo Księgi Przymierza nowego Pana Jezusa Krystusa...*), išspausdintas 1593 m. Vilniuje Jono Karcano (veikla Vilniuje 1580–1611). Ši laida daug mažiau žinoma ir ne tokia vertinga, bet žymiai retesnė. Jos išliko tik 9 egzemplioriai, vienintelis Lietuvoje žinomas saugomas Nacionalinėje bibliotekoje [16, p. 19]. Kaip ir *Radvilų Biblija*, šis leidinys priklausė Vilniaus evangelikų reformatų sinodo bibliotekai.

Kitoje Mikalojaus Radvilos Juodojo rezidencijoje, Nesvyžiuje, susikūrė radikaliosios Reformacijos krypties židinys, globojamas Radvilų vietininko Motiejaus Kavečinskio (Maciej Kawieczynski). Jo lėšomis buvo įkurta spaustuvė, kuriai vadovavo bene ryškiausias Lietuvos arijonų atstovas, žymus humanistas Simonas Budnas (1550–1593). Nesvyžiuje jis pradėjo spausdinti savo paties verstą Bibliją, tačiau suspėjo išleisti tik NT ir Apokrifus (1570). Visą Bibliją (*Biblia, to iest Księgi Starego y Nowego Przymierza...*) pabaigė spausdinti 1572 m. Zaslave brolių Hektoro ir Albrechto Kavečinskių lėšomis (žr. 5 iliustraciją). Kaip kalvinistų *Brastos Biblija*, taip ir arijonų *Nesvyžiaus Biblija* buvo verčiama iš originalių kalbų, tačiau teksto interpretacija skirtinga. Kvantantu išspausdinta *Nesvyžiaus Biblija* daug kuklesnė už ištaigingą *Brastos Biblijos* foliantą ir žymiai už jį skurdesnė kalbos požiūriu, tačiau šešis kartus retesnė. Minėtoje J. Tumelio bibliografijoje užregistruota tik 14 *Nesvyžiaus Biblijos* egzempliorių, o saugomo Lietuvoje – nė vieno [16, p. 12]. Mums vis dėlto pavyko aptikti net du šios laidos egzempliorius Nacionalinėje bibliotekoje; vienas jų – iš buvusios Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bibliotekos. *Nesvyžiaus Biblija* labai vertinama Europos bibliofilų ir užregistruota pagrindiniuose jų kataloguose [1, p. 109; 4, sklt. 904; 8, p. 191; 17, p. 124].

XVII a. pradžioje dėl išlikusio labai nedidelio *Brastos Biblijos* egzempliorių skaičiaus, dėl jos neparankaus formato ir didelės kainos Lenkijos protestantų sinodai susirūpino naujo Biblijos vertimo parengimu. Šis darbas buvo patikėtas lenkų reformatų teologui, Kujavijos sinodų senjorui Danieliui Mikolajewskiui (1560–1633) ir Čekų brolių Didžiojoje Lenkijoje bendruomenės senjorui Janui Turnowskiui (1567–1629). Jų bendro darbo rezultatas, vadinamoji *Gdansko Biblija* (žr. 6 iliustraciją), išėjo 1632 m. lapkričio 18 d. Gdanske Andreaso Hünefeldo (veikla Gdanske 1609–1652) spaustuvėje *in octavo* formatu 500 egzempliorių tiražu (*Biblia święta to iest Księgi Starego y Nowego przymierza z żydowskiego y greckiego ięzyka na polski pilnie y wiernie przetłumaczone...*). Ji papuošta gražiu frontispisu (olandų graverio Cornelio Claezooono Duysendo vario raižinys) ir dviem dedikacijomis: Lietuvos reformatų veikėjo Kristupo Radvilos (1585–1640) dedikacija Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vladislovui Vazai (1632–1648) ir evangelikų reformatų sinodų Didžiojoje Lenkijoje superintendentų ir pastorių dedikacija Kristupui Radvilai. Tai vertingas leidinys, pažymėtas retų knygų kataloguose [1, p. 110; 4, sklt. 904; 8, p. 195]. *Gdansko Biblija*, išspausdinta be Katalikų Bažnyčios aprobacijos, sukėlė didelį skandalą. Popiežius Urbanas VIII (1623–1644) išleido specialų ediktą, draudžiantį ją skaityti. Gniezno arkivyskupo Jano Wężyko nurodymu ji buvo deginama ant laužo. Didžiausią katalikų nepasitenkinimą sukėlė korektūros klaida šv. Mato Evangelijoje 4:1, kur teigiama, kad Jėzus buvo išsiųstas į dykumą, kad būtų „priviliotas prie velnio“ vietoj „nuviliotas nuo velnio“ (*kuszony do diabła* vietoj *kuszony od diabła*)³². Nepaisant viso to, *Gdansko Biblija* tapo kanoniniu protestantų tekstu visoje Lenkijos ir Lietuvos valstybėje. Vėliau ji buvo priimta ir liuteronų. Per visą savo ilgesnį nei 300 metų gyvavimo istoriją ši Biblija turėjo protestantams tokią pat reikšmę kaip katalikams *Vujeko Biblija*. Iki 1975 m., t. y. iki *Varšuvos Biblijos*, ji išleista 36 kartus. Pirmosios *Gdansko Biblijos* laidos Nacionalinėje bibliotekoje išliko 3 egzemplioriai. Iki XVIII a. pabaigos (tai chronologinė riba, skirianti senus leidinius Europoje) išėjo dar penkios šios Biblijos laidos (Amsterdamas, 1660; Halė, 1726; Karaliaučius, 1738; Bžegas, 1768; Karaliaučius, 1779). Jos visos saugomos Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje.

Biblijos lietuvių kalba (3 pavadinimai, protestantų)

Lietuvoje Biblija nelengvai skynėsi sau kelią. 1579–1590 m. Jonas Bretkūnas (1536–1602) išvertė visą Bibliją. Deja, ji liko neišspausdinta. Nepavyko išleisti ir Samuelio Boguslavo Chilinskio (apie 1634–1668) verstos Biblijos, pradėtos spausdinti Londone 1660–1662 m. Tik 1701 m. lietuviai evangelikai sulaukė pirmojo išspausdinto NT

³² Visa citata: *Tedy Jezus zawiedziony jest na puszczy od Ducha, aby byl kuszony do dyabla.*

vertimo antrašte *Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jėzaus Kristaus, pirmą kartą ant swieto lietuwiszkaj kalboj* [15, įrašas 151]. Šis vertimas buvo parengtas ir išleistas Karaliaučiuje, Roisnerių spaustuvėje, bendromis Mažosios Lietuvos evangelikų liuteronų ir Didžiosios Lietuvos evangelikų reformatų pastangomis. Teksto vertimą 1681–1690 m. atliko evangelikų reformatų kunigas, žemaičių senjoras Kėdainiuose Samuelis Bitneris (apie 1632–1710), padedant Jonui Božimovskui jaunesniajam (apie 1645–1687) ir Bernardui Zandenui (von Sanden; 1636–1721). Pastarasis parašė dedikaciją lotynų kalba, skirtą Prūsijos karaliui Frydrichui I (1701–1713), ir įteikė jam lietuviškąjį NT vertimą per karūnavimo iškilmes (1701 m. sausio 18 d.). Šis vertimas užregistruotas J. Ch. Bruneto ir J. G. T. Graesse retų knygų kataloguose [6, sklt. 759; 13, p. 100]. Nacionalinėje bibliotekoje yra 5 NT lietuvių kalba pirmosios laidos egzemplioriai (iš Marijampolės marijonų vienuolyno bibliotekos, teologo Viliaus Gaigalaičio (1870–1945), dailininko Kazio Šimonio (1887–1978) bei istoriko Vytauto Steponaičio (1893–1957) asmeninių bibliotekų).

Visa Biblija lietuvių kalba (*Biblia, tai esti Wissas Szwentas Rasztas, Seno ir Naujo Testamento, pagal wokiszka perguldima d. Mertino Luteraus...*), parengta gausaus būrio vertėjų protestantų (Jono Berento, Petro Gotlybo Milkaus, Pilypo Ruigio, Adomo Frydricho Šimelpenigio jaunesniojo ir kitų), pirmą kartą buvo išspausdinta 1735 m. Karaliaučiuje Johanno Heinricho Hartungo (1699–1756) spaustuvėje Philippo Christopho Kanterio (m. 1764) lėšomis³³ [15, įrašas 141, 142, 146]. Pagrindinis vertėjas ir Biblijos vertimo redaktorius buvo įsruties arkipresbiteris Jonas Berentas (1667–1737). Darbo organizatorius ir dedikacijos Prūsijos karaliui Frydrichui Vilhelmui (1713–1740) autorius – evangelikų teologas, Karaliaučiaus universiteto profesorius Jonas Jokūbas Kvantas (Quandt; 1686–1772). Todėl šis vertimas paplito pavadinimu *Berento Biblija* arba *Kvanto Biblija*. Šiuo metu *Berento Biblija* yra tikra bibliografinė retenybė [4, sklt. 904; 8, p. 166]. Iš trijų šios laidos egzempliorių, nurodytų *Lietuvos bibliografijoje*, vienas priklauso Nacionalinei bibliotekai. Tai viena vertingiausių Biblijų bibliotekoje.

Antrąją šio vertimo laidą parengė Papelkių pastorius Adomas Frydrichas Šimelpenigis (Schimmelpfennig) jaunesnysis (1699–1763). *Šimelpenigio Biblija* (žr. 7 iliustraciją) išėjo 1755 m. Karaliaučiuje P. Ch. Kanterio lėšomis ir jo spaustuvėje, su J. J. Kvanto dedikacija Prūsijos karaliui

Frydrichui II (1740–1786) [15, įrašas 1106, 1107, 1110]. Nacionalinėje bibliotekoje išliko 5 šios laidos egzemplioriai.

Mūsų aptariamuoju laikotarpiu Didžiojoje Lietuvoje nepasirodė jokie Biblijos vertimai į lietuvių kalbą. Tik 1816 m. Vilniuje išėjo Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulpo Giedraičio (1757–1838) NT vertimas į lietuvių kalbą.

Biblijos latvių kalba (2 pavadinimai, protestantų)

Pirmą visos Biblijos vertimą į latvių kalbą (*Ta Swehta Grahmata...*), parengtą liuteronų teologo Johanno Ernsto Glūcko (1654–1705), išleido 1694 m.³⁴ Rygoje Johannas Georgas Wilckenas (m. 1702) *in quarto* formatu, jis buvo dedikuotas Švedijos karaliui Karoliui XI (1660–1697)³⁵. Pirmoji Biblija latvių kalba yra visų bibliografų vertinama laida, užregistruota pagrindiniuose Europos retų knygų kataloguose [1, p. 109; 4, sklt. 905; 8, p. 162]. XVIII a. Biblijos vertimas į latvių kalbą buvo perspausdintas du kartus *in octavo* formatu: Karaliaučiuje (1739) ir Rygoje (1794). Bibliotekoje saugomi po vieną pirmosios ir trečiosios laidos egzempliorių.

Biblijos senąja bažnytine slavų kalba (19 pavadinimų)

Į senąją slavų kalbą (vertimas iš graikų) pirmieji Bibliją IX a. išvertė Kirilas ir Metodijus. Pirmoji *Rusų Biblija* (*Библия руска*) spaudoje pasirodė 1517–1519 m. Prahoje. Tai buvo 23 Šventojo Rašto knygos (daugiau nei pusė visos Biblijos), parengtos Pranciškaus Skorinos (prieš 1490–1551) ir jo išspausdintos atskirais sąsiuviniais per dvejus metus.

Pirmoji visos Biblijos laida senąja bažnytine slavų kalba (*Библиа сиреч киигы ветхаго и новаго завета...*), vadinamoji *Ostrogo Biblija*, išėjo 1581 m. Ostroge, kunigaikščio Konstantino Vosyliaus Ostrogiškio (Voluinės žemės maršalka ir Kijevo vaivada; 1526–1608) rezidencijoje ir jo lėšomis [9, įrašas 35; 20, įrašas 13; 24, įrašas 17; 26, įrašas 3]. Šios Biblijos spausdinimą jis patikėjo specialiai iš Lvovo pakviestam spaustuvininkui Ivanui Fiodorovui (apie 1520–1583). *Ostrogo Biblija* yra didžiausias šio spaustuvininko nuopelnas rusų kultūrai, viso jo darbo vainikavimas. Tai įspūdingas 1256 puslapių foliantas, papuoštas kunigaikščio Ostrogiškio herbu ir Ivano Fiodorovo signetu. Biblijos vertimas buvo aprobuotas Stačiatikių Bažnyčios visuose slavų kraštuose. Daugiau kaip 200 metų jis buvo privalomas Biblijos vertimas senąja slavų kalba³⁶. *Ostrogo Biblija* labai vertinama ne tik rusų, bet ir užsienio bibliografų ir bibliofilų [1, p. 110; 4, sklt. 902; 17, p. 124; 22, įrašas 88]. Šiuo metu visame pasaulyje yra išlikusių

³³ Nuo 1732 m. Kanteris turėjo karališkosios valdžios privilegiją leisti Biblijas lietuvių kalba.

³⁴ Antraštiniame lape nurodyti 1689 m.; tikrieji išleidimo metai nustatyti pagal: Seniespiedumi latviešu valodā, 1525–1855 : kopkatalogs. – Rīga, 1999. – P. 68, įrašas 87.

³⁵ Tuo metu Ryga priklausė Švedijai.

³⁶ Daugiau apie *Ostrogo Bibliją* ir kunigaikštį Ostrogiškį žr.: Misiūnienė, Jadvyga. Kunigaikštis Konstantinas Vosylius Ostrogiškis // Tarp knygų. – 2008, Nr. 9, p. 19–23.

per 260 jos egzempliorių. Vienas jų saugomas Nacionalinės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus Kirilikos kolekcijoje. Tai viena vertingiausių Biblijų mūsų bibliotekoje.

Metais anksčiau toje pačioje spaustuvėje kukliu *in octavo* formatu išėjo NT (*Книга новаго завета...*), papuoštas frontispisu, kunigaikščio Ostrogiškio herbu ir Ivano Fiodorovo signetu [9, įrašas 34; 20, įrašas 10; 24, įrašas 16; 26, įrašas 2]. Vienas šios laidos egzempliorius saugomas Nacionalinėje bibliotekoje.

Ukrainos knygų spausdinimo istorijoje Ivanas Fiodorovas pasižymėjo kaip pirmosios knygos Ukrainos etninėje teritorijoje leidėjas. 1574 m. Lvove Fiodorovas išspausdino *Apaštalą (Аночтол)* [9, įrašas 29; 20, įrašas 1; 22, įrašas 74; 24, įrašas 15; 26, įrašas 1]. Šios knygos iki mūsų laikų išliko apie 80 egzempliorių. Tarp neinventorintų Nacionalinės bibliotekos kirilikos leidinių rastas dar vienas *Apaštalo* egzempliorius, iki šiol nežinotas.

Paminėtinas taip pat keturios XVI–XVII a. Evangelijos senąja bažnytine slavų kalba – visi foliantai. Pirmoji chronologine tvarka – apie 1553 m. Maskvos anoniminės spaustuvės Evangelija (žr. 8 iliustracija), rusų knygotyrininkų vadinama *узкошрифтное Четвероевангелие (siauro šrifto Evangelija)* [24, įrašas 11; 25, įrašas 11]. Tai pirmoji Maskvoje išspausdinta knyga, visu dešimtmečiu pralenkusi Fiodorovo *Apaštalą* (1564). Apie 1553 metų Maskvos Evangelija labai vertinama bibliografų ir bibliofilų [21, įrašas 4; 22, įrašas 56]. Visame pasaulyje yra žinomi 38 šios laidos egzemplioriai. 39-asis, 2009 m. aptiktas mūsų bibliotekoje, rusų mokslininkams iki šiol buvo nežinomas. Leidinys labai vertingas taip pat provenienciniu aspektu. Jame išliko 1571 m. popo Marko, Riazanės Šv. Iljos cerkvės dvasininko, donacinis įrašas, bylojantis, kad šią Evangeliją jis dovanoja Šv. Mikalojaus Stebukladario cerkvei toje pačioje Riazanėje. Maskvos anoniminės spaustuvės Evangelija yra viena vertingiausių aptariamoje knygų grupėje³⁷.

Kita Nacionalinėje bibliotekoje išlikusi Maskvos Evangelija, išėjusi beveik šimtmečiu vėliau (1644) Maskvos spaudos rūmuose [21, įrašas 172; 25, įrašas 358], pasižymi

itin prabangiu įrišimu (medis aptrauktas aksomu, paausinti metaliniai apkaustai).

Būtina paminėti dar dvi Vilniaus Evangelijas, išspausdintas brolių Luko ir Kuzmos Mamoničių spaustuvėje ir datuotas 1600 m. liepos 17 d. Pirmoji iš jų, vadinama *Evangelija be signatūrų*, iki mūsų laikų išliko 49 egzemplioriais [16, p. 21; 23, įrašas 55; 25, įrašas 67]. Antroji, išėjusi su ta pačia data (faktiškai šiek tiek vėliau), vadinama *Evangelija su signatūromis*, yra išlikusi 39 egzemplioriais [16, p. 21; 23, įrašas 56; 25, įrašas 70]. Abi Evangelijos J. Tumelio sudarytoje bibliografijoje neužregistruotos. Jos saugomos Nacionalinės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus Kirilikos kolekcijoje. Vis dėlto *Evangelija be signatūrų*, mums svarbesnė – tai vienintelis šios laidos egzempliorius Lietuvoje³⁸.

Ypatingą vietą rusų raštijos kultūroje kaip ir visoje Kirilikos kolekcijoje užima sentikių leidiniai³⁹. Tokių leidinių aptariamoje knygų grupėje aptikome penkis – keturi Psalmynai ir viena Evangelija, visi labai reti. Sentikių Evangelija išėjo Vilniaus bazilijonų spaustuvėje 1790 m., perspausdinta iš Maskvos Evangelijos, datuojamos 1648 I 6. Georgijus Galenčanka kataloge *Книга Беларыци* užregistravo tik 6 šios laidos egzempliorius [19, įrašas 128; 23, įrašas 324]. Du Psalmynai, išspausdinti Vilniaus bazilijonų spaustuvėje pagal Maskvos Psalmyną, datuojamą 1645 m. gruodžio 6 d., yra retesni. Ankstesnis, 1778 m. laidos (žr. 9 iliustracija) minėtame Galenčankos kataloge užregistruotas 4 egzemplioriais [19, įrašas 223; 23, įrašas 262], vėlesnis, 1780 m. laidos – tik 2 [19, įrašas. 225; 23, įrašas 267;]. Ne mažiau retas Klincuose (Briansko sr.), slaptoje Fiodoro Kartaševio spaustuvėje, išspausdintas Psalmynas. Sentikių leidinių tyrinėtojo Andrejaus Voznesenskio užregistruoti tik 2 šios laidos egzemplioriai, abu defektuoti (Rusijos mokslų akademijos biblioteka ir Rusijos nacionalinė biblioteka) [19, įrašas 1]. Klincų Psalmynas buvo išspausdintas apie 1788–1789 metus, t. y. tuomet, kai po 1787 m. patikrinimo visų trijų sentikių spaustuvių veikla Klincuose buvo uždrausta. Darbą tęsė, dabar jau nelegaliai, tik pirklio F. Kartaševio spaustuvė. Šis Psalmynas išėjo be leidybinių duomenų. Jame nurodyti tik Maskvos spaudos rūmų Psalmyno (datuota 1651 m. spalio 1 d.) duomenys, iš kurio

³⁷ Daugiau apie 1553 m. Maskvos Evangeliją žr.: Misiūnienė, Jadvyga. Maskvos anoniminės spaustuvės Evangelija (apie 1553) Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje // Tarp knygų. – 2009, Nr. 5, p. 16–19.

³⁸ *Evangelija su signatūromis* yra saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje (4 egzemplioriai).

³⁹ Knygos sentikių kultūroje suvaidino itin svarbų vaidmenį, kadangi formaliai Rusijos stačiatikių bažnyčios skilimas susijęs būtent su knygų reforma. Skilimo pradžia laikomi 1653 m., kai Maskvos spaudos rūmų spaustuvė vasario mėnesį išleido Psalmyną, kuriame buvo praleisti straipsniai apie žegnojimąsi dviem pirštais ir nusilenkimus iki žemės. Vėliau prasidėjo patriarcho Nikono (1652–1666) pamaldų knygų taisymas. 1655 m. išleistas taisytas *Ареигынас (Служебник)* buvo lemtingas rusų visuomenei. Visos pamaldų knygos buvo padalintos į dvi puses: senąsias, netaisytas, išleistas prieš Nikoną ir naujai taisytas, nikoniškąsias. Pirmosioms sentikiai jautė ypatingą pagarbą, kitų nepripažino. Todėl labai greitai pritrūko knygų ir jau nuo XVIII a. pradžios pradėjo perspausdinti senąsias, išleistas iki Nikono reformos. XVIII a. antroji pusė ir pirmieji du XIX dešimtmečiai – sentikių leidinių spausdinimo klestėjimo laikotarpis. 1667 m. bažnytiniame susirinkime sentikiai buvo pasmerkti, apšaukti atskalūnais (раскольники). Caro valdžios represuoti, persekiojami (iki 1905 m.) kaip valstybės ir Bažnyčios priešai. Sentikių knygų spausdinimas buvo draudžiamas, dalis knygų sunaikinta. Iki mūsų dienų jų išliko labai nedaug. Tai ypatingai reti leidiniai.

buvo perspausdintas Kartaševs Psalmynas. Tarp neatpažintų kirilikos leidinių mums pavyko rasti dar vieną sentikių Psalmyną, taip pat retą (žinomi 3 egzemplioriai). Jis išėjo Mogiliavo stačiatikių brolijos spaustuvėje XVIII a. antroje pusėje (leidybiniuose duomenyse nurodyti ne tikrieji metai – 1711) [23, įrašas 390]. Visi čia paminėti sentikių leidiniai išspausdinti *in quarto* formatu ir papuošti inicialais, užsklandomis, graviūromis. Nacionalinės bibliotekos egzemplioriai iki šiol buvo nežinomi ir niekur neužregistruoti.

Biblija sorbų kalba (1 pavadinimas, protestantų)

Ypatingą vietą tarp vertimų į Europos tautines kalbas užima Biblijos vertimas į sorbų (lužitėnų) kalbą. Pasak Geraldo Stone'o (knygoje *The smallest Slavonic nation: The Sorbs of Lusatia*, London, 1972), lužitėnai šiuo metu yra mažiausia Europos tauta⁴⁰. Šia kalba (2006 m. duomenys) kalba vos tik 30 000 žmonių. Sakoma, jog Lutheris, paprašytas išversti Šventąjį Raštą į sorbų kalbą, atsisakė, motyvuodamas tuo, kad ši tauta netrukus išnyks. Tačiau taip neatsitiko. Tai gyva tauta, turinti savo kultūrą ir raštiją. Pirmasis visos Biblijos vertimas į sorbų kalbą išėjo 1728 m. Baucene. Teksto pagrindą sudarė Lutherio Biblija, tad vertimas buvo protestantų. Per 11 metų jį parengė 4 evangelikų pastoriai (J. Bėmar, M. Jokuš, J. Langa, J. Wawer). XVIII a. ši Biblija buvo du kartus perleista (ten pat, 1742 ir 1797). Trečioji laida (*Biblia, to je Zyle Sswjate Piszmo Stareho a Noweho Sakonja...*), išspausdinta Jano Dietricho Helmerszo *in quarto* formatu, išliko Nacionalinėje bibliotekoje. Ši Biblija priklausė Jono Krizostomo Gintilos asmeninei bibliotekai. Knygos priešlapyje išliko įrašas: *liber prohibitus*.

Biblijos senosiomis kalbomis

Hebrajų kalba (9 pavadinimai)

Biblija originalo kalba spaudoje pasirodė vėliau nei jos vertimas į lotynų arba net į kai kurias Europos tautų kalbas. Pirmą kartą Bibliją hebrajų kalba paskelbė Joshua Solomon 1488 m. Soncine (Šiaurės Italija), o NT graikų kalba, parengtas Erazmo Roterdamičio, pirmą kartą pasirodė Bazelyje 1516 m. (*Novum instrumentum omne*).

Seniausia Biblija hebrajų kalba (ST), išlikusi mūsų bibliotekoje, yra 1546 m. *Hebraica Biblia* (žr. 10 iliustracija), į lotynų kalbą išversta vokiečių ir šveicarų hebraisto, humanisto bei kosmografo Sebastiano Münsterio (1488–1552) ir abiem kalbomis lygiagrečiai išspausdinta Michaelio Isengrino (veikla 1531–1557) Bazelyje (2 tomai *in folio* formatu). Tai antroji laida. Pirmoji šios Biblijos laida išėjo ten pat 1534–1535 m. ir buvo Biblijos hebrajų kalba pirmoji

krikščionių laida. Antrosios laidos pirmas tomas, išlikęs mūsų bibliotekoje, turi nemažą bibliofilinę vertę. XVI a. pabaigoje jis priklausė kalvinistų Radvilų rūmų poetui Jonui Kazokui Lietuviui (apie tai byloja rankraštinis įrašas knygos antraštiniame lape: *Ex libris Joannis Cosacovitti Litvani 1591*). Vėliau ši Biblija pateko į Vilniaus karmelitų Visų Šventųjų vienuolyną, o po to – į Vilniaus vyskupijos kunigų seminariją. Visos kitos Nacionalinėje bibliotekoje saugomos Biblijos hebrajų kalba (išskyrus XVI ir XVII a. Psalmynus) priklauso jau XVIII amžiui. Vertingiausios yra trys *Biblia Hebraica* laidos (Kelnas, 1709; Halė, 1720; Leipcigas, 1739), parengtos žymių evangelikų teologų, orientalistų Heinricho Opitzo (1642–1712), Johanno Heinricho Michaelio (1663–1738) ir Christiano Reinecijaus (Reineccius; 1668–1752) [4, sklt. 858].

Graikų kalba (20 pavadinimų)

Anksčiausia Nacionalinėje bibliotekoje esanti NT graikų kalba laida, su Erazmo Roterdamičio gretutiniu vertimu į lotynų, yra *Novum Testamentum Graece et Latine* [13, p. 76], išspausdinta 1578 m. Hanso Steinmanno (veikla 1571–1588) Leipcige. Knyga buvo saugoma Marijampolės marijonų vienuolyno bibliotekoje. Vienintelė XVII a. NT graikų kalba laida, išlikusi bibliotekoje (*Jesu Christi... Novum Testamentum, sive Novum Foedus...*), taip pat su gretutiniu vertimu į lotynų kalbą, išspausdinta 1642 m. Kembridžo universiteto spaustuvėje Rogerio Danielio (veikla Kembridže 1632–1650) *in folio* formatu. NT į lotynų kalbą išvertė, taip pat komentarus ir dedikaciją Anglijos karalienei Elžbietai (1558–1603) parašė Theodoras Beza, o *Commentarius in Novum Foedus* – vokiečių humanistas, mokslininkas Joachimas Camerarijus vyresnysis (1500–1574). Tai vertingas leidinys, J. J. Bauerio apibūdintas *editio maxime rara* [2, p. 162; 13, p. 77]. XIX a. jis priklausė asmeninei Jono Krizostomo Gintilos bibliotekai, vėliau – Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekai.

Paminėtinos taip pat dvi vertingos XVIII a. NT graikų kalba laidos (*Novum Testamentum*), abidvi leistos Amsterdame. Pirmoji, parengta anglų teologo, biblisto Johno Millo (1645–1707), išėjo 1710 m. *in folio* formatu. Tai reta laida [6, sklt. 739; 10, įrašas 24; 13, p. 78]. Apie jos retumą byloja net rankraštinis įrašas knygoje: *Editio optima et rarissima*. Reikia manyti, kad šio įrašo autorius – buvęs Biblijos savininkas, Drezdeno mokyklos rektorius Johanas Gideonas Gellius (m. 1739). Vėliau ji priklausė Polocko jėzuitų kolegijai, po to – Žemaičių kunigų seminarijai. Kita *Novum Testamentum* laida, parengta arminijonų⁴¹ teologo

⁴⁰ Viena iš penkių oficialiai pripažintų Vokietijos tautinių mažumų. Skiriami į aukštutinius lužitėnus (30 000 žmonių, gyvena Saksonijoje, kultūros centras Baucenas (vok. Bautzen, sorbų Budyšin)) ir žemutinius (20 000 žmonių, gyvena Brandenburgijoje, kultūros centras Kotbusas (vok. Cottbus, sorbų Chošebuz)). Turi savo kalbą (vakarų slavų kalbų pogrupis), kultūrą, vėliavą, himną.

⁴¹ Arminijonai (remonstrantai) – Nyderlandų kalvinistų sekta, atsiradusi XVII a. pradžioje. Atsisakė oficialios kalvinizmo predestinacijos doktrinos ir pasisakė už tikėjimo toleranciją. Sektos įkūrėjas – Jacobus Arminius (1560–1609).

Étienne'o de Courcelles'io (1586–1659), išėjo 1735 m. *in octavo* formatu, papuošta gražiu frontispisu [6, sklt. 739; 13, p. 79]. Ji taip pat iš Polocko jėzuitų kolegijos bibliotekos.

Vienintelė Nacionalinėje bibliotekoje išlikusi visa Biblija graikų kalba (NT – originalo kalba, ST – *Septuaginta*) yra 1597 m. Frankfurte Andreaso Wechelio žentų Claude'o de Marne'o ir Johanno Aubry *in folio* formatu išspausdinta *Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia*, J. J. Bauerio apibūdinta kaip *editio rarior elegantissima* [3, p. 213].

Sirų kalba

Iš Biblijos vertimų į senąsias kalbas paminėtinos dvi NT laidos sirų kalba. Ankstesnė išėjo 1621 m. sirų ir lotynų kalba pirmosios vokiečių kalbos draugijos (Fruchtbringende Gesellschaft) steigėjo Anhalt-Kethen kunigaikščio Liudviko I (1579–1650) įsteigtoje spaustuvėje Kethene (veikla 1618–1650) *in quarto* formatu. Tai *Novum Domini nostri Jesu Christi Testamentum Syriace*, išverstas iš sirų į lotynų kalbą Immanuelio Tremelijaus (Tremelius; 1510–1580), italų hebraisto, perėjusio į protestantizmą, o išleistas vokiečių orientalistu Martino Trosto (1588–1636). Ši knyga priklausė J. K. Gintilai, vėliau – Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekai. Kitas NT, tokiu pat pavadinimu, bet tik sirų kalba, išėjo 1664 m. Hamburge *in octavo*, papuoštas gražiu frontispisu. Šią laidą parengė ir savo namuose įrengtoje spaustuvėje savo lėšomis išleido filosofas ir teologas Aegidius Gutbieras (1617–1667), vienas žymiausių XVII a. orientalistų (mokėjo 9 rytų kalbas). Visi 4 Nacionalinėje bibliotekoje išlikę šios laidos egzemplioriai – iš Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekos; vienas jų prieš tai priklausė J. K. Gintilai. Abi NT sirų kalba laidos labai vertingos ir užregistruotos J. Ch. Brunet ir J. G. T. Graesse kataloguose [6, sklt. 744; 13, p. 103].

Arabų kalba

Evangelija arabų kalba (*Sacrosancta quatuor Jesu Christi D. N. Evangelia Arabice scripta, Latine reddita, figurisque ornata*), išėjusi 1619 m. Romoje *in folio* formatu (žr. 11, 12 iliustracijas), savo retumu ir poligrafinėmis savybėmis pranoksta anksčiau aprašytas NT laidas. J. J. Baueris ją apibūdino kaip *liber perrarus* [1, p. 256; 5, sklt. 1122; 12, p. 531]. Ji buvo išspausdinta arabų ir lotynų kalbomis garsioje Medičių spaustuvėje⁴² ir papuošta 149 Leonardo Parasole (1570–1630) medžio raižiniais pagal Antonio Tempestos (1555–1630) piešinius. Iš arabų į lotynų kalbą ją išvertė arabų ir sirų kalbų profesoriaus Collège de France

Gabrielis Sionita (1577–1648). Tai viena gražiausių Evangelijų mūsų rinkinyje. Iki Antrojo pasaulinio karo ji buvo saugoma Tilžės karališkosios gimnazijos bibliotekoje.

Persų kalba

Iš tos pačios bibliotekos į Nacionalinę biblioteką pateko ir kita Evangelija (*Quatuor Evangeliorum Domini Nostri Jesu Christi versio Persica...*), taip pat labai reta [1, p. 256; 5, sklt. 1122; 12, p. 533; 17, p. 270]. Ją iš persų į lotynų kalbą išvertė Kembridžo universiteto arabų kalbų profesorius Abrahamas Whelocke'as (1593–1653), išspausdino dviem kalbomis *in quarto* formatu Jamesas Flesheris (veikla 1649–1671) Londone 1657 m.

Biblia poliglotta – tai viso arba dalies Šventojo Rašto laida keliomis kalbų versijomis (originalo ir vertimo), skirta visų pirma teksto kritikai. Iš keturių garsiausių poliglottų⁴³ Nacionalinėje bibliotekoje turimos dvi.

Antverpeno poliglotta, taip pat vadinama *Karališkąja Biblija* arba *Planteno Biblija*. Tai buvo didžiausias XVI a. tipografinis sumanymas. Ją išleido 1569–1573 m. Antverpene žymiausias XVI a. antrosios pusės Europos spaustuvininkas ir leidėjas Christophe'as Plantinas (veikla Antverpene 1548–1589) aštuoniais tomis *in folio* formatu 1213 egzempliorių tiražu. Biblijos tekstas buvo išspausdintas penkiomis kalbomis (hebrajų, aramėjų, graikų, sirų ir lotynų) specialiai šiai Biblijai žymaus šrifto dizainerio Roberto Granjono sukurtu šriftu (hebrajų šriftas – Guillaume Le Bé). Pagrindinis Biblijos užsakovas ir rėmėjas buvo Ispanijos karalius Pilypas II (1556–1598); jam buvo skirti 13 egzempliorių, išspausdintų ant pergamento. Visam darbui vadovavo žymus ispanų mokslininkas, teologas ir filologas Benitas Ariasas Montanas (1527–1598), dėl to ši Biblija kartais vadinama *Ariaso Montano Biblija*. Tai viena vertingiausių Biblijų ne tik Nacionalinės bibliotekos rinkiniuose, bet ir visoje Europoje. Ji užregistruota visuose bibliofiliniuose kataloguose [1, p. 97; 4, sklt. 851; 8, p. 34; 10, įrašas 2; 17, p. 92]. Nacionalinėje bibliotekoje išliko tik septintasis *Planteno Biblijos* tomas – iš buvusios Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijos bibliotekos. Pirmasis Biblijos savininkas buvo Karaliaučiaus rektorius, liuteronų pastorius Georgas Werneris (1589–1643). Apie tai byloja rankraštinis įrašas knygoje (*Ex libris Georgii Weneri Regiomontani...*).

Londono poliglotta (žr. 14, 15 iliustracijas), taip pat vadinama *Waltono Biblija* nuo Česterio vyskupo Briano Waltono (1600–1661), šios Biblijos leidėjo, pavardės. *Londono poliglotta* išėjo Londone 1654–1657 m. šešiais

⁴² Medičių spaustuvę popiežiaus Grigaliaus XIII nurodymu įsteigė kardinolas Ferdinandas de Medici (1549–1609) Romoje 1584 m. Ji buvo skirta leidiniams Rytų kalbomis leisti. Jos darbams vadovauti pakviestas žymus orientalistas ir matematikas iš Kremonos Giovanni Battista Raimondi (1536–1614).

⁴³ Pirmoji buvo *Kompluteno poliglotta*, parengta kardinolo Francisco Jiménezo de Cisneros (1436–1517) ir išleista Alkaloje (lot. Complutum, Ispanija) 1514–1517 m. keturiomis kalbomis (6 tomai). Antroji – *Antverpeno poliglotta*. Trečioji – *Paryžiaus poliglotta*, parengta karališkojo advokato Guy Michelio Le Jay (1588–1674) ir išleista Paryžiuje 1629–1645 m. septyniomis kalbomis (10 tomų). Ketvirtoji – *Londono poliglotta*.

tomais *in folio* formatu pas vieną žymiausių anglų spaustuvinių Thomasą Roycroftą (veikla 1655–1669), papuošta Briano Waltonio portretu ir gražiu frontispisu (Václavo Hollaro (1607–1677) vario raižinys). Savo moksliniu lygiu, sudarytojų erudicija ji pranoko visas ankstesnes Biblijas. Tekstas *Londono poliglotoje* išspausdintas devyniomis kalbomis (lotynų, hebrajų, aramėjų, graikų, samariečių, sirų, arabų, etiopų, persų). Pažymėtina, kad ši Biblija, išleista anglų protestantų lordo protektorius Oliverio Cromvelio (1599–1658) iniciatyva, buvo uždrausta popiežiaus Aleksandro VII (1655–1667) ir įtraukta į draudžiamųjų knygų sąrašą [14, p. 55]. Svarbu ir tai, kad knygos spausdinimo istorijoje *Londono poliglota* buvo pirmas leidinys, platinamas pagal prenumeratą. Tai viena vertingiausių Biblijų mūsų rinkiniuose, užregistruota retų knygų kataloguose [1, p. 99; 4, sklt. 852; 10, įrašas 4]. Svarbu ir tai, kad *Londono poliglota*, skirtingai nei Antverpeno, Nacionalinėje bibliotekoje išliko *in corpore* (visi šeši tomai). Tai vienintelė visa *Biblia polyglotta* Lietuvoje⁴⁴. Šis leidinys priklausė Žemaičių kapitulios bibliotekai, o prieš tai – J. K. Gintilai.

Likusios poliglotos mažiau svarbios, tačiau vieną iš jų būtina paminėti. Tai Evangelija (*D.N. Jesu Christi SS. Evangelia...*) gotų, islandų, švedų ir lotynų kalbomis, išspausdinta Nilso Wankijfo (veikla 1669–1689) Stokholme 1671 m. *in quarto* formatu (žr. 13 iliustracija). Ją parengė žymus švedų mokslininkas, kalbininkas, skaldas, vadinamas skaldų kultūros tėvu Georgas Stiernhielmas (1598–1672), o į gotų kalbą išvertė legendinis gotų abėcėlės kūrėjas, Biblijos į gotų kalbą vertimo autorius, gotų vyskupas arijonas Wulfila (lot. Ulfilas; apie 311–383). Tai retas ir vertingas leidinys, J. J. Bauerio apibūdintas *liber inter rariores primi ordinis* [1, p. 256; 5, sklt. 1119; 12, p. 532].

Apibendrinant straipsnyje pateiktus duomenis, galima akcentuoti tris pagrindinius aspektus. Pirma iš 731 egzemplioriaus Nacionalinėje bibliotekoje saugomų XV–XVIII a. Biblijų vertimai į lotynų kalbą, kurių yra daugiausia (305 egzemplioriai), sudaro tik 41,7 % (žr. 1 lentelę). Likusius 58,3 % (426 egzemplioriai) sudaro Biblijos originalo kalbomis, vertimai į senąsias kalbas bei vertimai į nacionalines Europos kalbas. Tai vertingesnė aptariamųjų knygų grupės dalis. Antrą ir trečią vietą užimantys vertimai prancūzų (122 egzemplioriai, t. y. 16,7%) ir lenkų (118 egzemplioriai, t. y. 16,1 %) kalbomis leidžia daryti prielaidą, kad šalia visoje Europoje dominuojančios lotynų kalbos Lietuvoje Biblija daugiausiai buvo skaitoma prancūzų ir lenkų kalbomis. Antra: katalikų ortodoksų Biblijos vertimai sudaro daugumą (69,2%, t. y. 83 pavadinimai) tik tarp

vertimų lotynų kalba. Bendrame vertimų kontekste jų procentinė dalis ženkliai sumažėja – iš 320 Biblijos pavadinimų 29 pavadinimai (9,1%) yra Biblijos originalo kalbomis, 188 (58,8%) – protestantų ir humanistų vertimai ir tik 103 (32,2%) – katalikų ortodoksų. Toks santykis tarp katalikų Biblijos vertimų iš vienos pusės ir protestantų bei humanistų iš kitos rodo aukštą švietimo ir skaitymo kultūros lygį Lietuvos visuomenėje XVI–XVIII a. Trečia: tyrinėjimų metu nustatyta, kad Nacionalinės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus fonde saugoma pirmoji Lutherio Biblijos laida, pirmieji visos Biblijos vertimai iš originaliųjų kalbų į lenkų ir ispanų kalbas, pirmoji visa Biblija senąja slavų kalba, pirmoji Biblija latvių kalba, taip pat pirmasis visos Biblijos vertimas į lietuvių kalbą. Tai daro garbę Nacionalinei bibliotekai.

Apžvelgiant visas Biblijas chronologiniu ir kiekybiniu aspektu matyti tiesiog proporcingas augimas nuo 2 Biblijos tomų XV a. iki 312 tomų XVIII a. (žr. 2 lentelę). Seniausia Nacionalinėje bibliotekoje saugoma Biblija, kaip jau minėta, yra 1480 m. *Biblia Latina*, išspausdinta A. Kobergerio Niurnberge.

Taip pat buvo svarbu nustatyti, kokiose spaustuvėse ir kokiose šalyse išspausdintos Nacionalinėje bibliotekoje saugomos Biblijos ir kokiais keliais ją pasiekė. Tyrimų rezultatai parodė, kad XV–XVIII a. Biblijos buvo išspausdintos 69 Europos miestų 188 spaudos įmonėse (žr. 3 lentelę⁴⁵). Daugiausiai Biblijų išspausdinta Paryžiuje (109 tomai, 62 pavadinimai), taip pat Venecijoje (80 tomų, 19 pavadinimų), Leipcige (31 tomas, 15 pavadinimų) ir Antverpene (21 tomų, pavadinimų 20). Analizuojant pagal šalį, daugiausiai Biblijų išėjo Vokietijoje (27,7%), Prancūzijoje (26,6%), Italijoje (16,7%), Nyderlanduose (8,7%) ir Lenkijoje (4,1%). Likusius 16,2% sudaro Šveicarija, Austrija, Anglija, Prūsija, Rusija, Ukraina, Latvija, Lietuva, Baltarusija, Čekija, Airija ir Švedija. Užregistruotos aštuonios Biblijos, išleistos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje: dvi kalvinistų (*Brastos Biblija*, 1563 ir NT, 1593), viena arijonų (*Nesvyžiaus Biblija*, 1572), dvi stačiatikių (Evangelija, 1600), trys sentikių (Evangelija, 1790 ir Psalmynai, 1778, 1780). Tarp jų nėra nė vienos katalikų Biblijos.

Tyrinėjant Nacionalinėje bibliotekoje saugomų Biblijų nuosavybės ženklus išryškėja trys pagrindinės grupės.

Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijos biblioteka. Biblijos iš buvusios Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijos bibliotekos sudaro didžiausią aptariamųjų knygų grupės dalį (321 knyga, t. y. 43,9%). Daugelis knygų turi ankstesnių savininkų rankraštinius įrašus. Tai Jono Kazoko Lietuvio 1591 m. įrašas hebrajiškoje Biblijoje (Bazelis, 1546),

⁴⁴ Kalbama apie didžiausias Lietuvos bibliotekas. Vilniaus universiteto bibliotekoje išliko tik keli *Londono poliglotos* tomai. Lietuvos mokslų akademijos ir Kauno technologijos universiteto bibliotekos neturi nė vienos minėtų poligloutų.

⁴⁵ Lentelėje pateikti šiuolaikiniai geografiniai vietovardžiai. Prūsijai dėl ypatingos šio regiono istorijos ir kultūros reikšmės padaryta išimtis.

Karaliaučiaus rektoriaus ir pastoriaus Georgo Wernerio 1643 m. įrašas *Planteno Biblijoje* (Antverpen, 1572), Vroclavo vyskupo Karolio Franciszeko Neanderio 1693 m. donacinis įrašas prancūziškoje Biblijoje (Ženeva, 1608). Keturiolika jansenistų Biblijos dvyliktinio formato tomų priklausė Lietuvos didžiosios maršalkienės Marijos Kristinos Sapiegienės de Betun asmeninei bibliotekai; visi pažymėti jos autografais. Dvi XVIII a. Biblijos anglų (1749) ir lotynų (Antverpenas, 1715) kalbomis turi Vilniaus vyskupo Jono Nepomuko Kasakauskio donacinius įrašus. Kitos dvi XVIII a. lotyniškos Biblijos (Venecija, 1748 ir 1784) pažymėtos seminarijos auklėtinių poeto Kajetono Aleknavičiaus (1804–1874) ir kunigo Marcijono Giedraičio (apie 1806–1884) nuosavybės ženklais. Didžiausią dalį sudaro knygos iš buvusios Polocko jėzuitų kolegijos (42 knygos), pažymėtos įprastais šiai bibliotekai antspaudais: *Coll:Pol:S.J.* (Collegii Polocensis Societatis Jesu). Išskirtinę vietą šiame pogrupyje užima 23 jansenistų Biblijos aštuntinio formato tomai.

Žemaičių kunigų seminarijos biblioteka (134 knygos, t. y. 18,3%). Beveik pusę šių knygų sudaro Biblijos iš asmeninės Jono Krizostomo Gintilos bibliotekos (31 knyga) ir iš jau minėtos Polocko jėzuitų kolegijos bibliotekos (34 knygos)⁴⁶. Kitos knygos taip pat turi ankstesniųjų savininkų rankraštinį įrašų. Tai vokiečių teologo Martino Grundmanno (1619–1698) *Biblia poliglotta* (Leipcigas, 1657), Vroclavo mokslininko ir bibliofilo Johanno Ephraimo Scheibelio (1736–1809) NT lotynų kalba (Frankfurtas, 1714), taip pat Biblijos iš keturių Žemaičių vyskupų asmeninių bibliotekų: Juozapo Mykolo Karpio (1679–1739) Evangelija graikų kalba (Antverpenas, 1606); Jono Dominyko Lopacinskio (1708–1788) Biblija

lotynų kalba (Viena, 1760–1761; 4 t.); Motiejaus Valančiaus Biblija lotynų kalba (Paryžius, 1785; 2 t.) ir Gasparo Felikso Cirtauto (1841–1913) *Vujeko Biblija* lenkų kalba (Krokuva, 1599).

Friedricho Augusto Gottholdo asmeninė biblioteka (35 knygos, t. y. 4,8%). Skirtingai nei prieš tai aptartos Biblijos, Gottholdo bibliotekos knygos pasiekė Lietuvą tik po Antrojo pasaulinio karo ir Lietuvos kultūros raidai įtakos neturėjo. Vertingesnės šios bibliotekos knygos jau minėtos šiame straipsnyje, išskyrus *Biblia Germanicolatina* (Vitenbergas, 1565) iš buvusios Karaliaučiaus pilies bibliotekos. Trys šios Biblijos tomai pažymėti raidiniais superekslibrisais (A.F.D.P.M.B. arba *Alb. Frid. D. Pruss.*), bylojančiais apie tai, kad XVI a. antrojoje pusėje jie priklausė Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui Frydrichui (1553–1618), Albrechto Brandenburgiečio sūniui.

Likusios 241 knygos (33%) yra Biblijos iš garsiosios Valenrodų (Wallenrod) bibliotekos Karaliaučiuje (2), Tilžės karališkosios gimnazijos bibliotekos (2) Rytų Prūsijoje, Tytuvėnų bernardinų vienuolyno (11), Marijampolės marijonų vienuolyno (7), Vilniaus evangelikų reformatų sinodo (4) ir kitų bibliotekų Didžiojoje Lietuvoje, taip pat visi kiti leidiniai, neturintys nuosavybės ženklų.

Senosios XV–XVIII a. Biblijos – Lietuvos kultūros paveldo dalis. Nacionalinei bibliotekai tenka didelė atsakomybė – ne tik jas saugoti, bet ir supažindinti platesnę visuomenę, vykdant mokslinius tyrinėjimus ir rengiant publikacijas. Už galimybę realizuoti šį sumanymą, už pritarimą temai ir inspiravimą tolesniam darbui norėtųsi nuoširdžiai padėkoti Lietuvos nacionalinės bibliotekos generalinio direktoriaus pavaduotojai dr. Reginai Varnienei-Janssen.

BIBLIOGRAFIJOS RODYKLĖS IR KATALOGAI

1. Bauer, Johann Jacob. Bibliotheca librorum rariorum universalis, oder Vollständiges Verzeichniss rarer Bücher ... Theil 1. – Nürnberg, 1770.
2. Idem. Theil 4. – Nürnberg, 1772.
3. Idem. Supplementband 1. – Nürnberg, 1774.
4. Brunet, Jacques-Charles. Manuel du libraire et de l'amateur de livres ... T. 1. – Paris, 1919.
5. Idem. T. 2. – Paris, 1919.
6. Idem. T. 5. – Paris, 1864.
7. Clement, David. Bibliothéque curieuse historique et critique, ou Catalogue raisonné de livres difficiles a trouver. T. 3. – A Göttingen, 1752.
8. Idem. T. 4. – A Hannover, 1753.
9. Cyrillic books printed before 1701 in British and Irish Collections : a union catalogue. – London, 2000.
10. De Bure, Guillaume-François. Bibliographie instructive, ou Traité de la connoissance des livres rares et singuliers. Volume de théologie. – A Paris, 1763.
11. Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Zeszyt 5 : Wielkie Księstwo Litewskie / oprac. Alodia Kawecka-Gryczowa oraz Krystyna Korotajowa i Wojciech Krajewski. – Wrocław ; Kraków, 1959.

⁴⁶ 1820 m. caro valdžiai uždarius Polocko jėzuitų akademiją, kurį laiką biblioteka rūpinosi pijorai, tačiau po 1831 m. sukilimo, panaikinus pijorų gimnaziją, visos knygos buvo išskirstytos įvairioms institucijoms. Dalis knygų pateko į Vilniaus kunigų seminariją ir į Žemaičių kunigų seminariją (vertingiausios knygos buvo perduotos į Maskvos ir Peterburgo bibliotekas).

12. Graesse, Jean George Théodore. Trésor de livres rares et précieux, ou Nouveau dictionnaire bibliographique... T. 2. – Dresde [etc.], 1861.
13. Idem. T. 6, pt. 2. – Dresde [etc.], 1867.
14. Index librorum prohibitorum usque ad diem 4. Junii anni MDCCXLIV... – Romae, 1744.
15. Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1, 1547–1861. – Vilnius, 1969.
16. [XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje išleistų knygų katalogas]. Sudarė Juozas Tumelis. Rankraštis.
17. Vogt, Johann. Catalogus historico-criticus librorum rariorum... – Hamburgi, 1753.
18. Willems, Alphonse. Les Elzevier : histoire et annales typographiques. – Bruxelles [etc.], 1880.
19. Вознесенский, А.В. Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII–начала XIX века : каталог. – Ленинград, 1991.
20. Запаско, Яким, Исаевич, Ярослав. Памятки книжкового мистецтва : каталог стародруків виданих на Україні. Книга перша (1574–1700). – Львів, 1981.
21. Зернова, А.С. Книги кирилловской печати изданные в Москве в XVI–XVII веках : сводный каталог. – Москва, 1958.
22. Каратаев, И. Описание славяно-русских книг, напечатанных кирилловскими буквами, 1491–1730. Выпуск 1 : с 1491 по 1600 г. – С.-Петербург, 1878.
23. Книга Беларусі, 1517–1917 : зводны каталог / [складальнікі Г.Я. Галенчанка ... і др.]. – Мінск, 1986.
24. Книги кирилловской печати XV–XVIII вв. : каталог / [составитель А.А. Гусева]. – Москва, 1979.
25. Поздеева, И.В., Кашкарова, И.Д., Леренман, М.М. Каталог книг кириллической печати XV–XVIII в.в. Научной библиотеки Московского университета. – Москва, 1980.
26. Украинские книги кирилловской печати XV–XVIII вв. : каталог изданий, хранящихся в Государственной библиотеке СССР имени В.И. Ленина. Выпуск 1 : 1574 г.– 1 половина XVII в. / [составители: Т.Н. Каменева, А.А. Гусева]. – Москва, 1976.

Summary

Bibles from the 15th–18th Centuries at the National Library of Lithuania

Jadvyga MISIŪNIENĖ

The paper introduces the collection of Bibles from the 15th–18th centuries preserved at the Rare Book and Manuscript Department of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania.

The collection counts 320 titles and 517 volumes of Bibles. Some of them are full-text documents, others consist of several parts.

The collection is examined from the linguistic point of view. The analysis showed the number of Bibles in original languages (29 titles), translations into ancient Eastern languages (4 titles), Latin (120 titles), European national languages (156 titles) as well as Biblia Poliglotta (11 titles). The greatest attention was paid to the earliest printing of Luther's Bible (Wittenberg, 1534), the full translation into

Polish (Brest, 1563), and the first and full translations from original languages into Spanish (Basel, 1569), Slav (Ostrog, 1581), Latvian (Riga, 1694) and Lithuanian (Konigsberg, 1735). The most famous rarities within the collection are the Gospel (the first printed book in Moscow by an anonymous printer (circa 1553)) and six volumes of Poliglotta from London (the so-called Walton's Bible (London, 1654–1657)).

The analysis of provenance showed that a considerable part of Bibles held at the Library originate from the former Vilnius Diocese Theological College Library (44%), Samogitian Theological College Library (18%) and Friedrich August Gotthold's personal library in Konigsberg (5%).

1 lentelė. Biblijos pagal teksto kalbą ir santykį su pagrindiniais Katalikų Bažnyčios kanonais

Kalba	Biblijos originalo kalbomis		Biblijų vertimai				Iš viso		
			Katalikų		Protestantų, jansenistų, humanistų				
	Pavad.	Tomų	Pavad.	Tomų	Pavad.	Tomų	Pavad.	Tomų	Egz.
Lotynų			83	174	37	41	120	215	305
Vokiečių			8	28	22	50	30	78	80
Italų			-	-	2	2	2	2	2
Prancūzų			1	2	66	106	67	108	122
Olandų			-	-	1	1	1	1	1
Anglų			1	1	1	1	2	2	2
Ispanų			-	-	1	1	1	1	1
Čekų			-	-	1	1	1	1	1
Lenkų			10	11	17	17	27	28	118
Lietuvių			-	-	3	3	3	3	11
Latvių			-	-	2	2	2	2	2
Senoji slavų			-	-	19	19	19	19	19
Sorbų			-	-	1	1	1	1	1
Hebrajų	9	10	-	-	-	-	9	10	11
Graikų	20	23	-	-	-	-	20	23	25
Sirų	-	-	-	-	2	2	2	2	5
Arabų	-	-	-	-	1	1	1	1	1
Persų	-	-	-	-	1	1	1	1	1
Biblija <i>poliglotta</i>	-	-	-	-	11	19	11	19	23
Iš viso	29	33	103	216	188	268	320	517	731

2 lentelė. Biblijos pagal chronologiją

Amžius	Pavadinimų skaičius	Tomų skaičius
XV	2	2
XVI	72	76
XVII	112	127
XVIII	134	312
Iš viso	320	517

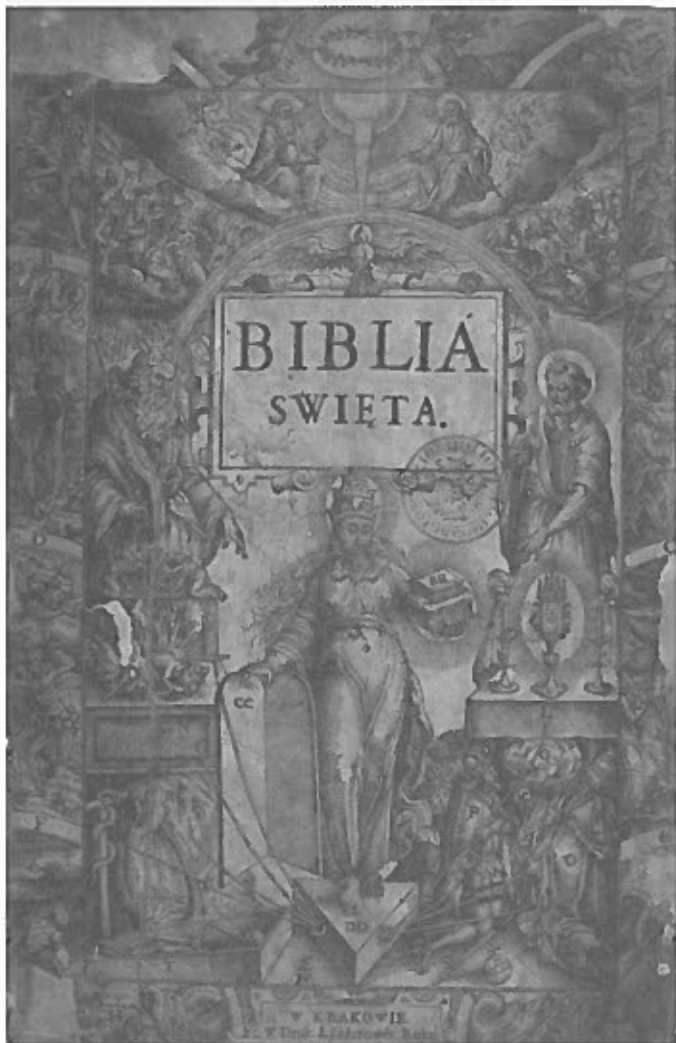

I pav.

1. Biblia sacra cum glossa ordinaria. Duè, 1617.
Anraštinis lapas – J. Collaerto vario raižinys pagal P. P. Rubenso
picšini.

2 pav.

3 pav.

2, 3. Jokūbo Vujeko Biblija. Krokuva, 1599.
 Antraštinis lapas ir frontispisas.

4 pav.

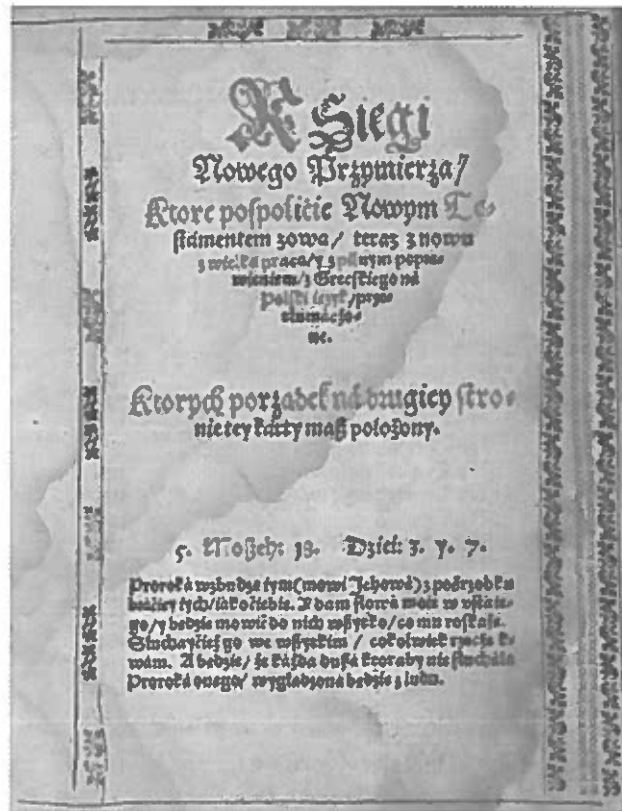

4. *Brastos Biblija*. Lietuvos Brasta, 1563.
Naujojo Testamento antraštinis lapas.

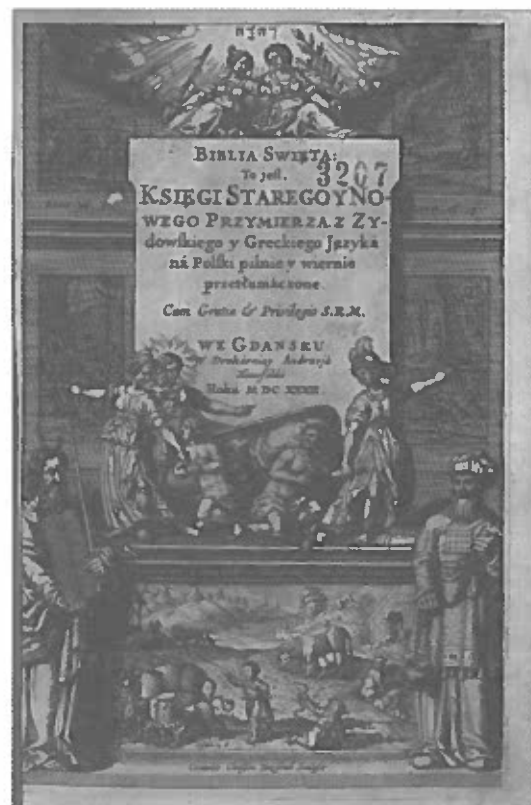
5. *Nesvyžiaus Biblija*. Nesvyžius, Zaslavas, 1572.
Naujojo Testamento antraštinis lapas.

6. *Gdanskio Biblija*. Gdanskas. 1632.
Frontispisas – C. C. Duysendo vario raiziny.

5 pav.

6 pav.

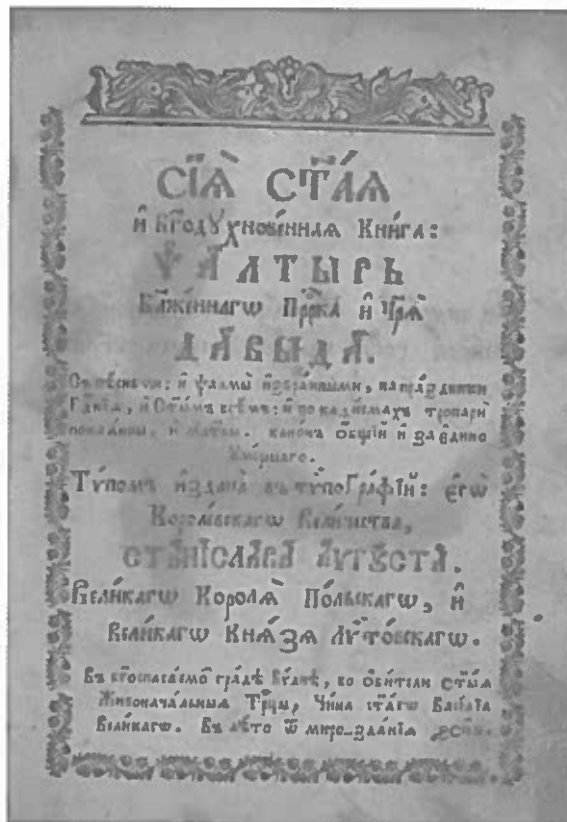

8 pav.

7. *Šimelpenigio Biblija*. Karaliaučius, 1755.
Antraštinis lapas.

9 pav.

8. Maskvos anoniminės spaustuvės Evangelija. Maskva, apie 1553.
Šv. Marko Evangelijos pirmasis teksto puslapis.

7 pav.

9. Sentikių Psalmynas. Vilnius, 1778.

10 pav.

10. Hebraica Biblia. Bazelis, 1546.
Antraštinis lapas su Jono Kazoko Lietuvos autografu.

11 pav.

11, 12. Evangelija arabų kalba. Roma, 1619.
Antraštinis lapas, šv. Mato Evangelijos teksto puslapis.

12 pav.

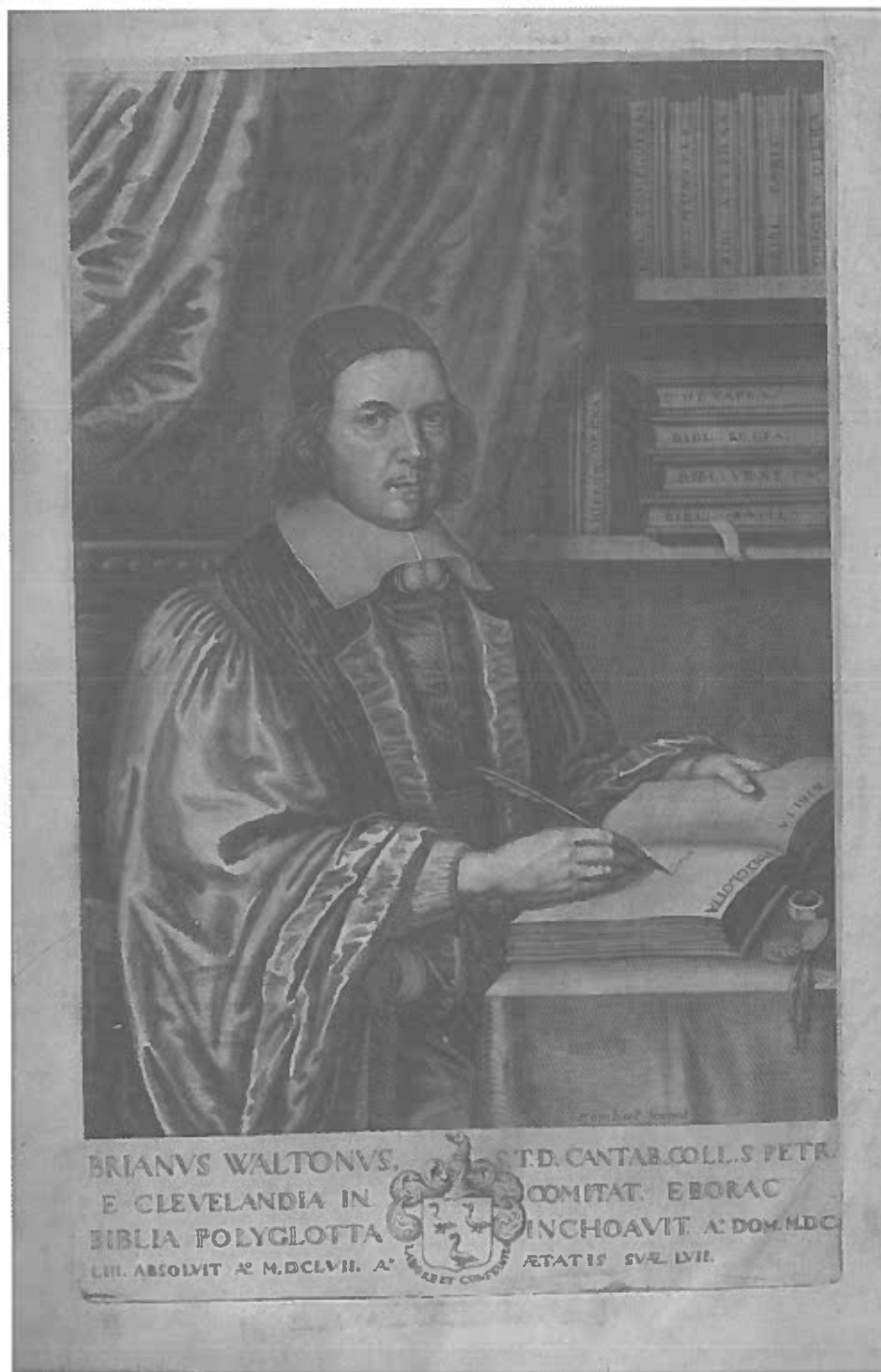

13 pav.

13. Evangelija gotų, islandų, švedų ir lotynų kalbomis. Stokholmas, 1671.

14 pav.

BRIANVS WALTONVS,
E CLEVELANDIA IN
BIBLIA POLYGLOTTA
LIII. ABSOLVIT A. M.DCLVII. A.
S. D. CANTAB. COLLI. S. PETRI
COMITAT. EBORAC
INCHOAVIT. A. DOM. MDC
ETATIS SVÆ LVII.

14, 15. *Biblia poliglotta*. Londonas, 1654–1657, 6 t.
T. 1. Briano Waltonono portretas ir antraštinis lapas – V. Hollaro vario raižinys.

15 pav.

Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcija

Ingrida PAJEDAITĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Žygimantų g. 1/8, LT-01102 Vilnius, el. p. pajedaite@mab.lt

Straipsnyje rašoma apie Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomą unikalų dailės kūrinių rinkinį – „Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekciją“ (F320). Nušviečiamos kolekcijos susiformavimo aplinkybės, aptariama joje esanti medžiaga, remiantis naujausiais dailėtyrininkų ir kultūros istorikų tyrinėjimais, tikslinama kai kurių piešinių atribucija. „Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcija“ yra reikšmingas dailės istorijos šaltinis, atskleidžiantis naujus iškilų XVIII–XX a. Lietuvos, Lenkijos bei kitų Europos šalių menininkų gyvenimo ir kūrybos faktus. Ją sudaro 2386 saugojimo vienetai 1748–1970 m. datuojamų meno dokumentų. Tai buvusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės teritorijoje gyvenusių ir kūrusių įvairių tautybių (lietuvių, lenkų, rusų, baltarusių, ukrainiečių, žydų), skirtingos žanrinės ir meninės orientacijos dailininkų studijos, kompozicijos, karikatūros, šaržai, peizažų, portretų ir altorių paveikslų eskizai, atlikti ant popieriaus ar kalkės pieštuku, anglimi, tušu, sepija, sangvinu, akvarele, guašu, pastele... Tarp jų pasitaiko vienas kitas raižinys, karpinys, fotografija. Dažnas piešinys ar akvarelė dėl juose pavaizduotų žymių veikėjų portretų, kraštovaizdžių, laiko ir žmonių suniokotų kultūros vertybių turi ne tik meninę, estetinę, bet ir istorinę vertę. Didžioji dalis piešinių yra XX a. pirmoje pusėje Vilniuje veikusiu Valstybinės Vrublevskių bibliotekos ir Vilniaus mokslo bičiulių draugijos palikimas. Prieš patekdami į minėtus viešuosius rinkinius, jie priklausė privačioms Alberto Liudviko Zoštauto, Eustachijaus Tiškevičiaus, Boleslovo Rusecko, Liucijono Uziemblos, Juzefo Bielinskio, Pranciškaus Tičkovskio ir kitoms kolekcijoms.

Reikšminiai žodžiai: XVIII–XX a. Lietuvos ir Lenkijos dailės paveldas; Vilniaus meno mokykla; dailininkai; piešiniai; akvarelės; karikatūros; kolekcijos; Valstybinė Vrublevskių biblioteka; Vilniaus mokslo bičiulių draugija; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

„Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcija“ – vienas vertingiausių Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAB) Rankraščių skyriaus rinkinių, jį pastaruoju metu intensyviai tyrinėja žymiausi Lietuvos ir kaimyninių užsienio šalių (Lenkijos, Baltarusijos, Rusijos) dailėtyrininkai bei kultūros istorikai: Vladas Drėma¹, Rūta Janonienė², Jolanta Širkaitė³, Laima Laučkaitė⁴, Vladas Gasiūnas⁵, Liudas Jovaiša⁶, Jerzy Malinowski⁷ ir kt. Dažniausiai tyrinėtojai savo dėmesį koncentruoja į kolekcijos fragmentus – į iškiliausių dailininkų kūrybinį palikimą ar atskirus, kuo nors reikšmingus dailės kūrinius. Apie pačią kolekciją kiek išsamiau rašyta straipsnyje „Jono Rustemo ir jo mokinių piešiniai Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje“⁸ bei pranešimo „Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcija: tvarkymo ir saugojimo problemos“ publikacijose lietuvių ir lenkų kalbomis⁹. Vis dėlto ir šiuose rašiniuose nebuvo aptarta didžioji dalis kolekcijoje esančios medžiagos. Išsamiausiai kolekcija aprašyta LMAB rankraštyne saugomoje

apžvalgoje¹⁰. Kadangi ji nepublikuota, kilo sumanymas ją paviešinti. Minėtos apžvalgos pagrindu parengtas šis straipsnis.

Norint atskleisti, kaip piešiniai atsidūrė LMAB Rankraščių skyriuje, tenka prisiminti keletą bibliotekos istorijos faktų. 1941 m. įkurtoji Lietuvos mokslų akademijos biblioteka perėmė daugelio likviduotų visuomeninių bei valstybinių mokslo ir kultūros organizacijų rinkinius. Tarp jų ir vertingas Valstybinės Vrublevskių bibliotekos bei Vilniaus mokslo bičiulių draugijos meno dokumentų kolekcijas¹¹. Jas tvarkyti ir saugoti buvo pavesta specializuotam LMAB struktūriniam padaliniiui – Vaizdinių priemonių ir meno sektoriui¹². Iš pradžių, vokiečių okupacijos bei pirmaisiais pokario metais, šių tikslų siekti buvo gana sudėtinga. Reikėjo peržiūrėti ir patikrinti perimtas kolekcijas, įvertinti patirtus nuostolius, pritaikyti patalpas dokumentų saugojimui, sukurti darbo vietas... Sektoriaus veikla įsisiūbavo tik 1946 m. Pradėta sistemingai kompietuoti naujus meno dokumentus. Pavyzdžiui, 1946 m.

sektorius įsigijo 13 paveikslų ir 40 albumų; 1949 m. – kolekcininko L. Uziemblos paveikslų, skulptūrų, fotografijų rinkinius (146 vnt.); 1950 m. – 50 albumų, 207 fotografijas, 7 raizinius ir 21 plakata; 1951 m. – 452, o 1952 m. – 2652 meno dokumentus; 1953 m. perėmė Šiaulių „Aušros“ muziejaus piešinius ir meno leidinius (2869 vnt.)¹³. Tam, kad būtų galima greičiau pasinaudoti nesutvarkytais fondais, imta meno dokumentus aprašinėti, tiesa, kiek paviršutiniškai, vadinamuoju „trumpuoju aprašu“¹⁴. 1946 m. pradėta aptarnauti skaitytojus¹⁵. Be to, sektorius rengė parodas, per metus priimdavo po keliolika ekskursijų, dirbo informacinį-bibliografinį darbą. Nepaisant šių pasiekimų, atsirado nepatenkintų sektoriaus veikla ir suabejojusių tokio struktūrinio padalinio reikalingumu. Manyta, kad bibliotekos Vaizdinių priemonių ir meno sektoriuje esantys muziejiniai eksponatai „neatitinka bibliotekos profilio“ ir kad juos reikia perduoti muziejui¹⁶. Vadovaujantis tokiomis nuostatomis, bibliotekoje atlikti tam tikri struktūriniai pertvarkymai. 1952 m. sujungti Meno ir Kartografijos sektoriai, o 1957 m. šis sektorius prijungtas prie Senų, retų knygų sektoriaus¹⁷. Naujasis darinys buvo pavadintas Senų, retų spaudinių ir kartografijos leidinių skyriumi (dabar – Retų spaudinių skyrius). Taigi Meno sektoriaus neliko. Paminėtina, kad dar prieš šią reorganizaciją buvo pradėtos ne vienerius metus užtrukusios Meno sektoriaus fondų dalybos. 1941–1946 m. kelios dešimtys žymių Lietuvos dailininkų paveikslų perduota Vilniaus valstybiniam dailės muziejui (dabar – Lietuvos dailės muziejus)¹⁸, o po kelerių metų, įgyvendinus Lietuvos SSR Mokslų akademijos Prezidiumo 1954 m. gruodžio 29 d. nutarimą dėl meno kūrinių ir kitų muziejinių vertybių, esančių Mokslų akademijos centrinėje bibliotekoje, perdavimo muziejams, didelė dalis paveikslų, fotografijų atiteko Lietuvos SSR Istorijos ir etnografijos muziejui (dabar – Lietuvos nacionalinis muziejus)¹⁹. LMAB Retų spaudinių skyrius, perėmęs likusią Meno sektoriaus fondų dalį, susidūrė su rimtomis problemomis. Skyriaus, besispecializavusio tvarkyti senus ir retus leidinius, vadovai, suprasdami, kad darbui su meno dokumentais nepakanka bibliotekininko, bibliografo kvalifikacijos, ir vildamiesi, kad šiam tikslui į skyrių bus priimtas menotyrininkas, vis atidėliojo jų tvarkymą. Prie meno kūrinių buvo sugrįžta tik devintajai XX a. dešimtmėtei. 1989 m. nuspręsta piešinius, eskizus bei tarp jų įsimačiusius rankraščius atskirti nuo raizinių, fotografijų ir perduoti į LMAB Rankraščių skyrių²⁰. Čia tais pačiais metais buvo suformuotas naujas fondas (F320), pavadintas „Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcija“. Piešinius aprašyti patikėta didžiulį susidomėjimą jais parodžiusiam dailėtyrininkui, kultūros istorikui Vladui Drėmai (1910–1995). Pablogėjęs dailėtyrininko sveikatai, pradėta darbą tęsė jo dukterė, grafikos restauratorė Gražina Drėmaitė. Didžioji dalis piešinių buvo aprašyta 1989–1995 m., tačiau ir vėliau

kartkartėmis kolekcija vis pasipildydavo naujais kūrniais, surastais peržiūrint Retų spaudinių skyriaus fondus (paskutinis papildymas – 1999 m.). Šiuo metu ją sudaro 2386 saugojimo vienetai 1748–1970 m. datuojamų meno dokumentų.

„Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcijoje“ atsispindi kelių šimtmečių Lietuvos dailės istorija. Dailės kūrniai mirgėte mirga garsių menininkų signatūromis. Saugome Simono Čechavičiaus (Czechowicz, 1689–1775), žymaus lenkų tapytojo, nemažai laiko praleidusio Vilniuje ir savo sukurtais paveikslais papuošusio ne vieną Lietuvos bažnyčią, piešinius; Pranciškaus Smuglevičiaus (Smuglewicz, 1745–1807), 1797 m. Vilniaus vyriausiojoje mokykloje įsteigtos Piešimo ir tapybos katedros pirmojo vadovo, klasicizmo stiliaus tapyboje pradininko Lietuvoje ir nacionalinės dailės mokyklos kūrėjo, darbus; P. Smuglevičiaus brolio, teatro dekoratoriaus Antano Smuglevičiaus (1740–1810) akvareles; Jono Rustemo (Rustem, 1762–1835), Vilniaus meno mokyklos profesoriaus, pedagoginiam darbui paskyrusio net trisdešimt savo gyvenimo metų, ir didelio jo mokinių būrio kūrinius: Kazimiero Bachmatavičiaus (Bachmatowicz, 1808–1837), Jono Banevičiaus (Baniewicz, 1803–1881), Tito Bičkausko (Byczkowski, 1801–1843), Jono Damelio (Damel, 1780–1840), Felicijono Frejendo (Freyend), Adomo Gosniewskio (Gosniewski, 1808–1843), Tomo Hesės (Hesse, 1807–1870), Marcelino Januševičiaus (Januszewicz, 1809–1859), Julijono Karčiausko (Karczewski, 1806–1833), Mykolo Kuliešos (Kulesza, 1799–1863), Vladislavo Neveravičiaus (Niewiarowicz, 1814–1891), Juozapo Ozemblovskio (Oziębłowski, 1805–1878), Karolio Račinskio (Raczyński, 1799–1860), Edvardo Jono Riomerio (Römer, 1806–1878), Karolio Ripinskio (Rypiński, 1809–1892), Kanuto Rusecko (Rusiecki, 1800–1860), Vincento Slaveckio (Sławecki, 1794–1850), Aleksandro Slendzinskio (Slendziński, 1803–1878), Vincento Smakausko (Smokowski, 1797–1876) ir Valentino Vankavičiaus (Wańkowicz, 1799–1842).

Didžiausią kolekcijos dalį sudaro XIX a. vidurio ir antrosios pusės dailininkų, kurie po Vilniaus universiteto uždarymo (1832 m.) dailę studijavo Rusijos ir Vakarų Europos meno mokyklose, kūrniai. Tai Peterburgo dailės akademijos absolventų – Mykolo Elvyro Andriolio (Andriolli, 1836–1893), Artūro Bartelio (Barthels, 1818–1885), Tado Goreckio (Gorecki, 1825–1868), Jurgio Jodkovskio (Jodkowski, 1862–1929), Juozapo Marševskio (Marszewski, 1825–1883), Eduardo Paulavičiaus (Pawłowicz, 1825–1909), Karolio Rafalavičiaus (Rafałowicz, 1831–1861), Boleslovo Rusecko (Rusiecki, 1824–1913), Henriko Veisenhofo (Weysenhoff, 1859–1922), Jono Zenkevičiaus (Zienkiewicz, 1825–1888), Alberto Žameto (Zamett, 1819–1876) – piešiniai ir eskizai; Maskvos tapybos, skulptūros ir architektūros mokyklos auklėtinio Vincento Slendzinskio (Slendziński, 1837–1909) darbai;

Miuncheno dailės akademijoje išsilavinimą įgijusių tapytojų Kazimiero Alchimavičiaus (Alchimowicz, 1840–1917), Alfredo (1832–1897) ir Eduardo Mato (1848–1900) Riomerių (Römer), Romano Švoinickio (Szwoynicki, 1845–1915) piešiniai; Vienoje, Florencijoje ir Romoje studijavusių Antano Zaleskio (Zaleski, 1824–1885), Elenos Skirmantaitės-Skirmantienės (Skirmuntt, 1827–1874) dailės kūriniai.

Taip pat saugome Vilniaus piešimo mokyklos (1866–1915) įkūrėjo ir ilgamečio jos vadovo Ivano Trutnevo (Trutnev, 1827–1912) bei šios mokyklos auklėtinių – Levo Antokolskio (Antokolski, 1872–1942), Juozapo Balzukevičiaus (Balzukiewicz, 1867–1915), Liucijos Balzukevičiūtės (Balzukiewiczówna, 1887–1976), Konstantino Gurskio (Górski, 1868–1934), Vandos Hartung-Peliskos (Hartung-Peliska), Liudomiro Antano Janovskio (Janowski, 1862–1939), Pranciškaus Jasevičiaus (Jasiewicz, 1873–1930), Stanislovo Kalinausko (Kalinowski, 1864–1890), Mirono Kodkino (Kodkine, 1887–1940), Mozės Leibovskio (Lejbowski, 1876–1942), Antano Piotrovskio (Piotrowski, 1853–1924) – darbus.

Kolekcijoje yra vilniečių menininkų, dalyvavusių Lietuvių ir Vilniaus dailės draugijų parodose, kūrinių. Tarp jų Vladislavo Leščinskio (Leszczyński, 1852–1916) ir Karolio Vitkausko (Witkowski) piešiniai.

Riomerių dailininkų dinastijos kūrybinį palikimą kolekcijoje papildo tapytojos Onos Soltanaitės-Riomerienės (Soltanówna-Römerowa, 1895–1974) darbai.

Nors ne itin gausus, bet reikšmingas Vilniaus Stepono Batoro universiteto Dailės fakulteto (1919–1939) dėstytojų ir auklėtinių kūrybinis palikimas: Dailės fakulteto įkūrėjo ir pirmojo dekaną Ferdinando Ruščico (Ruszczyc, 1870–1936), Boleslovo Balzukevičiaus (Balzukiewicz, 1879–1935), Juozapo Čaikovskio (Czajkowski, 1872–1947), Vlodo Drėmos (1910–1995), Jurgio Hopeno (Hoppen, 1891–1969), Stanislovo Horno-Poplavskio (Popławski, 1902–1972), Kazimiero Kviatkovskio (Kwiatkowski, 1893–1964), Stanislovo Noakovskio (Noakowski, 1867–1928), Adolfo Poplavskio (Popławski, 1907–1982) kūriniai.

Saugome keletą ryškų pėdsaką lietuvių dailėje palikusių Kauno meno mokyklos (1922–1940) auklėtinių Antano Gudaičio (1904–1989) ir Telesforo Valiaus (1914–1977) piešinių; taip pat dailininko Stasio Vaitkaus (1907–1987), Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės instituto (1941–1943 ir 1944–1951) auklėtinių Arėjo Vitkausko (1925–1994) bei Elenos Urbaitytės (1922–2006) kūrinius.

Į kolekciją pateko ir po keletą nevietinių, daugiausia lenkų dailininkų, savo kūryba atstovaujančių Varšuvos ir Krokuvos meno mokykloms, piešinių ir akvarelių: dailininko grafiko ir pedagogo Jano Pivarskio (Piwarski, 1794–1859) bei žymių jo mokinių – Voiceko Henriko Gersono (Gerson, 1831–1901), Francišeko Kostževskio (Kostrzewski, 1826–

1911) ir Francišeko Tegazo (Tegazzo, 1829–1879); taip pat dailininkų Anos Bilinskos-Bohdanovičovos (Bilińska-Bohdanowiczowa, 1857–1893), Emilijos Dukšinskos (Dukczyńska-Dukszta, 1847–1898), Marijos Dulembiankos (Dulębianka, 1861–1919), Vladislavo Heliodoro Guminskio (Gumiński, 1822–1898), Mariano Gruževskio (Gružewski, 1885–1963), skulptoriaus Vladislavo Gruberskio (Gruberski, 1873–1933), Vladislavo Goščimskio (Gościmski, 1836–1894), Marijos Klas-Kazanovskos (Klass-Kazanowska, 1857–1898), Antonio Madeiskio (Madeyski, 1862–1939), Adamo Malinovskio (Malinowski, 1829–1892), Kazimiero Mordasevičiaus (Mordasewicz, 1859–1923), Floriano Piekarskio (Piekarski, 1868–1919), Henriko Piontkovskio (Piątkowski, 1853–1932), Stanislovo Rostvorovskio (Rostworowski, 1858–1888), Włodzimiežo Tetmajerio (Tetmajer-Przerwa, 1861–1923), Bronislavo Višnevskio (Wiśniewski, 1866–?), Emilio Jurkevič-Boratinskio (Boratyński, 1806–1876), Maksimiljano Cerchos (Cercha, 1818–1907), Stanislovo Cerchos (Cercha, 1867–1919), Kazimiero Mireckio (Mirecki, 1830–1911), Stanislovo Floriano Savičevskio (Sawiczewski, 1866–1943), Jano Stanislavskio (Stanisławski, 1860–1907), Leono Vičulkovskio (Wyczółkowski, 1852–1936) ir kt. Be to, verta atkreipti dėmesį ir į kolekcijoje esančius italų dailininko Salvatorės Busučio (Salvatore Busutti) kūrinius.

Ne visi piešiniai pasižymi aukšta menine kokybe. Nors dauguma jų sukurti dailininkų profesionalų, nemažai ir tokių, kuriuos nupiešė savamoksliai arba minimalų išsilavinimą dailės srityje turėję asmenys: aristokratai, dailės mokymąsi laikę madinga laiko praleidimo forma ir pomėgiu, dailininkų broliai ir seserys, žmonos ir vaikai, artimai susiję su menine aplinka ir tęsę giminės tradicijas, bendrojo lavinimo įstaigų auklėtiniai ir kt. Paminėtini Idalijos Giunterytės (Günther, 1813 – po 1888), Marijos Riomerytės (Römerówna, 1847–1939), Kazimiero Riomerio (Römer, 1848–1921), Jadvygos Kenevičiūtės (Kieniewiczówna, ?–1892) piešiniai. Nors jie primityvoki, tačiau savaip įdomūs ir išraiškingi, turintys nemažą istorinę vertę.

Patys seniausi kolekcijos dokumentai taip pat nepasižymi meniškumu, tačiau daugeliu požiūrių yra išskirtiniai: dėmesį patraukia jų forma, medžiaga, turinys. Tai šiuolaikinių sveikinimo atvirukų pirmtakai, nenustatytų asmenų sukurti akvarele ant pergamento XVIII a. pirmojoje pusėje. Pirmasis – 1748 m. birželio 24 d. Pašiaušės jėzuitų kolegijos kolektyvo sveikinimas vardinių proga šios kolegijos rektoriui Jonui Sadkovskiui (Sadkowski, 1702–1749)²¹. Vienoje „atviruko“ pusėje – greičiausiai nuo kokio nors švento paveikslėlio nukopijuotas Kristaus atvaizdas su užrašu apačioje „Ecce Homo“, kitoje – auksine bronzota lotyniškai užrašytas sveikinimo tekstas. Antrasis „atvirukas“ – Lukiškių dominikonų Šv. Jokūbo ir Pilypo brolijos

sveikinimas vardinių proga savo vyresniajam Pauliui Konstantinui Maciulevičiui (Maciulewicz, † 1741 m.)²². Vienoje šio „atviruko“ pusėje pavaizduotas solenizanto globėjas apaštalas Paulius, kitoje – sveikinimo tekstas drauge su dvasinėmis brolių dovanomis: sveikinimo intencija aukojamos 4 mišios, sukalbama 14 rožinių, 14 litanių ir 14 „Sveika, Marija“. Kadangi data neužrašyta, apie jo sukūrimo laiką galima tik spėlioti. Atspirties tašku gali būti Maciulevičiaus mirties metai – 1741-iejai. Taigi šis „atvirukas“ buvo sukurtas iki 1741 m., keleriais metais anksčiau už pirmąjį. Abu antspauduoti Vilniaus mokslo bičiulių draugijos antspaudais.

Seniausi į kolekciją patekę profesionaliosios dailės darbai siejami su žymiu lenkų tapytoju Simonu Čechavičiumi. Jo kūrybą reprezentuoja šie piešiniai: „Autoportretas“, „Nekalto Švč. Mergelės Marijos prasidėjimo scena“ ir „Šventųjų figūrų studijos“. Nors ir kyla tam tikrų abejonių dėl minėtų darbų autorystės, visgi pagal tradiciją, gyvuojančią dar nuo Vrublevskių bibliotekos laikų, jie priskiriami būtent šiam menininkui. S. Čechavičiaus kūrybos atgarsių galime aptikti kitų dailininkų darbuose. Į kolekciją atklydo Vilniaus meno mokyklos auklėtinio V. Vankavičiaus litografija, kurioje litografuoti keli S. Čechavičiaus studijiniai darbai, bei dailininko M. Januševičiaus 1836 m. pagal S. Čechavičiaus paveikslą „Šv. Izidorius sutinka Kristų“ tušu plunksnele pieštas eskizas.

S. Čechavičiaus kūryba turėjo didelį poveikį Lietuvos dailei. Jo dirbtuvėse savo gabumus lavino daugelis pradedančių XVIII a. antrosios pusės dailininkų. Vienas iš jų – 1797 m. Vilniaus vyriausiojoje mokykloje įsteigtos Piešimo ir tapybos katedros pirmasis vadovas, profesorius Pranciškus Smuglevičius. Nors P. Smuglevičiaus pasirašytų piešinių kolekcijoje nėra, remiantis kai kuriais kitais požymiais (piešinio braižu, komponavimo pobūdžiu) kelių kūrinių autoriumi pagrįstai gali būti laikomas būtent jis. Dailėtyrininkų akiratyje atsидūrė du neįvardyti, akvarelės technika atlikti darbai – koplyčios kupolo ir miegamojo kambario interjero dekorų projektai. Juos tyrinėjusios R. Janonienės nuomone, abu projektai greičiausiai buvo skirti Verkių rūmams, bet taip ir liko neįgyvendinti²³. Be šių darbų, kolekcijoje yra dar du panašia technika (akvarele ir juodu tušu) atlikti ir su išlygomis P. Smuglevičiui priskirti kūriniai: „Rotondos architektūrinis brėžinys“ bei eskizas „Antikos laikų herojai“.

Kolekcijai priklauso keletas kitų dailininkų XIX–XX a. darytų P. Smuglevičiaus paveikslų kopijų. Tai M. Januševičiaus piešiniai, atlikti 1836 m. tušu plunksnele, „Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios altorinis paveikslas“, „Stebuklingas duonos padauginimas tyruose“, „Šv. Petras kalėjime“, „Šv. Jonas Nepomukas“, „Šv. Stanislovo mirtis“ bei nenustatytų dailininkų sepija, akvarele ir tušu atliktos garsiųjų Smuglevičiaus akvarelių (1785–1786 m.), vaizduojančių Vilniaus architektūros paminklus, kopijos:

„Subačiaus vartai Vilniuje“ (2 vnt.) ir „Vilniaus žemutinės pilies iš pietvakarių pusės vaizdas“.

Saugome keturias P. Smuglevičiaus vyresniojo brolio, garsaus teatro dekoratoriaus Antano Smuglevičiaus akvareles, kadaise buvusias Vrublevskių bibliotekos rinkiniuose: „Barokinių rūmų dekoracija“, „Dvaro pastatai su vandens malūnu“, „Egipto rūmų sosto salė“, „Renesansinių rūmų interjeras“. Akvarelės be datų, be komentarų, tad sunku pasakyti, kada ir koku tikslu jos buvo sukurtos. Tai dar turės išsiaiškinti A. Smuglevičiaus biografai ir teatro istorijos tyrinėtojai.

Kolekcijoje yra per pusšimtį (53 vnt.) Vilniaus meno mokyklos profesoriaus Jono Rustemo piešinių. Remiantis R. Janonienės sudarytu J. Rustemo darbų katalogu, galima teigti, jog tai trečdalis visų aptiktų, Lietuvos ir Lenkijos meno dokumentų saugyklose esančių šio dailininko piešinių ir akvarelių (kataloge yra užregistruoti 152 tokio pobūdžio kūriniai)²⁴. Tik keletas iš jų sudaro atskirus saugojimo vienetus: „Autoportretas“, tušas; „Minaretas“, sepija; „Gotikinės bažnyčios vidus“, sepija; „Žydai gatvėje“, tušas; „Kapoja malkas“, pieštukas. Kiti pateko į du dailininkams Riomeriams priklausiusius, 1933 m. Vrublevskių bibliotekai padovanotus albumus. Čia galima rasti vaizdų iš valstiečių, amatininkų, žydų gyvenimo, orientalistinių scenų, įvairių kompozicijų, peizažų, portretų, teatro kostiumų eskizų ir 7 kartas – tušu, sepija, raudona ar juoda akvarele sukurtus būdingo formato satyrinius piešinius, į kuriuos sumaniai integruoti kortų ženklai. Visi šie darbai aptarti ir reprodukuoti R. Janonienės monografijoje²⁵. Kurį laiką J. Rustemui buvo priskiriami dar 2 nesiguoti piešiniai, tačiau po atidesnio tyrimo paaiškėjo, kad vienas iš jų – K. Bachmatavičiaus pieštas J. Rustemo portreto eskizas, o kitas – J. Rustemo autoportreto kopija, piešta sangvinu, anglimi ir kreida, kaip manoma, kažkurio iš jo mokinių²⁶.

Apie kai kuriuos neišlikusius J. Rustemo kūrinius galime spręsti iš kitų autorių darytų jo darbų kopijų. Mėgindama rekonstruoti bent dalį sunykusio J. Rustemo kūrybinio palikimo R. Janonienė panaudojo dvi I. Giunterytės – tapytojos Aleksandros Tyzenhauzaitės ir kolekcininko Adomo Giunterio dukters, K. Bachmatavičiaus mokinės – pagal Rustemą 1831 m. Dabraulianuose (Baltarusija) sukurtas akvareles: „Lietuvaitės“, „Peizažas su karvėmis ir seniu“²⁷. Minėtos akvarelės ir dar kelios dešimtys I. Giunterytės piešinių išliko ir į kolekciją pateko kolekcininko Pranciškaus Tičkovskio (Tyczkowski) dėka: šiuos darbus jis surado Miežejevskiams (Mierzejewski) priklausiusiame Goscievičių (Gościewiczze) dvare ir 1935 m. padovanojo Vrublevskių bibliotekai²⁸. Turint omenyje, kad kitados garsios Giunterių giminės per amžius sukauptos vertybės Antrojo pasaulinio karo metu sudegė²⁹, išsaugotieji I. Giunterytės piešiniai, nors ir nepasižymintys aukšta menine kokybe, igyja ypatingą vertę.

Jau minėtuose Riomerių albumuose, be J. Rustemo piešinių, yra ir kitų dailininkų, profesoriaus mokinių, – V. Vankavičiaus, J. Damelio, V. Smakausko ir E. J. Riomerio – darbų. Tai V. Vankavičiaus, J. Damelio pieštuku ar tušu piešti miniatiūriniai portretų eskizai, galvų studijos. Taip pat keturios V. Smakausko akvarelės („Valstietis su lazda“, „Priklaupęs šaulys“, „Bajoras“, „Senis kalbasi su moterimi“) bei E. J. Riomerio pieštuku, kartais sepija, sangvinu pieštos akių, nosies, lūpų, moterų ir vyrų veidų, figūrų, medžių studijos. Išskyrus V. Smakausko akvareles, visi kiti piešiniai nesigauoti, tad kai kurių jų autorystė gali būti ginčytina. Dailėtyrininkės R. Janonienės nuomone, viename iš albumų 19 numeriu pažymėtą piešinį reikėtų laikyti ne E. J. Riomerio pieštu „J. Rustemo šaržu“, kaip jį įvardijo V. Drėma, bet profesoriaus autoportretu³⁰. Minėtų dailininkų kūrybinį palikimą papildė albumus nepatekę, atskirai saugomi piešiniai. Turime du J. Damelio darbus: „Amūras ir Psichė“, 1829 m., sepija; „Iliustracija A. Mickevičiaus poemai“, tušas. Taip pat V. Vankavičiaus sangvinu pieštų piešinių seriją, kuri vienu metu priklausė kolekcininkui L. Uziemblai: „Vaikas“, „Vyro aktas“, „Vyro torso studija“, „Anatominė žmogaus raumenų studija“, „Angelas debesyse“, „Gipsinių galvų studijos“, „Kumštis“. Technikos ir vaizduojamo objekto požiūriu nuo sangvino piešinių (gipsinių modelių, graviūrų kopijų, anatominų studijų) skiriasi dar vienas V. Vankavičiaus darbas – pieštuku ir kreida piešta „Senio galvos studija“. Be to, kaip minėta, tarp jo piešinių įsimašė viena litografija.

Gana didelis yra V. Smakausko piešinių pluoštas. Be jau išvardytų kūrinių (keturių akvarelių), saugomos 22 įvairiausiomis kompozicijomis (iš viso – 719 siužetų) pieštuku primargintos eskizų knygelės, albumas (gražūs rudos odos viršeliai, aukso įspaudais puošta nugarėlė), kuriame suklijuota 16 V. Smakausko darbų, religinės tematikos eskizų rinkinys ir dar 15 ant atskirų popieriaus lakštų daugiausia tušu ir akvarele sukurtų darbų. Išskyrus vieną kitą šaržą ir portretų eskizus, daugiausia tai nuoširdūs, gyvenimo kasdienybę vaizduojantys kūriniai: „J. Rustemo šaržas“, „Autoportretas“, „Vyro portretas“, „Motina su vaikais prie vyro kapo“, „Trys vyrai prie stalo“, „Aštuonių žydų grupė“, „Septynių figūrų šeimyninė scena“, „Valstiečiai“, „Dviejų kariškių pašnekesys“ ir kt. Įvairiaspalviai žmonių tipai bei charakteriai, skvarbia akimi pagautos situacijos atspindi sudėtingą to meto gyvenimo panoramą. Proveniencijos rodo, kad į LMAB V. Smakausko piešiniai pateko įvairiais keliais: anksčiau priklausė privačioms A. L. Zoštauto, E. Tiškevičiaus, L. Uziemblos kolekcijoms ir viešiesiems – Vilniaus mokslo ir meno bei Vilniaus mokslo bičiulių draugijų – rinkiniams. Kai kurie piešiniai net kelis kartus keitė savo šeimnininką. Pavyzdžiui, V. Smakausko piešinių albumas iš pradžių priklausė Vilniaus universiteto profesorius Juozapui Mickevičiui (Józef Mickiewicz), po to – Antanui Tiškevičiui iš Naujosios Vokės,

buvo jo perduotas Vilniaus mokslo ir meno draugijos muziejui, o dar vėliau pateko į Vilniaus mokslo bičiulių draugijos rinkinius. 22 eskizų knygeles, kaip liudija vienoje iš jų rastas lapelis su įrašu, Vilniaus mokslo bičiulių draugijai 1920 m. padovanojo daktaras Dombrovskis (Dąbrowski)³¹.

Išskirtinis dėmesys žemesniųjų visuomenės sluoksnių gyvenimui būdingas ir A. Slendzinskiui. Kolekcijoje yra tokie jo eskizai pieštuku ir rudu rašalu: „Vakaronė“, „Besimeldžiantys valstiečiai“, „Valstiečiai karčiamoje“, „Vyro su barzda portretas“, „Senyvos moters su akiniais portretas“.

Džiugina tai, kad į kolekciją pateko ir vieno geriausių romantizmo peizažistų – M. Kuliešos darbai. Tai „Pilies griuvėsiai“, pieštukas, kreida; „Vandens malūnas“, 1841 m., tempera.

Architektūros paveldą mėgo fiksuoti ir kitas J. Rustemo mokiny – M. Januševičius, tačiau jo darbai primityvesni negu M. Kuliešos: juose blogai perteikiama perspektyva, proporcijos. Tai tampa akivaizdu, žvelgiant į dvi jo akvareles – „Šv. Petro ir Povilo bažnyčia“, „Profesoriaus Bekiu antkapinis akmuo“. Kiti kolekcijoje atsidūrę M. Januševičiaus darbai – jau minėtos S. Čechavičiaus ir P. Smuglevičiaus paveikslų kopijos, akvarelė „Žydys plauna rankas“ bei Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčios altoriaus stiuko lipdinių fragmentų kopija.

Saugome dvi J. Karčiausko akvareles „Mikalojus Radvila“ ir „Mykolas Pacas“ bei miniatiūrinį piešinį „Cerkvė Vileikoje“.

Ne gausensnis ir K. Račinskio kūrybinis palikimas: mus pasiekė tik kruopščiai pieštuku piešta batalinė kompozicija „Kazokų sukilimas“ ir akvarelė „Prekiaujantis žydys“.

Kolekcijoje yra keletas T. Hesės eskizų: tai pavienių figūrų, galvų studijos pieštuku, rašalu, mitologinės tematikos kompozicija „Venera ir tritonai“ bei projekto transparantui eskizas tušu.

Kaip portretų ir religinės tematikos paveikslų kūrėjas dailėtyrininkams yra žinomas K. Ripinskis. Šias jo veiklos sritis iliustruoja į kolekciją patekę darbai: itin preciziškai akvarelės technika 1853 m. atliktas „Moters portretas“, daug vėliau – 1884 m. pieštuku pieštas „Pastoriaus Januševičiaus portretas“ bei dvi gana statiškos kompozicijos sepija „Šv. Ona, švč. Mergelė Marija ir Jėzus“, „Madona su kūdikiu“.

Net keletu J. Rustemo auklėtinių kūrybą galime pristatyti pateikdami vos po vieną pavyzdį. Tai K. Bachmatavičiaus „J. Rustemo portreto eskizas“, pieštukas; J. Banevičiaus „Autoportretas“, 1834 m., pieštukas; T. Bičkausko „Šuo ant kėdės“, 1826 m., anglinis pieštukas, kreida; F. Frejendo „Šv. Felicijonas“, 1806 m., akvarelė, tušas; A. Gosnevskio „Peizažas su karvėmis“, 1826 m., anglinis pieštukas; J. I. Kraševskio „Valstietė iš Palenkės“, pieštukas; V. Nevevavičiaus „Etmonas“, akvarelė; J. Ozemblovskio „Kristaus galva“, 1829 m., anglinis pieštukas; V. Slaveckio „Vyro su bakenbardais portreto eskizas“, pieštukas.

K. Rusecko, vieno iškiliausių Vilniaus meno mokyklos auklėtinių, labai produktyvaus, plačios žanrinės orientacijos menininko, palikimas toks gausus ir įvairus, kad reikalauja atskiro aptarimo. Tėvo piešinių ir eskizų rinkinį išsaugojo, o vėliau, 1912 m., Vilniaus mokslo bičiulių draugijai testamentu užrašė sūnus Boleslovas³². Išlikusi medžiaga leidžia rekonstruoti K. Rusecko kūrybos chronologinę raidą. Remiantis V. Drėmos tyrinėjimais, galima išskirti 4 – studijų Vilniaus universitete (1818–1820), Paryžiaus (1821–1822), Romos (1822–1831) ir antrojo kūrybos trisdešimtmečio Vilniuje (1831–1860) – laikotarpius³³. Žvelgiant į skirtingų periodų kūrinius, pastebima tiek temų, tiek meninių išraiškos priemonių kaita. Ypatingo dėmesio nusipelno K. Rusecko kišeniniai eskizų albumėliai (35 su 1035 piešiniais). Tai savotiškas meninis dailininko dienoraštis, kuriame atsispindi kasdienybės akimirkos, įvairūs vėliau realizuoti arba taip ir likę neįgyvendinti kūrybiniai sumanymai.

Iš Vilniaus universiteto laikų turime 7 Rafaelio freskų detalių graviūrų kopijas: angeliukų galvų, plaštakų, moters drabužio studijas. Jos pieštos ant gruntuoto ir pilkai tonuoto popieriaus itališku pieštuku ir balta kreida. Ankstyviausias iš albumėlių – kompozicinių eskizų knygelė su 14 rašalu pieštų piešinių, vaizduojančių žydus tradiciniais liturginiais drabužiais. Paryžiaus laikus mena įvairių animalistinių eskizų pieštuku ir akvarele ciklai. Net 20 albumėlių su Italijos vaizdais. Šio laikotarpio albumėliuose esančius eskizus papildė pavienės akvarelės „Antika“, „Grotas“, „Apeninų kalnai“ ir aštuonių miniatiūrų, vaizduojančių Romos ir Tirolio architektūros paminklus, serija. Pastarosios kruopščiai nupieštos kontūrine linija plunksnele rašalu ir paspalvintos sepija arba akvarele. Su tokiu pat užsidegimu K. Ruseckas fiksavo ir Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos architektūros paminklus: jų pilni 5 eskizų albumėliai. Čia galima pamatyti įvairių Vilniaus ir Kauno vaizdų, pasižiūrėti, kaip XIX a. viduryje atrodė 1962 m. nugriautos Vilniaus Kalvarijų koplyčios – Kristaus kančios kelio stotys (dabar vėl atstatytos), išvysti istorines Miro, Geranainių pilis ir kitus kultūros paveldo objektus. Nemažai eskizų, kuriuose architektūriniai motyvai užleidžia vietą atidžioms gyvosios gamtos studijoms: „Seno žilvičio stuobrys Kemavėlėje“, „Medžiai“ ir visa serija eskizų pieštuku ar akvarele iš pasivaikščiojimų po Baltvyžių girią. Gyvendamas Lietuvoje, K. Ruseckas daug dėmesio skyrė buitiniam žanrui. Buvo sumanęs nutapyti buitinių paveikslų, vaizduojančių lietuvių liaudies gyvenimą, įvairias šventes bei papročius, ciklą. Turbūt nesuklystume pasakę, kad tokios drobės iš šio ciklo, kaip „Pjovėja“, „Lietuvaitė su verbomis“, šiuo metu saugomos Žemaičių muziejuje „Alka“ ir Lietuvos dailės muziejuje, K. Rusecko pavardę labiausiai išgarsino. Pas mus pateko keletas eskizų šiems paveikslams. Jie piešti pieštuku, tušu arba rašalu ant kalkės. Paradoksalu, bet kartais trapioje kalkėje nupieštas piešinys išsilaiko daug

ilgiau už tapybą. Tai pasakytina apie neišlikusį religinės tematikos K. Rusecko paveikslą „Vakarinės pamaldos Aušros Vartuose“, kurio eskizai praturtino „Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekciją“.

Kartu su K. Rusecko piešiniais į kolekciją pateko ir jo mokinių iš Vilniaus bajorų instituto 1832–1858 m. pieštų piešinių (įvairių dailininkų darbų kopijų) rinkinys bei keletas rankraščių, padedančių geriau suprasti jo estetines nuostatas: 1822–1830 m. tapybos ir dažų technologijos užrašai, mitologinių siužetų sąrašas ir gamtos stebėjimų anotacijos. Prisiminti šio dailininko amžininkus leidžia išlikęs 1832–1850 m. atminimų albumo (su natomis, įvairių asmenų autografais) fragmentas. Vartydami puikiai išsilaikiusį, labai gražiai įrištą B. Rusecko atminimų albumėlį ir skaitydami jame K. Rusecko ranka užrašytą dedikaciją sūnui³⁴, turime galimybę K. Rusecką pažinti ne tik kaip menininką, bet ir kaip mylintį, jautrų tėvą.

Boleslovo Rusecko, meninį išsilavinimą įgijusio Peterburgo dailės akademijoje, kūrybinis palikimas, skirtingai nei jo tėvo, dar nėra iki galo surinktas ir nuodugnai ištyrinėtas. Saugome 16 B. Rusecko eskizinių piešinių albumėlių ir 27 ant atskirų popieriaus lakštų sukurtus darbus. Albumėlių chronologinės ribos – 1835–1881 m. Juose esantys kūriniai daugiausia piešti pieštuku, rašalu, sangvinu, sepija, kai kurie tapyti akvarele ir tempera. Tai italų graviūrų, tėvo bei kitų dailininkų darbų ar jų fragmentų kopijos, antikinių skulptūrų studijos, aktai, natūros studijos, portretai, peizažai, religinės tematikos kompozicijos. Ypač įdomūs ir vertingi B. Rusecko kelionių albumėliai, kuriuose užfiksuoti Kauno, Trakų, Vievio, Jiezno, Vilniaus, Krėvos, Lydos (Baltarusija), Krokuvos, Čenstachavos (Lenkija) architektūros paminklai bei panoramos. Yra ir Rusijos bei Italijos architektūrinių peizažų. Dėmesio vertos pieštuku ir kreidele ant popieriaus, gruntuoto plonu pilku arba rusvu gruntu, pieštos rankų, pėdų ir galvų studijos. Jos vietomis patikslintos, pakoreguotos mėlynu pieštuku: yra pagrindo manyti, kad tai K. Rusecko pastabos.

Dalis B. Rusecko piešinių ir eskizų buvo eksponuojama įdomiose, netradicinėse parodose. 1993 m. Vilniaus šiuolaikinio meno centre dailėtyrininkų J. Širkaitės ir R. Janonienės surengtoje parodoje „Natura ut ars“ buvo parodyti 1845–1846 m. Vilniuje akvarele ir tempera atlikti B. Rusecko kūriniai (Vilniaus vaizdai, portretai, gėlės, vaisiai) iš jo studijinių tapybos darbų albumo³⁵, o 2001 m. Vilniaus dailės akademijos ir Lietuvos dailės muziejaus bendroje edukacinėje parodoje „Paveikslų gimimas“, kurioje buvo siekiama per vieno paveikslą („Švč. Mergelės Marijos ėmimas į dangų“) sukūrimo istoriją atskleisti XIX a. vidurio akademistinės krypties tapybos kūrinių „gimimo“ procesą, visuomenei pristatyti B. Rusecko parengiamųjų piešinių ir įvairių kompozicijų šiam paveikslui eskizai³⁶.

B. Rusecko kolegos, vilniečio tapytojo Alberto Žameto, kūrybinį palikimą kolekcijoje sudaro 28 saugojimo vienetai.

A. Žameto 1838–1842 m. studijinių piešinių albume įklijuotas Vilniaus mokslo bičiulių draugijos ekslibrisas su įrašu lenkų kalba liudija, kad jį draugijai padovanojo B. Ruseckas. Kiti A. Žameto kūriniai yra pažymėti A. L. Zoštauto ir Vrublevskių bibliotekos ekslibrisais. Daugiausia darbų piešta pieštuku, vienas kitas sukurtas sepija ir akvarele. Nemažai piešinių skirta draperijų studijoms. Yra keli itališki architektūriniai peizažai. Pasitaiko buitinių kompozicijų („Valstiečiai pirkioje“, „Piknikas parke“), portretų eskizų. Viename piešinyje dailininkas pavaizdavo Marienburgo pilies griuvėsius, dar viename – nupiešė Bekešo kalną Vilniuje. Yra žinoma, kad A. Žametas kurį laiką dirbo dekoratoriumi Vilniaus teatre. Šį jo biografijos faktą primena akvarele tapytas teatro dekoracijos projektas.

Į kolekciją pateko vienintelis Eduardo Paulavičius, tapytojo, publicisto, visuomenės veikėjo, K. Rusecko ir K. Ripinskio mokinio, Peterburgo dailės akademijos auklėtinio, Liubomirskių muziejaus Lvove fondų saugotojo, darbas. Tai 1892 m., jau gyvenant ir dirbant Lvove, pieštuku sukurtas albumo viršelio projektas.

Ne gausesnis tapytojo Henriko Veisenhofo kūrybinis palikimas: turime tik vieną jo piešinį „Arabai dykumoje“.

Saugome nemažą pluoštą niekieno netyrinėtų tapytojo Juozapo Marševskio darbų. Turime 3 jo eskizinių piešinių albumus ir 7 pavienius piešinius. Poroje albumų esantys įrašai byloja, kad jie anksčiau priklausė Stanislavai Marševskai (Marszewska). Vilniaus mokslo bičiulių draugijos veiklą ir jos rinkinių kilmę tyrinėjusi menotyrininkė J. Širkaitė nurodo, kad 1908 m. S. Marševska minėtai draugijai padovanojo 3 dailininko piešinių albumus bei 74 pavienius piešinius ir eskizus³⁷. Tad akivaizdu, kad į kolekciją pateko tik maža dalis S. Marševskos turėtų dailininko darbų. Kitų greičiausiai reiktų ieškoti Lietuvos dailės ar Lietuvos nacionaliniame muziejuje, neatmetant galimybės, kad dalis jų karo metais žuvo. Išlikusiuose albumuose yra piešinių iš kelionės po Belgiją, graviūrų kopijų, aktų, dangaus apšvietimo studijų, buities scenų, portretų, Kauno, Peterburgo, Talino, Vyborgo bei kitų miestų vaizdų. Atskirai saugomi J. Marševskio darbai daugiausia piešti keliaujant po svečias šalis: „Seni miško medžiai Diuseldorfe“, 1857 m.; „Pušėlė“, 1857 m.; „Du medžiai kalnų fone“; „Chotino pilies griuvėsiai“; „Palapinė Šveicarijoje“; „Vyro su cilindru ir lazda portretas“; „Keliaujantis pameistras“.

Tapytojo J. Zenkevičiaus kūrybinį palikimą kolekcijoje sudaro per 60 saugojimo vienetų. Tai akvarelės, piešiniai ir eskizai, piešti pieštuku, sepija, rašalu, tušu. Ant kai kurių iš jų esantys antspaudai liudija, kad anksčiau jie priklausė L. Uziemblos kolekcijai. Vos keliuose piešiniuose nurodyti jų sukūrimo metai – 1849–1858 m. Ankstyviausi – „Brolio Rapolo Zenkevičiaus portretas“, pieštas sepija 1849 m. Kaune, bei „Šiaurės elnias“, sukurtas 1850 m. kovo 18 d. Peterburge. Kai kurių nedatuotų darbų sukūrimo laikas

lengvai nuspėjamas, sugretinus vaizduojamus objektus su dailininko biografijos faktais. Yra žinoma, kad 1857–1858 m. J. Zenkevičius keliavo po Europą. Šios kelionės atgarsių apstu 1857 m. Paryžiuje pieštame eskize „Vargšas berniukas“ ir itališkos tematikos piešiniuose, akvarelėse, kur pavaizduoti dailininko sutikti žmonės, Antikos laikų Romos paminklai bei Italijos miestų panoramos. Itališkuosius peizažus galime palyginti su vietiniais: „Vilniaus senamiesčio gatvė“, „Vaizdas nuo Tymo gatvės į Vilniaus Vizičių ir Misionierių bažnyčias“. Be jau minėto dailininko brolio Rapolo atvaizdo, turime ir jo motinos, dukters bei dar kelių nenustatytų asmenų portretų. Tapytojo kūrybą tyrinėjusios R. Janonienės nuomone, vienas iš šių neįvardytų portretų eskizų su užrašu „prelatas“ gali būti siejamas su kunigu Antanu Baranausku³⁸. Paminėtina, kad J. Zenkevičius, kaip ir daugelis jo amžininkų tapytojų, daug tapė bažnyčioms. R. Janonienė pastebėjo, kad tarp kolekcijoje esančių parengiamųjų piešinių didesnėms kompozicijoms yra ir keletas nežinomų J. Zenkevičiaus religinių paveikslų eskizų: „Šv. Juozapas“, „Marija su Kūdikiu“, „Dieviškųjų dorybių alegorija (Tikėjimas, Meilė, Viltis)“, „Mozė prie liepsnojančio krūmo“³⁹.

Baigiant J. Zenkevičiaus piešinių pristatymą, negalima nepaminėti jo bičiulio, tapytojo Tado Goreckio. Pastarojo 1848 m. pieštuku pieštas „Otono Zenkevičiaus portretas“ pratęsia dailininko artimųjų portretų „galeriją“. Kadangi tai vienintelis turimas T. Goreckio piešinys, galima daryti prielaidą, kad jis pas mus pateko kartu su J. Zenkevičiaus kūrybinio palikimu.

Turime 10 Mykolo Elvyro Andriolio piešinių. Beveik visi jie piešti pieštuku, pora – tušu ir rašalu. Atlikimo kokybe išsiskiria 1891 m. Peterburge rašalu pieštas „Kaimyno Vatraševskio portretas“. Piešinys signuotas, tad dėl jo autoriaus nekyla jokių abejonių. Jame gražiai komponuotas ne tik dailininko parašas su data ir vieta, bet ir verčiantis nusišypsoti, kone trečdalį lapo užimantis įrašas lenkų kalba: „Mano kaimynas ponas Vatraševskis, skaitydamas „Prie Nemuno“ dažnai sumurma: o gal tai ir teisybė...“. Šis piešinys kadaise buvo įremintas. Kadangi nėra proveniencijų, neaišku, kieno interjerą jis anksčiau puošė. Likusieji Andriolio piešiniai yra pažymėti Vrublevskių bibliotekos ekslibrisais. Tai „Plaštakų studijos“, istorinės tematikos kompozicija „Lietuvos krikštas“ bei keletas eskizų, kuriuose užfiksuotos Lenkijos miestų panoramos, atskirų pastatų vaizdai: „Sandomiro panorama“, 1880 m.; „Petrakavo bažnyčia“; „J. Dluogošo namas Vislicoje“ ir kt. Įdomu tai, kad dviejų darbų paraštėse yra žymaus lenkų kultūros istoriko Mariano Morelovskio 1931 m. užrašytų pastabų. Viename piešinyje jis tik nurodė atpažintus objektus, o kitame netgi pasidalino įspūdžiais iš 1910 m. kelionės į istorinį Lenkijos miestą Petrakavą. Paminėtina, kad prie pastarojo piešinio yra pridėtas nedidelis lapelis su dar vieno iškilaus asmens – Juzefo Bielinskio – autografu. Jame

lenkiškai užrašyta: „Autentiški Andriolio eskizai priklausė daktaro Henriko Dobrzyckiego (Dobrzyckiego) šeimai“. Remiantis šiuo liudijimu galima manyti, kad jei ne visi, tai bent didesnė dalis Andriolio piešinių, prieš jiems patenkant į Vrublevskių biblioteką, priklausė H. Dobrzyckiui ir J. Bielinskiui.

Kolekcijoje yra keletas Artūro Bartelio, garsaus satyrinių piešinių autoriaus, darbų. Tai 1844 m. pieštas „Ignoto Šidlovskio (Szydłowski) šaržas“, „Minsko miestiečių tipai“, „Galvų eskizai“, „Senutės biustas“, „Akinuotas ponaitis“, „Bajoras su dama“, „Dvi moterys skambina varpais“. Akį patraukia akvarelė „Miežejevskių šeima Slabadoje“. Įdomu, kad portretuodamas šios šeimos atstovus dailininkas nepamiršo ir savęs: į kompoziciją įterpė autoportretą. Akvarelė ilgą laiką priklausė Miežejevskiams, vėliau ją įsigijo kolekcininkas P. Tičkovskis ir 1935 m. padovanojo Vrublevskių bibliotekai⁴⁰. Tarp pavienių kūrinių yra 2 piešinių rinkiniai. Vieną sudaro 4 lapai karikatūrų, o kitą – 17 piešinių, vaizduojančių būdingus XIX a. vidurio miestiečių tipus. Pastarojo rinkinio piešiniai sudėti į voka, ant kurio priklijuotas Vrublevskių bibliotekos ekslibrisas ir greičiausiai kurio nors šios bibliotekos darbuotojo ranka lenkiškai užrašytas įrašas: „Originalūs Bartelio piešiniai iš dr. Juzefo Bielinskio rinkinių“.

Tapytojo Karolio Rafalavičiaus kūrybą kolekcijoje reprezentuoja 18 piešinių, pieštų pieštuku, rudu rašalu, tušu, sepija, kartais paspalvintų akvarele. Du iš jų datuoti 1857 m. ir 1858 m. datomis. Vyrauja religinių, alegorinių kompozicijų, pavienių figūrų eskizai, nors pasitaiko ir šaržų bei kasdieninio gyvenimo scenų („Dama buduare“, „Scena teisme“).

Kolekcijoje esanti medžiaga suteikia galimybę geriau pažinti dailės istorikų „užmiršto“ dailininko Jurgio Jodkovskio kūrybą. Jo kūrybinį palikimą sudaro 29 saugojimo vienetai. Tai 1880–1929 m. pieštuku, kreidele, rudu rašalu, tempera, aliejiniiais dažais, akvarele sukurti pavieniai darbai ir 1886–1887 m. – studijų Peterburgo dailės akademijoje laikų – albumas, kuriame yra 18 piešinių (medinė Kuršėnų bažnyčia, Peterburgo uostas, antikinių skulptūrų biustai, pavienės figūros, augmenija ir kt.). Albumas pažymėtas Dominyko Žemaitėlio (Dominik Żemoitel) antspaudu. Keli 1886–1888 m. piešiniai („Veda belaisvių“, „Kariuomenė miestelyje“, „Drabužių klosčių studijos“) antspauduoti Peterburgo dailės akademijos antspaudais. Kolekcijoje yra natiurmortas „Padėklas vaisiams“, keletas nenustatytų vyrų portretų eskizų. Du iš jų („Senas barzdotas vyras, skaitantis knygą“, „Vyro su barzda ir akiniais portretas“, 1904 m.) gali būti siejami su dailininku I. Trutnevu. J. Jodkovskio kūrybiniame palikime vyrauja architektūriniai-urbanistiniai peizažai, tarp kurių išsiskiria Trakų, Vilniaus miesto ir jo apylinkių vaizdai: „Naujųjų Trakų panorama su bažnyčia“, „Koplytėlė Aukštuosiuose Paneriuose“, „Vilniaus (Trinapolio) buv.

Trinitorių vienuolynas ir Švč. Trejybės bažnyčia“, „Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčia“, 1881 m. Kai kuriuos darbus dailininkas sukūrė keliaudamas po svečias šalis: „Miestelis kalnuose“, „Kiparisas“, „Moteris bulgariškais šventiniais drabužiais“, 1889 m.

Tapytojo A. Slendzinskio sūnus Vincentas Slendzinskis buvo vienas iš tų nedaugelio jaunesniosios kartos Vilniaus dailininkų, kurie studijoms pasirinko ne įprastą Peterburgo dailės akademiją, o įsteigtą naują Maskvos tapybos, skulptūros ir architektūros mokyklą. Tapė realistinius portretus, buitines scenas iš žydų ir valstiečių gyvenimo, peizažus. Jo, kaip ir tėvo, darbus galime suskaičiuoti ant rankų pirštų. Tai pieštuku pieštos moterų veidų, angeliukų studijos, 1867 m. sukurta akvarelė „Avelė“ ir tušu piešta kompozicija „Kvartetas“.

XIX a. antrosios pusės Lietuvos dailininkų gretas papildė Miuncheno mokyklos atstovai – K. Alchimavičius, R. Švoinickis ir du Eduardo Jono Riomerio sūnūs – Alfredas Izidorius ir Edvardas Matas Riomeriai. Į kolekciją pateko vienintelė K. Alchimavičiaus akvarelė „Lūšna tarp medžių“, tapytojo R. Švoinickio piešinys „Moters portretas“, 1904 m., keletas E. M. Riomerio darbų – „Vyro portretas“, 1866 m., rašalas, K. Bodmero paveikslo „Medžioklė“ kopija, 1866 m., pieštukas, rašalas, tušas, „Mergaitė nuo Nemuno“, akvarelė, „Kaziuko mugė Katedros aikštėje“, 1868 m., pieštukas, sepija – ir daugybė jo vyresniojo brolio Alfredo kūrinių.

A. Riomerio kūrybinis palikimas jo dukters Elenos Riomerytės-Ochenkovskos valia 1935–1937 m. buvo perduotas Vrublevskių bibliotekai, o iš pastarosios pateko pas mus. Pagrindinę vietą A. Riomerio kūryboje užėmė portreto žanras. Apie tai byloja ir kolekcijoje esanti medžiaga: saugome net 73 tokio pobūdžio darbus. Jie sukurti 1858–1889 m. tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų (Miunchene, Paryžiuje, Romoje, Krokuvoje) pieštuku, akvarele, sangvinu, tušu. Paminėtini jo autoportretai, šeimos narių ir giminaičių atvaizdai: brolio Edvardo Mato, žmonos Vandos Sulistrovskytės, dukters Elenos Riomerytės, svainio, muziko, lingvisto Jono Karlovičiaus bei jo žmonos Irenos Sulistrovskytės-Karlovičienės, Adelės Sulistrovskytės-Sniadeckienės. Be to, yra dailininkų Vladislavo Čachurskio (Czachórski), Krajevskio, Pranciškaus Jurjevičiaus, Trakų bažnyčios vargonininko Čerskio, Boleslovo Lopacinskio, grafienės Michalinos Čapskos, kunigaikštytės Celinos Radvilaitės, Jadvygos Jundzilaitės, M. Meišavičiūtės portretų. Daugelio paminėtų ir kitų A. Riomerio sutiktų žmonių atvaizdus turime galimybę pamatyti ir kiek kitoje šviesoje: saugome nemažai šaržų ir karikatūrų, pieštų 1856–1896 m. pieštuku, tušu, rašalu, sangvinu, spalvintų akvarele. Tik keletas iš jų sudaro atskirus saugojimo vienetus. Dauguma sudėtos į 4 aplankus, kuriuose yra nuo 20 iki 100 karikatūrų.

Didelę grupę sudaro A. Riomerio piešiniai, kuriuose įamžintos įvairios Lietuvos ir kitų kraštų vietovės, dailininko akį patraukę gamtovaizdžiai, architektūros paminklai ir jų detalės. Šie darbai pasižymi lengvu, išraiškingu, bet kartu ir dokumentiškai tiksliu piešiniu, teikia daug vertingos informacijos. Piešiniuose užfiksuoti Belmonto dvaro pastatai, Druskininkų parkas, Jiezno bažnyčia, Karalinavo (Švenčionių r.) rūmai (čia dailininkas praleido paskutiniuosius savo gyvenimo metus) ir apylinkės, Kruonio (Zarasų r.) dvaras, Bazilijonų vartai Vilniuje, Bernardinų bažnyčios ir vienuolyno eksterjero ir interjero fragmentai, Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčios dekoru detalės, P. Sapiegos antkapis Šv. Mykolo bažnyčioje, Vilniaus kapitulos namo Pilies g. 3 architektūros detalės, Riomerių namo Savičiaus gatvėje vartai, Šv. Trejybės cerkvės planas ir apsidė, Žydų gatvės perspektyva, Krokuvos architektūros paminklų detalės, Medilo (Baltarusija) bažnyčia, paversta cerkve, Svyrių ir Užusvyrių panoramos su bažnyčiomis, Sulistrovskių dvaras Vyšniave (sugriautas 1914–1920 m.). Panašios tematikos darbų galima rasti ir 24-juose A. Riomerio 1847–1896 m. eskizinių piešinių albumėliuose bei viename įspūdingo formato (43x33x4 cm) albume.

Verta paminėti dar du mažiau žinomus Riomerių giminės atstovus, išmėginusius savo jėgas dailėje: Alfredo ir Edvardo Mato Riomerių pusseserę Mariją Riomerytę ir pusbrolių Kazimierą Riomerį, gimusius Severino Riomerio (1814–1890) ir Anelės Burbaitės šeimoje. Jie abu piešė nuo mažens, tačiau, kiek žinoma, profesionalaus dailės išsilavinimo neturėjo⁴¹. Keliuose eskizuose užrašytas Marynios – taip Marija Riomerytė buvo vadinama šeimoje – vardas ir pavardė leido šiai autorei priskirti dar apie 30 panašių nesignuotų darbų, datuotų 1858–1866 metais. Vyrauja gipsinių skulptūrų studijos, tačiau esama ir kitokio pobūdžio darbų. Tai religinės tematikos paveikslų eskizai „Dievo Motina“ ir „Pranašas Jeremijas“, augmenijos ir gyvūnų studijos, Mykolo Grincevičiaus (Michal Hrynciewicz) ir nežinomo vyro su barzdele portretų eskizai.

Kazimiero Riomerio piešiniai (per 60) sukurti 1857–1866 metais. Kazimieras, kaip ir Marija, piešė gipsinių skulptūrų fragmentus, sukūrė Mykolo Grincevičiaus ir dar kelių nežinomų asmenų (vyro, moters, vaiku) portretų, architektūrinių piešinių, romantiškų peizažų ir įvairių kompozicijų eskizų: „Medžiotojai“, „Du kovotojai apkasuose“, „Pokalbis už stalo“, „Šlavėjas“. Iš jų išsiskiria raizinių, paveikslų, bareljefų, freskų, senovinių taurių fragmentų kopijų ciklas, kuriame atsispindi X–XVI a. karių, miestiečių, dvariškių, riterių aprangos ypatybės. Su tam tikromis išlygomis K. Riomeriui priskirtos ir kelios dailininko A. Bartelio piešinių kopijos. Iš visų čia paminėtų ir nepaminėtų K. Riomerio darbų pasirašyti yra tik keli. Kitų autorius nustatytas juos lyginant su anksčiau atributuotais kūrniais⁴².

Pažymėtina, kad Kazimiero dėka Riomeriai susigiminiavo su dar viena žymia XIX a. menininke Elena Skirmantaite-Skirmantiene (Kazimieras vedė jos dukterį Kazimierą). Tai viena pirmųjų profesionalių, vien meninei kūrybai pasišventusių dailininkų Lietuvoje. Ji buvo ir pirmoji profesionali skulptorė visoje buvusioje Lietuvos–Lenkijos valstybės teritorijoje⁴³. Turime nemažą jos piešinių ir eskizų rinkinį (per 50). Chronologinės ribos – 1840–1873 m. Ženklią kūrybinio palikimo dalį sudaro portretų eskizai, piešti pieštuku, kreidele: autoportretas, Karolio Radvilos dvariškio Babinskio, Stepono Batoro, Skirmantaitės mokytojo, tapytojo Vincento Dmachausko, kunigų Jeronimo Kaisevičiaus (Kajsiewicz) ir Senkovskio, giminaičių Konstantino Skirmanto, Hortenzijos Skirmantienės, Kazimieros Skirmantaitės ir kitų asmenų atvaizdai. Nemažai piešinių, kuriuose dailininkė užfiksavo savo gimtojo krašto – Pinsko apylinkių – architektūros paminklus: nupiešė gimtąjį Kolodno dvarą, Pinsko bažnyčią, Horodiščės benediktinų vienuolyno ir bažnyčios vartus. Tarp gausybės įvairių eskizų ir piešinių lenkų menotyrininkė M. Kałamajska atpažino kelis darbus, kuriuose nukopijuoti unikalių, išlikusių iki šių dienų XVI a. Pinsko pranciškonų bažnyčios arnotų siuvinėjimo raštai. Kopijos dailininkei galėjo pasitarnauti kaip pavyzdžiai kuriant arnotų, skirtų tai pačiai Pinsko bažnyčiai, projektus. Dalelę savo talento ir sugebėjimų Skirmantaitė skyrė ir Dūkšto bažnyčiai: kolekcijoje yra jos tapyto Švč. Mergelės Marijos paveikslas šiai bažnyčiai eskizas. Bene labiausiai Skirmantaitę išgarsino originalūs 1864–1873 m. sukurti bronziniai šachmatai „Jono III Sobieskio mūšis prie Vienos 1683 m.“, kuriuos sudaro istorinių asmenų, karių „portretai“ ir simbolinės figūros. Kolekcijoje saugome penkių skulptūrėlių eskizus šachmatams.

Su Elenos Skirmantaitės darbais pas mus pateko keli jos artimos draugės, dailininkės mėgėjos Jadvygos Kenevičiūtės piešiniai, sukurti 1854–1861 m. gimtajame Dereševičių dvare (Dereszewicze, Baltarusija): „Vaikai valgo“, „Koplyčia Dereševičiuose“, „Kaukolė“, „Madona su kūdikiu“, „Jėzaus galva“, „Vyriškio portretas“. Yra žinoma, kad 1865 m. ji apsigyveno Romoje, kopijavo senųjų italų meistrų darbus ir tapė paveikslus religine tematika. 1879 m. tapo Romos akademijos „Virtuosi al Pantheon“ nare korespondente. Privačiose kolekcijose Varšuvoje ir Krokuvėje išliko keletas jos paveikslų⁴⁴. Piešiniai, saugomi LMAB, kol kas nesulaukė nei Lenkijos, nei Lietuvos dailėtyrininkų dėmesio.

Kolekcijoje yra keli dailininko grafiko Antano Zaleskio pieštuku ir tušu piešti piešiniai: „Polonezas“, 1856 m., „Kariai“, „Bajorų dvikova“, „Grįžtantys iš mūšio totoriai“, „Žydas smuikininkas“, lenkų poeto Jano Kochanovskio portretas, viršelio lietuviškiems apsakymams projektas. Anksčiau jie priklausė L. Uziemblos kolekcijai.

Vienas įsimintiniausių XIX a. antrosios pusės Lietuvos dailės istorijos įvykių – Vilniaus piešimo mokyklos įkūrimas 1866 m. Gyvavusi beveik pusšimtį metų (1866–1915) mokykla ilgą laiką buvo vienintelė aukštesnioji dailės lavinimo įstaiga Vilniaus gubernijoje, joje dailės pradžiamokslį įgijo daug žymių XX a. pirmosios pusės Lietuvos dailininkų.

Saugome 9 Vilniaus piešimo mokyklos įkūrėjo ir ilgametį jos vadovą Ivano Trutnevo darbus. Vyrauja akvarelės, nors yra ir pieštuku, tušu, net aliejiniais dažais ant gruntuotos drobės sukurtų kūrinių. Tai buitinės kompozicijos „Šeimyninė scena su girtu vyru“, „Jauna moteris su vaiku“, „Sodininkas palapinėje“, piešinys, vaizduojantis būdingus totorių tipus, nenustatytos kaimo vietovės architektūrinis peizažas, gulinčio veršelio studijos. Keliose akvarelėse pavaizduoti pravoslavų šventieji Antanas, Jonas ir Eustachijus bei Romos Katalikų bažnyčios šventojo Andriejaus Bobolės palaikai (kaukolės, rankų, kojų studijos).

Vilniaus piešimo mokyklos mokinių darbai kolekcijoje nesudaro didesnių grupių: dažniausiai turime vos po vieną jų kūrybos pavyzdį. Tai Levo Antokolskio „Liucijono Uziemblos portretas“, 1910 m., rašalas; Juozapo Balzukevičiaus „Ivano Trutnevo portretas“, 1902 m., pieštukas, kreidelė; „Giraitė“, 1900 m., akvarelė; „Žydų skersgatvis Vilniuje“; Liucijos Balzukevičiūtės akvarelė „Šv. Rapolo bažnyčia Vilniuje“; Konstantino Gurskio pieštuku pieštų įvairių kompozicijų bei karikatūrų sąsiuvinis; Vandos Hartung-Peliskos spalvotais pieštukais ir tušu piešta vinjetė; Liudomiro Antano Janovskio „Boleslovo Jacunskio portretas“, 1888 m., pieštukas; Pranciškaus Jasevičius „Lietuviškų juostų vinjetė“, akvarelė; Mirono Kodkino „Seno vyro galva“, anglinis pieštukas; Mozės Leibovskio „Namo Vilniuje griuvėsiai (Mėsinų gatvė)“, 1910 m., pieštukas; Antano Piotrovskio „Sėdinčios moters aktas“, pieštukas; Stanislovo Kalinausko gipsinių architektūrinių detalių, skulptūrų studijos, „Vienuolis“, anglinis pieštukas, „Vyro figūra“, akvarelė, „Moters galva“, anglinis pieštukas, „Kaukolė“, anglis.

Kolekcijoje yra keletas vietinių bei atvykusių iš svetur menininkų, aktyviai dalyvavusių XX a. pradžios dailės parodose Vilniuje, kurias organizavo Vilniaus dailės būrelis, Lietuvių dailės draugija, Vilniaus dailės draugija, kūrinių. Tarp jų paminėtini Karolio Vitkausko darbai: 1898 m. akvarelė „Medžiai“, 1900 m. piešinys tušu „Vilniaus Kalvarijos“, akvarelė „Pilies kalnas“ ir dvi akvarele tapytos Antano Šutino vizitinės kortelės, kuriose pavaizduoti archeologiniai radiniai. Be to, saugome Vladislavo Leščinskio, Lietuvių draugijos nario, pirmųjų 3 lietuvių dailės parodų bei Vilniaus dailės draugijos 1909 m. ir 1912 m. parodų dalyvio, kūrinius: 1910 m. akvarelė „Skapo gatvė Vilniuje“; 2 piešinius „Vilniaus mokslo ir meno draugijos muziejaus interjeras“, 1914 m.; žurnalo „Redakcija“ viršelio projektą.

Atkūrus Vilniaus universitetą, ten buvo atnaujintas ir meno dalykų dėstymas. Saugome Vilniaus Stepono Batoro universiteto Dailės fakulteto profesoriaus Ferdinando Ruščico 1912 m. tušu ir akvarele sukurtą iliustraciją „Mergina su karūna“ bei žurnalo „Żórawce“ viršelio projektą (chromo litografija); Jurgio Hopeno iliustracijas nenustatytai knygai; Boleslovo Balzukevičiaus tušu ir pieštuku pieštus vyro su barzda portreto ir motinos su vaiku eskizus; Universiteto tapybos ir taikomosios dailės dėstytojo Juzefo Čaikovskio akvarelę „Dvarelis“; Stanislovo Horno-Poplavskio 1935 m. pieštuku ir tušu sukurtą paveikslą Varnionių bažnyčiai eskizą; Kazimiero Kviatkovskio akvarelę „Ignas Danilavičius“; Stanislovo Noakovskio akvarelę „Vilniaus gotikos motyvai“; universiteto auklėtinio Adolfo Poplavskio akvarelę „Šv. Jono bažnyčios fragmentas“.

Lenkiškame Vilniaus Stepono Batoro universitete išsilavinimą įgijo ir vienas iš nedaugelio lietuvių dailininkų – V. Drėma. Kolekcijoje yra keli jau baigus studijas sukurti jo darbai. Tai būdingo formato (35x50 cm) 1943–1944 m. akvarelė, sidabru ir auksine bronzą darytos Vilniaus baltarusių muziejuje buvusių senų rankraščių knygų (XVI a. evangelijų) iluminacijų ir viršelių ornamentų kopijos.

Karo metais panašia veikla užsiėmė dailininkai Stasys Vaitkus ir Elena Urbaitytė. Jie buvo aktyvūs Šiaulių „Aušros“ muziejaus rengiamų etnografinių ekspedicijų, kurių tikslas buvo rinkti lietuvių liaudies meno kūrinius, fiksuoti senosios medinės architektūros paminklus, jų fragmentus ir detales, dalyviai. Ypač didelis E. Urbaitytės darbų pluoštas. Jie visi tapyti 1942 m. akvarele ir tempera, antspauduoti Šiaulių „Aušros“ muziejaus antspaudais. Juose užfiksuota Pakarčiamės (Raseinių apskr.) koplytėlė ir Užlieknėje, (Mažeikių apskr.) surastas kilnojamas altorėlis. Ten pat nukopijuotas zakristijos stalo tapybos fragmentas. Aplankius Grustės koplyčią (Mažeikių apskr.), nutapyta ten buvusi vėliava ir koplyčios klausykla. Vienoje iš Stumbrių kaimo (Mažeikių apskr.) sodybų nukopijuoti Jurgio Žulpos spintelės ir durų tapybos fragmentai. E. Urbaitytės darbus papildė Stasio Vaitkaus 1942 m. akvarelė „Dūrys iš Stumbrių kaimo“. Šie kūriniai yra vertinga mokslinė medžiaga lietuvių liaudies meno tyrimams.

Tenka apgailestauti, kad kolekcijoje beveik neatsispindi Kauno meno mokyklos dėstytojų ir auklėtinų kūryba. Nors kolekciją papuošė žymių šios mokyklos atstovų – grafiko Telesforo Valiaus („Moters aktas“, pieštukas) ir Antano Gudaičio („Vyro aktas“, 1945 m., anglis) – piešiniai, jie yra pavieniai, užgožti Vilniaus krašto dailininkų kūrinių. Tą patį galima pasakyti apie Kauno taikomosios dailės instituto auklėtinio Arėjo Vitkausko kūrybinį palikimą: kolekcijoje yra vienintelis jo paties bibliotekai dovanotas 1965 m. darbas „Vakaro nerimas“.

XX amžiuje Riomerių pavardę garsino dar viena šios dailininkų dinastijos atstovė Ona Soltanaitė-Riomerienė, gyvenusi Latvijoje, Janapolio dvare. Saugome nemažą pluoštą jos kūrinių. Tai 1905–1931 m. sukurti piešiniai ir akvarelės, eskizų knygelės, piešimo sąsiuviniai ir piešinių albumai. Iš viso – 35 saugojimo vienetai. Čia galima rasti vaikiškų piešinių sąsiuvinų (su nupieštais gyvūnais ir lėlėmis, sveikinimais motinai), studijinių piešinių, pieštų Varšuvoje ir Krokuvos dailės akademijoje, albumų, braižybos bei piešimo pratybų sąsiuvinų, memuarinių piešinių, atspindinčių 1917–1923 m. realijas (karo įvykiai Žitomire, Janapolyje, šeimos ir kaimynų vaikai, įvairių tautybių kariai, dvarų sodybos), ir kitų kūrinių⁴⁵.

Nemažą grupę sudaro dailininkų, labai fragmentiškai susijusių arba visai nesusijusių su Lietuva, kūrinių. Saugome 8 dailininko grafiko, Varšuvos meno mokyklos profesoriaus Jano Felikso Pivarskio 1843–1850 m. piešinius ir akvareles: „Volai su medžiais“, „Ažuoliukas“, „Šaltinis kalnuose“, „Žilvitis“, „Lūšnelė su medžiu“ ir kt. Kolekcijoje yra ir po keletą žymių J. Pivarskio mokinių – V. Gersono, F. Kostževskio, F. Tegazo – darbų. Tai V. Gersono „Kompozicija su apšiurusia palapine“, F. Tegazo 1847 m. piešiniai „Romėnų karys“, „Satyras su Bakehu“ bei nemažas rinkinys F. Kostževskio piešinių, apie kuriuos dera pakalbėti daugiau.

F. Kostževskis buvo talentingas, amžininkų pripažintas dailininkas, daugybės šmaikščių iliustracijų autorius, Vilniuje 1897 ir 1899 m. surengtų parodų dalyvis. Saugome 15 jo satyrinių piešinių, atliktų rudu rašalu plunksnele, tušu, spalvintų juoda akvarele: „Balandis“, „Į savo batus pro žiūronus“, „Su lygintuvu“, „Valstiečiai“, „Dailininkas dirbtuvėje“, „Nepavykusios lenktynės“, „Boleslovo Lopacinskio šaržas“, „Sena miestietė“ ir kt. Dailininkas mėgo nepiktai pasijuokti iš kitų žmonių silpnybių, tačiau nestokojo ir autoironijos. Pavyzdžiui, viename piešinyje, pavaizdavo dailininką, stovintį dirbtuvėje su palete rankoje prie tupinčio šuns, o po šia kompozicija lenkiškai užrašė repliką: „.... Vargas su mumis! Man lengviau sukurti paveikslėlį nei pietus mudviem!“ F. Kostževskio piešiniai, kaip rodo ant jų išlikę ekslibrisai bei antspaudai, anksčiau priklausė A. L. Zoštauto ir Vrublevskių bibliotekos kolekcijoms.

Saugome nemažai V. Gersono mokinio, portretisto Kazimiero Mordasevičiaus darbų: 11 rudu rašalu ir pieštuku 1879, 1883 ir 1884 m. sukurtų neįvardytų moterų ir vyrų portretų eskizų.

Aptartieji F. Kostževskio ir K. Mordasevičiaus piešinių rinkiniai, lyginant su kitų Varšuvos dailininkų kūrybinio palikimu, yra didžiausios apimties – kitų dailininkų darbai kolekcijoje nesudaro didesnių grupių. Saugome ukrainietės Anos Bilinskos-Bohdanovičovos, kūrybinę biografiją susiejusios su Varšuva, 1889 m. akvarelę „Peizažas Helčne“; tapytojos Emilijos Dukšinskos 1876 m. pieštuku pieštą

„Moters su skarele portretą“; dailininkės tapytojos Marijos Dulembiankos akvarelės technika sukurtą „Sėdinčio vyro su kepure portretą“; Marijos Klas-Kazanovskos, V. Gersono mokinės, Peterburgo dailės akademijos absolventės, žymaus dailininko Vladislavo Kazanovskio žmonos, tušu atliktą piešinį „Trys stirmos Volynėje“; Varšuvoje pagarsėjusio peizažisto Vladislavo Heliodoro Guminskio 1890 m. akvarelę „Peizažas su rūmais-rotonda“; skulptoriaus Vladislavo Gruberskio pieštuku pieštą „Medicinos daktaro Mariano Kevličo šaržą“; peizažisto Vladislavo Gosčimskio akvarelę „Miesto panorama“, 1890 m.; tapytojo, skulptoriaus Antonio Madeiskio 1923 m. akvarele sukurtą paminklo Adomui Mickevičiui Vilniuje projektą; dailininko Adamo Malinovskio pieštuku 1890 m. pieštą piešinį „Kaimo sodyba“; dvi Juzefo Mončinskio 1896 m. akvareles „Moters portretas“ ir „Peizažas“; dailininko iliustruotojo, meno kritiko, literato Henriko Piontkovskio tušu atliktą piešinį „Sėdinti moteris“; dailininko Floriano Piekarskio 1896 m. pieštą „Vyro portretą“; Stanislovo Rostvorovskio 1884 m. pieštuku sukurtą „Alfredo Römerio portretą“; tapytojo Vlodzimiežo Tetmajerio tušu pieštą piešinį „Angelas prisispavėjęs mergaitė“; Bronislavo Višnevskio 1902 m. anglimi pieštą „Moters portretą“.

Kolekcijoje galima pamatyti žymių Krokuvos dailininkų kūrybos pavyzdžių. Tai Maksimiljano Cerchos 1870 ir 1887 m. piešiniai „Medis Pšebieščanuose“, „Sodyba prie Vyslos“; jo sūnaus Stanislovo Cerchos 1907–1908 m. pieštuku piešti portretai: „Autoportretas“; „Žydės Krukovskos portretas“; „Elenos Römerytės-Ochenkovskos portretas“; Emilio Jurkevič-Boratinskio akvarelinis eskizas „Vyro su bakenbardais“ portretui; Kazimiero Mireckio piešinys „Mergaitė su vėduokle“; Krokuvos dailės akademijos absolvento, dailininko Stanislovo Floriano Savičevskio tušu piešta iliustracija „Paukščiai prie įlankos“; Krokuvos dailės akademijos profesoriaus, 1897 m. Krokuvoje įkurtos draugijos „Sztuka“ vadovo, tapytojo Jano Stanislavskio rašalu sukurtas etiudas „Mėnesiena stepėje“; tapytojo, grafiko Leono Vičulkovskio pieštuku pieštas „Autoportretas“.

Kolekcijoje yra nemažas pluoštas (per 60 vnt.) italų dailininko Salvatorės Busučio piešinių. Keli iš jų pasirašyti vardu ir pavarde, kiti – įmantriai supintais inicialais. Dauguma piešta pieštuku, rudu rašalu kalkėje, keletas – sepija ant popieriaus. Tik trijuose piešiniuose nurodytas jų sukūrimo laikas – 1827 ir 1829 m. Nors pasitaiko itališkų peizažų, tačiau vyrauja religinio turinio kompozicijų eskizai paveikslams ir įvairios galvų, plaštakų, pėdų studijos. Neatrodė, kad dailininkas būtų lankęsis Lietuvoje, jo darbai pas mus greičiausiai atklydo kartu su Italijoje studijavusių lietuvių bagažu. Galbūt juos parsivežė Kanutas Ruseckas: didžiąją dalį kalkių mes paveldėjom iš Ruseckų kolekcijos. Šią prielaidą iš dalies patvirtina ant kai kurių piešinių esantys Vilniaus mokslo bičiulių draugijos antspaudai: Ruseckų

kolekcija po B. Rusecko mirties įsiliejo į minėtos draugijos rinkinius.

Ženklią kolekcijos dalį sudaro nenustatytų autorių kūriniai. Tarp jų istorinė relikvija – 1863 m. sukilėlių Vytis (aliejinė tapyba, kartonas), surastas, sprendžiant iš 1939 m. įrašo kitoje pusėje, Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios palėpėje⁴⁶.

Smalsumą žadina nežinomas XIX a. antrosios pusės ar XX a. pradžios tapytojas, pasirašinęs inicialais: „K.G“. Saugome nemažą jo aliejinės tapybos rinkinį. Visi darbai tapyti juodos ir baltos spalvos dažais ant nedidelio formato kartono (maždaug 14x17 cm), pasižymi žanrine įvairove: „Dvi nuliūdusios moterys“, „Raitas ant žirgo“, „Peizažas su pasienio stulpu ir dviem namais“, „Groja smuiku“,

„Sergantis vyras lovoje“, „Bažnyčios bokštai“, „Natiurmortas su laišku ir žiedu“, „Jaunos moters portretas“ ir kt. Šie kūriniai, kaip ir dar daugelis kitų dėmesio vertų nežinomų dailininkų piešinių, eskizų, tebelaukia atidaus dailėtyrininkų, kultūros istorikų žvilgsnio ir įvertinimo.

Taigi „Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcija“ yra svarbus dailės istorijos šaltinis, atskleidžiantis naujus iškilų XVIII–XX a. Lietuvos, Lenkijos ir kitų Europos šalių menininkų gyvenimo ir kūrybos faktus. Visuomenės bei kultūros istorijai šis rinkinys vertingas savo unikalia lituanistine ikonografija.

¹ Drėma, V. Kanutas Ruseckas. – Vilnius, 1996. – 286 p.; Drėma, V. Vincentas Smakauskas. – Vilnius, 2001. – 271 p.

² Janonienė, R. Apie Joną Zenkevičių ir kitus // Naujasis židinys. – 1992, Nr. 12, p. 72-75; Janonienė, R. Jono Rustemo piešiniai ir akvarelės Lietuvos bei Lenkijos rinkiniuose // Menotyra. – 1995, Nr. 2, p. 3-13; Janonienė, R. Vyskupas Ignatas Masalskis – Pranciškaus Smuglevičiaus mecenatas // Vilniaus dailės akademijos darbai. Dailė. [T.] 11, Pranciškus Smuglevičius ir jo epocha. – Vilnius, 1997. – P. 10-19; Janonienė, R. Jonas Rustemas. – Vilnius, 1999. – 356 p.

³ Širkaitė, J. Dailininkai Rōmeriai. – Vilnius, 2006. – 192 p.

⁴ Laučkaitė, L. Privačios meno kolekcijos XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Vilniuje // Menotyra. – 1999, Nr. 1, p. 27-35; Laučkaitė, L. Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje. – Vilnius, 2002. – 207 p.

⁵ Gasiūnas, V. Kraštas ir žmonės dailės kūriniuose // Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės. – Vilnius, 1999. – P. 211-224.

⁶ Jovaiša, L. Brolijos // Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai. – Vilnius, 2001. – P. 109-128.

⁷ Malinowski, J. Malarstwo i rzeźba Żydów Polskich w XIX wieku. – Warszawa, 2000. – 434 p.; Rusiecki, K. O malarstwie / [opracowanie: Jerzy Malinowski] // Pamiętnik Sztuk Pięknych. – 2002, Nr. 2, p. 97-102.

⁸ Pajedaitė, I. Jono Rustemo ir jo mokinių piešiniai Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje // Tarp knygų. – 2001, Nr. 2, p. 23-27.

⁹ Pajedaitė, I. Kolekcja rysunków i szkiców malarzy litewskich. Problemy porządkowania i przechowywania; Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcija: tvarkymo ir saugojimo problemos // Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle zbiorów archiwalnych i bibliotecznych. – Warszawa, 2004. – P. 246-251, 252-257.

¹⁰ Pajedaitė, I. Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcijos (F320) apžvalga. Vilnius, 2002. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAB Rankr. sk.). F320-2386, 21 lap.

¹¹ Plačiau apie buvusias kolekcijas žr.: Rygiel, S., Drėge, H. Biblioteka im. Wróblewskich w Wilnie, 1912–1931. – Wilno, 1934. – 23 p.; Čepienė, K. Senų, retų spaudinių ir kartografijos leidinių skyrius. LMAB Retų spaud. sk. 22 lap.; Širkaitė, J. Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos muziejaus rinkiniai // Kultūros istorijos

tyrinėjimai. – T. 5 (1999), p. 336-361.

¹² Čepienė, K. Senų, retų spaudinių..., lap. 2.

¹³ Baronas, M. Lietuvos TSR Mokslų akademijos centrinė biblioteka ir jos fondų augimas. Vilnius, 1954. Diplominis darbas. LMAB Rankr. sk. F26-503, lap. 91-96; Čepienė, K. Senų, retų spaudinių..., lap. 4-5.

¹⁴ Baronas, M. Lietuvos TSR..., lap. 59.

¹⁵ LMAB archyve yra išlikę Meno sektoriaus lankytojų 1946–1952 m. sąrašai. Žr.: LMAB Rankr. sk. F75-314, 317, 328.

¹⁶ Baronas, M. Lietuvos TSR..., lap. 107.

¹⁷ Čepienė, K. Senų, retų spaudinių ..., lap. 22.

¹⁸ Bialopetravičienė, L. Vaizduojamosios dailės skyriaus tapybos rinkiniai // Metraštinis / Lietuvos dailės muziejus. – T. 1 (1996), p. 45.

¹⁹ Čepienė, K. Senų, retų spaudinių..., lap. 22; Matulytė, M. Lietuvos nacionalinio muziejaus rinkinys // Dagerotipai, ambrotipai, ferotipai Lietuvos muziejuose. – Vilnius, 2000. – P. 65.

²⁰ 1989 m. gruodžio 16 d. rankraščių priėmimo aktas Nr. 23; 1990 m. rugsėjo 12 d. rankraščių priėmimo aktas Nr. 17. LMAB Rankr. sk.

²¹ Ten pat. F320-1318.

²² Ten pat. F320-1319. Daugiau žr.: Jovaiša, L. Brolijos..., p. 110. Kiek mums žinoma, vienas panašus „atvirukas“ saugomas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (toliau – LNB RKRS). Vienam vertingiausių šio skyriaus rinkinių – „Pergamentų kolekcijai“ – priklauso 1733 m. Kražių jėzuitų kolegijos vienuolių dedikacija Kražių benediktinų vienuolyno vyresniajai Liucijai Marijai Liudvikai Chreptavičiūtei. LNB RKRS. F101-149.

²³ Janonienė, R. Vyskupas Ignatas Masalskis..., p. 13.

²⁴ Janonienė, R. Jonas Rustemas..., p. 223-237.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Ten pat, p. 90, 150, 235.

²⁷ Ten pat, p. 172, 182, 190.

²⁸ P. Tičkovskio dovanų Vrublevskių bibliotekai sąrašai. LMAB Rankr. sk. F75-137, lap. 32, 35.

²⁹ Polski słownik biograficzny. – T. 9 (1961), p. 200.

³⁰ Janonienė, R. Jonas Rustemas..., p. 229.

³¹ LMAB Rankr. sk. F320-1, lap. 18. Daugiau informacijos apie V. Smakausko piešinius galima rasti gausiai iliustruotoje monografijoje: Drėma, V. Vincentas Smakauskas...

³² Drėma, V. Kanutas Ruseckas..., p. 9.

³³ Ten pat.

³⁴ LMAB Rankr. sk. F320-69, lap. 1.

³⁵ Ten pat. F320-70. Plačiau žr.: *Ars et natura* : [pokalbis su J. Širkaitė] // 7 meno dienos. – 1993, Nr. 37, p. 3.

³⁶ Žr.: *Paveikslo gimimas : paroda : akademinės tapybos mokymo sistemos principai B.M. Rusecko paveikslo „Švč. Mergelės Marijos ėmimas į dangų“ pavyzdžiu.* – [Vilnius], 2001. – [32] p.

³⁷ Širkaitė, J. *Vilniaus mokslo bičiulių...*, p. 347.

³⁸ Janonienė, R. *Apie Joną Zenkevičių...*, p. 73.

³⁹ Ten pat, p. 74.

⁴⁰ P.Tičkovskio dovanų Vrublevskių bibliotekai sąrašai. LMAB Rankr. sk. F75-137, lap. 32, 35.

⁴¹ Širkaitė, J. *Dailininkai Römeriai...*, p. 82, 86.

⁴² *Daugiau apie Riomerių kūrybinį palikimą žr.: Širkaitė, J. Dailininkai Römeriai...*

⁴³ Širkaitė, J. *XIX a.–XX a. pradžios Lietuvos dailininkės // Menotyra.* – 1999, Nr. 4, p. 41.

⁴⁴ *Słownik artystów polskich.* – T. 3 (1979), p. 407.

⁴⁵ Plačiau žr.: Širkaitė, J. *Dailininkai Römeriai...*, p. 157-176.

⁴⁶ LMAB Rankr. sk. F320-1216.

Summary

The Collection of Drawings and Sketches by Lithuanian Artists

Ingrida PAJEDAITE

The article is concerned with the unique collection of art works held at the Manuscript Department of the Library of the Lithuanian Academy of Sciences “The Collection of Drawings and Sketches by Lithuanian Artists” (F320). The author describes the circumstances of the collection’s formation, discusses its contents, specifies the attribution of authority to some drawings on the basis of the newest research in art history and outlines perspectives for further investigation.

“The Collection of Drawings and Sketches by Lithuanian Artists” is an important source for art history providing information on life and creative work of the 18th–19th c. artists of Lithuania, Poland and other European countries. The collection consists of 2,386 units of art documents dated from 1748 to 1970: studies, compositions, caricature sketches of landscapes and portraits, and sketches of paintings of altars made on paper or sketching paper using pencil, charcoal, Indian ink, sepia,

watercolour, gouache, sanguine and pastel. They are works by artists of various nationalities (Lithuanians, Poles, Russians, Belarussians, Ukrainians and Jews) who worked in different genres and lived on the territory of the former Polish-Lithuanian Commonwealth (Franciszek Smuglewicz, Jan Rustem, Kanuty and Bolesław Rusiecki, the Römers, Ivan Trutnev, Lew Antokolski and others).

Many drawings and watercolors depict landscapes, lost objects of culture, portraits of prominent personages and therefore possess not only artistic, but also historical value. Most drawings have been inherited from the Wróblewski State Library and the Vilnius Society of the Friends of Science, who were active in Vilnius in the first half of the 20th c. Prior to becoming part of the above-mentioned public collections, the drawings had been owned by Albert Ludwik Zasztowt, Eustachy Tyszkiewicz, Bolesław Rusiecki, Lucjan Uziembło, Józef Bieliński, Franciszek Tyczkowski and others.

Vaisingas nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos dešimtmetis (1999–2009)

Virginija SAVICKIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Sirvydo g. 4, LT-01101 Vilnius, el. p. v.savickiene@lnb.lt

Straipsnio tikslas – apžvelgti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos skyriaus 1999–2009 m. veiklą, nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos rengimo eigą ir rezultatus.

Reikšminiai žodžiai: nacionalinė retrospektyvioji bibliografija; Lietuvos bibliografija; Nacionalinės bibliografijos duomenų bankas (NBDB); LIBIS programinė įranga; UNIMARC; periodiniai leidiniai; lietuviškų periodinių leidinių publikacijos; nelietuviškos Lietuvos knygos; slapyvardžiai.

Lietuvos retrospektyviosios spaudos ir su Lietuva susijusių dokumentų bibliografinė apskaita bei nacionalinės bibliografijos leidinių rengimas yra prioritetiniai Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro tikslai ir uždaviniai. Šie darbai ypač reikšmingi dabar, kai visos Europos šalys rūpinasi savo nacionaliniu spausdintu paveldu. Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos skyrius šioje srityje darbuojasi jau kelis dešimtmečius ir yra nuveikęs nemažą darbų. Šiame straipsnyje apžvelgiama, ką pavyko nuveikti per pastarąjį dešimtmetį.

Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos rengimo pertvarkymas susijęs su 1992 m. Lietuvos dokumentų bibliografinės apskaitos funkcijos perdavimu Nacionalinei bibliotekai ir Nacionalinės bibliografijos duomenų banko (NBDB) įkūrimu¹. Be to, siekiant suaktyvinti nacionalinės bibliografijos duomenų bazės formavimą ir leidinių parengimą, 1999 m. liepos 26 d. Lietuvos kultūros ministro įsakymu Nr. 277 buvo atnaujinta Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redaktorių kolegija, kuri 1999 m. rugsėjo 28 d. priėmė naujus redaktorių kolegijos nuostatus, numatė nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos rodyklių rekomendavimo spaudai tvarką. Redaktorių kolegija iki šiol yra atsakinga už retrospektyviosios bibliografijos rengimą ir publikavimą, nubrėžia pagrindines tolesnio nacionalinės bibliografijos

darbų publikavimo gaires bei principus.

Didelės reikšmės bibliografavimo darbui turėjo 1999 m. įdiegta LIBIS programinė įranga: bibliografiniai įrašai pradėti rengti UNIMARC formatu. Įvairių LIBIS programinės įrangos modulių (importo, eksporto, administravimo, žinių bazės tvarkymo ir kt.) naudojimas leido greičiau ir kokybiškiau kaupti retrospektyviosios bibliografijos įrašus duomenų banke, sparčiau formuoti leidinius bei pagalbines rodykles iš bet kurio UNIMARC lauko ar polaukio.

Tad šiandien būtų prasminga kalbėti apie tai, ką Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos skyrius nuveikė per pastarąjį, pertvarkų, dešimtmetį ir kokie tolimesni planai.

1999–2009 metus reikia laikyti ypač reikšmingais nacionalinei retrospektyviajai bibliografijai. Per šį dešimtmetį buvo užbaigta keletas nacionalinei bibliografijai svarbių darbų.

Knygos lietuvių kalba, 1905–1917

2006 m. išleistas veikalas *Lietuvos bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba* – jau trečias Lietuvos bibliografijos A serijos tomas. Pirmasis pasirodė 1969 m. Nepaisant laiko skirtumo, juos daug kas jungia. Iš esmės tęsiamos ankstesniųjų tomų rengimo tradicijos, nes, anot dr. Vytauto Vanago, „bibliografija, ypač kapitalinės reikšmės, yra nesenstantis ir neturintis senti žanras, o

¹ Varnienė, R. Lietuvos nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos dabartinė būklė ir perspektyvos. – Knygotyra. – T. 37 (2001), p. 43-56.

nesensta viskas, kas pamatuota, tikra ir teisinga². Žinoma, praėję metai, pasikeitusi socialinė politinė sankloda, pasikeitę tarptautiniai Lietuvos bibliotekų ryšiai, kompiuterizacija negalėjo nepaliesiti ir reikalavimų bibliografiniams leidiniams. Trečiasis A serijos tomas parengtas šiuolaikinių tarptautinių standartų bei rekomendacijų pagrindu, remiantis „Kompiuterinių bibliografinių ir autorizuotų įrašų sudarymo metodika“ (Vilnius, 1998) bei ISBD(M) (Vilnius, 1997) reikalavimais.

Trečiajame „Knygų lietuvių kalba“ tome, aprėpiančiame 1905–1917 metus, kruopščiai suregistruotos 5187 knygos, brošiūros ir smulkieji autoriniai spaudiniai, išleisti Lietuvoje ir už jos ribų ir atspindintys to laikotarpio knygų repertuarą. Kaip ir ankstesniuose tomuose, čia įtraukti kai kurie kitomis kalbomis išleisti lituanistiniai darbai, kuriuose tirama lietuvių kalba, literatūra, tautosaka ir pateikiami gausūs lietuviški tekstai ar pavyzdžiai lietuvių kalba. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, atsivėrusios šalies sienos suteikė naujų galimybių platesnėms lietuviškų spaudinių paieškoms. Į Lietuvą buvo atgabentos išsviečių asmeninės bibliotekos, archyvai, todėl nacionalinės bibliografijos rengėjai užregistravo daug naujų, iki šiol niekur neregistruotų spaudinių. Kaip ir ankstesniuose tomuose, taip ir šiame pateikiamos biografijos, kuriose nušviečiamas autorių ir vertėjų gyvenimas bei veikla. Tai ypač svarbu, kai apie autorių ar vertėją yra išlikusios tik fragmentiškos žinios, išblaškotos įvairiuose šaltiniuose.

Lietuvos bibliografijos A serijos „Knygos lietuvių kalba“ trečiasis tomas buvo gerai įvertintas mokslinėje spaudoje. Prof. Vytauto Merkio žodžiais, tai „bibliografijos veikalas, nusipelnantis monumentalaus kultūros fakto vardo“³. Veikalas svarbus ne tik informaciniu požiūriu, bet ir turi didelę kultūrinę reikšmę, jame atsispindi reikšminga mūsų tautos kultūros paveldo dalis. Tai argumentuotai atskleista dr. Violetos Černiauskaitės įvadiniame straipsnyje „Lietuviškoji knyga nepriklausomos valstybės atkūrimo išvakarėse 1905–1917 metais“. Belieka tik pageidauti, kad, pasak straipsnio autorės, knygos istorijos faktai būtų kuo greičiau integruoti į platesnius istorijos tyrinėjimus.

Išleidus A serijos trečiojo tomo pirmas dvi knygas, susikoncentruota prie trečiosios rengimo. Ši knyga apims neautorinių smulkiųjų (iki 4 p.) spaudinių (kvietimų į renginius, skelbimų, atsišaukimų, programų), vaizduojamosios dailės (albumų, paveikslų, šventinių vakarų ir spektaklių afišų, portretų, atvirukų ir kt.), natų ir žemėlapių, išleistų lietuvių kalba Lietuvoje ir už jos ribų, bibliografinius įrašus. Medžiaga renkama didžiosiose Lietuvos bibliotekose, mokslo įstaigose, archyvuose ir muziejuose. Laukia

ilgas ir didelis darbas. Jau dabar galima teigti, kad bus žymiai papildyta naujais egzemplioriais bei leidiniais 1977 m. išleisto kontrolinio sąrašo „Knygos lietuvių kalba, 1905–1917“ antroji dalis „Smulkieji spaudiniai. Gaidos. Vaizduojamojo meno spaudiniai. Žemėlapiai“ (2009 m. pradžioje duomenų bazėje buvo 1300 šios rūšies spaudinių bibliografinių įrašų).

Knygos lietuvių kalba, 1918–1940

1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ypač aktuali tapo informacija apie 1918–1940 m. lietuvišką spaudą, kai Lietuva žengė pirmuosius nepriklausomo gyvenimo žingsnius. Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redaktorių kolegija 1993 m. kovo 4 d. pritarė pasiūlymui rengti 1918–1940 m. knygų lietuvių kalba kontrolinio sąrašo 2 tomus ir leisti juos atskirais sąsiuviniais. Pirmąjį tomą sudaro knygos, brošiūros ir atspaudai, turintys ne mažiau kaip 5 puslapius, o antrąjį – 1–4 puslapių spaudiniai, natos, žemėlapiai ir kt.

Darbai buvo gerai pasirengta: peržiūrėti Vilniaus, Kauno didžiųjų bibliotekų katalogai, įvairių mokslinių įstaigų bibliotekos, muziejų kartotekos, išstudijuoti bibliografų (V. Biržiškos, D. Kauno, V. Steponaičio ir kt.) darbai. Pasielkus įvairius šaltinius, surinkta kartoteka buvo tikslinama, tiriami slapyvardžiai, kad jais pasirašytos knygos būtų priskirtos tikrajam autoriui. Kontrolinio sąrašo sąsiuviniai buvo leidžiami kasmet. Nuo 1997 iki 2002 metų buvo publikuoti 6 pirmojo tomo sąsiuviniai, kuriuose užregistruota 23 000 knygų lietuvių kalba. 2003 m. išleistos kontrolinio sąrašo I tomo pagalbinės rodyklės. Sąsiuvinų rengimą palengvino pritaikyta CDS/ISIS programinė įranga. Šiandien šio tomo bibliografiniai įrašai integruojami į NBDB.

Nuo 2000 m. pradėta rinkti medžiaga apie smulkiuosius spaudinius, natos, vaizduojamosios dailės kūrinius, žemėlapius bei juos registruoti. Šiuo metu NBDB yra apie 10 000 įrašų, išleisti du kontrolinio sąrašo 2-ojo tomo sąsiuviniai. Išleidus visus juos, skaitytojas jau vien iš šių bibliografinių įrašų galės susidaryti pakankamai išsamų vaizdą apie prieškarinį Lietuvos socialinį, politinį, kultūrinį gyvenimą ir bus padėtas pamatas išsamiajai šio laikotarpio bibliografijai rengti.

Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940

1993 m. paskelbus 1823–1940 lietuviškų periodinių leidinių kontrolinį sąrašą⁴, pradėti nacionalinės bibliografijos B serijos „Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940“

² Vanagas, V. Trečiasis „Lietuvos bibliografijos“ tomas // Tarp knygų. – 2007, Nr. 4, p. 10.

³ Merkys, V. Naujas Lietuvos bibliografijos tomas. – Knygotyra. – T. 49 (2007), p. 264.

⁴ Lietuviški periodiniai leidiniai, 1823–1940 : kontrolinis sąrašas. – Vilnius, 1993. – 1099 p.

rengimo darbai: nagrinėjamas aprašomasis objektas, renkama reikalinga literatūra, analizuojami bibliografiniai šaltiniai ir kt.

Dėl didelės objekto apimties, programinės įrangos kaitaliojimo, darbuotojų stokos bei jų kaitos per metus buvo parengiama vos po du tris šimtus bibliografinių įrašų. Pavyzdžiui, 1999 m. buvo subibliografuoti 208 pavadinimų spaudiniai, 2000 m. – 219, 2001 m. – 105, 2002 m. – 82, 2003 m. – 141 ir pan. Negalima paneigti, kad šių darbų spartai neturi įtakos ir kiti veiksniai: išsamiam bibliografiniam aprašui parengti reikia daug informacijos, bibliotekose yra neišsamūs periodinių leidinių komplektai, ne visų šalies bibliotekų elektroniniuose kataloguose atsispindi serialiniai spaudiniai, ilgas aprašomasis laikotarpis, bibliotekos peršifruoja spaudinius arba perduoda kitoms bibliotekoms, todėl sudėtinga nurodyti jų saugojimo vietą ir turimus egzempliorius.

2006 m. rugsėjo 12 d. Redaktorių kolegijos posėdyje buvo aptarta nacionalinės bibliografijos B serijos rengimo eiga, svarstyti jos ypatumai ir problemos. Redaktorių kolegija rekomendavo tęsti pradėtą darbą, bet patarė ieškoti galimybių šiam darbui spartinti, pasiūlė sukurti prieigą internetu prie serialinių leidinių duomenų bazės. 2008 m. Nacionalinės bibliotekos interneto svetainėje NBDB įrašų paieškos puslapyje buvo sukurta prieiga su nuoroda *LIETUVOS BIBLIOGRAFIJA. SERIJA B. Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940*.

1823–1940 metų lietuviškų serialinių leidinių bibliografavimo darbas jau įpusėjęs: duomenų bazėje yra 1797 bibliografiniai įrašai (2009 m. gegužės mėn. duomenys) su išsamia informacija apie aprašytus spaudinius. Įrašai nuolat tikslinami ir pildomi, nes dirbant išryškėja naujų spaudinio istorijos faktų, atsiranda tik iš šaltinių žinotų leidinio egzempliorių. Įrašai rengiami pagal ISBD(CR) (Vilnius, 2007).

Per pastarąjį dešimtmetį sukaupta informacijos daugiau negu apie 100 iki šiol niekur neregistruotų periodinių leidinių. Tokių leidinių pavyko rasti šalies bibliotekų fonduose arba apie jų buvimą sužinota iš šaltinių. Beveik visi atrasti laikraštėliai išspausdinti šapirografu, hektografu ir pan. Kai kurie iš jų rankraštiniai, tačiau ne mažiau svarbūs ne tik nacionalinės bibliografijos požiūriu. Juose yra tuomet veikusių organizacijų (ateitininkų, pavasarininkų, skautų) veiklos kronikos, atsispindi mokyklų istorija, aptinkami dabar žymių autorių pirmieji darbai⁵. Užregistruota net 11 naujų mokymo įstaigų literatų laikraštėlių. Ypač vertingi spaudiniai, kuriuose yra atskleistų to meto spaudoje vartotų slapyvardžių.

Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos

Ne vieną dešimtmetį Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos skyriaus ir Redaktorių kolegijos rūpestis buvo leidinio „Lietuvos bibliografija. Serija C. Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos, 1832–1890“ rengimas ir publikavimas. Šis leidinys, kuriame būtų suregistruoti pirmųjų lietuviškų laikraščių ir žurnalų straipsniai, buvo ypač reikalingas, nes kitų laikotarpių spauda buvo sėkmingai bibliografuojama ir skaitytojus reguliariai pasiekdavo metininkai.

1832–1890 m. spaudos straipsnių bibliografijos rodyklės rengimo darbai buvo beviltiškai užsitęsę. Žinoma, ne vien tik dėl to, kad bibliografuojamoji medžiaga apėmė ilgą istorinį laikotarpį, kupiną nevienareikšmiškai vertinamų visuomeninių ir politinių įvykių ir faktų. Prie to prisidėjo ir bėgančio laiko žymės (socialiniai politiniai visuomenės pokyčiai), ir bibliografinio darbo specifiška (klasifikavimo sistemos kaita, bibliografinio aprašo modifikacijos), ir atėjusių naujų darbuotojų mentalitetas. Po 1990 m. pasikeitusios visuomeninės politinės aplinkybės ir naujos kompiuterinės technologijos pareikalavo iš esmės naujo vertinimo ir naujo žvilgsnio į aprašomąją medžiagą. Bibliografijos rodyklės rengimo eiga ne kartą buvo svarstyta Redaktorių kolegijos posėdžiuose, apie tai rašyta spaudoje⁶. Bibliografijos rodyklės redaktorės-sudarytojos darbas buvo pavestas žinomai bibliografei Almonei Sirijos Girienei. Pagaliau 2004 m. rodyklė buvo išleista.

Šioje rodyklėje aprašyti 32 periodiniai leidiniai, leisti Mažojoje Lietuvoje, bet skirti Didžiajai Lietuvai, ir leisti JAV, įrašytas 10 131 straipsnis ir 20 iliustracijų. Rodyklė pateikia reikšmingos medžiagos iš pirmojo lietuviško leidinio „Nusidawimai apie Ewangėliōs praplatinimā tarp žydū ir pagonū“ (1832), iš „Auszros“, „Varpo“, „Ūkininko“, „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos“, pirmųjų išėivijos laikraščių – „Unijos“, „Lietuwiszkojo balso“, „Vienybės lietuvininkų“ (šia antrašte ėjo 1886–1920 m., vėliau pasivadino „Vienybe“). Ši rodyklė ypač svarbi tuo, kad fiksuoja pirmuosius lietuviškosios periodikos bei žurnalistikos žingsnius.

Leidinys buvo parengtas kompiuterinės duomenų bazės, kuri buvo kuriama naudojantis PROCITE programine įranga, pagrindu, todėl ateityje numatoma retrokonversijos būdu šios bazės įrašus integruoti į NBDB.

Be šio monumentalaus darbo, per 1999–2009 m. buvo parengti ir išleisti C serijos 1894, 1895, 1896, 1897 metų lietuviškų periodinių leidinių straipsnių metininkai. Nuo 1897 m. periodinės spaudos rodyklės atsiskyrta teritorinio medžiagos diferencijavimo didesnių skyrių viduje

⁵ Narkevičienė, D. Atradimai, papildantys Lietuvos nacionalinę retrospektyviąją bibliografiją // Bibliografija : mokslo darbai. – 2003, p. 38–44.

⁶ Varnienė, R. Lietuvos nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos...

(pvz., Menas: Lietuvoje, Mažojoje Lietuvoje, JAV ir pan.) ir bibliografiniai įrašai grupuojami tik pagal UDK. Iki 1903 m. imtinai išspausdinti visi straipsniai, nepriklausomai nuo to, kur periodinis spaudinys buvo leidžiamas, buvo aprašomi ir pateikiami viename leidinyje. 1904 m. panaikinus lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą, išaugo lietuviškų periodinių leidinių skaičius, todėl C serijos metininkai buvo padalyti į 2 dalis. Pirmoji skiriama Lietuvos, antroji – Mažosios Lietuvos periodinių leidinių straipsniams. Numatoma publikuoti pirmąjį „Lietuvos bibliografija. Serija C. Lietuviškų išėivijos periodinių leidinių publikacijos, 1904–1905, d. 3“ leidinį, kuriame bus pateikta nauja – grožinių kūrinių pavadinimų ir eilėraščių pirmųjų eilučių – rodyklė. Ji palengvins grožinės literatūros kūrinių paiešką.

Straipsnių nuo 1896 m. įrašai sukaupti NBDB, jais gali naudotis visi bibliografinės informacijos vartotojai. Įrašai rengiami UNIMARC formatu ir pagal „ISBD taikymo sudėtinių dalių aprašui nurodymus“ (Vilnius, 1997), naudojantis LIBIS programine įranga. Ji žymiai pagreitino ir palengvino periodinių spaudinių straipsnių bibliografavimo darbą.

Nelietuviškos Lietuvos knygos

Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos skyriuje prioritetas teikiamas lietuviško spausdintinio paveldo bibliografavimui, tačiau nepaliekama nuošalyje ir kitakalbė Lietuvos raštija: kaupiamas jos duomenų bankas, rengiamos bibliografijos rodyklės. 1998 m. išleisus kontrolinį sąrašą „XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos“⁷, darbai nesustojo. Šiuo metu kaupiama XVIII a. Lietuvos lenkiškų knygų duomenų bazė. Joje bus suregistruoti visi spaudiniai, išleisti Lietuvos teritorijoje 1701–1800 metais, o jos pagrindu bus parengtas ir išleistas „XVIII a. Lietuvos lenkiškų knygų“ kontrolinis sąrašas. Darbą sunkina tai, kad Lietuvos bibliotekų katalogai neapima visos lenkiškų knygų, išleistų Lietuvos teritorijoje, produkcijos. Informacijos tenka ieškoti Jogailos universiteto, Lenkijos nacionalinėje ir kitose bibliotekose. Duomenų bazėje sukaupta per 3310 įrašų (2009 m. gegužės mėn. duomenys). Tikėtina, kad XVIII a. Lietuvos lenkiškų knygų sąrašą sudarys apie 5000 išlikusių ir neišlikusių spaudinių bibliografinių įrašų (2009 m. gegužės mėn. duomenys). Tai bus didelis indėlis į daugiatautės Lietuvos spausdintinio paveldo tyrinėjimą⁸.

Ne mažiau svarbūs Lietuvos raštijai pažinti yra spaudiniai hebrajų ir jidiš kalbomis. Didelė jų kolekcija, aprėpianti spaudinius nuo jų spausdinimo pradžios Lietuvoje (XVIII a. vidurys), yra saugoma Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvine fonde. Tarptautinis domėjimasis ja

paskatino Nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centrą kuo skubiau suburti judaikos specialistų grupę ir pradėti bibliografuoti bei rengti kontrolinį sąrašą „Lietuvos knygos žydų kalbomis, 1759–1940“. Jį turėtų sudaryti 2 tomai: 1 tomas – „Lietuvos knygos hebrajų kalba, 1759–1940“, 2 tomas – „Lietuvos knygos jidiš kalba, 1824–1940“. Pirmiausia nutarta bibliografuoti 1759–1900 m. spaudinius hebrajų kalba ir parengti kontrolinio sąrašo pirmojo tomo pirmąją dalį. Numatoma judaikos duomenų bazėje surinkti per 3800 bibliografinių įrašų (2009 m. gegužės mėn. jau buvo 3070 bibliografinių įrašų) Deja, kad ir kokia gausi yra Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo kolekcija, nemažai knygų hebrajų kalba, išleistų Lietuvoje, yra Sankt Peterburgo, Vroclavo ir kitose bibliotekose. Pirmąją „Lietuvos knygos hebrajų kalba, 1759–1900“ kontrolinio sąrašo dalį numatoma parengti 2011 m. Tai bus svarus įnašas į Lietuvos publikuoto daugiakalbio paveldo bibliografiją.

Lietuviškieji slapyvardžiai

Rengiant bibliografijos darbus, kartu buvo kaupiama ir slapyvardžių kartoteka. 1992 m. Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos skyrius buvo įpareigotas įgyvendinti „Lietuviškųjų slapyvardžių“ projektą. Suburtai grupei buvo pavesta sukurti kompiuterinės slapyvardžių duomenų bazės sudarymo principus, ją kaupti ir rengti bei publikuoti leidinius. Medžiaga lietuviškųjų slapyvardžių sąvadui „Lietuviškieji slapyvardžiai“ buvo pradėta leisti 1995 m. ir iki 2003 m. išleisti 5 tomai. Leidinys sulaukė didelio bibliografų susidomėjimo, teigiamo vertinimo spaudoje, juo remiasi Lietuvos bibliografijos A, B ir C serijų bibliografijos rodyklių rengėjai. 2004 m. buvo išleistas kapitalinis dviejų tomų veikalas „Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas“. Jame apibūdinta 8190 slapyvardžiais pasirašinėjusių asmenų ir pateikta 30 950 įrašų slapyvardžių, kuriais buvo pasirašinėjama nuo lietuviškosios raštijos pradžios iki 1990 m., t. y. iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Surinkęs į vieną vietą lietuviškuosius slapyvardžius, sąvadas leidžia daryti išvadas apie slapyvardžių turinį ir formą konkrečiu istoriniu laikotarpiu, apie atskiro autoriaus kūrybines intencijas, apie socialinių idealų kaitą istorijos bėgyje ir pan. Veikalas suteikia papildomos medžiagos tautos dvasios, socialinės psichologijos, kūrėjo savimonės tyrinėtojams. Sąvadas sulaukė teigiamo vertinimo spaudoje. Antai prof. Arnoldas Piročkinas teigia, jog rengėjai, „sugebėję iš tonų uolienu išsijoti aukso grūdėlius, tautai pateikė įspūdingą kultūros dovaną“⁹.

⁷ XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos : kontrolinis sąrašas. – Vilnius, 1998. – 247 p.

⁸ Ivanovič, M. XVIII amžius Lietuvos lenkiškų knygų bibliografės akimis // Senoji Lietuvos literatūra. – T. 23 (2007), p. 107-122.

⁹ Piročkinas, A. Ne vienos dienos leidinys // Tarp knygų. – 2005, Nr. 4, p. 12-13.

2007 m. buvo išleista kompaktinė plokštelė *Slapyvardžių sąvadas*. Tai pirmasis skaitmeninis tokio turinio leidinys Lietuvoje. Juo siekiama paspartinti informacijos apie slapyvardžius paiešką, padaryti ją prieinamą kuo didesniai vartotojų skaičiui. Kompaktinėje plokštelėje apibūdinta 9512 autorių ir 36 202 slapyvardžiai. Joje įrašyti ne tik lietuvių autorių slapyvardžiai, vartoti nuo XVI a. iki mūsų dienų, bet ir kitataučių slapyvardžiai, vartoti Lietuvos teritorijoje leistoje kitakalbėje (lenkų, rusų, žydų) spaudoje. Skelbiami ir tie slapyvardžiai, kuriais kitų tautų autoriai buvo pristatomi lietuvių visuomenei.

Kompiuterinė slapyvardžių duomenų bazė nuolat pildoma bei, suradus naujų duomenų, tikslinama. Joje sukurta per 36 000 slapyvardžių įrašų (2009 m. gegužės mėn. duomenys). Jie aprėpia atskleistus lietuviškuosius slapyvardžius, vartotus nuo lietuvių raštijos pradžios iki 2008 m.

Pažymėtinas ir 2008 m. išleistas straipsnių rinkinys „Apie lietuviškuosius slapyvardžius“¹⁰, kurį galima laikyti lietuviškosios pseudonimikos istorijos metmenimis. Jame išryškėja per šimtmetį Lietuvoje atliktas darbas renkant, identifikuojant, sisteminant, publikuojant bei interpretuojant lietuviškuosius slapyvardžius.

Apibendrinant visų Nacionalinės retrospektyviosios

bibliografijos skyriaus grupių veiklą 1999–2009 metais, matyti:

1. 1999–2009 metais baigti dideli, jau anksčiau pradėti projektai (žr. bibliografijos leidinių sąrašą).

2. Tęsimi darbai:

– kaupiama duomenų bazė ir rengiamos „Knygos lietuvių kalba, 1905–1917“ (t. 3, kn. 3) rodyklės;

– rengiama B serijos rodyklė „Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940“;

– tęsimas kontrolinio sąrašo „Knygos lietuvių kalba, 1918–1940“ (t. 2) sąsiuvinį rengimas ir publikavimas;

– rengiamas kontrolinis sąrašas „Lietuvos hebrajų kalba, 1759–1900“;

– rengiamas kontrolinis sąrašas „XVIII a. Lietuvos lenkiškos knygos“;

– pildoma Lietuviškųjų slapyvardžių duomenų bazė;

– rengiamas aiškinamasis lietuviškųjų slapyvardžių žodynas.

Visi šie darbai fiksuoja reikšmingą šalies kultūros paveldo dalį, dalyvauja bibliografinės apskaitos procese, tarnauja mokslui ir įsilieja į Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos vykdomus „Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimo“ ir „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio turinio kūrimo bei sklaidos“ projektus.

NACIONALINĖS RETROSPEKTYVIOSIOS BIBLIOGRAFIJOS LEIDINIAI, IŠLEISTI 1999–2009 METAIS

1–2. Lietuvos bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba.

T. 3, 1905–1917 : knygos ir autoriniai smulkieji spaudiniai / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. – Vilnius, 2006. – Kn. 1 : A–L / [parengė Ringailė Bagušytė, Violeta Mateikienė, Vaida Pakalniškienė ; redaktorė-sudarytoja Virginija Savickienė ; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 627 p. ISBN 9955-541-50-4 ; Kn. 2 : M–Ž / [parengė Ringailė Bagušytė, Violeta Mateikienė, Vaida Pakalniškienė ; redaktorė-sudarytoja Virginija Savickienė ; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 870 p. ISBN 9955-541-51-2.

3–8. Lietuvos bibliografija. Serija C, Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos [1832–1890, 1894–1897, 1904–1905] / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. – Vilnius, 2000–2009. – 1832–1890 / [parengė Danguolė Gineitienė, Skirmantė Kvietkauskienė, Virginija Paliliūnienė, Rimantė Terleckienė ; redaktorė-sudarytoja Almonė Sirijos Girienė ; redagavo

Virginija Savickienė]. 2004. 727 p. ISBN 9955-541-34-2 ; 1894 / [sudarytojos Milda Klimkaitė, Skirmantė Kvietkauskienė ; redaktorė sudarytoja Irena Jezukevičienė ; redagavo Danutė Kovaliūnienė]. 2000. 219 p. ISBN 9986-530-76-8 ; 1895 / [parengė Irena Jezukevičienė, Skirmantė Kvietkauskienė, Virginija Paliliūnienė ; redagavo Danutė Kovaliūnienė ; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2002. 236 p. ISBN 9955-541-07-5 ; 1896 / [parengė Skirmantė Kvietkauskienė, Virginija Paliliūnienė ; redaktorė-sudarytoja Irena Jezukevičienė ; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2004. 280 p. ISBN 9955-541-35-0 ; 1897 / [parengė Skirmantė Kvietkauskienė, Rimantė Terleckienė ; redaktorė-sudarytoja Irena Jezukevičienė ; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė. 2006]. 293 p. ISBN 9955-541-54-7 ; 1904–1905, d. 3 / [parengė Rasa Adomavičienė, Rimantė Terleckienė ; redaktorė-sudarytoja Irena Jezukevičienė ; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė-Janssen]. 2009. 350 p. ISBN 978-609-405-016-9.

¹⁰ Apie lietuviškuosius slapyvardžius : straipsnių rinkinys. – Vilnius, 2008. – 218 p. : iliustr.

- 9–15. Knygos lietuvių kalba, 1918–1940 : kontrolinis sąrašas / Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras. – Vilnius, 1999–2007. – T. 1, Knygos : L–M / [sudarytojos: Ringailė Bagušytė, Vilija Kručaitė, Arida Papaurėlytė; redaktorė-sudarytoja Alma Daugaravičienė; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 1999. 230 p. ISBN 9986-415-47-0; N–R / [sudarytojos: Ringailė Bagušytė, Vilija Kručaitė, Arida Papaurėlytė, Aida Šataitė; redaktorė-sudarytoja Alma Daugaravičienė; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2000. 191 p. ISBN 9986-530-84-9; S–T / [sudarytojos: Ringailė Bagušytė, Vilija Kručaitė, Arida Papaurėlytė, Aida Šataitė; redaktorė-sudarytoja Alma Daugaravičienė; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2001. 218 p. ISBN 9986-530-90-3; U–Ž. Papildymai. Taisymai / [sudarytojos: Vilija Kručaitė, Arida Papaurėlytė, Aida Šataitė; redaktorė-sudarytoja Alma Daugaravičienė; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2002. 218 p. ISBN 9955-541-10-5; Pagalbinės rodyklės / [sudarytojos: Alma Daugaravičienė, Arida Papaurėlytė; redaktorė Alma Daugaravičienė; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2003. 279 p. ISBN 9955-541-20-2; T. 2, Smulkūs spaudiniai : A–J / [sudarytojos: Alma Bajoraitė, Gertrūda Gaidamavičiūtė, Arida Riaubienė, Daina Valantinavičiūtė; redaktorė-sudarytoja Alma Daugaravičienė; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2005. 386 p. ISBN 9955-541-40-7; K–O / [sudarytojos: Renata Andrašūnaitė, Jovita Petkelienė, Daina Valantinavičiūtė; redaktorė-sudarytoja Alma Daugaravičienė; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2007. 293 p. ISBN 978-9955-541-70-7.
- 16–17. Lietuviškieji slapyvardžiai : medžiaga lietuviškųjų slapyvardžių sąvadui / Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras. – Vilnius, 1999–2003. – T. 4: V–Ž. Papildymai. Taisymai / [parengė Jonas Mačiulis (sudarytojas), Bronė Valickienė; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 1999. 457 p. ISBN 9986-530-65-2; T. 5: Papildymai. Taisymai / [sudarė ir parengė Jonas Mačiulis; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2003. 512 p. ISBN 9955-541-22-9.
- 18–19. Lietuviškieji slapyvardžiai : lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas / Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka; sudarė ir parengė Jonas Mačiulis; [projekto vadovė Regina Varnienė; redaktorė Virginija Savickienė]. – Vilnius, 2004. – T. 1, Autoriai. X, 363 p. ISBN 9955-541-26-1; T. 2, Slapyvardžių žodynas. LVIII, 1156 p. ISBN 9955-541-27-X.
20. Slapyvardžių sąvadas / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka; sudarė ir parengė Jonas Mačiulis. – [Vilnius], 2007. – 1 CD-ROM. – ISBN 978-9955-541-64-6.

Summary

A Fruitful Decade of the National Retrospective Bibliography (1999–2009)

Virginija SAVICKIENĖ

One of the principal goals of the Centre of Bibliography and Book Science at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania is registering past publications and documents in the Lithuanian language and publishing national bibliography indices. In the year 1992 preparation of the retrospective bibliography underwent reorganization due to the National Library taking over bibliographic control of Lithuanian documents and setting up of the National Bibliography Data Bank (*Nacionalinės bibliografijos duomenų bankas* – NBDB). The LIBIS system, which was implemented in 1999, has also been serving as an enabling factor for bibliographic control, as it allows encoding data in the UNIMARC format in compliance with international requirements.

The period of 1999–2009 was especially significant for the national retrospective bibliography, as it was marked by successful accomplishment of a great number of tasks.

Books in Lithuanian, 1905–1917: 2 initial books of volume 3 of the bibliographical index *Lietuvos bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 3. 1905–1917* (The Bibliography of Lithuania. Series A. Books in Lithuanian. Vol. 3. 1905–1917) were published in 2006.

Books in Lithuanian, 1918–1940. The restoration of Lithuania's independence in 1990 brought with it the importance of compiling data about publications from 1918–1940. Between 1997 and 2002, seven initial parts

of the first volume documenting 23,000 books in Lithuanian and two initial parts of the second volume listing smaller publications were published.

Periodical publications in Lithuanian, 1823–1940.

At the present time cataloguing of periodical publications from 1823–1940 is underway; as of 5/12/09, the data files contain 1,797 entries. In 2008 the link *LIETUVOS BIBLIOGRAFIJA, SERIJA B. Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940* (The Bibliography of Lithuania. Series B. Periodical Literature in Lithuanian, 1823–1940) was created on the National Library Website.

Publications about Lithuanian periodical literature. In 1999–2009, annual indexes of Series C documenting the periods of 1832–1890, as well as the years 1894, 1895, 1896 and 1897, were issued. This same year the index *Lietuvos bibliografija. Serija C. 1904–1905. D. 3* (The Bibliography of Lithuania. Series C. 1904–1905. Part 3), which documents Lithuanian emigrant periodical publications, was prepared.

Non-Lithuanian books published in Lithuania.

Books written in languages other than Lithuanian are not being ignored: a data bank and bibliographical indexes are being prepared. In 1998 the index of the 17th century Polish books published in Lithuania was issued. At the present time a database containing information on 18th century Polish books is being created. It will include all

publications printed within the territory of Lithuania in 1701–1800. The work on a registry of works in Hebrew and Yiddish, *Lietuvos knygų žydų kalbomis, 1759–1940*, has begun.

Lithuanian pseudonyms. In 1992 the Centre of Bibliography and Book Science was entrusted with the task of completing the compilation of *Lietuviškieji slapyvardžiai* (Lithuanian Pseudonyms). The work started in 1995, and until 2003, 5 volumes were published. In 2004 a major two-volume opus *Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas* (Lithuanian Pseudonyms: Digest of Pseudonyms in Lithuanian Press until 1990). In 2007 the CD-ROM *Slapyvardžių sąvadas* (Digest of Pseudonyms) was released. In 2008 a collection of articles titled *Apie lietuviškuosius slapyvardžius* (About Lithuanian Pseudonyms) was published. Its glossary is still in the preparation stage.

All the above-mentioned projects have contributed to maintaining the significance of a large part of the national cultural heritage. Their products, being part of the total bibliographical collection, will be used as academic research aids. They make an integral part of the broader project “Creation of the Integrated Virtual Library Information System” intended for digitization and promotion of the Lithuanian cultural heritage.

Metodologiniai ir organizaciniai kultūros paveldo skaitmeninimo ir bibliografinės sklaidos aspektai: lietuviškoji koncepcija

Regina VARNIENĖ-JANSSEN

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, LT-01504 Vilnius, el. p. r.varniene@lnb.lt

Straipsnyje aptariama Lietuvos valstybinės bibliografijos tarnybos – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro – ir kitų atminties institucijų, teikiančių patikimus bibliografinius įrašus nacionaliniams fondams (Lietuvos dailės muziejaus ir Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės), skaitmeninimo iniciatyva. Straipsnis supažindina su patirtimi, įgyta rengiant, diegiant ir naujinant formatus bei standartus, taikomus bibliografinės informacijos ir kultūros paveldo aprašymui, ilgalaikiam saugojimui bei sklaidai, kuriant Integralią virtualią bibliotekų informacinę sistemą (IVBIS) ir bendrą kultūros paveldo portalą <http://www.epaveldas.lt>. Čia aptariamas Lietuvos valstybinės bibliografijos tarnybos ir atminties institucijų bendradarbiavimo įteisinančios įstatyminės bazės kūrimas. Nagrinėjamas tokio bendradarbiavimo metodologijos, pagrįstos suderintais standartais, parengimas bei valstybinės bibliografijos veiklos skatinimo iniciatyvos.

Reikšminiai žodžiai: kultūros paveldas; skaitmeninimas; atminties institucijos; skaitmeninis archyvas.

1. Įžanga

Europos Komisija, siūlydama naują strateginę programą „i2010 – Europos informacinė visuomenė augimui ir užimtumui skatinti“, pradeda įgyvendinti naują integruotos informacinės visuomenės politikos metodą. i2010, kuri visiškai atitinka atnaujintos Lisabonos strategijos naują valdymo etapą, padės siekti pagrindinio Lisabonos tikslo – tvarios plėtos ir darbo vietų kūrimo. Įgyvendinant šios programos uždavinį – sukurti bendrą Europos informacinę erdvę, siūlančią prieinamus ir saugius didelės spartos ryšius, gausų ir įvairų turinį bei skaitmenines paslaugas – svarbus vaidmuo atitenka kultūros paveldui.

Lietuvoje pastaruoju dešimtmečiu nemažai nuveikta kultūros paveldo skaitmeninimo srityje. Tačiau iki 2005 m. ši veikla buvo fragmentiška, nebuvo visas atminties institucijas – archyvus, bibliotekas ir muziejus – vienijančio požiūrio į skaitmeninimo veiklą.

2. Metodologija: vieningas požiūris į kultūros paveldą

Archyvų, bibliotekų ir muziejų misijos pagrindą sudaro

kultūros paveldo objektų ir informacijos apie juos ilgalaikis išsaugojimas. Nėra paprasta nustatyti šių atminties institucijų žinybinės ribas, ypač tų, kurios, susiklosčius tam tikroms istorinėms aplinkybėms, priglaudė kitokios žinybinės priklausomybės kultūros paveldo vertybes. Nors šis „žinybinis“ veiksnys vis dar atlieka svarbų vaidmenį formuojant atminties institucijų organizacines struktūras, neabejotina, kad meno kūrinys, jo autorinis rankraštis arba recenzija apie jį – visa tai atspindi tą patį kultūrinį kontekstą, liudija panašius kultūrinius bruožus. Siekdamos suderinti kultūros paveldo turinį ir informacijos apie šį turinį pateikimą, IFLA, CIDOC, ISO ir kitos bendruomenės ėmėsi kurti vieningą atminties institucijose kaupiamo kultūros paveldo informacijos koncepciją. Daug vilčių teikia FRBR / CIDOC CRM darbinimo darbo grupės veikla, susijusi su suderintų standartų taikymu aprašant bibliotekose ir muziejuose kaupiamą informacinį turinį. Tai, savo ruožtu, užtikrins kultūros paveldo turinio integralumą ir palengvins prieigą prie jo semantiniame žiniatinklyje.

Dabar jau galima konstatuoti, kad Nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro iniciatyva, prasidėjusi paraiškos teikimu finansinei paramai iš Europos struktūrinių fondų gauti, išsivystė į bendrą metodologinę kultūros paveldo skaitmeninimo ir sklaidos kryptį,

apimančią modeliavimą, standartų, rekomendacijų ir praktinių metodų rengimą. Ši metodologija:

- apibrėžta „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcijoje“, „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijoje“ ir „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos įgyvendinimo priemonių 2009–2013 metų plane“;
- įgyvendinta sukūrus IVBIS ir portalą <http://www.epaveldas.lt>;
- realizuota įkūrus koordinacinius skaitmeninimo centrus virtualios tarporganizacinės struktūros ribose.

3. Tikslai

3.1. Nauja kultūros paveldo teisinės bazės paradigma: koncepcija, strategija ir priemonių planas

Lietuvos atminties institucijos kaupia ir saugo vertingą nacionalinį kultūros paveldą, kuris yra tautos pilietiškumo, savimonės ir savigarbos, jos šiuolaikinio mokslo, švietimo ir laisvalaikio pamatas. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, sustiprėjo nacionalinio kultūros paveldo aktualizavimo, t. y. jo pateikimo bendroje Europos skaitmeninėje erdvėje, svarba. 2006 m. Kultūros ministerija kartu su Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės ir informatikos institutu surengė šalies atminties institucijų apklausą, kuria pagrįstas saugomo kultūros paveldo skaitmeninimo tyrimas. 2006 m. šio tyrimo rezultatus paskelbė Nacionalinių atstovų grupė (*The National Representatives Group for Coordination of Digitisation Policy and Programmes*) skaitmeninimo politikai ir programoms koordinuoti 2006 metų ataskaitoje¹. Tyrimo rezultatai parodė, kad 2006 metais įvairius kultūros paveldo skaitmeninimo projektus Lietuvoje įgyvendino daugelis atminties institucijų: bibliotekos, muziejai, archyvai, mokslo ir studijų institucijos, kitos viešosios įstaigos. Skaitmeninimo iniciatyvas Lietuvoje vykdė 58% atminties institucijų, iš jų 55% skaitmeninimą laikė strateginiu veiklos prioritetu. Stambiausiu Lietuvos atminties institucijų kada nors inicijuotu projektu galima laikyti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kartu su partneriais 2005–2008 metais įgyvendintą projektą „Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos sukūrimas“. Projekto metu buvo sukauptas skaitmenintų objektų duomenų bankas, kuriame yra per 2 mln. 800 tūkst. skaitmenintų puslapių originalių dokumentų, ir sudarytos galimybės Lietuvos ir viso pasaulio vartotojams per portalą <http://www.epaveldas.lt> interaktyviai naudotis šių institucijų sukauptomis kultūros vertybėmis.

Akademinių institucijų inicijuoti skaitmeninimo projektai daugiausia atitinka mokslo ir švietimo srities poreikius.

Pagrindiniai projektai tokie:

- Matematikos ir informatikos instituto, Lietuvių kalbos instituto ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslinis duomenų skaitmeninimo projektas „Aruodai“;
  - Matematikos ir informatikos instituto kartu su Lietuvių kalbos institutu, Vilniaus universiteto Filologijos fakultetu ir Vilniaus universiteto biblioteka projektas „LDK Skaitmena“;
  - Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto kartu su to paties universiteto Istorijos fakultetu, Vilniaus arkivyskupijos kurija ir Lietuvos etnokosmologijos muziejumi projektas „Vilniaus bažnytinės provincijos archyvų dokumentų ir knygų metaduomenų informacinė sistema (BARIS)“;
  - Lietuvių kalbos instituto ir Berlyno Humboldtų universiteto projektas „Senųjų Rytų Prūsijos lietuviškų raštų skaitmeninimas. Danieliaus Kleino giesmynas ir maldynas“, pratęsęs Senųjų raštų duomenų bazės kūrimo veiklą, 1996–2005 metais finansuotas iš valstybės biudžeto asignavimų, skirtų Valstybinei lietuvių kalbos komisijai;
  - Vilniaus universiteto biblioteka ir Matematikos ir informatikos institutas dalyvavo tarptautiniame projekte ENRICH, kuris padėjo sukurti Europos kultūros paveldo skaitmeninės bibliotekos bazę, integruojant jau sukurtą, bet išsklaidytą elektroninį turinį;
  - Vilniaus universiteto biblioteka nuo 2000 m. vykdo Atviros Lietuvos fondo ir Atviros visuomenės instituto finansuotą projektą „Senų rankraštinų teismų knygų tekstų perkėlimas į kompaktinius diskus“. 2004 m. parengtas projekto tęsinys „Rankraštinų XVII–XIX a. teismų knygų viso teksto duomenų bazės sukūrimas“.
- Viešojo įstaiga „Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija“ įgyvendino projektą „Televizijos produkcijos virtualios bibliotekos, užtikrinančios viešą elektroninę prieigą prie Lietuvos audiovizualinio paveldo, įamžinto Lietuvos televizijos (LTV) programose, sukūrimas ir tęstinio šio paveldo skaitmeninimo, išsaugojimo bei prieinamumo visuomenei užtikrinimas“. Šio projekto metu sukurta vieša televizijos produkcijos virtuali biblioteka, užtikrinanti prieigą prie Lietuvos audiovizualinio paveldo, įamžinto televizijos programose.
- 2005 m. priėmus „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepciją“² ir atminties institucijoms toliau įgyvendinant stambius skaitmeninimo projektus, kultūros paveldo skaitmeninimo veikla išliko fragmentiška, skaitmeninimo projektai nebuvo koordinuojami šalies mastu, jų tikslai dažniausiai būdavo trumpalaikiai, o pasibaigus projektams dažnai nepasirūpinta skaitmenintų kultūros paveldo objektų saugojimu ir prieiga. Tokia nenuosekli skaitmeninimo veikla skatino tobulinti nacionalinio kultūros paveldo skaitmeninimo ir sklaidos teisinę bazę. Tinkama teisinė bazė – vienintelė priemonė, galinti suteikti patikimą pagrindą atminties institucijų strateginei

veiklai ir jos finansavimui; savo ruožtu, tai užtikrina nacionalinio kultūros paveldo skaitmeninimo tęstinumą.

Šiuo atveju svarbu pažymėti Lietuvos valstybinės bibliografijos tarnybos vaidmenį kuriant nacionalinio kultūros paveldo skaitmeninimo ir sklaidos teisinę bazę. 2003–2004 m. Nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras įgyvendino keletą pažangių kultūros paveldo skaitmeninimo ir atminties institucijų integracijos projektų, kuriais siekta atkreipti valdžios institucijų dėmesį į būtinybę integruotis į Europos elektroninio turinio erdvę.

Minėta koncepcija 2005 m. sausio mėn. buvo patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Koncepcijoje apibrėžti kultūros paveldo skaitmeninimo tikslas, uždaviniai ir principai bei bendri objektų atrankos kriterijai. Jų pagrindu atminties institucijos gali nuosekliai ir tikslingai atlikti nacionalinio kultūros paveldo išsaugojimo, aktualinimo ir sklaidos tobulinimo veiklą. Koncepcijos pagrindu Kultūros ministerija kartu su Švietimo ir mokslo ministerija, Informacinės visuomenės plėtros komitetu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos archyvų departamentu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nacionaliniu lygiu koordinuoja ir stebi kultūros paveldo skaitmeninimo politikos veiklos sritį. Šios institucijos teikia ir tokios politikos įgyvendinimo pasiūlymus Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo tarybai.

Tačiau koncepcijoje neapibrėžiamas skaitmeninimo veiklos organizavimas ir jos finansavimas. Tai paskatino šio straipsnio autorę inicijuoti teisinių dokumentų peržiūrą. Jos sutelkta iniciatyvinė grupė parengė skaitmeninimo strategijos projektą ir įteikė jį Kultūros ministerijai. Po bendro aptarimo, kuriame dalyvavo Kultūros ministerijos ir Skaitmeninimo tarybos atstovai, ir vėliau įvykusio viešo aptarimo „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijai“ bei jos įgyvendinimo 2009–2013 metų planui³ buvo pritarta, ir 2009 m. gegužės 20 d. šiuos dokumentus patvirtino Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Tai reikšmingas pasiekimas – koncepcijos tikslų ir uždavinių įgyvendinimas padės sukurti bendrą Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninę informacinę erdvę, prailginti kultūros paveldo objektų gyvavimo laiką, pateikti šalies ir pasaulio visuomenei aktualią, išsamią ir patikimą informaciją apie Lietuvos kultūros paveldą, užtikrinti nuolatinį, patikimą ir kokybišką kultūros paveldo išteklių naudojimą mokslo, švietimo ir kultūros tikslams, skleisti Lietuvos kultūrą globalizacijos sąlygomis.

Glaustai apibūdinant strategijos tikslą, pagrindinis dėmesys kreiptinas į aspektus, apibrėžiančius skaitmeninimo veiklos koordinavimą pasitelkiant skaitmeninimo centrus. Tokių centrų vaidmenį turėtų atlikti institucijos, turinčios didžiausią skaitmeninimo patirtį ir teikiančios prieigą prie suskaitmenintos medžiagos – Lietuvos nacio-

nalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Lietuvos dailės muziejus ir Lietuvos archyvų departamentas. Skaitmeninimo centrų įkūrimas šalies atminties institucijose leis nacionaliniu mastu rinkti duomenis apie Lietuvos atminties institucijose saugomus kultūros paveldo objektus ir derinti šių objektų atranką bei jų įtraukimą į numatytą skaitmeninti kultūros paveldo objektų sąrašą. Tai leis koordinuoti pačią skaitmeninimo veiklą ir išvengti jos dubliavimo. Taip bus taupomos lėšos, sudaromos sąlygos atminties institucijų nuosekliai ir kryptingai veiklai. Minėtų strateginių dokumentų pagrindu skaitmeninimo centrai teiks reikiama metodologinę ir praktinę pagalbą, rūpinsis fondoieška.

Strategijos viziją būtų galima apibūdinti kaip bendrą Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninę informacinę erdvę, pailginančią kultūros paveldo objektų gyvavimo laiką, teikiančią operatyvią, išsamią ir patikimą informaciją apie Lietuvos kultūros paveldą Europos ir viso pasaulio gyventojams, užtikrinančią ilgalaikį kultūros paveldo išteklių naudojimą mokslo, švietimo ir kultūros tikslams.

Strategijos tikslas – skatinti kultūros paveldo objektų, saugomų atminties institucijose, skaitmeninimą, užtikrinti Lietuvos kultūros paveldo ilgalaikį saugojimą, jo integraciją į pasaulio skaitmeninę erdvę ir visuotinę jo sklaidą.

Strategijos tikslai:

- sukurti vientisą kultūros paveldo skaitmeninimo sistemą ir užtikrinti jos funkcionalumą;
- sukurti ir tobulinti virtualią kultūros paveldo sistemą, integruojančią paieškos, saugojimo ir prieigos funkcijas;
- standartizuoti kultūros paveldo skaitmeninimo, saugojimo ir sklaidos procesus;
- skaitmeninti kultūros paveldo objektus ir teikti jų turinį kultūros paveldo portalui;
- skatinti kultūros paveldo sklaidos iniciatyvas.

Būtina pažymėti, kad pradėjus įgyvendinti 2009–2013 m. priemonių planą, atsiras daugiau galimybių gauti finansinę paramą iš valstybės biudžeto ir Europos Sąjungos struktūrinių fondų. Prioritetas turi būti teikiamas tiems projektams, kurie suteikia galimybę dalyvauti bendradarbiavimo veikloje, kuriant bendrą Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninę erdvę ir integruojant objektus į kultūros paveldo sistemą bei bendrą kultūros paveldo portalą.

3.2. Suderinti standartai – Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos (IVBIS) ir kultūros paveldo portalo pagrindas

Intensyvi skaitmeninimo veikla paskatino integralių suderintų standartų, taikomų atminties institucijose saugomiems kultūros paveldo objektams, plėtrą. Suderinti standartai daugeliui atminties institucijų sukurtoms skaitmeninėms saugykloms ir sklaidos sistemoms taikomi palyginti neseniai. Iki tol dėmesio standartų derinimui stoka

kliudė nuosekliai plėtoti prieigą prie skaitmeninio turinio, siaurino paieškos galimybes.

Todėl minėtuose strateginiuose dokumentuose suderintiems standartams skiriamas ypatingas dėmesys. Dokumentais siekiama, kad būtų priimti suderinti skaitmeninio standartai, suteikiantys galimybę koordinuoti atminties institucijų plėtojamas iniciatyvas ir projektus, užtikrinantys kultūros paveldo saugyklų dermę nacionaliniu lygiu ir jų integraciją į Europos skaitmeninę erdvę.

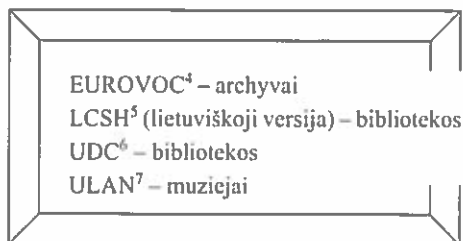
Dabartiniu metu suderintus standartus, pagrįstus 2005–2008 m. bendro projekto metu sukurta IVBIS, skirtus metaduomenims ir skaitmeniniams objektams saugoti bei prieigai prie jų teikti, taiko tik Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ir partneriai – Lietuvos archyvų depar-

tamentas ir Lietuvos dailės muziejus.

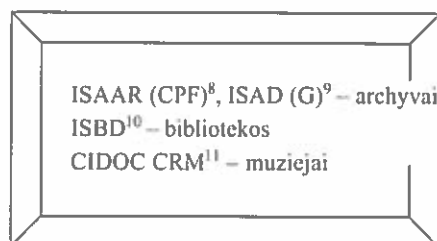
Suderinti standartai – labai svarbus veiksnys, norint užtikrinti skaitmeninio turinio integralumą ir informacinių išteklių kokybę, kurti pažangią hierarchinę sistemą, integruojančią naršymo, paieškos ir identifikavimo funkcijas.

Siekiant funkcinio suderinamumo su šalies atminties institucijomis, Europos skaitmeninė biblioteka (*European Digital Library* – EDL) (<http://www.theeuropeanlibrary.org>) ir *Europeana* (<http://www.europeana.eu/portal/>), IVBIS taikomi standartai ir kontroliuojami žodynai (žr. 1 paveikslą). Šių standartų sąveiką IVBIS galima būtų iliustruoti schema (žr. 2 paveikslą).

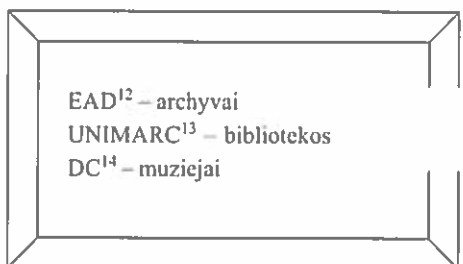
KONTROLIUOJAMI ŽODYNAI

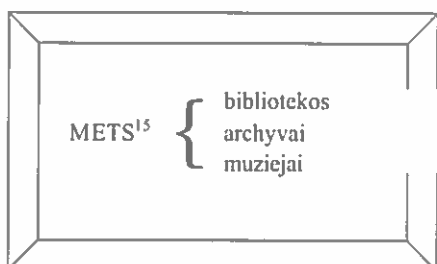
DUOMENŲ TURINIO STANDARTAI

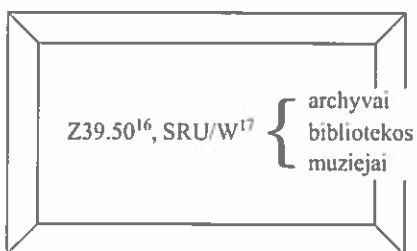
DUOMENŲ STRUKTŪROS STANDARTAI

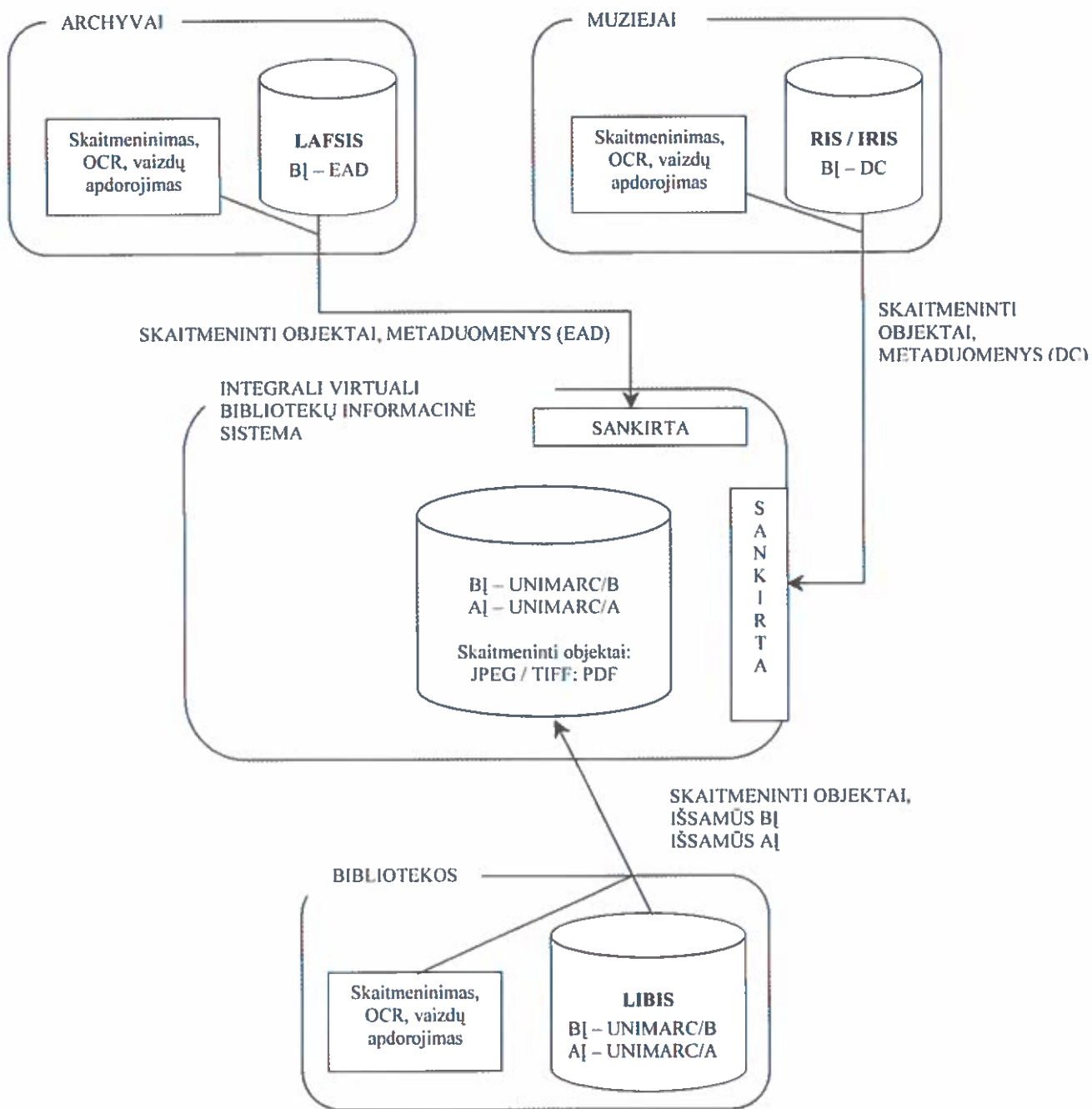
ILGALAIKIO SAUGOJIMO STANDARTAI

PRIEIGOS STANDARTAI

1 pav. IVBIS lingvistinis aprūpinimas

2 pav. IVBIS struktūra

A| – autoritetiniai įrašai

B| – bibliografiniai įrašai

LAFSIS – Lietuvos archyvų fondo sąvado informacinė sistema

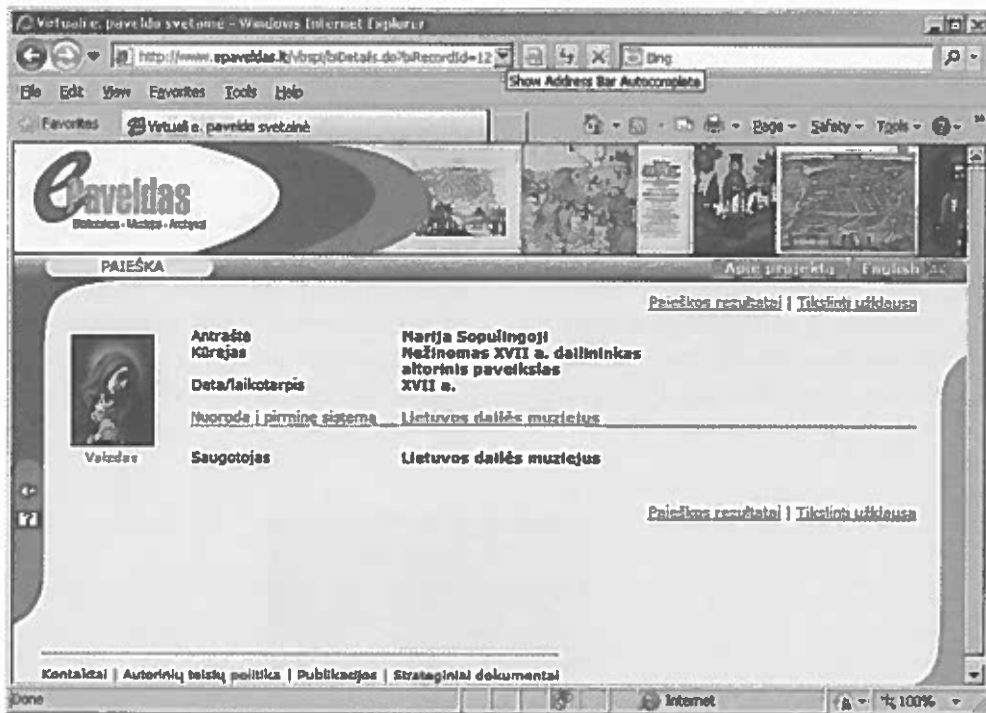
LIBIS – Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema

RIS / IRIS – Rinkinių informacinė sistema / Internetinė rinkinių informacinė sistema

3.2.1. Aprašomųjų metaduomenų sprendimai

IVBIS naudojamų metaduomenų lygmuo buvo svarbiausia problema, kurią reikėjo nedelsiant išspręsti.

Nekilo abejonių dėl vaizdų metaduomenų pateikimo elektroninėje erdvėje: jie koduojami taikant *Dublin Core* (DC) standartą, kuris Lietuvoje patvirtintas kaip nacionalinis standartas.

3 pav. Portalo <http://www.epaveldas.lt> *Dublin Core* metaduomenų pavyzdys (<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biDetails.do?biRecordId=12269>)


```
<dc:title>Marija Sopulingoji</dc:title>
<dc:creator>Nežinomas XVII a. dailininkas
  </dc:creator>
<dc:subject>altorinis paveikslas</dc:subject>
<dc:description>Drobė, aliejus, h/pl. - 60x46 cm
  </dc:description>
<dc:contributor>Lietuvos dailės muziejus
  </dc:contributor>
<dc:date>XVII a.</dc:date>
<dc:type>Text</dc:type>
<dc:format>text/xml</dc:format>
<dc:identifier>1_952606</dc:identifier>
<dc:source>http://www.rinkinys.ldm.lt/iris/index.aspx?cmp=search&action=details&mus=1&ext\_id=952606&lang=LT
  </dc:source>
<dc:language>LT</dc:language>
<dc:rights>Lietuvos dailės muziejus</dc:rights>
```

4 pav. IVBIS *Dublin Core* metaduomenų pavyzdys

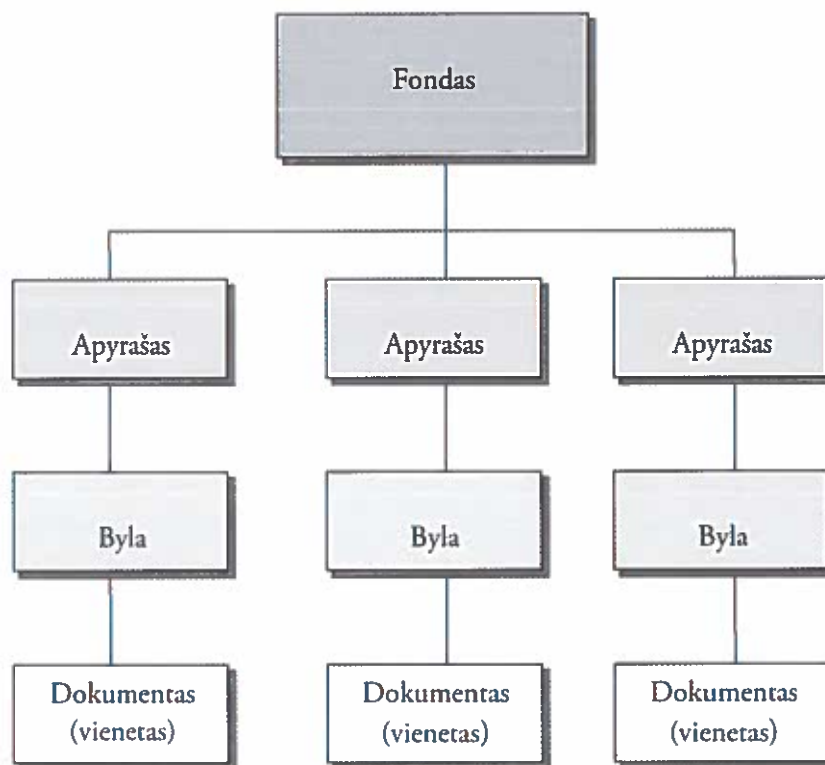
Dublin Core metaduomenų formato taikymas nesudėtingas – parengti *Dublin Core* formato įrašus bet kokios rūšies informacijai nėra sunku. Kita vertus, yra ir savų trūkumų – nesukurtos katalogavimo taisyklės, nurodančios, kaip duomenis įrašyti į laukus.

Vis dėlto kai kurie elementai gali sukelti painiavą, pavyzdžiui, „kūrėjo duomenys“. Archyvuose kiekvieno archyvinio vieneto aprašas yra reikšmingas tik tada, kai aiškiai aprašytas archyvinio fondo, kuriam jis priklauso, kūrėjas. Tik kūrėjo istorija ir struktūra gali padėti vartotojui suprasti sąlygas, kuriomis dokumentas buvo sukurtas arba sukauptas, ir kritiškai įvertinti dokumentų turinį. Tokio tipo duomenys yra labai svarbūs aprašui. Būtent tokių duomenų ir trūksta *Dublin Core*. Jame „kūrėjo“ elementas įvardijamas kaip subjektas, pirmiausia atsakingas už išteklių turinį. Archyvams toks apibūdinimas netinkamas. ISAD(G) (*General International Standard Archival Description*) kūrėją apibrėžia taip: „Kolektyvas, giminė arba

asmuo, kuris sukūrė arba sukaupe ir (arba) prižiūrėjo dokumentus, veikdamas individualiai arba dalyvaudamas kolektyvinėje veikloje“. Asmenys, atsakingi už archyvinio fondo kaupimą paprastai skiriasi nuo kūrėjų. Nors IVBIS buvo pasirinktas išplėstinis *Dublin Core*, nebuvo atsisakyta rengti ir išsamius įrašus.

Įrašant duomenis į 26 elementus, kurie visi kartu gali sudaryti archyvinio objekto aprašą, laikomasi ISAD(G) nurodymų. ISAD(G) užtikrina išsamių, tinkamų ir aiškių aprašų rengimą, palengvina informacijos apie archyvinę medžiagą mainus ir paiešką, leidžia aprašus iš įvairių saugyklų sujungti į bendrą informacijos sistemą.

Suskaitmeninto fizinio archyvinio objekto atveju būtina suteikti prieigą prie jo turinio. Todėl būtina aprašyti objekto fizinį vaizdą arba jo turinį. Jei objektas – archyvinis fondas, būtina parengti archyvinį aprašą, kuriame atsispindėtų viso fondo hierarchinė struktūra ir jo sudedamosios dalys (žr. 5 paveikslą).

5 pav. IVBIS archyvinio aprašo hierarchinė struktūra

ISAD(G) nurodymų laikomasi ir rengiant suskaitmenintų archyvinių objektų aprašus. Tai leidžia pateikti archyvinio aprašo hierarchinę struktūrą, kitaip tariant, parengti išsamesnius ir paprastesnius archyvinių objektų ir duomenų bazių aprašus elektroninėje terpėje. Būtent šis metodologinis sprendimas buvo taikomas IVBIS.

Lietuvos dailės muziejaus fondų bibliografiniai aprašai rengiami pagal 40 duomenų elementų specifikaciją, pagrįstą CIDOC CRM (*CIDOC Conceptual Reference Model*) ir patvirtintą Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos 1997 m. nutarimu. Šios taisyklės nurodo, kurie fondų vieneto duomenys – privalomi, o kurie pasirenkami paties muziejaus nuožiūra.

Nacionalinės bibliotekos objektams aprašyti taikomi specializuoti ISBD. Jie išversti į lietuvių kalbą. IFLA iniciatyva 2007 metais paskelbta visų ISBD preliminarinė jungtinė laida, kuri yra peržiūrima ir tobulinama.

Norint aprašus perduoti į bendrą sistemą, juos būtina koduoti. Lietuvos archyvai į virtualią kultūros paveldo sistemą perkeliama archyvinių skaitmeninių objektų

kodavimui naudoja *Encoded Archival Description* (EAD).

Nacionalinė biblioteka skaitmenintų objektų bibliografinių ir autoritetinių įrašų kodavimui taiko atitinkamai UNIMARC/B (žr. 6 paveikslą) ir UNIMARC/A, kurie Kultūros ministerijos sprendimu patvirtinti nacionaliniais standartais.

```
05245cam0 2200757 450
001C1R0000047484
00520090219114028.0
100##$a20020722d1816 ||y0lity50 |||ba
1011#$alit Scger Siger
102##$aRU
140##$acf |||aa ||yb|0000|
2001#$aBiblia, tai esti: Wissens Szwentas Rjsztas
      Séno ir Naujo Testamento.....
.....
.....
8564#$uhttp://www.epaveldas.lt/vbspi/biDetails.do
      ?libisId=C1R0000047572
```


6 pav. Integralios virtualios bibliotekų informacinės sistemos (IVBIS) UNIMARC metaduomenų pavyzdys

Dailės muziejus vaizdams į IVBIS perduoti naudoja *Dublin Core* metaduomenų formatą. Skirtingų metaduomenų aprašymo schemų bei šių duomenų kodavimo sistemų suderinamumo problema IVBIS sprendžiama naudojant sankirtas, kurios leidžia derinti objektus, aprašytus pasitelkiant skirtingas schemas ir skirtingus kodavimo formatus.

Kadangi kartu su skaitmeniniais objektais pateikiami labai išsamūs metaduomenys, sankirtų sistema padeda iš portalo <http://www.epaveldas.lt> trumpo įrašo, apimančio pagrindinius *Dublin Core* bibliografinio aprašo elementus, pereiti į pradinę sistemą, kurioje pateikiami išsamūs įrašai.

Sankirtų naudojimas:

ISAD(G)	ISBD	CIDOC CRM grindžiamas RIS
3.2.1. Kūrėjo (kūrėjų) vardas (vardai)	1.5. Atsakomybės duomenys	Autorius / gamintojas
EAD	UNIMARC	Dublin Core
<origination>	7-- Atsakomybės blokas	<dc:creator>

Kai dėl aprašomųjų metaduomenų darninimo, kuris bus atliekamas projekto tęsinio, numatyto 2010–2012 m., metu, būtina atsižvelgti į visų IFLA darbo grupių (t. y. ISBD, RDA, FRBR / CIDOC CRM darninimo ir keletu kitų) ankstesnę veiklą, labai reikšmingą integruojant skaitmeninį turinį ir tobulinant paiešką.

Vėlesniais projekto etapais bus ir toliau tobulinamas struktūrinis aprašomųjų metaduomenų suderinamumas bei kuriama integrali Lietuvos vardų, vietovardžių ir chronologinių duomenų bazė. Tai sukurs pagrindą Lietuvos standartui parengti. Tokių pastangų nauda akivaizdi. Į šią veiklą įsijungus institucijoms, susijusioms su šalies kultūros paveldo objektų skaitmeninimu ir sklaida, kultūros paveldo

objektų paieška taps gerokai efektyvesnė.

Šiame straipsnyje svarbu paminėti sėkmingą projekto, skirto retrospektyvinės bibliografijos retrokonversijai, indėlį į dokumentinio paveldo skaitmeninimą ir jo sklaidą.

2005 m. prasidėjus lietuviškų knygų (1547–1830), Lietuvoje išleistų lenkiškų (1799–1830) ir žydiškų knygų skaitmeninimui, jau buvo parengti jų bibliografiniai ir autoritetiniai įrašai; tai palengvino kompiuterinių įrašų perdavimą į HPB (*Hand Press Book*) duomenų bazę, TEL bei portalą <http://www.epaveldas.lt>.

Artėjant antrajam projekto etapui, rengiamasi valstybinės bibliografijos konvertavimui į skaitmeninį formatą. Kadangi skaitmeninimo procesas yra daug spartesnis

lyginant su katalogavimu, būtini organizaciniai pokyčiai, kad į skaitmeninio veiklą galėtų įsijungti kuo daugiau specialistų.

Aktyvus projekto, vykdyto 2005–2008 m. dalyvis buvo Lietuvos dailės muziejus: suskaitmeninta ir aprašyta daug jo fonduose saugomų knygų ir albumų. Tai paskatino valstybinės bibliografijos decentralizaciją.

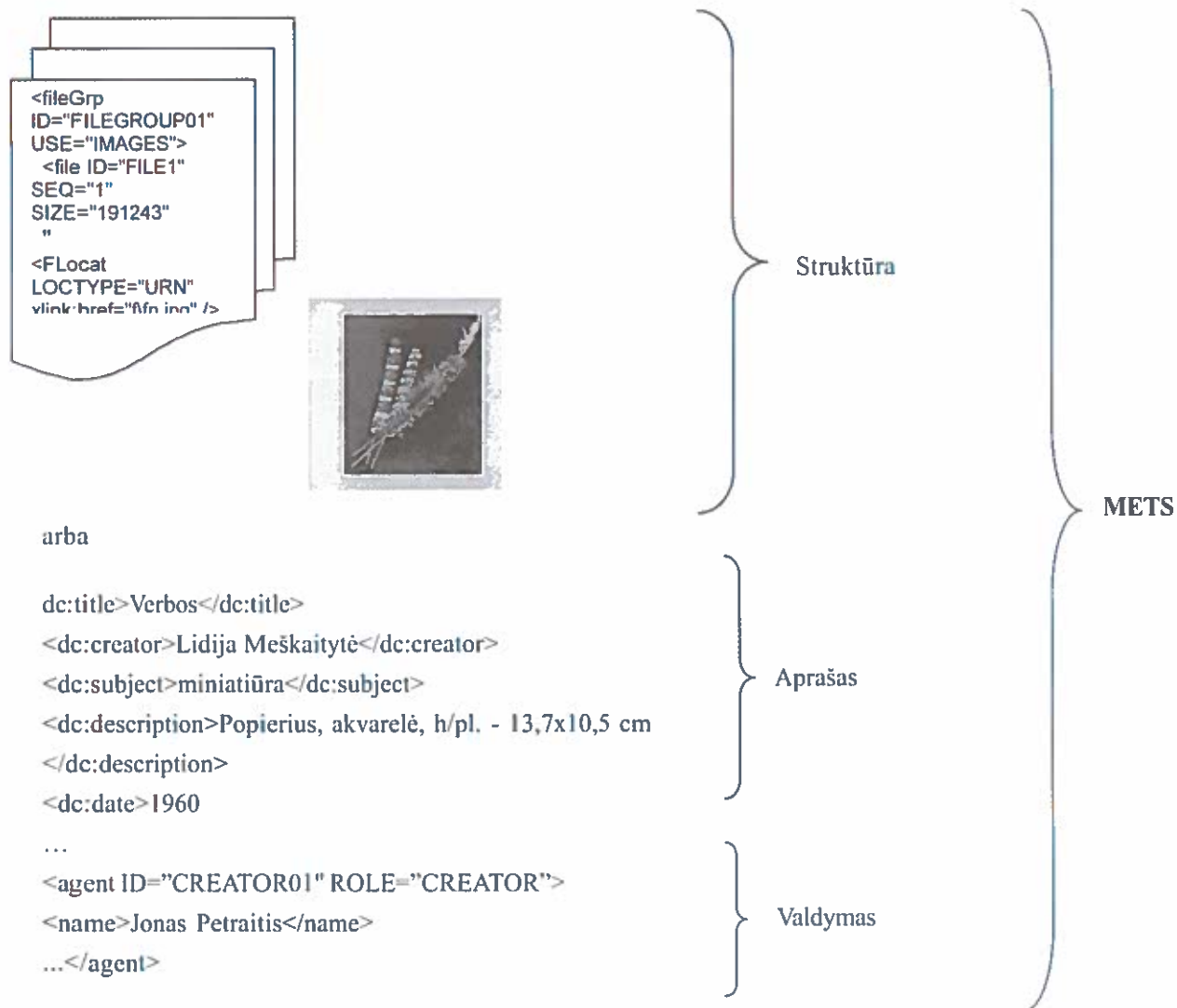
Kai į 2010–2012 m. projektą įsitrauks dvi pagrindinės mokslinės ir penkios apskričių bibliotekos, dokumentinio paveldo pateikimas elektroninėje erdvėje taps dar intensyvesnis. Šis projektas paskatins ir išsamių kompiuterinių įrašų rengimą Lietuvoje išleistoms žydiškoms ir lenkiškoms knygoms bei periodikai.

Valstybinės bibliografijos rengimui reikšmingas bus Vilniaus universiteto bibliotekos ir Lietuvos mokslų akade-

mijos bibliotekos įsijungimas į bendrą 2010–2012 m. projektą, nes šios institucijos yra mūsų partneriai rengiant valstybinę retrospektyvinę bibliografiją.

3.2.2. Metaduomenų ir skaitmenintų objektų archyvavimas

Skaitmenintų objektų ir metaduomenų archyvavimui IVBIS buvo pasirinktas Metaduomenų kodavimo ir perdavimo (*Metadata Encoding and Transmission – METS*) standartas. Naudojant METS, skaitmeniniai failai sujungiami į virtualų paketą. METS ne tik suteikia struktūrą sudėtiniam skaitmeniniam dokumentams, bet ir padeda į visumą sujungti dokumentus ir jų aprašomuosius metaduomenis, tokius kaip *Dublin Core*, taip pat – ir dokumentų valdymo informaciją (žr. 7 paveikslą).

7 pav. IVBIS skaitmeninio turinio ir metaduomenų archyvavimo pavyzdys

METS formatas labai patogus skaitmeniniams objektams pateikti XML forma, išreiškiančia skaitmeninės bibliotekos objektų struktūrą, aprašomuosius ir valdymo metaduomenis bei skaitmeninį objektą sudarančių failų vardus ir jų vietą. Skaitmenintų objektų valdymui ir naudojimui būtini metaduomenys yra išsamesni ir skiriasi nuo metaduomenų, naudojamų spausdintinių ir meno kūrinių ar archyvinų fondų valdymui.

Projekto metu sukurta darbo sekų valdymo programinė įranga, kuri leidžia sujungti skaitmenintus kūrinius į integruotus paketus, užtikrinančius kokybės kontrolę, netinkamų / nekokybiškų vaizdų gražinimą pakartotiniam skaitmeninimui, susiejimą su atpažintu visateksčiu failu ir bibliografiniu objektu, esančiu atitinkamo katalogo duomenų bazėje. Objektai ir jų aprašomieji metaduomenys eksportuojami į IVBIS centrinę duomenų bazę naudojant METS. Eksportuojant duomenis į METS standarto paketą, įtraukiama visa su kūriniu susijusi informacija ir nuorodos į išorinius objektus – skaitmeninių vaizdų failus. Skaitmeninio objekto aprašas METS formatu – atskirų dokumento dalių ir skirtingų jo versijų jungiamoji grandis. Sistemoje naudojamos pirmosios 5 METS standarto dalys:

1. Bendroji dalis (*METS Header*).
2. Aprašomoji dalis (*Descriptive Metadata*).
3. Informacinė dalis (*Administrative Metadata*).
4. Turinio dalis (*File Section*).
5. Struktūrinė dalis (*Structural Map*).

Programinės įrangos pranašumas yra tai, kad ja galima būtų naudotis tiek tada, kai yra tiesioginis ryšys su virtualia sistema, tiek neturint ryšio, o duomenis perduoti įvairiomis laikmenomis. Šiuo metu duomenų perdavimui gali būti naudojamas *ftp* protokolas, taip pat – nešiojamieji diskai. Siekiant apsisaugoti nuo trikdžių kopijuojant failus ir išvengti neišsamų, netikslių skaitmeninių vaizdų failų, naudojamas MD5 standarto kontrolinių sumų algoritmas. Prieš parengiant METS standarto paketą, suskaičiuojamos visų su kūrinių vaizdais susietų MD5 sumos ir įrašomos į paketą, o prieš perkeltant duomenis į sistemą šios sumos patikrinamos, taip apsisaugant nuo klaidų.

Procesus sunkina ir tas faktorius, kad virtualioje sistemoje būtina jungti aprašomuosius metaduomenis, koduotus taikant skirtingas sistemas. Tokiu atveju, kaip minėta, naudojamos sankirtos: UNIMARC / DC / EAD.

Šiuo metu įgyvendintas duomenų, supakuotų į METS paketą, perdavimas taikant UNIMARC ir DC standartus. Prireikus sistema gali būti lengvai praplečiama papildomais bibliografinio aprašo kodavimo standartais.

3.2.3. Prieigos sprendimai

Prieigai prie virtualios paveldo sistemos sukurta interneto svetainė, kurios adresas <http://www.epaveldas.lt>. Kadangi virtuali skaitmeninio paveldo sistema skirta

vizualiai informacijai pateikti, kartu su joje saugomais skaitmeniniais objektais pateikiami ir aprašomieji metaduomenys. Vartotojas, siekiantis tikslesnių ir smulkesnių duomenų, gali pereiti į detalaus aprašo puslapį, esantį LIBIS, LAFSIS ar RIS / IRIS sistemose. Tokiu tikslu įdiegta abipusė nuorodų sistema, t. y. kiekvienas kūrinyje gali būti susietas su jį atitinkančiu aprašu originalioje sistemoje, ir atvirkščiai. Sukurtas nuorodų į virtualioje sistemoje saugomus objektus mechanizmas, padedantis išsaugoti nuolatines HTTP nuorodas, kad jos nepakistų net įvykus sistemos pokyčiams. Nuorodos struktūra tokia: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biDetails.do?libisId=C1R0000046342>.

Čia <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biDetails.do> yra pastovioji dalis, o *libisId=C1R0000046342* – kintanti dalis, kuri keičiasi pagal tai, į kokį įrašą nukreipiama, ir atitinka UNIMARC įrašo 001 lauko reikšmę.

3.3. Tarporganizacinė struktūra – Lietuvos atminties institucijų suderinamumo garantas

Mokslinėje literatūroje virtuali tarporganizacinė struktūra apibrėžiama kaip specifinė bendradarbiavimo forma, išsaugant bendradarbiaujančių organizacijų juridines ir ekonomines teises. Tai pažangių ir juridiškai nepriklausomų organizacijų susivienijimas, kurio pagrindas – bendri profesiniai interesai ir šiuolaikiškos technologijos – išlieka stabilūs tol, kol pasiekiami numatyti susivienijimo tikslai.

Šių tikslų siekiama be specialios institucinės priežiūros ir kontrolės – lemiamas vaidmuo atitenka abipusiam pasitikėjimui. Tokią virtualią organizaciją vienijantis veiksnys – žinios ir patirtis.

Galima pripažinti, kad 2008 m. baigto vykdyti bendro Nacionalinės bibliotekos ir partnerių projekto rezultatas yra virtuali organizacija, kuri tęsė savo veiklą ir projektui pasibaigus. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Lietuvos dailės muziejus ir Lietuvos archyvų departamentas toliau tęsė „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos“ ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2013 metų plano rengimo veiklą bei ruošė investicinį projektą – jau įgyvendinto projekto tęsinį.

Pagrindinis šios tarporganizacinės struktūros veiklos motyvas – tai būtinybė peržiūrėti kultūros paveldo teisinę bazę ir būsimų projektų finansavimą. Bendromis pastangomis buvo parengti minėti dokumentai – Strategija ir jos įgyvendinimo veiksmų planas. Jame įrašytos specialios nuostatos dėl virtualios organizacijos struktūros, grindžiamos koordinacinių centrų (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, Lietuvos dailės muziejaus ir Lietuvos archyvų departamento) veikla.

Kokia šių koordinacinių centrų įkūrimo reikšmė nacionaliniu mastu? Svarbiausias siekis – plėsti tarpžinybinį atminties institucijų bendradarbiavimą ir pasinaudoti

elektroninės terpės teikiamomis galimybėmis, užtikrinant vartotojų prieigą prie visų kultūros paveldo išteklių, kad ir kur jie būtų. Pagrindinės priemonės šiam tikslui pasiekti – integrali virtuali archyvų, bibliotekų ir muziejų sistema su bendru kultūros paveldo portalu.

Dažniausiai Lietuvos atminties institucijos kultūros paveldo objektus skaitmeninimui atrenka atsižvelgdamos į savo fondų turinį ir būklę, tačiau nebendradarbiaudamos tarpusavyje ir nesidomėdamos kitų įstaigų ir institucijų įgyvendinamais skaitmeninimo projektais. Taip dubliuojama veikla ir neefektyviai naudojamos lėšos. Skaitmeninimo centrų sukūrimas leis nacionaliniu mastu rinkti duomenis apie Lietuvos atminties institucijose saugomus kultūros paveldo objektus ir derinti šių objektų atranką bei jų įtraukimą į numatytą skaitmeninti kultūros paveldo objektų sąrašą pagal Konceptijoje apibrėžtus bendruosius kultūros paveldo skaitmeninimo objektų atrankos kriterijus. Skaitmeninimo tarybos tvirtinamas nacionalinis skaitmenintųjų Lietuvos kultūros paveldo objektų prioritetas, sudarys sąlygas efektyviai koordinuoti skaitmeninimo iniciatyvas, kryptingai skaitmeninti Lietuvos kultūros paveldą. Koordinaciniai centrai sudarys sąlygas nacionaliniu lygiu analizuoti ir koordinuoti kultūros paveldo skaitmeninimą pagal specifinius prioritetus, užtikrinant kultūros paveldo objektų išsaugojimą ir sklaidą. Centrų atliekami ilgalaikiai skaitmeninimo rinkos ir vartotojų poreikių tyrimai užtikrintų nuolatinę šalies mastu atliekamos skaitmeninimo veiklos stebėseną, visų atminties institucijų dalyvavimą šiame procese.

Galima svarbi tokių centrų veiklos kryptis – paklausių skaitmeninimo projektų, integruojančių kultūros paveldą į švietimo ir studijų procesus ir skatinančių socialinę bendruomenės sanglaudą, inicijavimas. Tokia veikla skatins visuomenės susidomėjimą šalies ir tautos istorija bei kultūra.

Išvados

1. Pirmą kartą Lietuvoje susiformavo bendras metodologinis požiūris į kultūros paveldo skaitmeninimą ir sklaidą, kad ir kokia būtų objekto rūšis, kilmė, turinys ar struktūra. Šis požiūris buvo apibrėžtas ir paskelbtas strateginiuose kultūros politikos dokumentuose: „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijoje“ ir „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos įgyvendinimo priemonių 2009–2013 metų plane“.

2. Sprendimai dėl skaitmeninių objektų aprašymo ir aprašų naudojimo atitinka skaitmeninių objektų pateikimo skaitmeninėje terpėje reikalavimus atminties institucijoms. Jie taip pat gali tenkinti vartotojų poreikius gauti išsamesnę informaciją negu pateikia kultūros paveldo portalo skaitmeninis objektas.

LAFSIS, LIBIS ir RIS / IRIS kūrimo bei plėtros patirtis suteikė galimybę žengti kitą žingsnį – sukurti visas minėtas sistemas jungiančią integralią virtualią kultūros paveldo sistemą. Ji padeda įvairinti ir tobulinti šalies vartotojams ir pasauliui teikiamas paslaugas.

Kadangi buvo plačiai naudojamosi projekto partnerių duomenų bazėmis ir bibliografinių įrašų katalogais, atsirado reali galimybė išvengti funkcijų dubliavimo, klaidų, sumažėjo duomenų perdavimo į IVBIS sąnaudos.

3. Sukurta tarporganizacinė struktūra tapo pamatu, tobulinant šalies kultūros paveldo skaitmeninimo teisinę bazę, ir sudarė sąlygas būsimų projektų finansavimo iniciatyvoms. Svarbiausi tarporganizacinės struktūros pasiekimai – minėti strateginiai kultūros politikos dokumentai, kurie padės užtikrinti sėkmingą šalies atminties institucijų ir kitų su šalies kultūros paveldo ilgalaikiu išsaugojimu, sklaida bei šių projektų finansavimu susijusių įstaigų veiklą.

¹ Manžuch, Z., Pernaravičiūtė, J. Lithuania // Coordinating digitisation in Europe. – Rome, 2007. – P. 95-100. Taip pat: <http://www.minervaeurope.org/publications/globalreport/globalrepdf06/Lithuania.pdf> [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

² Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija : patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. rugpjūčio 25 d. nutarimu Nr. 933 // Valstybės žinios. – 2005, rugpj. 30 (Nr. 105), p. 5-6. Taip pat: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=260975&p_query= [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

³ Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija : patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 493 // Valstybės žinios. – 2009, birž. 4 (Nr. 66), p. 19-29. Taip pat: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=345065&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

⁴ EUROVOC : Europos žodynas. <http://www3.lrs.lt/pls/ev/ev.main> [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

⁵ Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rubrikynas. Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1994.

⁶ Universal Decimal Classification (UDC). Complete ed. London : BSI, 2005. Vol. 1-2.

⁷ ULAN : the union list of artist names. Getty Center, Los Angeles, 2000. http://www.getty.edu/research/conducting_research/vocabularies/ulan/ [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

⁸ ISAAR(CPF) : international standard archival authority record for corporate bodies, persons, and families. <http://www.ica.org/en/node/30004> [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

⁹ ISAD(G) : general international standard archival description. 2nd ed. ICA, Ottawa, 2000. http://www.ica.org/sites/default/files/isad_g_2e.pdf [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

¹⁰ ISBD(A) : senujų (antikvarinių) monografinių leidinių tarptautinis

standartinis bibliografinis aprašas. – Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1999.

ISBD(CM) : kartografinės medžiagos tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas. – Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras, 1999.

ISBD(CR) : serialinių leidinių ir kitų tęsiamųjų išteklių tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas. – Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2007.

ISBD(G) : bendras tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas. – Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras, 1995.

ISBD(M) : monografinių leidinių tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas. – Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras, 1997.

ISBD(NBM) : neknyginės medžiagos tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas. – Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2002.

ISBD(PM) : natų leidinių tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas. – Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998.

International standard bibliographic description (ISBD). – Preliminary consolidated ed. – München : Saur, 2007.

¹¹ CIDOC CRM : conceptual reference model. <http://cidoc.ics.forth.gr/> [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

¹² EAD: encoded archival description. Version 2002. The Network Development and MARC Standards Office, 2002. <http://www.loc.gov/ead/index.html> [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

¹³ UNIMARC manual : bibliographic format. IFLA, 2000. <http://www.ifla.org/VI/3/p1996-1/sec-uni.htm> [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

¹⁴ LST ISO 15836: 2007 Informacija ir dokumentai. Dublin Core metaduomenų elementų grupė (tapatus ISO 15836: 2003). Vilnius : Lietuvos standartizacijos departamentas, 2007.

¹⁵ METS : meta data encoding and transmission standard. Version 1.6. METS editorial board, 2007. <http://www.loc.gov/standards/mets/mets-home.html> [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

¹⁶ ISO 23950: 1998. Information and documentation – Information retrieval (Z39.50) – Application service definition and protocol specification. http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=27446 [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

¹⁷ SRU : search/retrieval via URL. Version 1.2. The Library of Congress. <http://www.loc.gov/standards/sru/index.html> [žiūrėta 2009 m. balandžio 24 d.].

Summary

Methodological and Organisational Aspects of Digitisation and Bibliographic Access of the Cultural Heritage: Lithuanian Approach

Regina VARNIENĖ-JANSSEN

This article aims to indicate the lessons learnt from the digitisation initiative by the Lithuanian National Bibliographic Agency – the Centre of Bibliography and Book Science at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania – and other memory institutions (the Lithuanian Art Museum and the Lithuanian Archives Department under the Government of the Republic of Lithuania), which provide authoritative bibliographic descriptions for the national collection. It describes experience in the development, application and updating of formats and

standards used for recording bibliographic information and cultural content, provision of access to it, establishment of the Integrated Virtual Library Information System and the common Web portal of the cultural heritage <http://www.epaveldas.lt>. The article specifies the Lithuanian national bibliographic agency's efforts on updating the legislation to reflect partnership of memory institutions, creation of a methodology for such partnership as well as encouraging the compilation of the national bibliography.

Lietuvių išseivijos archyvai: ir paieškos, ir išsaugojimo rūpestis

Silvija VĖLAVIČIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, LT-01504, el. p. s.velaviciene@lnb.lt

Tinkamos sąlygos aktyviai lituanistinio paveldo paieškai užsienyje susidarė tik Lietuvai atkūrus nepriklausomybę. Dabar, antrąjį Lietuvos Respublikos laisvės dešimtmetį, prasminga ir labai reikalinga yra Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos ir kitų institucijų iniciatyva susisteminti per tą laiką sukauptą medžiagą, apibendrinti įgytą patirtį, idant ligi šiolei gana chaotiškos pastangos rinkti informaciją ar vežti į Lietuvą užsienyje sukurtas ir sovietinės okupacijos laikotarpiu Lietuvos žmonėms draustas pažinti lituanistines kultūros vertybes įgautų visiems prieinamo ir bendroms reikmėms naudojamo sąvado pavidalą. Tenka tik apgailėstauti, kad 2006 m. Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu patvirtinta „Lietuvai reikšmingų kilnojamųjų kultūros vertybių, esančių užsienyje, integravimo į Lietuvos visuomeninių gyvenimą programa“¹, nebuvo parengta anksčiau, tačiau akivaizdu, kad ji yra labai svarbi ir leidžia ne tik iš naujo įvertinti jau atliktus darbus, bet ir numatyti jų tęsą. Apmaudu, kad 2006 m. gegužės mėnesio pabaigoje „Valstybės žiniuose“ paskelbta ir tokiu būdu oficialaus dokumento statusą įgijusi programa nebuvo nei paviėšinta, nei aptarta periodiniuose leidiniuose ar kitose žiniasklaidos priemonėse. Jos nekommentavo net negausūs Lietuvos kultūros leidiniai, nekaltant jau apie platesnę diskusiją kitoje spaudoje ar lietuvių išseivijos leidiniuose.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos paieškų ir tyrinėjimų objektas buvo ir yra labai svarbi užsienyje esančių kultūros vertybių dalis – ne tik visi už Lietuvos ribų lietuvių kalba spausdinti leidiniai, bet ir užsienio autorių Lietuvos tematikos veikalai, taip pat rankraštiniai dokumentai. Atsivėrusios naujos galimybės laisvai bendrauti su tautiečiais, po Antrojo pasaulinio karo nublokštais toli nuo tėvynės, įgalino užmegzti bei plėtoti intensyvius ryšius, kurių rezultatus – ypač sėkmingas lietuvių išseivijos spaudos sugrįžimas į Lietuvą. Čia derėtų priminti, kad Nacionalinės bibliotekos pastangos vykdyti šios įstaigos pamatinę priedermę ir kuo greičiau užpildyti savųjų fondų spragas lietuvių išseivijos per penkis dešimtmečius sukurtu intelektualiu turtu – gausia ir Lietuvoje dėl

ideologinių suvaržymų drausta, todėl ypač menkai arba visai nepažinta spauda – buvo itin palankiai sutiktos skirtingų kraštų lietuvių bendruomenių, ypač anapus Atlanto, Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur buvo ir tebėra didžiausias lietuvių telkinys. Lemiamas veiksnys buvo tuo metu JAV lietuvių bendruomenės paskelbtas vėjus „Knygos Lietuvai“ ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos bendradarbiavimo sutartis su Lituanistikos tyrimo ir studijų centru (toliau – LTSC) Čikagoje. Nuo 1990 m. Lietuvą pasiekė 10 spaudos siuntų, plukdytų per Atlantą didžiuliuose talpintuvuose. Leidinius iš įvairių JAV lietuvių organizacijų rinkinių bei asmeninių bibliotekų surinko ir siuntimui paruošė LTSC ir jos suburtų talkininkų būrys, vadovaujamas profesoriaus Jono Račkausko.

Tokiu būdu pavyko ne tik Nacionalinėje bibliotekoje sukaupti šiuo metu Lietuvoje išsamiausią lietuvių išseivijos spaudos rinkinį, bet ir aprūpinti leidiniais viešąsias bibliotekas. Tai, kad šiuo metu Lietuvoje išseivijos autorių veikalai yra prieinami daugumos miestų bei miestelių gyventojams, yra geriausias šios spaudos integravimo į Lietuvos visuomeninį gyvenimą pasiekimas. Apie lietuvių išseivijos spaudos sugrįžimą į Lietuvą ne kartą rašyta tiek Lietuvos, tiek ir išseivijos spaudoje². Tenka pažymėti, kad visą laiką Nacionalinę biblioteką nenutrūkstančiu srautu pasiekdavo ir ligi šiol pasiekia gausios privačių asmenų ir kitų organizacijų knygų siuntos ne tik iš JAV, bet ir iš Australijos, Kanados, Vokietijos, Didžiosios Britanijos ir kitų šalių. Lygia greta su lietuvių išseivijos spaudos rinkinio kaupimu Nacionalinė biblioteka vykdė ir kitą itin svarbią savo funkciją – rengė šios spaudos bibliografiją. 2002 m. pasirodęs „Lietuvių išseivijos spaudos bibliografijos“ pirmasis tomas³, kuriame suregistruota per šeši su puse tūkstančio 1945–2000 metais įvairiose pasaulio šalyse išspausdintų lietuviškų knygų, buvo pirmoji pastanga pateikti visuomenei sistemine šio spaudos masyvo rodyklę. Antrasis bibliografijos tomas, išspausdintas 2005 m., apima to laikotarpio lietuvių išseivijos knygas kitomis kalbomis⁴. Jame yra ir pirmojo tomo papildymai, kuriuose pateikiama

beveik 500 naujai aptiktų lietuviškų to laikotarpio knygų bibliografinių aprašų. Ši bibliografija, atspindinti lietuvių išėivijos spaudos 50 metų produkciją, galėtų būti vertinama kaip viena iš numatomo rengti „Lietuvai reikšmingų kilnojamųjų kultūros vertybių, esančių užsienyje, sąvado“ dalių. Joje sukaupta informacija apie Lietuvos bibliotekose jau esančias knygas ir specialiais ženklais išskirti aprašai tų leidinių, kurių Lietuvoje dar neturime, tačiau esame matę užsienio lietuvių lituanistiniuose centruose ar aptikę tų kraštų bibliotekose. Tačiau verta priminti, kad ir užsienio rinkiniuose (tiek esančiuose lietuvių bendruomenių globoje, tiek ir priklausančiuose ne lietuvių organizacijoms – daugiausia JAV universitetams) dažniausiai sukaupiti tie patys leidiniai. Taigi lietuvių išėivijos spaudos bibliografija gali atlikti ir svarbią vienų ar kitų užsienyje saugomų Lietuvai rūpimų knygų rinkinių vertinimo funkciją kaip pagrindinis jų atpažinimo šaltinis.

Šiuo metu Nacionalinės bibliotekos nuosekliai vykdoma tikslinė trūkstamų lietuvių išėivijos leidinių paieška leidžia daryti išvadą, kad nors 1945–2000 metų knygų jau aptikta ir surinkta gal per 90 procentų, tačiau procesas nėra baigtinis, nes vis randasi naujų, ligi šiol nežinotų leidinių. Antrajame jau minėtos bibliografijos tome pateikti pirmojo tomo papildymai – apie 500 per trejetą metų sukaupitų anksčiau neturėtų lietuviškų knygų aprašų – rodo, kad šios srities tyrinėjimai dar nesibaigia. Nuolatos randama vis naujų leidinių (lietuviškų parapijų istorijų, parodų katalogų, renginių programų, įvairių organizacijų įstatų, veiklos ataskaitų ar suvažiavimų medžiagos, kurie daugeliu atvejų yra vieninteliai vieno ar kito įvykio liudininkai, todėl itin svarbūs bendriesiems lietuvių išėivijos visuomeninio bei kultūrinio gyvenimo tyrimams.

Kitokia padėtis yra periodinių leidinių atveju, ypač didelio formato laikraščių, kurie nebuvo saugomi privačių asmenų namų bibliotekose, todėl jų išliko labai nedaug ir ligi šiol Lietuvoje nepavyko sukaupiti visų leidinių rinkinių. Nelengvai kaupiama ir informacija šiuo metu rengiamam trečiajam bibliografijos tomui, kuris bus išsamus lietuvių išėivijos periodinių leidinių sąvadas, aprūpintas redaktorių, išleidimo vietų, chronologine ir kitomis papildomą informaciją teikiančiomis rodyklėmis. Didžiojo formato periodinių leidinių saugojimui reikalingos išskirtinės sąlygos. Be to, dalis į Lietuvą atgabentų leidinių, ypač lietuviški laikraščiai, spausdinti 1945–1950 metais ant itin prasto popieriaus DP („displaced persons“ – perkeltieji asmenys) stovyklose Vokietijoje, yra pažeisti, trapūs ir reikalingi restauravimo ar konservavimo. Kaip tipišką tokios spaudos išsaugojimo pavyzdį galėtume minėti Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos restauratorių nuo sunykimo išgelbėtus unikalius leidinius – brolių Adolfo ir Jono Mekų 1946–1948 metais Viesbadene rotatoriumi spausdintus literatūros žurnalo „Žvilgsniai“ numerius su originaliomis Leono Lėto iliustracijomis. Restauravimo,

konservavimo ar planingo ir nuoseklus lietuvių išėivijos periodinių leidinių mikrofilmavimo bei skaitmeninimo darbai yra pagrindinis uždavinys, padėsiantis užtikrinti ne tik šio itin svarbaus spaudos masyvo išsaugojimą, bet ir veiksmingą jame sukauptos informacijos naudojimą mokslo ir studijų reikalams.

Vertėtų pasidžiaugti, kad į Lietuvą jų savininkų valia yra parsiųsti ir žinomų lietuvių išėivijos bibliofilų Kazio Varnelio (saugoma Lietuvos dailės muziejaus Kazio Varnelio namuose-muziejuje), Kazio Pemkaus (Klaipėdos universiteto bibliotekoje), Broniaus Kviklio (Lietuvių išėivijos institute), Kazimiero Barėno (Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje) ir kitų ypač vertingi spaudos ir rankraštinų dokumentų rinkiniai. Bene didžiausia yra garsių Lietuvos diplomatų Lozoraičių (tėvo Stasio Lozoraičio ir motinos Vincentos Matulaitytės-Lozoraitienės bei abiejų sūnų – Stasio ir Kazio Lozoraičių) sukaupta šeimos biblioteka, 2007 m. papildžiusi Lietuvos nacionalinės bibliotekos personalinių kolekcijų rinkinius. Lozoraičių bibliotekoje yra apie 20 tūkstančių leidinių, iš kurių beveik 12 tūkstančių knygų lietuvių, italų, lotynų, anglų, prancūzų, vokiečių, lenkų, rusų, ispanų kalbomis. Tačiau surinkti informaciją apie po visą Lietuvą pasklidusius lietuvių išėivių savo gimtųjų miestų bibliotekoms, mokykloms, muziejams, kitoms įstaigoms dovanotus spaudos rinkinius šiuo metu sunkiai įmanoma.

Visai kitokia yra nepublikuotų dokumentų bei rankraščių rinkinių situacija. Tokie dokumentai ypač svarbūs, nes daugeliu atvejų yra vieninteliai, todėl jų sunykimas ar praradimas yra neįkainojama skriauda, atimanti iš tyrinėtojų vienintelę studijų ir pažinimo galimybę. Šioje srityje užsienyje esančių lituanistinių kultūros vertybių sąvado rengimo darbai yra reikalingi atlikti nedelsiant, nes ligi šiol stichiškai vykęs nepublikuotų dokumentų iš užsienio vežimas į Lietuvą, be vieno kito proginio straipsnio apie kurios nors organizacijos parsigabentą lituanistinių archyvinų dokumentų siuntą, neturėjo jokio patikimesnio informacijos šaltinio. Per atkurtos Lietuvos Respublikos gyvavimo metus į Lietuvą jau yra atgabenta nemažai lietuvių išėivijos archyvų (tiek personalinių, tiek įvairių organizacijų), Kaune prie Vytauto Didžiojo universiteto įsteigtas Lietuvių išėivijos institutas, tačiau surinkti informaciją iš įvairių rankraštinus dokumentus kaupiančių įstaigų šiandien yra sunku, nes stinga nors paprasčiausios turimų rankraščių rinkinių rodyklės. Savaiame suprantama, kad išsamiam rankraštinų dokumentų tvarkymui reikia daug darbo, kartu – ir daug laiko, tačiau visuomenei, ypač mokslininkams ir kitiems tyrinėtojams, praverstų ir greičiau parengiama pirminė informacija, skelbiama būsimajame sąvade.

Nuolatinė lietuviškos spaudos užsienyje paieška bei jos studijos leido sukaupiti ir pakankamai informacijos apie už Lietuvos ribų esančius lituanistinės spaudos rinkinius.

Daugiausia jų yra Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur lietuviškosios emigracijos, o drauge su ja ir lietuviškos spaudos telkiniai skaičiuoja jau antrąjį šimtmetį – nuo XIX amžiaus antrosios pusės. Apie senuosius JAV saugomus lituanistinius rinkinius nemaža tyrinėjimų yra paskelbę ir patys išeiviai. Minėtina A. Šešplaukio-Tyruolio knyga apie lituanikos kolekcijas Europos mokslinėse bibliotekose⁵, V. Maciūno ir K. Ostrausko – apie 1918 m. Vasario 16 Akto signataro Jurgio Šaulio kolekciją Pensilvanijos universiteto bibliotekoje⁶, JAV istoriko A. E. Senno – apie jo tėvo, kalbininko, buvusio Kauno Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus Alfredo Senno rinkinį Viskonsino universiteto bibliotekoje⁷, Jono Balio surinkta informacija apie lietuvišką periodiką Amerikos bibliotekose⁸ ir kitos svarbios publikacijos, kuriose yra žinių ir apie Kento, Minesotos, Pensilvanijos bei kitų JAV universitetų rinkiniuose sukauptas lituanistinės spaudos kolekcijas. Lietuvai svarbių lituanistinių dokumentų yra ir kitose JAV bibliotekose – JAV Kongreso, Stenfordo universitetui priklausančiame garsiajame Huverio institute, Niujorko viešojoje bibliotekoje ir kitur. Profesoriaus Giedriaus Subačiaus 1999 m. parengtas Čikagos Newberry bibliotekoje saugomų lituanistinių vertybių katalogas⁹ yra kol kas vienintelis sektinas pavyzdys, koku būdu gali būti kaupiama ir skelbiama informacija apie užsienio šalių įstaigose saugomus Lietuvai labai svarbius leidinius. Pastaruoju metu renkant informaciją ypač gelbsti užsienio bibliotekų elektroniniai katalogai.

Užsieninius lituanistinės spaudos rinkinius, kaip minėta, derėtų skirti į dvi dalis: priklausančias lietuvių bendruomenėms ar įvairioms jų organizacijoms ir saugomus užsienio valstybėms priklausančiose įstaigose. Lietuvai labiausiai rūpi pirmieji. Didžiausi ir svarbiausi lituanistiniai rinkiniai JAV yra sukaupti Lituanistikos tyrimo ir studijų centre Čikagoje. Iš jų minėtini Pasaulio lietuvių archyvas, Žilevičiaus-Kreivėno muzikologijos archyvas, Lietuvių medicinos muziejus ir archyvas, S. Budrio lietuvių fotoarchyvas, Meno archyvas. Įvertinant LTSC sukauptų dokumentų svarbą, nuo 1991 m. Nacionalinė biblioteka, vykdydama abiejų institucijų bendradarbiavimo sutartyje numatytus įsipareigojimus, kasmet siuntė į Čikagą savo darbuotojus, kurie padėjo kataloguoti Pasaulio lietuvių archyvo knygas bei tvarkyti gausaus rankraščių fondo dokumentus. Panašiems darbams buvo kviečiami ir kitų Lietuvos bibliotekų bei archyvų darbuotojai. Ne mažiau svarbus lituanistinis centras yra ir Putname (Konektikuto valstijoje) esantis Amerikos lietuvių kultūros archyvas (ALKA), kur, be vertingos bibliotekos, taip pat saugomi gausūs lietuvių išeivijos organizacijų bei įvairių visuomenės ir kultūros veikėjų rankraščių rinkiniai, muziejinės vertybės. Svarbus ir turtingas yra ir Čikagoje veikiantis Balzeko lietuvių kultūros muziejus, sukaukęs daug pirmosios lietuvių emigracijos bangos dokumentų, tačiau tai yra ne

visuomeninės, o privačios nuosavybės kolekcija. Didesni ar mažesni lituanistiniai centrai yra beveik prie kiekvienos lietuvių parapijos, savuosius dokumentų archyvus yra sukaupusios ir visos visuomeninės bei kultūrinės organizacijos.

Pamėginę aptarti tiek LTSC, tiek ALKOS lituanistinių rinkinių saugojimo sąlygas turėtume pripažinti, kad abiejuose svarbiausiuose JAV lietuvių archyvuose jos yra prastos – tiek Čikagoje, tiek Putname nėra šiuolaikiškų saugyklų, kuriose unikalūs dokumentai būtų apsaugoti nuo temperatūrų svyravimo bei drėgmės, nėra ir restauravimo galimybių. Tokia padėtis negali nerūpėti tiek JAV lietuvių bendruomenei, tiek Lietuvos kultūrininkams, neabejingiems lituanistinio kultūros paveldo išsaugojimui. Apsaugos ir išsaugojimo klausimai vis išskyla išeivijos ir Lietuvos spaudoje. Įdomu pažymėti, kad beveik tuo pačiu metu, kai Lietuvoje buvo paskelbti Lietuvos kultūros ministerijos patvirtinti svarbūs dokumentai – jau aptartoji „Lietuvai reikšmingų kilnojamųjų kultūros vertybių, esančių užsienyje, integravimo į Lietuvos visuomeninį gyvenimą programa“ bei Sąvado rengimo nuostatai, Estijoje (2006 m. birželio mėnesį) buvo surengta tarptautinė konferencija „Baltijos archyvai užsienyje“¹⁰. Joje dalyvavo ne tik gausus būrys archyvų, bibliotekų ir kitų suinteresuotų kultūros įstaigų atstovų iš visų trijų Baltijos valstybių, bet ir nemaža estų bei latvių išeivijos kultūros centrų darbuotojų ar jų talkininkų iš JAV, Kanados, Australijos, Europos šalių. Lietuvai konferencijoje atstovavo Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos ir Lietuvių išeivijos instituto atstovai, tačiau tenka apgailestauti, kad į Tartu savo atstovų neatsiuntė (nors, mūsų žiniomis, buvo kviečiami) nė vienas lietuvių išeivijos spaudos archyvas ar kultūros centras.

Tartu konferencija gvildeno visų trijų Baltijos šalių išeivijos užsienyje sukauptų archyvų pažinimo ir išsaugojimo klausimus, kurie suformuluoti priimtame Memorandume¹¹. Dokumentas gana panašus į Lietuvoje Respublikos kultūros ministerijos iniciatyva parengtus ir valstybiniu lygiu patvirtintus jau minėtus dokumentus, tačiau Tartu Memorandume pabrėžiama trijų valstybių bendro darbo šioje srityje būtinybė, ypač užsienyje, kur išeivių iš Baltijos kraštų bendros organizacijos turi galias bendradarbiavimo tradicijas, kūrybiškai puoselėjamas iki šių dienų. Pagirtina, kad Tartu konferencijos nuostatos paskelbtos ne tik Lietuvos, bet ir JAV lietuvių spaudoje¹².

Lietuvos ir išeivijos periodinėje spaudoje kartkarčiais pasitaikydavo publikacijų lituanistinio paveldo užsienyje išsaugojimo tematika, tačiau didesnių diskusijų šiuo klausimu nebuvo. Vienų ar kitų kultūros vertybių siuntimas į Lietuvą vyko gana stichiškai, įvairioms įstaigoms savarankiškai ieškant kontaktų su išeiviais. Pastaruoju metu išeivijos spaudoje pasirodantys straipsniai atskleidžia pačių lietuvių išeivijos kultūros centrų susirūpinimą dėl sukauptų vertybių išsaugojimo, ir tai yra sveikintina. Tačiau nelabai

suprantama, kodėl atsirado lyg ir gynybinė pozicija, kurioje pabrėžiama, jog užsienyje sukaupti archyvai „...jau seniai tapo lietuvių bendruomenės turtu, tai nėra Lietuvos Respublikos nuosavybė“¹³. O ar kas teigia kitaip? Ligi šiol neteko matyti nė vienos publikacijos Lietuvos spaudoje, kur būtų panašių teiginių. Nė viename ankstesniame oficialiame dokumente, kaip ir dabar aptariamoje Lietuvos kultūros ministerijos patvirtintoje „Lietuvai reikšmingų kilnojamųjų kultūros vertybių, esančių užsienyje, integravimo į Lietuvos visuomeninį gyvenimą programoje“, nėra jokių užuominų apie prievartinį vienų ar kitų kultūros vertybių gabenimą į Lietuvą. Ir ligi šiol, ir ateityje bet koks gabenimas galimas tik geranorišku sutarimu, todėl tokie nuogaštavimai neturi jokio pagrindo. Absurdiški atrodo ir teiginiai, kad Lietuvoje iš užsienio pargabentoms kultūros vertybėms gali būti nesaugu dėl politinių motyvų ir mūsų valstybės geografinės padėties. Tokie samprotavimai net neverti komentarų. Kas kita, kad kuo toliau, tuo dažniau tenka svarstyti užsienyje dėl įvairių priežasčių sparčiai nykstančio kultūros paveldo išsaugojimo klausimus. Tai supranta ir patys išeiviai, skiriantys vis daugiau pastangų lituanistinio paveldo atspindėjimui leidiniuose, nuotraukose, mikrofilmuose ir kt. Puiki pastanga išsaugoti unikalų lietuvių išeivių kultūros paveldą yra JAV Lietuvių bendruomenės Kultūros tarybos rūpesčiu parengtas leidinys „Lietuvių pėdsakai Amerikoje“¹⁴. Žurnalistei Audronei V. Škiudaitei, rengusiai šį leidinį, teko aplankyti daugybę JAV lietuvių gyventų vietovių, kuriose dar ryškūs arba jau vos atpažįstami jų kultūros pėdsakai. Todėl tokios svarbios yra ir jos mintys, paskelbtos didžiausiame JAV lietuvių laikraštyje „Draugas“¹⁵. Tačiau akivaizdu, kad straipsnio autorės teiginys, jog ligi šiol vykęs Lietuvos ir išeivijos kultūrininkų bendravimas ir bendradarbiavimas tebuvo „...tik atsitiktiniai epizodai, atskirų žmonių iniciatyva, o valstybinio projekto dar neturime“, yra atsiradęs dėl nepakankamos informacijos. Nėra ko stebėtis, kad 2006 m. pabaigoje išspausdinto straipsnio autorė nieko nežino apie dar gegužės mėnesį patvirtintą Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos programą, nes šis dokumentas, kaip jau minėta, nebuvo paskelbtas ir aptartas nei Lietuvos, nei išeivijos spaudoje. Nerimauti verčia ir tas faktas, kad į tikrai aktualias straipsnio autorės A. Škiudaitės keliamas Amerikos lietuvių kultūros paveldo išsaugojimo problemas kol kas niekas neatsiliepė – jos išsakytų minčių ir kritinių pastabų kome-

tuoti ar straipsnyje iškeltų problemų sprendimo būdų ieškoti nesiėmė nei gausių JAV lietuvių organizacijų, nei lituanistines vertybes saugančių centrų atstovai, todėl, matyt, neverta tikėtis ir platesnės diskusijos.

Naujoji Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos iniciatyva, skirta užsienyje esančioms lituanistinėms kultūros vertybėms išsaugoti, teikia vilčių, kad ji bus pajėgi vardan bendro reikalo suburti draugėn tiek Lietuvos, tiek išeivijos kultūrininkus. Pati savaime minėtoji programa nėra vertybė, jei jos teiginiai liks tik popieriuje, jei nebus surasta finansavimo šaltinių ir realiai skatinami konkretūs darbai. Tačiau kiekviena nauja paskata ir pastanga susisteminti kol kas išbarstytą informaciją apie užsienyje esančias lituanistines vertybes yra svarbi bei įpareigojanti. Tuo labiau, kad lietuvių išeivijos ne tik kilnojamajam bet ir nekilnojamajam kultūros paveldui nuolatos kyla naujos grėsmės. Prieš keletą metų, nepaisant didžiulių JAV lietuvių bendruomenės ir ypač Niujorko lietuvių pastangų, nepavyko išsaugoti unikalios lietuvių lėšomis Bruklino pastatyto visuomeninio centro, vadinto Kultūros židinio vardu. Pastaruoju metu iškilo grėsmė Aušros vartų lietuvių parapijai ir bažnyčiai Niujorko Manheteno rajone. Vargu ar pagalbės ir Lietuvos katalikų bažnyčios hierarchų laišku amerikiečių vyskupams, ir mūsų diplomatų pastangos, jei šiuo atveju nepadeda net ir aktyvi Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus pozicija. Todėl labai įžvalgūs ir teisingi yra ilgametės dienraščio „Draugas“ redaktorės Danutės Bindokienės žodžiai, įvertinantys šiandieninę lietuvių išeivijos situaciją Jungtinėse Amerikos Valstijose: „Šiuo metu išgyvename praradimų laikotarpį, kai „keičiasi pamaina“ – pasitraukia senieji veikėjai dėl brandaus amžiaus, negalių, o kartais ir mirties, uždaromos kai kurios organizacijos (kitos tebesvyruoja ant nebūties slenksčio), institucijos. Be abejo, ilgainiui likusias tuštumas užpildys nauji veikėjai, naujos organizacijos, nes šioje šalyje gausu neseniai iš tėvynės atvykusių talentingų ir sumanių žmonių. Kol kas dar jie užsiėmę įsikūrimo rūpesčiais, bet vieną gražią dieną supras, kad „žmogus gyvas ne vien duona, ne vien rezidencijomis, prabangiais automobiliais“, kad lietuviui reikia ir lietuviškos veiklos“¹⁶. Akivaizdu, kad būtent dabar yra tas laikas, kai lituanistinių vertybių apsaugai užsienyje kaip niekada svarbi yra ne tik Lietuvos valdžios įstaigų, bet ir visų kultūrai neabejingų žmonių parama.

¹ Lietuvai reikšmingų kilnojamųjų kultūros vertybių, esančių užsienyje, integravimo į Lietuvos visuomeninį gyvenimą programa // Valstybės žinios. – 2006, geg. 27 (Nr. 60), p. 60-61.

² Vėlavičienė, Silvija. Laisvės dešimtmetis: pastangos pavyti prarastą laiką // Bibliotekininkystė: bibliotekininkystės mokslo darbai. – 1998, p. 15-19; Akiračiai. – Chicago. – 2000, Nr. 6, p. 12-14;

Vėlavičienė, Silvija. Išeivijos spauda Lietuvoje per penketą sovietinio draudimo dešimtmečių // Knygotyra. – T. 44 (2005), p. 193-208.

³ Vėlavičienė, Silvija, Poškutė, Birutė, Karalienė, Eglė. Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija, 1945–2000. T. 1, Knygos lietuvių kalba: sisteminė rodyklė / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. – Vilnius, 2002. – 755 p.

- ⁴ Budriūnienė, Jolanta, Vėlavičiienė, Silvija. Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija, 1945–2000. T. 2, Knygos užsienio kalbomis ; T. 1. Knygos lietuvių kalba. Papildymai. Taisymai / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. – Vilnius, 2005. – 355 p.
- ⁵ *Lituanica collections in European research libraries : a bibliography / compiled by Alfonsas Šešplaukis.* – Chicago : The Lithuanian Research and Studies Center, 1986. – XVI, 215 p.
- ⁶ Maciūnas, Vincas. The Šaulys collection. – [S.l. : University of Pennsylvania Library], 1954. – 10 lap.
- ⁷ Senn, Alfred Eric. The Senn Lithuanian collection at the University of Wisconsin. – Madison : University of Wisconsin, 1976. – 16 p.
- ⁸ *Lithuanian periodicals in American libraries : a union list / compiled by John P. Balys.* – Washington : Library of Congress, 1982. – XI, 125 p.
- ⁹ *Newberry Lituanica : Čikagos Newberry bibliotekos lituanistinių ir prūsistinių knygų katalogas iki 1904 metų / [sudarė] Giedra Subačienė, Giedrius Subačius.* – Vilnius ; Chicago, 1999. – XVIII, 64 p.
- ¹⁰ Budriūnienė, Jolanta. Baltijos archyvai užsienyje // Tarp knygų. – 2006, Nr. 9, p. 27-28; Budriūnienė, Jolanta. Išeivijos archyvai: problemos ir situacijos // Amerikos lietuvis. – 2006, lapkr. 18, p. 40; Draugas. – 2006, spal. 7, priedas „Menas, literatūra, mokslas“, p. 7-8.
- ¹¹ Tarptautinės konferencijos „Baltijos archyvai užsienyje“ Memorandumas // Tarp knygų. – 2006, Nr. 9, p. 28.
- ¹² Memorandumas // Amerikos lietuvis. – 2006, lapkr. 18, p. 40; Draugas. – 2006, spal. 7, priedas „Menas, literatūra, mokslas“, p. 8.
- ¹³ Mokslininkas iš Kauno Lituaniistikos tyrimo ir studijų centre : [Petro Petručio pokalbis su Kauno technologijos universiteto docentu dr. Dariumi Kučinsku] // Draugas. – 2006, spal. 17, p. 10.
- ¹⁴ Škiudaitė, Audronė Viktorija. Lietuvių pėdsakai Amerikoje / JAV Lietuvių bendruomenės Kultūros taryba. – Vilnius, 2006. – 808 p.
- ¹⁵ Škiudaitė, Audronė Viktorija. Dar galima prisiliesti prie lietuvių išeivijos Amerikoje šaknų // Draugas. – 2006, lapkr. 18, p. 4-5.
- ¹⁶ Bindokienė, Danutė. Ne pirmoji ir, deja, ne paskutinė // Draugas. – 2007, saus. 26, p. 3.

Virtualioji Lietuvos spaudos biblioteka – patirties pamokos naujų iššūkių akivaizdoje

Silvija VĖLAVIČIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, LT-01504 Vilnius, el. p. s.velaviciene@lnb.lt

Nelengva susivokti, kas yra įvykę per tą laiką, kai pradėta skaitmeninti lietuviškoji spauda, kai mums įprastų popierinių šaltinių pažinimas palengva keliasi į virtualią erdvę, iš esmės keisdamas nusistovėjusius informacijos teikimo būdus ir kaskart vis labiau plėsdamas jų naudojimo galimybes bei priartindamas prie vartotojo. Tokį vyksmą galėtume drąsiai įvardinti kaip lemtingą lūžį visoje Lietuvos bibliotekų informacinėje sistemoje, kad ir pirmais nelabai drąsiais žingsniais, tačiau palengva artinantį mus prie šioje sferoje kur kas anksčiau pradėjusių dirbti ir daug didesnę patirtį turinčių šalių. Ne tik Lietuvos, bet ir užsienio vartotojams vis plačiau veriamos durys į nacionalinės spaudos lobynus, tačiau naujoji veiklos sfera įpareigoja ir didžiulei atsakomybei, kuri gula ant pirmievių pečių. Neišvengiamai artėja laikas, kai teks labai rimtai aptarti, kaip virtualiosios Lietuvos spaudos bibliotekos kūrimas paveiks ir keis kai kuriuos įprastinius bibliografinės informacijos priemonių rengimo būdus ar sąveikaus su jais, ir apsispręsti, ar prieš daugelį metų numatyta bibliografinių leidinių rengimo tvarka ir chronologinė eilė naujų technologijų suteiktų galimybių akivaizdoje turėtų likti tokia pati.

Tačiau bene didžiausias rūpestis Lietuvos spaudos virtualios bibliotekos kūrimo procese bus finansinės galimybės ir visų Lietuvos spaudos turtus saugančių institucijų sutarimas dėl pamatinės idėjos, nulemsiančios galutinį apsisprendimą dėl kuriamo objekto pilnatvės, jo apimties, chronologinių ribų, informacijos pateikimo gilumo. Toks dokumentas, skirtas aptarimui, smulkiai viso proceso veiksmų analizei, turėtų tiksliai apibrėžti visų dalyvaujančių institucijų pareigas bei atsakomybę, ku tiksliau nurodyti prioritetus, darbų eilės tvarką, suformuluoti ypač aiškius atrankos kriterijus. Akivaizdu, kad Lietuvos visuomenė ir užsienio vartotojai gali tikėtis iš rengėjų fundamentalios ir visa apimančios visos Lietuvos spaudos virtualiosios bibliotekos sukūrimo idėjos, o ne atskirų institucijų bibliotekose saugomų suskaitmenintų spaudos vienetų katalogų. Iškyla koordinacijos ir bendrų sprendimų būtinybė, idant taupant lėšas bendru sutarimu

būtų siekiama norimo rezultato. Tokį atskirą dokumentą, skirtą vien tik Lietuvos spaudos skaitmeninimo uždaviniams apibrėžti, su išsamia viso proceso konkrečių veiksmų išklotine, su tvirtu visų dalyvaujančių institucijų pareigų bei atsakomybės apibrėžimu, aiškių atrankos kriterijų, prioritetų bei darbų eiliškumo nuostatomis galėtų rengti Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos sudaryta paveldo skaitmeninimo taryba, sutelkusi bendram tikslui visas Lietuvos spaudos paveldą saugančias institucijas, kurios privalėtų smulkiai aptarti daugybę aktualių klausimų, neatsakytų vykdant pirmąjį Virtualiosios bibliotekos kūrimo etapą. Remiantis vien tik išsamumo nuostata ir pasikliaujant Lietuvos nacionalinės bibliografijos duomenimis bei atrenkančiųjų asmenų kartais subjektyvia nuomone, į skaitmeninamų objektų sąrašus pakliūva ir mažesnės ar net menkos reikšmės Lietuvos spaudiniai. Tokia nuostata visai pateisinama senosios Lietuvos spaudos (būtent knygų) atžvilgiu, tačiau artinantis prie naujųjų laikų ji neabejotinai turės keistis – čia jau pagrindiniu atrankos principu, manyčiau, turėtų tapti tik leidinio vertė, antraip Lietuvos kultūrai ypač svarbūs leidiniai gali paskęsti menkesnių ir šiandien mus tik kaip spaudos istorijos faktas dominančių knygų skaitmeninių kopijų jūroje. Būtent todėl turėtų būti parengtos labai aiškios atrankos taisyklės. Sudarant jas, be jokios abejonės, labai svarbus tebėra ir atrankos bei pirmumo eilės nustatymo kriterijų pasirinkimas. Žinoma, diskutotinas ir absoliučios pilnatvės principas, tačiau turint galvoje, kad skaitmeninių kopijų gamyba yra ganėtinai brangus procesas, tokią nuostatą vertėtų palikti ateičiai, kai virtualiojoje Lietuvos spaudos bibliotekoje vertybiniu principu jau bus sukauptos pačios svarbiausios, išliekamosios vertės knygos. Tada – tikėtina – ir valstybė bus turtingesnė, ir skaitmeninimo technologijos ne tokios brangios. Nacionalinė bibliografija yra tvirtas pamatas rengiant virtualiąją biblioteką, tačiau tai neturėtų būti tapatinami dalykai.

Svarbiausia pirmojo etapo patirties pamoka yra ta, kad patikimesnio rezultato galima siekti tik sutelktomis įvairių institucijų jėgomis. Geriausiu tokio teiginio pavyzdžiu galėtų

būti bene pati sėkmingiausia darbų dalis – Lietuvos periodinės spaudos (nuo 1918 iki 1940 metų) skaitmeninimas. Šio darbo pagrindas buvo didžiųjų Lietuvos bibliotekų bendromis jėgomis parengtų lietuviškų periodinių leidinių mikrofilmų rinkinys, pagamintas po kruopelytę renkant medžiagą iš visų bibliotekų fondų. Todėl ir skaitmeninė šių periodinių leidinių biblioteka bus nepaprastai vertinga – jei joje atsispindės visi leidiniai, kurie šiuo metu yra saugomi Lietuvos bibliotekose. Kol kas, deja, dar yra nemažai spragų, kurios gali klaidinti vartotoją. Turint galvoje, kad ligi šiol tebėra nebibliografuotas labai svarbus lietuviškos periodinės spaudos laikotarpis nuo 1918 iki 1940 metų (jei neminėsime kai kurių pasirinktinai Vaclovo Biržiškos „Bibliografijos žiniose“ atspindėtų straipsnių), ku spartesnis virtualiosios periodinių leidinių bibliotekos sukūrimas turi neįkainojamą vertę ir dėl to, kad iš dalies atstoja bibliografiją ir – bene svarbiausias faktorius – apsaugo trapius, nuo begalinio vartymo ant sunykimo ribos atsідūrusius periodinių leidinių (ypač didžiojo formato) komplektus. Taigi skaitmeninės senųjų spaudinių kopijos padeda spręsti ne tik informacijos prieinamumo, bet ir spaudinių apsaugos problemą.

Labai svarbi yra ir kita Lietuvos spaudos virtualiosios bibliotekos kūrimo turinio problema, kuri ligi šiol nėra giliai išanalizuota ir aptarta, todėl neturime ir galutinio sprendimo – tai visos Lietuvos kitakalbės knygos. Istorinės aplinkybės lėmė, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, po to bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybės laikų spauda, o vėliau ir Lietuvos spauda jau esant Rusijos imperijos sudėtyje yra tapusi ne tik Lietuvos, bet ir kitų valstybių nacionalinės bibliografijos objektu. Geriausias pavyzdys – garsioji Lenkijos spaudos, vadinamoji *Ostreicherio*, bibliografija, kurioje rasime ir Lietuvos kitakalbius leidinius. Todėl renkantis skaitmeninimo objektus neišvengiamai teks kaupti informaciją apie tai, ar jie nėra jau pateikti virtualiojoje erdvėje kitos šalies pastangomis, ir derinti veiksmus su Lenkijos, Rusijos, Vokietijos, Baltarusijos institucijomis.

Dar kebliau bus atsirinkti skaitmeninimui ne Lietuvoje spausdintus, tačiau su ja susijusius lituanikos leidinius. Be jokios abejonės, mūsų virtualiąją biblioteką papuoštų ir labai svarbios informacijos apie Lietuvos istoriją tyrinėtojų suteiktų tokie leidiniai, kaip Motiejaus Strijkovsio ar Jano Bielskio „Kronikos“, išspausdintos XVII amžiuje, ar pirmoji atskira knyga išleista Alberto Vijųko Kojalavičiaus dvitomė „Lietuvos istorija“ lotynų kalba, išspausdinta Dancige ir Antverpene 1650 ir 1669 metais, tačiau minėtų leidinių atspindėjimas virtualioje erdvėje taip pat pareikalautų gerai apgalvotų ir pagrįstų sprendimų.

Virtualioji biblioteka nepaiso valstybių sienų bei atstumų, ji netruks peržengti ir Europos ribų, nes mūsų valstybės istorijos kai kurie laikotarpiai (ypač spaudos draudimas 1864–1904 metais) buvo itin nepalankūs lietuviškosios spaudos raidai tėvynėje. Didžioji dalis to laikotarpio

lietuviškų knygų ir periodinių leidinių spausdinta už Lietuvos ribų – Mažojoje Lietuvoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Lietuvos bibliotekose nėra išsamių XIX ir XX amžiaus pradžios lietuviškų periodinių leidinių komplektų. Šių leidinių paieškos nuveda ir į Europos, ir į JAV bibliotekas, skatina labai svarbiems darbams – remiant tokioms institucijoms, kaip JAV Kongreso biblioteka, Čikagos mokslinė biblioteka, Rusijos nacionalinė biblioteka Sankt Peterburge, taip pat lietuvių išeivijos kultūrinėms organizacijoms, pagaliau sukaupti visą užsienyje spausdintų lietuviškų leidinių rinkinį. Geriausias pavyzdys – leidybos šimtmečio sukaktį 2009 metais minintis ir dabar Čikagoje tebespausdinamas lietuviškas dienraštis „Draugas“, kurio, ypač pirmųjų metų, Lietuvos bibliotekose saugome tik pabiras. Turima žinių, kad „Draugo“ redakcijoje saugomo ankstesnių metų archyvo mikrofilmavimu susidomėjo ir JAV gyvenančių tautų kultūrinio palikimo išsaugojimu besirūpinančios tos šalies institucijos. JAV valstybinėse bei įvairių universitetų bibliotekose yra sukaupta nemaža mums rūpimos anapus Atlanto spausdintos senosios lietuviškosios periodinės spaudos mikrofilmų, nes tame krašte jau seniai siekiama vietoj nepatogių saugoti ir dėl prasto popieriaus byrančių laikraščių komplektų turėti tik jų mikroformas. Daugiausia žinių apie Lietuvoje ir už jos ribų išsaugotus lietuviškus periodinius leidinius ar jų mikroformas sukaupta buvusių Knygų rūmų (dabar – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro) parengtuose kontroliniuose sąrašuose, tačiau jie parengti prieš du dešimtmečius, o kasdien atsiranda vis daugiau naujos informacijos, kurią būtina nuolatos sekti bei fiksuoti. Tokios informacijos paieškai ypač padeda internete prieinami įvairių šalių bibliotekų elektroniniai katalogai, tačiau neapgalvotai ieškant prarandama ypač daug laiko. Šioje srityje darbų tęstinumas ir gebėjimas panaudoti visas ligi šiol sukauptas žinias yra pagrindinė sėkmės sąlyga.

Taigi šaltinių paieška ir atranka yra svarbiausias Lietuvos spaudos virtualiosios bibliotekos kūrimo uždavinys, nuo kurio sėkmės priklausys ir galutinis rezultatas. Tikslī informacija apie kituose kraštuose (ar Lietuvoje – pvz.: Pranciškonų vienuolijų rūpesčiu virtualioje erdvėje jau prieinamas išeivijos kultūros žurnalas „Aidai“) jau suskaitmenintus leidinius ar saugomus trūkstantų šaltinių mikrofilmus, padės išspręsti ir daugybę gretutinių problemų, tačiau tam reikės nemažai laiko deryboms ir ženklų finansinių sąnaudų.

Didžiausi iššūkiai visuotinės virtualiosios Lietuvos spaudos bibliotekos kūrėjams yra griežti reikalavimai paisyti dabar galiojančių Lietuvos ir užsienio autorių ar leidėjų teises ginančių įstatymų, reglamentuojančių spaudinių naudojimo ir sklaidos galimybes. Ypač daug keblumų ir nesusipratimų kyla dėl chronologinių ribų apibrėžimo tiek knygoms, tiek periodiniams leidiniams. Daugeliu atveju neįmanoma surasti prieš 50 metų išeivijoje spausdintų

laikraščių ar žurnalų teisių perėmėjų, o to reikalaujama įstatyme. Nebėra nei leidėjais buvusių organizacijų, nei daugelio atsakingų asmenų. Paisant tokių reikalavimų daugelio lietuvių išėivijos periodinių leidinių skaitmeninimas atsiduria aklavietėje. Todėl nebus įmanoma išspręsti problemos be kai kurių įstatymų ir nuostatų keitimo.

Ypatingo pagyros žodžio virtualiosios bibliotekos kūrėjai nusipelnė už pastangas užpildyti XVI amžiaus senosios lietuviškos spaudos spragas nors virtualiojoje erdvėje. XVI amžiuje turėjome tik 16 lietuviškų knygų, iš kurių Lietuvos bibliotekose saugomi vos pusės – aštuonių knygų originalai. Šie leidiniai, neretai vadinami lietuvių kalbos paminklais, yra ypač svarbūs gausiems lietuvių kalbos tyrinėtojams visame pasaulyje, todėl jų tekstai virtualiojoje erdvėje suteikia neribotas galimybes tyrinėti vieną seniausių indoeuropiečių kalbų, išsaugojusių archaiškiausias grama-

tines formas. Tai, kad virtualiosios Lietuvos spaudos bibliotekos kūrėjai rūpinasi šešių Lenkijos, Vokietijos bei Švedijos bibliotekose saugomų unikalių XVI amžiaus lietuviškų knygų skaitmeninėmis kopijomis ir bando užpildyti šią spragą, teikia vilčių, kad ir ateityje nepristigs nei noro, nei jėgų nuoseklioms šaltinių paieškoms. Tai, ko nebuvo įmanoma padaryti anksčiau, – ir dėl istorinių, ir dėl techninių galimybių, – tikėkime, bus padaryta dabar – sukūrus visavertę Lietuvos spaudos virtualiąją biblioteką, padėsiančią ne tik išspręsti daugybę susikaupusių problemų, bet ir pagaliau surinkti virtualiojoje erdvėje visus Lietuvoje sukauptus bei užsienyje atrastus trūkstantus šaltinius, suteikti vartotojams patrauklias, šiuolaikiškas galimybes naudoti Lietuvos spaudoje per beveik penketą šimtmečių sukauptą intelektualinį turtą, kartu – apsaugoti trapius popierinius leidinius nuo sunykimo.

FRBR'izavimas: šviesi valstybinės bibliografijos ateitis

Jan PISANSKI

Liubianos universitetas, Slovėnija, el. p. jan.pisanski@ff.uni-lj.si

Maja ŽUMER

Liubianos universitetas, Slovėnija, el. p. maja.zumer@ff.uni-lj.si

Trond AALBERG

Norvegijos mokslo ir technologijos universitetas, Trondheimas, el. p. trondaal@idi.ntnu.no

Funkcinių reikalavimų bibliografiniams įrašams (FRBR) konceptualus modelis pradeda įgyti vis didesnį pripažinimą. Šis straipsnis supažindina su FRBR, taip pat galiojančių standartų ir praktinių metodų galimybėmis ir trūkumais įgyvendinant FRBR modelį. Konstatuojama, kad FRBR turėtų labiausiai pasitarnauti valstybinei bibliografijai, nes joje sutelkta labai daug aukštos kokybės bibliografinių duomenų apie daugelį kūrinių ir įvairias jų versijas. Straipsnis iš dalies remiasi Slovėnijos valstybinės bibliografijos ir dviejų kitų bibliografinių duomenų bazių FRBR'izavimu.

Reikšminiai žodžiai: FRBR; valstybinė bibliografija.

Valstybinė bibliografija yra svarbus informacijos apie tautos intelektualinę produkciją šaltinis. Tačiau šios bibliografijos įrašai parengti taikant taisykles ir praktiką, iš pradžių skirtą atgyvenusių laikomam korteliniam katalogui. Tai riboja jos duomenų naudojimo, taip pat daugkartinio naudojimo galimybes dirbant su naujomis taikomosiomis programomis skaitmeninėje terpėje. Norint padidinti valstybinės bibliografijos vertę būtina bibliografinius išteklius aprašanti informacija, kuri optimaliai tiktų apdorojimui kompiuteriu ir daugkartiniam naudojimui. Vienas iš galimų sprendimų yra taikyti Funkcinių reikalavimų bibliografiniams įrašams konceptualų modelį.

FRBR

FRBR konceptualus modelis pateikia bendrą bibliografinio universumo vaizdą (FRBR, 1998). Pagrindiniai FRBR modelio elementai yra loginės dabartinius bibliografinius įrašus sudarančių duomenų analizės rezultatas. Šie elementai yra entitetai, jų atributai ir entitetų santykiai. Pirmąją entitetų grupę sudaro intelektualinės ir meninės veiklos produktai, antrąją grupę sudarantys entitetai atsakingi už turinį, gamybą, platinimą arba saugojimą, o trečiosios grupės entitetai yra intelektualinės ir meninės veiklos dalykai.

Pirmosios grupės entitetai – intelektualinės arba meninės veiklos produktai:

- *kūrinys* – individuali intelektualinė ar meninė kūryba;
- *išraiška* – *kūrinio* intelektualinis ar meninis realizavimas

raidinė-skaitinė, muzikos ar choreografijos notacijos, garso, vaizdo, objekto, judesio ir t. t. forma arba bet koku tokių formų deriniu;

- *apraiška* – *kūrinio išraiškos* fizinis įkūnijimas;
- *vienetas* – vienas *apraiškos* egzempliorius.

Antrosios grupės entitetai atsakingi už pirmosios grupės entitetų turinį, gamybą, platinimą arba saugojimą:

- *asmuo* – individas;
- *kolektyvas* – organizacija ir (arba) individų ir (arba) organizacijų grupė.

Trečiosios grupės entitetai – intelektualinės arba meninės kūrybos dalykai.

Kalbant apie FRBR santykį su valstybine bibliografija, reikėtų pažymėti, kad valstybinė bibliografija, skirtingai negu katalogai, neapima *vieneto* lygmens duomenų.

Konceptualus modelis turi padėti vartotojams ir specialistams geriau suvokti bibliografinį universumą. Nors FRBR terminai gali pasirodyti neįprasti, jie atspindi būtiną atotrūkį nuo tradicinių tapusių vienodų terminų vartosenos skirtingoms sąvokoms reikšti (pirmiausia tai susiję su termino „laida“ vartojimu). FRBR pateikia patogesnę vartotojui bibliografinių duomenų atvaizdavimo sistemą. FRBR gali

padėti išvengti duomenų dubliavimo bibliografinių duomenų bazėse. Modelis taip pat padeda įvesti tvarką, jį taikant linijinės bibliotekinės duomenų bazės gali būti pertvarkomos į tikrą tinklo aplinką, nes jis daugiausia grindžiamas santykiais, padedančiais vartotojui pasiekti kontekstą.

FRBR dažnai klaidingai suprantamas kaip duomenų modelis arba katalogavimo taisyklės, nurodančios, koks turi būti galutinis rezultatas. Iš tikrųjų tai yra tik teorinis modelis, kurį reikia interpretuoti katalogavimo taisyklėmis. Be to, kiekvienas galutinis rezultatas priklauso nuo sistemos projektavimo. Tai reiškia, kad nesant aiškaus susitarimo, ką FRBR reiškia kultūrine prasme (o tai vargu ar įmanoma), šis modelis gali būti skirtingai taikomas įvairiose bendruomenėse. Kaip pažymi Maxwell (2008), nėra jokios „oficialios“ literatūros ar praktinės patirties, suteikiančios išsamių žinių apie tai, kaip FRBR turi būti interpretuojamas.

Vis dėlto į FRBR atsižvelgiama rengiant naują Anglijo-amerikiečių katalogavimo taisyklės ir ypač naują išteklių aprašo standartą, skirtą skaitmeninei terpei, pavadintą *Resource Description and Access* (RDA; <http://www.rdaonline.org/>). Tai svarus žingsnis išsivaduojant iš uždaro rato, kurį sąlygoja nepakankamas FRBR vertės pripažinimas (Pisanski, Žumer, 2007), ir leidžia manyti, kad FRBR pripažįsta didelę bibliotekų bendruomenės dalis.

Svarbiu FRBR taikymo katalogavimo taisyklėms aspektu laikytina tai, ką Carlyle (2006) vadina „kataloguotojo suvokimu“. FRBR turi padėti kataloguotojams geriau suvokti savo veiksmus, kas savo ruožtu padeda tobulinti vartotojams teikiamas paslaugas. Nors tai labiau aktualu įprastiems katalogams, šis FRBR aspektas turėtų būti svarbus ir užrašant duomenis valstybinei bibliografijai.

RDA sulaukia stipraus pasipriešinimo iš kataloguotojų, kompiuterijos specialistų ir bibliotekininkystės teoretikų, kurie paprastai visada opozicijoje. Ši opozicija daugiausia pagrįsta tuo, kad RDA grindžiamas FRBR. Iš tikrųjų Kongreso bibliotekos Bibliografinės apskaitos ateities darbo grupė buvo pateikusi pasiūlymą nutraukti RDA rengimą, kol, be kitų dalykų, neišaiškės FRBR teikiama nauda (WoGroFuBiCo, 2008). Tačiau ši veikla nenutrūko, ir tikimasi, kad RDA bus paskelbtas 2009 m. (Joint, 2008). Tai rodo, kad ir teorinis, ir praktinis FRBR, kaip bibliografinio universumo, tyrimas kartu su susijusia vartotojų analize yra svarbus kaip niekada, tuo labiau kad nėra duomenų apie jokių oficialius FRBR vartotojų tyrimus. Pirmieji teorinio vartotojų tyrimo rezultatai rodo, kad ne bibliotekiniai vidutiniai mentaliniai modeliai paprastai labai artimi FRBR (Pisanski, Žumer, 2008?), o ir pirmosiose FRBR grindžiamų katalogų vartotojų analizės ataskaitose pateikiama FRBR atžvilgiu palanki medžiaga (Kilner (2005), Jepsen (2007)).

Taip pat reikia pabrėžti, kad FRBR ir RDA nėra vieninteliai katalogavimo srities pasiekimai. Vienas iš svarbesnių šios mozaikos elementų yra neseniai paskelbtas „Tarpautinių katalogavimo principų išdėstymas“, besiremiantis Paryžiaus principais, taip pat FRBR (Statement, 2009).

Net pritaikius FRBR naujoms katalogavimo taisyklėms ir taip juos integravus į valstybinę bibliografiją, problema išlieka – dabartiniu metu naudojami formatai negali iki galo išreikšti FRBR. Nors yra nemaža skirtingų MARC formato versijų, joms visoms bendra tai, kad neįmanoma FRBR nesudėtingai integruoti į dabartinę MARC struktūrą. Dar viena problema – nepaprastai didelis perkeltų duomenų kiekis. Yra du galimi esamų duomenų suderinimo su FRBR būdai. Vienas jų būtų iš naujo rankiniu būdu rekataloguoti visą valstybinę bibliografiją, bet tam reikėtų per daug laiko ir lėšų, kad dabartinėmis sąlygomis būtų įgyvendinama. Antrasis – FRBR sąvokas išgauti iš esamų bibliografinių duomenų. Pastarasis procesas vadinamas FRBR 'izavimu.

FRBR 'izavimas

Kadangi *FRBR 'izavimas a priori* nėra laikomas neįgyvendinamu procesu, jis laikytinas pagrindiniu visiems paveldėtiems duomenims taikytinu sprendimu FRBR pasiekimų kontekste. Keletas *FRBR 'izavimo* bandymų (pvz., Hegna ir Mutomaa (2002); Hickey, O'Neill ir Toves (2002); Hickey ir O'Neill (2005)) parodo, kad tai atlikti įmanoma¹. Tačiau šių bandymų rezultatai taip pat parodė, kad ne taip paprasta pasiekti aukštą kokybę. Tarp tipišku problemų minėtini neišsamiai arba neteisingai identifikuoti entitetai ir santykiai, taip pat neišsamus ekvivalentiškų entitetų identifikavimas. Be to, daugelis *FRBR 'izavimo* iniciatyvų taiko tik atskiras FRBR modelio dalis arba apdoroja ne visus įrašo duomenis. Tačiau išsamus *FRBR 'izavimas* sukeltų papildomų problemų, kurios sumažintų atliktų darbų kokybę. Pažymėtina, kad visų šių problemų priežastis yra esami bibliografiniai duomenys ir tai, kaip jie užrašyti. Jei bibliografiniai duomenys būtų užrašyti labiau struktūruotu būdu ir nuosekliau, būtų mažiau *FRBR 'izuotų* duomenų identifikavimo klaidų.

Nors visi *FRBR 'izavimo* algoritmai grindžiami ta pačia idėja, t. y. MARC formato laukų (polaukių) ir FRBR entitetų sutaptimi, realūs produktai gali skirtis savo apimtimi ir sudėtimi, kurie iš dalies priklauso nuo vietinio požiūrio į katalogavimą (t. y. formatų, katalogavimo taisyklių ir standartų taikymo skirtumų), taip pat nuo individualaus supratimo, kas yra tikslinga ir ko ieško vartotojai.

Antra vertus, FRBR įgyvendinimo galimybes riboja priimti principai, tokie kaip 1961 m. Paryžiaus principai, katalogavimo taisyklės (tokios kaip AACR2) ir duomenų

¹ Iš tikrųjų egzistuoja nemažai FRBR 'izuotų katalogų, tačiau nė vienas iš jų tiksliai neatitinka FRBR. Žr. išsamesnius svarstymus: Pisanski ir Žumer (2007).

formatai (tokie kaip MARC21), taip pat jų taikymo praktika, nes kataloguotojai klaidingai interpretuoja taisykles ir daro kitokio pobūdžio klaidų. Naudojantis tradiciniais OPAC katalogais šios klaidos paprastai lieka pasislėpusios, tačiau jos akimirksniu išryškėja *FRBR'izuotame* OPAC duomenų atvaizdavime.

Kitai tariant, jei bibliografiniai įrašai nėra kokybiški arba juose trūksta bibliografinių duomenų, sunku automatiškai išskirti bet kokią struktūrą: tiek FRBR, tiek bet kurią kitą. Kadangi dažniausiai FRBR bandoma taikyti suvestiniams katalogams, dar labiau sumažėja šių katalogų duomenų nuoseklumas, taigi ir galimybė jais naudotis. Pagal Buchanan (2006), klaidų dalis automatiškai nustatant FRBR entitetus *kūriniui* ir jo įvairioms *apraiškoms* gali siekti 50%, nelygu išteklių rūšis ir duomenų kokybė.

FRBR ir valstybinė bibliografija

Kaip teigia Žumer (2007, 2008), suvestiniai katalogai ir valstybinė bibliografija, kurie atspindi daugybės *kūrinių* įvairiausias *išraiškas* ir *apraiškas*, yra būtent tos sritys, kur reikėtų taikyti conceptualų modelį ir kur geriausiai išryškėja tikrieji FRBR privalumai. Panašiai teigiama ir naujosiose gairėse, skirtose valstybinei bibliografijai skaitmeniniame amžiuje (2009): pradėti *FRBR'izavimą* ir pirminį katalogavimą taikant FRBR geriausia nuo valstybinės bibliografijos.

Tam yra trys viena su kita susijusios priežastys. Pirmiausia, visa FRBR poveikio skalė geriausiai matyti stambesniuose bibliografinių duomenų rinkiniuose, o jungtinę valstybinę bibliografiją kaip tik sudaro dideli duomenų kiekiai. Tačiau, skirtingai negu kitos dvi priežastys, vien tik šis faktorius neužtikrina valstybinei bibliografijai pranašumo, lyginant su suvestiniais katalogais.

Kita priežastis yra ta, kad valstybinė bibliografija paprastai pasižymi didesniu išsamumu negu bibliotekų katalogai, todėl FRBR poveikis jai turėtų būti didesnis. Taikant FRBR nacionalinės reikšmės kūriniams faktiškai turėtų būti sukuriama visą FRBR struktūrą aprėpiantis tinklas²; tai vargu ar pavyktų įgyvendinti net pačių stambiausių suvestinių katalogų atveju.

Šios dvi priežastys mums leidžia drąsiai teigti, kad FRBR taikymas labiausiai naudingas jungtinei bibliografijai, tuo tarpu mažesnės apimties bibliografinės priemonės (apimančias dviejų savaičių, mėnesio ar vienerių metų laikotarpį) tai paveiktų ne taip teigiamai, ypač pirmosios grupės entitetų vartojimas.

Tačiau pasireiškia dar vienas svarbus valstybinei bibliografijai palankus faktorius. Valstybinėje bibliografijoje katalogavimas paprastai atliekamas aukštesniu lygmeniu negu kur nors kitur, todėl valstybinės bibliografijos *FRBR'izavimo* dėka galima gauti daugiau reikšmingų

duomenų. Valstybinė bibliografija apima daugiau kokybiškų bibliografinių duomenų negu suvestiniai katalogai. Joje taikomos griežtesnės taisyklės, todėl ji pasižymi didesniu nuoseklumu. Pranašumas tas, kad valstybinėje bibliografijoje taikomas tik vienas taisyklių rinkinys ar viena standartų grupė, skirtingai negu kai kuriuose suvestiniuose kataloguose.

Todėl nenuostabu, kad vienas pirmųjų *FRBR'izavimo* eksperimentų, atliktų Hegna ir Murtomaa (2002), buvo vykdomas su Suomijos ir Norvegijos valstybine bibliografija. Tačiau net esant tokioms palankioms sąlygoms eksperimento autoriai susidūrė su tikslaus entitetų identifikavimo problemomis. Jie nustatė, kad nors bibliografiniuose įrašuose FRBR modelio elementai paprastai pateikiami, tačiau šiam modeliui tinkamai nepritaikytos katalogavimo taisyklės. Jie taip pat nustatė, kad svarbi informacija dažnai užrašoma taip, kad ji suprantama žmogui, bet ne kompiuteriui.

Nors gali susidaryti įspūdis, kad valstybinė bibliografija dėl aukšto katalogavimo lygmens, palyginti išsamios aprėpties ir palyginti didelio duomenų nuoseklumo yra nepriekaištinga ir tokia išliks, nereikia pamiršti, kad nors šiems palyginti tinkamai struktūruotiems duomenims ir būdinga tam tikra tvarka, jiems vis dėlto trūksta konteksto. Deja, didesnį kontekstą gali suteikti tik aiškiai išreikšti santykiai tarp skirtingų bibliografinių entitetų, kurie šiuo metu nėra užrašyti arba užrašyti nenuosekliai ir negali būti lengvai apdorojami kompiuteriu.

Privalu nepamiršti, kad vienas iš FRBR uždavinių yra rekomenduoti bazinio lygmens funkcionalumą valstybinės bibliografijos tarnybų parengtiems įrašams. Tarptautinėje konferencijoje, skirtoje valstybinės bibliografijos tarnyboms (ICNBS), surengtoje Kopenhagoje 1998 m., rekomenduota vartoti bazinio lygmens įrašo komponentus, kurie pateikiami FRBR baigiamojoje ataskaitoje. Tačiau faktinis šių rekomendacijų įgyvendinimas vis dėlto priklauso nuo valstybinės bibliografijos tarnybų. Todėl mes šio klausimo plačiau nenagrinėjome.

Mūsų atliktos analizės rezultatai

Trumpai apžvelgsime trijų skirtingų bibliografinių duomenų bazių – Norvegijos BIBSYS, Švedijos *Burk* ir Slovėnijos valstybinės bibliografijos (Aalberg ir Žumer, 2008) – MARC įrašų *FRBR'izavimo* ir jų analizės rezultatus. Šis tyrimas buvo atliekamas kaip bendro NTNU (Trondheimas, Norvegija) ir Liublianos universiteto (Slovėnija) vykdyto projekto dalis. Iš minėtų trijų tik viena – Slovėnijos – yra valstybinė bibliografija. Slovėnijos valstybinės bibliografijos atitikimas FRBR baigiamojoje ataskaitoje pateiktiems valstybinės bibliografijos duomenų bazės reikalavimams išsamiai aptariamasis Dimec, Žumer ir Riesthuis (2005).

² Nors vien dėl jo apimties taptų neįmanoma aprašyti visą nacionalinę intelektinę produkciją.

NTNU sukurta bibliografinių įrašų *FRBR'izavimo* priemonė buvo vartojama transformuoti MARC įrašus į FRBR įrašų, atspindinčių įvesties metu identifikuojamus entitetus ir santykius, rinkinį. Rezultatai buvo vertinami tiriant pavyzdžius rankiniu būdu.

Ši priemonė grindžiama taisyklėmis, todėl gali būti adaptuota konkrečioms rinkiniams, taikantiems MARC formatą, taip pat kitas aprašo formas, ypač susijusias su katalogavimo praktika. Kiekvienai iš trijų minėtų duomenų bazių buvo parengti atskiri taisyklių rinkiniai. Remiantis gautais rezultatais, galima teigti, kad valstybinės bibliografijos *FRBR'izavimas* galimas, tačiau neįmanoma išvengti įprastų su paveldėtų duomenų kokybe susijusių sunkumų.

Gauti rezultatai patvirtina teorinę prielaidą, kad katalogavimas valstybinei bibliografijai paprastai yra kokybiškesnis negu įvairiems katalogams, todėl ir jos *FRBR'izavimo* pasiekimai potencialiai gali pranokti katalogų *FRBR'izavimo* rezultatus. Pavyzdžiui, Slovėnijos valstybinėje bibliografijoje nuosekliai užrašomi visi autoriai ir kiti asmenys kartu su atitinkamais santykio kodais. Apskritai paėmus Slovėnijos valstybinės bibliografijos įrašė vidutiniškai galima rasti dvigubai daugiau vardų negu kitose dviejose duomenų bazėse. Tai tiesioginis daug griežtesnio požiūrio į valstybinę bibliografiją lyginant su katalogais rezultatas. Sėkmingam FRBR *išraiškų* identifikavimui taip pat labai pasitarnavo santykio kodai – nuolat pateikiami Slovėnijos valstybinėje bibliografijoje. Jei entitetų identifikavimo metu su *išraiška* negali būti siejamas joks asmuo ar kolektyvas, *išraiškos* gali būti identifikuojamos tik kategorijos lygmeniu, kas buvo būdinga ir Norvegijos ir Švedijos duomenų bazėms. Tai atitinka tipinį FRBR įgyvendinimą, kuomet tik identifikuojamos *išraiškos* pagal kalbą, formą ar formatą. Slovėnijos duomenų bazėje identifikavimui buvo įmanoma pasitelkti su *išraiškomis* susijusius veiksnius, nes šioje duomenų bazėje plačiai vartojami santykio kodai. Tai leido atskirai identifiкуoti *išraiškas*, kaip apibrėžta FRBR. Dėl MARC formato struktūros specifiniams santykiams identifiкуoti dažnai nepakanka su antrosios grupės entitetais susijusių duomenų. Pavyzdžiui, dažnai neįmanoma nustatyti, ar asmuo susijęs su *kūriniu*, ar su *išraiška*. Slovėnijos valstybinė bibliografija skiriasi nuo kitų dviejų tirtų duomenų bazių tuo, kad naudojamas UNIMARC ir griežtai laikomasi nuostatos, kad būtina įtraukti santykio kodus.

Slovėnijos valstybinėje bibliografijoje kai kurios originalo antraštės užrašomos unifiкуotos antraštės laukuose, kitos – pastabos laukuose. Pastarąsias identifiкуoti palyginti nesunku dėl dalinai pastaboms būdingo struktūriškumo: prieš unifiкуotą antraštę eina įvadinė frazė „Prevod dela:“ („Kūrinio vertimas:“). Tačiau dėl slovėnų kalbos morfologinės įvairovės (priešdėlių ir priesagų vartojimo) kai kuriuos kūrinius identifiкуoti nebuvo lengva (pvz., jei leidinyje yra daugiau negu vienas kūrinys). Kitoms dviems

duomenų bazėms būdingi specifiniai pasikartojantys laukai, skirti dažnai pasitaikančioms originalo antraštėms. Visoms duomenų bazėms būdinga tai, kad įrašų, apimančių specifinę *kūrinio* lygmens antraštę, nėra daug. Maždaug 80% įrašų antraštės duomenys yra vienintelis šaltinis, pagal kurį galima nustatyti, kokius *kūrinius* apima *apraiška*.

Galimybė iš įrašo identifiкуoti entitetų grupę yra tik pirmasis *FRBR'izavimo* proceso etapas. Daug sudėtingesnis etapas – apibrėžti santykius tarp nustatytų entitetų. Jei būtų įtraukiami visi svarbūs santykiai, tai padaryti būtų lengviau, tačiau nuvilia tai, kad kartais sunku identifiкуoti pačius akivaizdžiausius santykius (tarp *kūrinio* ir asmens arba *išraiškos* ir asmens) dėl santykio kodų nebuvimo ar kitų problemų. Kaip jau minėta, tiek Norvegijos, tiek Švedijos duomenų bazėse vartojami tik kai kurie santykio kodai, kai tuo tarpu Slovėnijos valstybinėje bibliografijoje santykio kodų aibė yra plati. Buvo susidurta su kita problema: kaip nustatyti tinkamus santykius, kai įrašė identifiкуojama keletas asmenų, taip pat keletas *kūrinių* ar *išraiškų*. Iš tikrųjų MARC formatai ir šiuolaikinė katalogavimo praktika šiems struktūruotiems duomenims nepritaikyti, o FRBR tai svarbu. Kaip ten bebūtų, tai nėra vien tik formatų problema, todėl ji turėtų būti tinkamai aptarta katalogavimo taisyklėse, taip pat ir RDA.

Be to, MARC formato įrašų struktūra pritaikyta leidiniams, kurie apima vieno *kūrinio* vieną *išraišką*. Įvairiems katalogams taikoma skirtinga keletą *išraiškų* apimančių leidinių katalogavimo praktika, ir netgi tam pačiam katalogui gali būti taikomi skirtingi būdai. Vis dėlto nereikėtų daryti kategoriškų išvadų apie valstybinės bibliografijos tinkamumą *FRBR'izavimui*, remiantis vienu pavyzdžiu, ypač turint galvoje tai, kad įvairių šalių valstybinei bibliografijai gali būti naudojamos skirtingos bibliografinės priemonės.

Išvada

Taikant konceptualų modelį, galintį pakeisti valstybinės bibliografijos ir kitų bibliografinių duomenų bazių pobūdį bei padaryti jas draugiškesnes vartotojui, iškyla nemaža problemų, daugiausia susijusių su tuo, kaip buvo sukurti esami bibliografiniai duomenys. Vis dėlto vienintelis tinkamas būdas, kaip suderinti paveldėtus ir naujus duomenis, yra *FRBR'izavimas*.

Panašu, kad valstybinė bibliografija yra būtent tokia bibliografinių duomenų bazių rūšis, kuri geriausiai tinka *FRBR'izavimui* ir gali iš jo gauti daugiausia naudos. Todėl ji gali būti ryškiausiu FRBR privalumus iliustruojančiu pavyzdžiu ir argumentu, galinčiu įtikinti oponentus dėl bibliografinio universumo konceptualaus modelio praktinės vertės.

Iš anglų kalbos vertė T. Auškalnis

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2009 m. Milane (Italija) vykusioje 75-ojoje IFLA konferencijoje.

BIBLIOGRAFIJA

- Aalberg, T. and Žumer, M. (2008). Looking for Entities in Bibliographic Records. *Digital Libraries: Universal and Ubiquitous Access to Information, 11th International Conference on Asian Digital Libraries, ICADL 2008*. 327-330.
- Buchanan, G. (2006). FRBR: Enriching and Integrating Digital Libraries. *Proceedings of the 6th ACM/IEEE-CS Joint Conference on Digital Libraries*. 260-269.
- Carlyle, A. (2006). Understanding FRBR as a Conceptual Model: FRBR and the Bibliographic Universe. *Library Resources & Technical Services*. 50 (4), 264-273.
- Dimec, Z., Žumer, M. and Riesthuis, G. (2005). Slovenian Cataloguing Practice and *Functional Requirements for Bibliographic Records: A Comparative Analysis*. *Cataloging & Classification Quarterly*. 39 (3/4), 207-227.
- (FRBR) *Functional Requirements for Bibliographic Records: final report* (1998). München: KG Saur.
- Hegna, K. and Murtomaa, E. (2002). *Data mining MARC to find: FRBR?* 68th IFLA Council and General Conference, August 18-24, 2002. Retrieved 21.11.2008 from: www.ifla.org/IV/ifla68/papers/053-133e.pdf
- Hickey T., O'Neill, E. and Toves, J. (2002). Experiments with the IFLA Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR). *D-Lib Magazine*. 8 (9). Retrieved 5.1.2009 from: <http://www.dlib.org/dlib/september02/hickey/09hickey.html>
- Hickey, T. and O'Neill, E. (2005). FRBRizing OCLC's WorldCat. *Cataloging & Classification Quarterly*. 39 (3/4), 239-251.
- Jepsen, E. T. (2007). *Bibliographic relations*. Retrieved 21.6.2007 from: http://ru.is/kennarar/thorag/cataloguing2007/Erik_Thorlund_Jepsen.ppt
- Joint Steering Committee for Development of RDA (2008). *RDA: Resource Description and Access*. Retrieved 19.1.2009 from: <http://www.collectionscanada.gc.ca/jsc/rda.html>
- Kilner, K. (2005). The AustLit Gateway and Scholarly Bibliography: A Specialist Implementation of the FRBR. *Cataloging & Classification Quarterly*. 39 (3/4), 87-102.
- Maxwell, R. (2008). *FRBR: A Guide for the Perplexed*. Chicago: American Library Association.
- National bibliographies in the digital age: Guidance and new directions* (2009). In print.
- Pisanski, J. and Žumer, M. (2007). Functional requirements for bibliographic records: an investigation of two prototypes. *Program*. 41 (4), 400-417.
- Pisanski, J. and Žumer, M. (2008). How do non-librarians see the bibliographic universe? *Culture and identity in knowledge organisation: proceedings of the 10th International ISKO Conference, 5-8 August 2008, Montreal, Canada*. Würzburg: Ergon. 131-136.
- (Statement) *Statement of International Cataloguing Principles* (2009). Retrieved 9.3.2009 from: http://www.ifla.org/VII/s13/icp/ICP-2009_en.pdf
- (WoGroFuBiCo) *On the Record*. Retrieved 19.1.2009 from: <http://www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf>
- Žumer, M. (2007). FRBR: The End of the Road or a New Beginning. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*. 33 (6), 27-29.
- Žumer, M. (2008). FRBR... *Workshop on FRBR in The European Library, Lisbon, Portugal*. Retrieved 3.3.2009 from: <http://frbr.bnportugal.pt/documentos/FRBR%20Zumer.ppt>

FRAD modelio ir IME ICC „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymo“ koncepcijų taikymas „UNIMARC vadovo: autoritetinių įrašų formato“ trečiojoje laidoje

Mirna WILLER

Zadaro universiteto Bibliotekininkystės ir informatikos katedra, Kroatija, el. p. mwiller@unizd.hr

Šiame straipsnyje apžvelgiami „UNIMARC vadovo: autoritetinių įrašų formato“¹ naujosios, 3-iosios laidos, kurią patvirtino Nuolatinis UNIMARC komitetas (2009 m. kovo–birželio mėn.) ir kurią numatoma paskelbti iki 2009 m. vasaros, pakeitimai ir papildymai.

Naujoji laida grindžiama „UNIMARC vadovo: bibliografinių įrašų formato“ 3-iaja laida², išėjusia 2008 m., kuri papildė du ankstesnius formatus; „Funkciniais reikalavimais autoritetiniams duomenims: konceptualių modelių“, parengtu IFLA UBCIM FRANAR darbo grupės ir paskelbtu 2009 m. gegužės–birželio mėn.³; IME ICC „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymu“, paskelbtu 2009 m. vasario mėn.⁴; UNIMARC vartotojų bei Nuolatinio UNIMARC komiteto narių pastabomis ir pasiūlymais, pateiktais nuo 2005 iki 2009 m. (sausio mėn.).

Šis straipsnis papildė autorės pranešimą „UNIMARC / Autoritetinių įrašų formato“ pakeitimai: „Bibliografinių įrašų formato“ 3-iosios laidos ir FRAD modelio įtaka⁵, skaitytą UNIMARC sesijoje tema „Besivystantys bibliografijos standartai: UNIMARC vaidmuo ir vieta“, vykusioje IFLA 74-osios generalinės konferencijos metu.

Reikšminiai žodžiai: tarptautiniai katalogavimo principai; UNIMARC; autoritetiniai įrašai.

Formato pakeitimai

Šiame straipsnyje aptariamas ir komentuojamas „UNIMARC vadovo: autoritetinių įrašų formato“⁶ O priedas „Formato pakeitimai“. Priede pateikiami formato pakeitimai, padaryti išėjus „UNIMARC vadovo: autoritetinių įrašų formato“ 2001 m. 2-ajai peržiūrečiai ir papildytai laida. Jie yra Nuolatinio UNIMARC komiteto 2006–2009 m. vykusių pasitarimų ir 2-osios laidos elektroninėje versijoje (<http://www.ifla.org/VI/8/projects/>

UNIMARC-AuthoritiesFormat.pdf) skelbtų pataisų rezultatas. Pataisomis buvo siekiama tokių tikslų:

1) suderinamumo su „UNIMARC vadovo: bibliografinių įrašų formato“ 3-iaja laida;

2) suderinamumo su „Nurodymų autoritetiniams ir nuorodiniams įrašams“ (*Guidelines for Authority and Reference Records* – GARR) 2-aja laida;

3) suderinamumo su IFLA Funkcinių reikalavimų autoritetiniams įrašams ir jų numeravimui (FRANAR) darbo grupės rekomendacijomis (1999–2009) bei entiteto-

¹ UNIMARC Manual: Authorities Format. 2nd revised and enlarged edition. München : K.G. Saur, 2001. Updated version available at: <http://www.ifla.org/VI/8/projects/UNIMARC-AuthoritiesFormat.pdf>

² UNIMARC Manual: Bibliographic Format. 3rd edition edited by Alan Hopkinson. München: Saur, 2008.

³ Functional requirements for authority data: A conceptual model / IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). Final Report, December 2008; approved by the Standing Committees of the IFLA Cataloguing Section and IFLA Classification and Indexing Section, March 2009. München: Saur, 2009.

⁴ Statement of international cataloguing principles (February 2009). Retrieved March 25, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s13/icp/>

⁵ Pirmoji teksto versija paskelbta leidinyje: Willer, Mirna. IFLA UBCIM Working Group on FRANAR Recommendations for Potential Changes in the UNIMARC Authorities Format. // UNIMARC & friends: charting the new landscape of library standards: proceedings of the International Conference held in Lisbon, 20-21 March 2006 / edited by Marie-France Plassard. München: Saur, 2007. Str. 61-68. Presentation available at: http://unimarc.bn.pt/a_u_f/mirna-willer.pdf

⁶ Pastaba: iki 2009 gegužės mėn. „Vadovo“ tekstas dar tebebuvo peržiūrimas PUC narių, todėl publikuotame dokumente kai kurie duomenys gali būti pakeisti.

santykio modeliu, pateiktu leidinyje „Funkciniai reikalavimai autoritetiniams duomenims: konceptualus modelis“ (*Functional Requirements for Authority Data: A Conceptual Model*) (2009);

4) suderinamumo su entitetų apibrėžtimis, pateiktomis „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstyme“ (*Statement of International Cataloguing Principles – ICP*) (2009), patvirtintame keliuose IFLA ekspertų pasitarimuose dėl tarptautinių katalogavimo taisyklių (IME ICC) (2003–2007);

5) formato praplėtimo, siekiant palengvinti tam tikrų identifikatorių, taip pat muzikos incipito ir antikvarinių išteklių autoritetinių duomenų užrašymą bei skatinti keitimąsi autoritetiniais duomenimis tarptautiniu lygiu.

Terminologijos pakeitimai: įrašų tipų, blokų, laukų ir kodų reikšmių įvardijimas

Terminologijos pakeitimus sąlygojo poreikis atnaujinti formato terminiją dabartiniu metu literatūroje ir kasdienėje kalboje vartojamais terminais, kurie priimti ir apibrėžti FRAD ir ICP. Tai pirmiausia susiję su termino *kreipties elementas* vartojimu vietoj *pradmuo* ir *aprobuotas (kreipties elementas)* vartojimu vietoj *unifikuotas (pradmuo)*. Be to, FRAD konceptualus modelis apibrėžia pagrindinius entitetus, sudarančius šio modelio pagrindą: *bibliografinius entitetus* (t. y. FRBR *entitetai* ir entitetas *giminė*), *vardą* ir (arba) *identifikatorių* bei *kontroliuojamus kreipties elementus*, taip suteikdamas aiškumo ir tikslumo blokų ir jų santykių įvardijimams. Tai rodo nauji blokų 2-- *Aprobuotų kreipties elementų*, 5-- *Susijusių kreipties elementų* ir 7-- *Aprobuotų kreipties elementų kita kalba ir (arba) rašto sistema* pavadinimai ir ypač tikslus entitetų įvardijimas, kaip rodo šių blokų laukų žymos, pvz., *asmens vardas, kolektyvo vardas, antraštė*. Pastaroji vardo forma (kūrinio antraštės vardas) taip pat vartojama 235 lauke „Siejamoji antraštė“ ir 245 lauke „Vardas / siejamoji antraštė“, atsižvelgiant į tai, kad buvo visuotinai atsakyta „unifikuoto“ pradžios sąvokos, t. y. *unifikuotos antraštės*, taip pat atsižvelgiant į FRAD trijų sandų derinį „Entitetas – Vardas – Kreipties elementas“. Būtent (*kontroliuojamas*) *kreipties elementas grindžiamas vardu*, kuris *įvardija bibliografinį entitetą (kūrinį, apraišką)*.

Padaryti šie pakeitimai:

kreipties elementas „Vadove“ pakeičia *pradmenį*

Skyrius „Apibrėžimai“: „Įrašų tipai“

Skyrius „Apibrėžimai“: „Kreipties elementų rūšys“

Įrašo etiketės 9 simbolio pozicija: entiteto rūšis:

f = antraštė

g = siejamoji antraštė

h = vardas / antraštė

i = vardas / siejamoji antraštė

106 Koduotų duomenų laukas: *asmens / kolektyvo / giminės vardas, prekės / spaustuvininko / leidėjo ženklas,*

naudojami kaip *dalykinis kreipties elementas*

154 Koduotų duomenų laukas: antraštė

Kontroliniai polaukiai:

\$7 Katalogavimo rašto sistema ir bazinio kreipties elemento rašto sistema

\$8 Katalogavimo kalba ir bazinio kreipties elemento kalba

2-- Aprobuotų kreipties elementų blokas

230 Aprobuotas kreipties elementas – antraštė

235 Aprobuotas kreipties elementas – siejamoji antraštė

245 Aprobuotas kreipties elementas – vardas / siejamoji antraštė

4-- Kreipties elementų variantų blokas

430 Kreipties elemento variantas – antraštė

445 Kreipties elemento variantas – vardas / siejamoji antraštė

5-- Susijusių kreipties elementų blokas

530 Susijęs kreipties elementas – antraštė

545 Susijęs kreipties elementas – vardas / siejamoji antraštė

7-- Aprobuotų kreipties elementų kita kalba ir (arba) rašto sistema blokas

730 Aprobuotas kreipties elementas kita kalba ir (arba) rašto sistema – antraštė

745 Aprobuotas kreipties elementas kita kalba ir (arba) rašto sistema – vardas / siejamoji antraštė

835 Informacija apie pašalintą kreipties elementą

836 Informacija apie pakeistą kreipties elementą

Pašalinti skirsniai

„Paaikškinimai“: (5)

005 Versijos identifikatorius: „Lauko apibrėžimas“: pašalinti sakiniai, einantys po pirmojo sakinio.

Pridėti skirsniai

„Įžanga“: „Paskirtis ir apimtis“

„Įžanga“: „Standartai“

„Įžanga“: „Kiti susiję dokumentai“

„Apibrėžimai“: įvadinis skirsnis

152 Lauko turinio pastabos

675 Lauko turinio pastabos

Nauji skirsniai

3-iosios laidos „Pratarmė“: gražinti 1-osios laidos „Pratarmės“ du skirsniai (penktasis ir šeštasis) (kurie buvo praleisti 2-ojoje laidoje).

„Apibrėžimai“: „Kontroliuojamas kreipties elementas“ (pagal ICP).

„Naudojimosi gairės“: „Pagal skirtingas taisykles sukurti duomenys“. Šis naujas skirsnis pridėtas todėl, kad būtina susieti kreipties elementus to paties entiteto vardams, sudarytiems pagal skirtingas katalogavimo taisykles, taikomas įrašams, esantiems originalioje duomenų bazėje

jungtiniame autoritetiniame faile ar suvestiniame kataloge. Tai padaryta, atsižvelgiant į literatūroje pateiktas ir FRAD rekomendacijas. Polaukyje \$5 Santykio kontrolė (buvęs *Jungties kontrolė*) apibrėžtas santykį išreiškiantis naujas kodas, kurį galima naudoti 4-- ir (arba) 5-- bloko laukuose, atsižvelgiant į tai, kaip ši atvejį traktuoja konkrečios nacionalinės katalogavimo taisyklės.

2 bloko laukai „Lauko turinio pastabos“: bazinį kreipties elementą sudarantys polaukiai

Bazinio kreipties elemento sąvoka buvo įvesta „Vadovo“ 2-ojoje laidoje. Bazinio kreipties elemento funkcija yra koduoti entiteto vardo kalbą ir rašto sistemą, kuri gali skirtis nuo vardo patikslinimų, išreikštų originalia katalogavimo kalba. „Vadove“ pateikiamas toks pavyzdys: kreipties elemente *200#1\$aNicolini da Sabbio\$bDomenico\$f15--to 160-?\$cimprimeurlibraire* bazinis kreipties elementas yra *\$aNicolini da Sabbio\$bDomenico*, ir šio bazinio kreipties elemento kalba yra italų. Kadangi katalogavimo kalba yra prancūzų, patikslinimai išreikšti prancūzų kalba, t. y. *\$cimprimeur-libraire*.

Katalogavimo kalba įrašoma lauke 100 *Bendrai tvarkomi duomenys*, o rašto sistema ir kalba – polaukyje \$7 *Katalogavimo rašto sistema ir bazinio kreipties elemento rašto sistema* bei polaukyje \$8 *Katalogavimo kalba ir bazinio kreipties elemento kalba*, kurie naudojami atitinkamuose kreipties elementų laukuose. Tačiau šis kodavimas nėra tikslus, t. y. kompiuteris neatskiria, kuri kreipties elemento dalis yra bazinė, o kuri – tikslinamoji. Literatūroje apie šią problemą jau buvo užsiminta⁷, o FRAD konceptualiaame modelyje išsamiai išvardyti elementai, sudarantys neatskiriama kontroliuojamo kreipties elemento dalį, tokie kaip vardo elementas, prasidedantis asmens, giminės ar kolektyvo vardu; pavaldaus arba susijusio kolektyvo vardo elementas kontroliuojamame kreipties elemente, prasidedantis aukštesnio kolektyvo vardu.

Todėl naujojoje laidoje pateikiami visi kreipties elementų laukų polaukiai, sudarantys kreipties elemento pagrindą, t. y. bazinį kreipties elementą, ir tie polaukiai, kuriuose įrašomi vardo patikslinimai.

4-- Lauko turinio pastabos: pakeista teksto formuluotė.

Nebenaudojamas laukas

015 Tarptautinis standartinis autoritetinių duomenų numeris.

Pagal Funkcinių reikalavimų autoritetiniams įrašams ir jų numeravimui (FRANAR) darbo grupės ataskaitą⁸, kuriai pritarė IFLA Katalogavimo sekcijos Nuolatinis komitetas, šis numeris apibūdinamas kaip nebenaudojamas. Apžvalgos pirmojoje rekomendacijoje teigiama: „IFLA turėtų atsisakyti galiojančios Tarptautinio standartinio autoritetinių duomenų numerio (ISADN) sąvokos apibrėžties“, antroje – „IFLA turėtų sekti ISO ISNI (Tarptautinio standartinio vardo identifikatoriaus – *International Standard Name Identifier*) darbo grupės veiklą ir VIAF projekto eigą bei galimus numeravimo pasiūlymus“. Siekiant suderinti skirtingus numerius, identifikuojančius bibliografinius entitetus, tokius kaip Tarptautinis standartinis teksto kodas (*International Standard Text Code* – ISTC), Tarptautinis standartinis muzikos kūrinio kodas (*International Standard Musical Work Code* – ISWC), Tarptautinis standartinis garso ir vaizdo kūrinio numeris (*International Standard Audiovisual Number* – ISAN) ir Tarptautinis standartinis garso ir vaizdo įrašo kodas (*International Standard Recording Code* – ISRC), apibrėžti nauji laukai.

Nauji laukai

003 Nuolatinis įrašo identifikatorius

Įvedus šį lauką atsiranda galimybė naudoti UNIMARC autoritetinį įrašą žiniatinklio terpėje, taip pat taikyti jį semantinio žiniatinklio priemonėms. Laukas apibrėžiamas kaip „nuolatinis įrašo identifikatorius, suteikiamas tarnybos, kuri rengia, naudoja ar skelbia įrašą. Tai autoritetinio įrašo, o ne aprašomo entiteto nuolatinis identifikatorius“. Toliau aiškinamas lauko naudojimas: „Nuolatiniai identifikatoriai – tai specifiniai interneto adresai, įgalinantys pateikti hipertekstinį saitą į elektroninį išteklių ir užtikrinantys šio saito pastovumą. ... Naudojant nuolatinį identifikatorių galima pateikti nuorodą ir į autoritetinį įrašą. Naudojant šią priemonę autoritetinį įrašą galima įtraukti į savo adresyną arba cituoti jį interneto svetainėje, elektroniniame laiške, tinklaraštyje ar forume tiesiog internetinės sesijos metu, pasinaudojant naršyklėje rodomu adresu“.

Pavyzdžiai:

1 pavyzdys

001 FRBNF11911553

003 <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb119115538/>

Nuolatinis autoritetinio įrašo *Jean-Marie Gustave Le Clézio* identifikatorius Prancūzijos nacionalinės bibliotekos kataloge.

⁷ Willer, Mirna. UNIMARC format for authority records: Its scope and issues for authority control. // *Cataloging & Classification Quarterly* 3/4, 38 (2004), 153-184.

⁸ Tillett, Barbara B. A Review of the Feasibility of an International Standard Authority Data Number (ISADN) / prepared for the IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records, edited by Glenn E. Patton, 1 July 2008. Approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section, 15 September 2008. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/d4/franar-numbering-paper.pdf>

2 pavyzdys

001 oca05594636

003 <http://errol.oclc.org/laf/nb2001-72552.html>Nuolatinis autoritetinio įrašo Gordon Dunsire identifikatorius, esantis OCLC LAF: *Linked Authority File*

Šis laukas gali būti siejamas su Françoise Bourdon 1993 m. pasiūlymu⁹ priskirti numerį (pagal UBC programą tuo metu tai buvo ISADN), kuris identifikuoja autoritetinį įrašą, apimantį entiteto autoritetinę formą kartu su papildomais duomenų elementais, kad būtų galima atskirti jį nuo kitų entitetų valstybinės bibliografijos tarnybos autoritetiniame faile. Tad nuolatinis įrašo identifikatorius gali būti laikomas universalioju ištekliu identifikatoriumi (*Universal Resource Identifier – URI*), kuris identifikuoja entitetą ir jo atributus tam tikroje vardo srityje.

Kiti nauji laukai:

036 Muzikos incipitas

050 Tarptautinis standartinis teksto kodas (ISTC)

051 Tarptautinis standartinis muzikos kūrinio kodas (ISWC)

052 Tarptautinis standartinis garso ir vaizdo kūrinio numeris (ISAN)

061 Tarptautinis standartinis garso ir vaizdo įrašo kodas (ISRC)

217 Aprobomas kreipties elementas – spaustuvininko / leidėjo ženklas

243 Aprobomas kreipties elementas – juridinių ir religinių tekstų sutartinis vardas / antraštė

341 Spaustuvininko / leidėjo veiklos pastaba

417 Kreipties elemento variantas – spaustuvininko / leidėjo ženklas

443 Kreipties elemento variantas – juridinių ir religinių tekstų sutartinio vardo / antraštės variantas

517 Susijęs kreipties elementas – spaustuvininko / leidėjo ženklas

543 Susijęs kreipties elementas – teisinių ir religinių tekstų sutartinis vardas / antraštė

640 Vieta (vietos) ir data (datos), susijusios su entitetu

717 Aprobomas kreipties elementas kita kalba ir (arba) rašto sistema – spaustuvininko / leidėjo ženklas

743 Aprobomas kreipties elementas – juridinių ir religinių tekstų sutartinis vardas / antraštė

Bloku / laukų / polaukių pavadinimų ir funkcijų pakeitimai

101 \$a Entiteto vartojama kalba arba jo kūrinių originali kalba

106 Koduotų duomenų laukas: asmens / kolektyvo / giminės vardas, prekės / spaustuvininko / leidėjo ženklas,

naudojami kaip dalykinis kreipties elementas

Kontroliniai polaukiai

\$2 Sistemos kodas

\$3 Autoritetinio įrašo identifikatorius

\$5 Santykio kontrolė

340 Biografijos ir veiklos pastaba

2-ojoje laidoje šis laukas apibrėžiamas kaip skirtas tik asmenų ir giminių vardams, nors iš pavyzdžių matyti, kad jis naudojamas ir kolektyvų vardams bei prekių ženkams. Pastarieji entitetai įtraukti į 3-iosios laidos šio lauko apibrėžimą. Spaustuvininko / leidėjo biografijos ir veiklos pastabai įrašyti skirtas 341 Spaustuvininko / leidėjo veiklos pastabos laukas.

-40: B) polaukiai: standartinių polaukių technika, \$a Vardas

-45: B) polaukiai: standartinių polaukių technika, \$a Vardas

-50 \$a Tema arba dalyko kategorija

-50 \$x Teminis skirsnis arba dalyko kategorijos skirsnio tekstas

260 Aprobomas kreipties elementas – publikavimo, atlikimo, kilmės ir t. t. vieta ir data

-60 \$c Tarpinė politinė jurisdikcija

460 Kreipties elemento variantas – publikavimo, atlikimo, kilmės ir t. t. vieta ir data

560 Susijęs kreipties elementas – publikavimo, atlikimo, kilmės ir t. t. vieta ir data

-60 laukai praplėsti ir dabar apima ne tik publikavimo, gamybos ir t. t. vietą, bet ir atlikimo, įrašymo ar kilmės vietą bei datą. Į juos taip pat gali būti įrašomas šalies, valstijos arba provincijos, apygardos ir (arba) miesto vardas.

6-- Klasifikacijų ir entiteto istorijos blokas

760 Aprobomas kreipties elementas kita kalba ir (arba) rašto sistema – publikavimo, atlikimo, kilmės ir t. t. vieta ir data

Apibrėžimų / taikymo srities papildymai

102 Entiteto tautybė

102 \$a Šalis

152 \$a Katalogavimo taisyklės

152 \$b Dalykinimo sistema

-10: Indikatorius 1

250 Aprobomas kreipties elementas – tema

340 Biografijos ir veiklos pastaba

450 Kreipties elemento variantas – tema

675 Universalioji dešimtainė klasifikacija (UDC)

676 Dewey dešimtainė klasifikacija (DDC)

⁹ Bourdon, F. *International cooperation in the field of authority data: an analytical study with recommendations*. München: Saur, 1993.

- 680 Kongreso bibliotekos klasifikacija (LCC)
- 801 \$b Tarnyba
- 856 Elektroninė vieta ir kreiptis
- 886 \$a Pirminio formato lauko žyma
- 886 \$b Pirminio formato lauko indikatoriai ir polaukiai

Nauji indikatoriai ir polaukiai / reikšmės

- 101 \$c Išraiškos kalba
- 106 \$b Koduoti duomenys – galimybė naudoti dalykiniame kreipties elemente kaip bazinį kreipties elementą arba kaip skirsnį
- 106 \$c Koduoti duomenys – galimybė naudoti teminiame dalykiniame kreipties elemente, kuris papildytas geografiniu skirsniu
- 150 \$b Renginio kodas
- 152 \$c Muzikos notacijos sistemos kodas
- 154 \$a: 1 Entiteto rūšies kodas
- Kontroliniai polaukiai:
  - \$1 Ryšio duomenys

\$5 Santykio kontrolė

FRAD konceptualus modelis apibrėžia keturias plačias santykių kategorijas: (1) bendroju lygmeniu funkcionuojantys santykiai tarp (pagrindinių) entitetų rūšių; (2) ir (3) santykiai, kurie paprastai atsispindi autoritetinio įrašo nuorodų struktūroje (t. y. pačiose nuorodose, bendrojoje pastaboje, pastabos tekste ar kataloguotojo pastabose); tokie kaip (2) santykiai tarp entitetų *asmuo*, *giminė*, *kolektyvas* ir *kūrinys* specifinių pavyzdžių ir (3) santykiai tarp entiteto *asmuo*, *giminė*, *kolektyvas* ar *kūrinys* specifinio pavyzdžio ir, iš kitos pusės, – specifinio *vardo*, pagal kurį šis entitetas žinomas; (4) santykiai tarp entiteto *kontroliuojamas kreipties elementas* specifinių pavyzdžių, atspindimi į autoritetinį įrašą įterptų struktūrinių ryšio elementų (tokių kaip ryšiai tarp laukų, kuriuose pateikiami tie patys duomenys, įrašyti skirtingomis rašto sistemomis). Be to, FRAD išsamiai apibūdinamos tokios santykių rūšys, kaip slapyvardžiu ar oficialiu vardu pagrįsti santykiai tarp asmenų, genealoginiai giminių santykiai, narystės santykiai tarp asmens ir kolektyvo, sutartinio vardo santykis (pavyzdžiui, „Paryžiaus principai“) tarp kūrinio antraštės ir (kito) kūrinio antraštės.

Pasiūlymas praplėsti polaukio \$5 kodus reiškia, kad būtina išanalizuoti visus minėtus santykius ir nuspręsti,

kas bus koduojama polaukyje \$5, o ką galima palikti polaukyje \$0 Paaiškinimas ar pastabose. Rašant šį straipsnį polaukio \$5 kodavimo sistema dar tebebuvo svarstoma.

- 20 \$c Giminės rūšis
- 20 \$d Vietos, susijusios su gimine
- 50 \$n Dalyko kategorijos kodas
- 50 \$m Dalyko kategorijos skirsnio kodas
- 60 Indikatorius 1 ir Indikatorius 2
- 60 polaukiai \$e - \$o
- 80 Indikatorius 2
- 340 \$b Veiklos pastaba
- 340 \$p Tarnybiniai duomenys / adresas
- 801 \$2 Sistemos kodas

Statuso pakeitimas

- 102 \$a Šalis, kodas „XX“ (nežinoma)
- 235 Įterptas į -45 laukus
- 440: A) polaukiai: įterptų laukų technika, 2-- įterpti laukai
- 445: A) polaukiai: įterptų laukų technika, 2-- įterpti laukai
- 540: A) polaukiai: įterptų laukų technika, 2-- įterpti laukai
- 545: A) polaukiai: įterptų laukų technika, 2-- įterpti laukai
- Kontrolinį polaukį \$1 leidžiama naudoti 2--, 4--, 5-- ir 7-- bloko laukuose (235, ir -40 bei -45 laukuose)

Pavyzdžiai

Pataisyti esami ir įtraukti nauji pavyzdžiai.

Tikimasi, kad ši formato pasikeitimų apžvalga padės suvokti, kaip per paskutinį dešimtmetį nuo „UNIMARC vadovo: autoritetinių įrašų formato“ publikavimo pasikeitė bibliografinis universumas ir vartotojų poreikiai bei šį formatą naudojančių bibliotekų ir Nuolatinio UNIMARC komiteto reakcija į šių pokyčių sąlygotus iššūkius.

Iš anglų kalbos vertė T. Auškalnis

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2009 m. Milane (Italija) vykusioje 75-ojoje IFLA konferencijoje.

Lietuviškieji slapyvardžiai tarptautiniuose slapyvardžių sąvaduose

Jonas MAČIULIS

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, K. Sirvydo g. 4, LT-01101 Vilnius, el. p. j.maciulis@lnb.lt

Šioje apžvalgoje analizuojama 2006 m. Miunchene pradėta leisti „International Encyclopedia of Pseudonyms“. Tai pirmasis darbas, kuris aprėpia viso pasaulio, visų epochų ir visų profesijų žmonių slapyvardžius. Tokio leidinio iki šiol nebuvo. Anksčiau išleisti slapyvardžių žodynai, sąvada ir pan. buvo specializuoti ar apriboti geografiniu požiūriu. Ši enciklopedija yra akumuliacinė nepaprastai daug vertingos, o kartais ir unikalios informacijos apie slapyvardžius ir jų autorius.

Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką yra pasiekę pirmieji 5 jos tomai. Jie čia ir aptariami.

Enciklopedijos autoriams pagrindinis lietuviškųjų slapyvardžių identifikavimo šaltinis buvo leidinys „Baltischer biographischer Index“. Šis atsakingai parengtas Baltijos šalių žymiausių žmonių žinynas labai mažai kreipė dėmesio į jų slapyvardžius. Todėl ir enciklopedijoje šalia vieno kito tikrai minėtino slapyvardžio daug atsitiktinių. Joje nėra indeksuotas nė vienas Simono Daukanto, Jono Basanavičiaus, Vinco Kudirkos ir kt. slapyvardis. Taip nebūtų atsitikę, jei enciklopedijos rengėjai būtų rėmęsi lietuviškais šaltiniais – V. Biržiškos 1943 m. išleistu sąrašu „Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės“ bei Nacionalinės bibliotekos 2004 m. išleistu stambiu lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadu „Lietuviškieji slapyvardžiai“. Beje, „International Encyclopedia of Pseudonyms“, pateikdama asmenų lietuviškas pavardes, labai retai nurodo jų tautybę ar kilmės šalį.

Taip pat siūloma skelbti internete kad ir negausią, bet informatyvią medžiagą (sąrašą ar žodyną, įvadinį žodį), teisingai atspindinčią lietuviškųjų slapyvardžių vartojimo mastą ir priežastis.

Reikšminiai žodžiai: slapyvardis; lietuviškieji slapyvardžiai.

Ant mano stalo – 3 atskleistus slapyvardžius užfiksavusios knygos. Tai 1886 m. Rėgensburge išleistas Emilio Velerio (Emil Weller) veikalas „Lexicon Pseudonymorum“¹, 2004 m. Londone išleistas Adriano Roomo „Dictionary of Pseudonyms“² ir Miunchene publikuojamo veikalo „International Encyclopedia of Pseudonyms“ I dalies pirmi penki tomai (2006–2007)³.

Tokio turinio knygų ant stalo galėtų būti ir daugiau. Bet pasirinkau šias: pirmąją kaip vieną iš senesnių, publikuotą daugiau kaip prieš 120 metų, kitas dvi dėl to, kad jos, galima sakyti, pačios naujausios – trečiosios spausdinimas tebetęsiamas. Be to, jos visos yra universalios, o ne lokaliai, t. y. jose suregistruoti ne atskirų tautų ar regionų slapyvardžiai, o aprėpiami arba įvairių Europos tautų (pirmoji), arba visame pasaulyje (antroji ir ypač trečioji) vartoti slapyvardžiai. Ir noriu jas lyginti ne kiekybės ar kokybės požiūriais, o pasakyti apie tą atsakomybę, kuri slegia slapyvardžių sąvadų, žodynų, enciklopedijų ir kitų bibliografinio pobūdžio leidinių rengėjus. Juk kartą jų užfiksuotas bibliografinis faktas ir

po daugelio metų gali būti surastas ir pakartotas jau naujame leidinyje. Gerai, jei tas faktas visapusiškai teisingas, tada jis praturtins naująjį leidinį. Bet būna ir kitaip...

Pavyzdžiui, „Lexicon Pseudonymorum“ užrašyta: *Strasdelio – Antonio Drozdowski*⁴, suprask: *Strasdelio – Antonio Drozdowski* slapyvardis. Daugiau nieko – nei šaltinio, iš kur paimtas šis faktas, nei koks kūrinys juo pasirašytas, nei kokioje šalyje gyvena tas *Drozdovskis*. O štai „International Encyclopedia of Pseudonyms“ rašoma konkrečiau: *Drozdowski, Antoni [1894], artist, Poland, [ps.] Strasdelio*⁵. Nežinia, iš kur enciklopedijos autorius ėmė šiuos faktus, nes jų nepatvirtina jo nurodyti šaltiniai: nei jau minėtasis „Lexicon Pseudonymorum“, nei Adamo Baro parengtas „Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich“⁶. Lenkijos mokslų akademijos Literatūros instituto 1995–1996 išleistas „Słownik pseudonimów pisarzy polskich“ taip pat nepatvirtina „International Encyclopedia of Pseudonyms“ autorių versijos. Jame *Antoni Drozdowski*, neva turėjęs slapyvardį *Strasdelio*, apibūdinamas kaip XVIII–XIX a. gyvenęs

vertimų autorius, kunigas⁷, jam priskiriamas slapyvardis nepažymėtas jokių juo pasirašytų kūrinių⁸. Tiesa, veikalo „International Encyclopedia of Pseudonyms“ šaltinių sąrašė kažkodėl nėra šio naujausio fundamentalaus lenkų bibliografų darbo.

Tas *Antoni Drozdowski* yra ne kas kitas, kaip mūsų legendinis poetas Antanas Strazdas (1760–1833), liaudies meiliai vadintas *Strazdeliu*. Gimė jis baudžiauninko Jono ir Sofijos Strazdų šeimoje ir tik mokyklose, kuriose jam teko mokytis, lenkų kalbos pavyzdžiu pagal to meto papročius buvo pavadintas *Drozdowskiu* (*Drazdausku*), taip jis pasirašinėjo ir savo kūrinius. Taigi pastaroji poeto pavardės forma gal ir galėtų būti kaip vertinys į lenkų kalbą palaikyta slapyvardžiu, o ne atvirkščiai. Bet lietuvių tautos istorijos specifika lėmė, kad mūsų šviesuoliai dėl susidėjusių aplinkybių turėjo lenkinti ar rusinti savo pavardes (pvz., Jonas Mačiulis – *Maculewicz*, Motiejus Valančius – *Valanczewski*, Antanas Baranauskas – *Baranowski* ir kt.).

Mums, lietuviams, čia nėra jokios problemos, o kitų tautų autoriai šį faktą ne visada adekvačiai suvokia. Štai A. Roomo veikale „Dictionary of Pseudonyms“ Jurgis Karnavičius traktuojamas kaip *Yury Lavrovich Karnovich* (1884–1941) slapyvardis, beje, *Karnovich* įvardijamas kaip Lietuvos baleto šokėjas⁹. O juk čia rašoma apie kompozitorių Jurgį Karnavičių (pagal gimimo metrikus – *Георгуи Карнович*), garsiosios lietuviškos operos „Gražina“ autorių¹⁰.

Tokių pat, švelniai tariant, netikslumų rasime ir tarptautinėje slapyvardžių enciklopedijoje. Joje, pavyzdžiui, remiantis A. Baro veikalu¹¹, *Dowkontt* laikomas „teisininko, istoriko, rašytojo, lietuvių nacijos pradininko“ „*Szymono Daukanto* (ar *Simono Dovkanto*)“ slapyvardžiu¹². O vos po kelių puslapių *Szymon Dowkont* (1793–1864) jau apibūdinamas kaip Lenkijos teisininkas, istorikas, rašytojas, pasirašinėjęs *Aunt Lizzie* slapyvardžiu¹³. Nieko kito nebelieka, kaip kreiptis į prie žinios apie *Dowkontą* nurodytą šaltinį – E. Wellerio veikalą¹⁴. Pasirodo, kad tai paprasčiausias slapyvardžių enciklopedijos autorių apsirikimas. E. Wellerio veikale *Aunt Lizzie* fiksuojamas kaip neatskleisto autoriaus slapyvardis, kuriuo buvo pasirašyta 1856 m. išleista knyga „The Soldier's Home, a Narrative Founded on Recent Events“. O Simono Daukanto (*Szymon Dowkont*) pavardė čia parašyta kaip slapyvardžio *Jakyb Łaukys* ekvivalentas¹⁵. Kadangi šie du įrašai eina greta, tai ir įvyko nelemta, dažnokai bibliografiniuose darbuose pasitaikanti klaida: autoriui priskiriamas ne tas slapyvardis. O S. Daukanto „sulenkinimas“ – tai irgi enciklopedijos sudarytojų „išradimas“. Žodžiu, E. Welleris S. Daukanto atveju buvo tikslesnis už šiuolaikinės slapyvardžių enciklopedijos rengėjus. Beje, jis vienas pirmųjų, o gal ir pirmasis į tarptautinį slapyvardžių žodyną įrašė identifikuoatą Simono Daukanto slapyvardį – *Jakyb's Łaukys* (*Jokūbas Laukys*). Kitų šio lietuvių tautinės savimonės žadintojo

slapyvardžių (*J. Dewinakis*¹⁶, *Jonas Purwys*¹⁷, *Motiejus Szauklys*¹⁸) autoriaus E. Welleris nežinojo, todėl juos įrašė nenurodydamas autoriaus pavardės, tik parašydamas jais pasirašytų kūrinių lietuviškas antraštes. Ką gi, matyt, S. Daukantas tam tikra prasme savo tikslą – parodyti pasauliui, jog rašančiųjų lietuvių kalba yra ne vienas žmogus, buvo pasiekęs. E. Welleris į savo „Lexicon Pseudonymorum“ įrašė taip pat Mikalojaus Akelaičio (*Mikolaj Akielewicz*) slapyvardžius *Agricola*¹⁹, *Chlop z powiatu Maryampolskiego*²⁰.

Grįžkime prie šiuolaikinių leidinių – A. Roomo „Dictionary of Pseudonyms“ ir „International Encyclopedia of Pseudonyms“.

Pirmasis leidinys, matyt, gana populiarus, nes nuo 1998 iki 2004 metų sulaukė jau 4 laidų. Tai palyginti nedidelis žodynas, apibūdinantis tik 11 000 viso pasaulio spaudos ir scenos slapyvardžių. Suprantama, kad tokios apimties leidinyje pirmiausia skelbiami tie slapyvardžiai, kurie atstoja tikrąją pavardę, yra tapę oficialiu jos pakaitalu. Pavyzdžiui, *Marilyn Monroe* (tikr. Norma Jean Mortensen), *Charles Bronson* (tikr. Charles Buchinsky) ir t. t. Tačiau neretai šio principo nepaisoma, dėl to atsiranda nereikalingos painiavos. Tuo įsitikiname kad ir perskaitę lietuviškųjų slapyvardžių įrašus. Čia jų rasime keliolika – Jonas Aistis, Juozas Baltušis, Vincas Krėvė, Lazdynų Pelėda, Maironis, Salomėja Nėris, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Antanas Vienuolis, Vydūnas ir dar vienas kitas. Štai mūsų didžiosios poetės slapyvardžio aiškinimas:

Salomeja Neris: *Salomeja Bacinskāite-Buciene* (1904–1945), *Lithuanian poet. The poet took her name from the river where she lived*²¹.

Toks įrašas, nepaisant rašybos klaidų fiksuojant slapyvardį ir pavardę, visai aiškus ir suprantamas. Tokios pat schemas laikomasi ir detalizuojant kitų minėtų lietuvių rašytojų slapyvardžius. Bet štai skaitome:

Smalaušys Jurksas: *Antanas Baranauskas* (1835–1902), *Lithuanian poet, linguist*²².

Iš šio įrašo schemas gali susidaryti klaidingas įspūdis, kad į lietuvių literatūrą A. Baranauskas įėjo *Jurkšto Smalaušio* slapyvardžiu, kad šis atstojo jo tikrąją pavardę.

Į akis krinta netaisyklingai užrašytas slapyvardis *Jurkštas Smalaušis*, nepažymėtas poeto vyskupo titulas. Skaitytojas ir viename, ir kitame čia pacituotame įrašė taip pat negali nepastebėti, jog A. Roomas nepaiso lietuvių kalbos rašybos ypatybių. Jo veikale „Dictionary of Pseudonyms“ nėra lietuviškų raidžių č, ž, ę, a, u, ū, į. Nežinau, kaip be šių garsų, t. y. juos pakeitus į c, z, e, u, i, tariamos lietuviškos pavardės, tikriausiai net mums jos būtų sunkiai atpažįstamos. Autoriaus kaltinti čia negalima, nes jis, įrašydamas lietuviškus slapyvardžius ir jų autorius, rėmėsi ne lietuviškais šaltiniais.

„Dictionary of Pseudonyms“ nėra paprastas slapyvardžių žodynas, jį būtų galima pavadinti aiškinamuoju.

Jame, kaip jau pastebėjome skaitydami slapyvardžio *Salomėja Neris* aiškinimą, ne tik fiksuojamas identifikuotas slapyvardis bei pateikiami jo autoriaus biogramos pradmenys, bet ir parašoma, kaip ir iš ko šis slapyvardis sukurtas. Tai, žinoma, kur kas sunkesnis uždavinys, reikalaujantis išsamesnio slapyvardžių autorių biografijų pažinimo. O kai jų daugiau negu 10 000, tai galima įsivaizduoti, kokios apimties darbą tenka atlikti. Todėl nėra ko stebėtis, kad žodyne kai kurie slapyvardžiai lieka nepaaiškinti arba paaiškinti paviršutiniškai. Pateiksiu keleto asmenų, kurie vienaip ar kitaip susiję su mūsų šalimi, slapyvardžių labiau pavykusio aiškinimo pavyzdžių.

Jack Sharkey [Juozas Šarkis]: *Jozeph Paul Zukauskas* (Juozas Povilas Žukauskas, 1902–1994), lietuvių kilmės JAV sunkaus svorio boksininkas. Jis pasivadino praeityje žymaus sunkiasvorio boksininko jūreivio *Tomo Sharkey* pavarde. Kaip ir pastarasis, Žukauskas, prieš įžengdamas į ringą, buvo jūreivis²³.

Laurence Harvey: Larushka Mischa Skikne²⁴ (1928–1973), kino aktorius, gimęs Lietuvoje, dirbęs Jungtinėje Karalystėje, JAV. Jam aktoriaus vardą parinko jo agentas Gordonas Harbordas [...]. Pirmąjį aktoriaus vardą Larushka pakeitęs į *Laurence*, jis nusprendė, kad ir pavardė Skikne „per daug kontinentinė“. Agentas visada aktorių klausdavo jų motinų ar giminaičių pavardžių. Larry Skikne motinos mergautinė pavardė buvo Zotnik. Netiko. Žinomiausias angliškas vardas, anot agento, – Harvey, toks, koks solidžioje *Knightsbridgo* parduotuvėje – Harvey Nichols. Galbūt ne toks angliškas kaip Harrods. Bet sunku būtų ištarti „Laurence Harrods“. Agentui labai patiko vardų samplaika *Laurence Harvey*. „Bet mes turime būti atsargūs“, – pasakė jis aktoriui. Kartu jie peržiūrėjo teatrinių žinytų puslapius ir nerado kito aktoriaus vardu Harvey²⁵.

A. Roomas aiškina ir lietuviškuosius slapyvardžius. Kaip skaitytojas pastebėjo, *Salomėjos Neris* slapyvardį jis aiškina upės, prie kurios ji esą gyvenusi, pavadinimu. Su tokiu aiškinimu iš dalies galima sutikti. Įrašą apie lietuvių literatūros klasiką *Antaną Vienuolį* (tikr. Antanas Žukauskas) lydi šio rašytojo autobiografijos ištrauka: „Savo gyvenimo kelyje daugiausia buvau vienas: draugų turėjau mažai. Užtat ir pseudonimą pasirinkau – Vienuolis, tai yra vienas vienužis“. Ją A. Roomas rado rusų publicisto V. G. Dmitrijevo knygoje „Придуманые имена“ (1986)²⁶.

Kiti lietuviški slapyvardžiai arba visai neaiškinami, arba aiškinami supaprastintai, išverčiant lietuvišką vardažodį į anglų kalbą. Pavyzdžiui, rašoma, kad rašytojo *Juozo Baltušio* (tikr. Albertas Juozėnas) pavardė pareina nuo žodžio „baltas“, angl. „white“²⁷, *Maironis* (tikr. Jonas Mačiulis) – nuo augalo mairūnas pavadinimo, angl. „marjoram“²⁸. *Vydūnas* (tikr. Vilhelmas Storosta) verčiamas kaip „noble one“²⁹, t. y. „kilnūs“, „puikusis“, „taurusis“. „Bendras seserų (Sofijos ir Marijos Ivanauskaičių) slapyvardis *Lazdynų Pelėda*, – rašo A. Roomas, –

reiškia pelėdą, gyvenančią lazdynuose, primena kaimą, nusako rašytojų pasakojamų istorijų tematiką ir veiksmo vietą“³⁰.

Ką gi, kaip sakoma, ačiū ir už tai. Nors ir ne dažnai, nors ir su klaidomis užrašyti lietuviški vardai skaitytojams primena, kad yra tokia Europos Sąjungos šalis – Lietuva.

Baigdamas vartyti A. Roomo knygos „Dictionary of Pseudonyms“ puslapius, noriu pažymėti, kad skaitantiems ji naudinga keliais aspektais: norintys gali sužinoti žymiausių pasaulio žmonių tikrąsias pavardes ir iš kokių komponentų buvo sukurtas jų spaudos ar scenos vardas. Be to, veikalas pradedamas plačia įžanga, kurioje išsamiai apibūdinama slapyvardžių esmė, su gausiais pavyzdžiais atskleidžiami slapyvardžių darybos principai. Įdomus taip pat veikalo priedas, aptariantis pagrindinius pseudonimikos terminus.

Kitas darbas – „International Encyclopedia of Pseudonyms“ – ypatingas veikalas, leidžiamas 5 kalbomis (anglų, vokiečių, prancūzų, ispanų ir italų). Tai, anot jo sudarytojo ir rengėjo Michaelio Peschke, pirmasis darbas, kuris aprėpia viso pasaulio, visų epochų ir visų profesijų žmonių slapyvardžius. Tokio leidinio iki šiol nebuvo. Išleistieji slapyvardžių žodynai, sąvadai ir pan. buvo specializuoti ar apriboti geografiniu požiūriu.

Veikalo „International Encyclopedia of Pseudonyms“ bus išleista 16 tomų, suskirstytų į 2 dalis. Pirmoji dalis apims 1–9, antroji – 10–16 tomus. Bus iššifruota 635 000 slapyvardžių ir pateikta 270 000 asmenų biogramų³¹. Mūsų Nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką jau pasiekė pirmieji 5 tomai. Jais ir remiuosi aptardamas šį leidinį.

M. Peschke, rengdamas tarptautinę slapyvardžių enciklopediją, vadovaujasi plačiąja slapyvardžio samprata. Jis slapyvardžiais laiko ne tik spaudos ir scenos slapyvardžius, anagramas, atstojančias tikrąsias pavardes, bet ir pastarųjų sugraikintas ir sulotynintas formas, pravardes, mergautines moterų pavardes, jei oficialioji pagal vyrą, ir priešingai – ištekejusių, jei oficialioji mergautinė. Taip pat prie slapyvardžių M. Peschke priskiria vienuolių ir popiežių vardus, įvairių autorių inicialus, monogramas ir abreviatūras³².

Taigi slapyvardžių įrašymas į enciklopediją niekuo neribojamas. Tad kodėl penkiuose šios enciklopedijos tomuose įrašyta tik apie 50 lietuviškųjų slapyvardžių, o visoje enciklopedijoje jų, matyt, bus apie 100, beveik tiek pat bus ir autorių? Kuo paremta ši atranka, kai lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvade „Lietuviškieji slapyvardžiai“ įregistruota apie 30 900 slapyvardžių ir apie 8 200 jų autorių? Atsakymas labai paprastas – pasirinktais šaltiniais, iš kurių buvo imamos žinios apie slapyvardžius. Pasisekė toms šalims, kurių specialūs, slapyvardžiams skirti leidiniai (žodynai, sąvadai, sąrašai ir t. t.) pateko į enciklopedijos sudarytojo akiratį. Tai rusų, lenkų, anglų, prancūzų, rumunų, italų, vengrų, amerikiečių leidiniai, indeksuojantys šių šalių spaudos, scenos ir kt. slapyvardžius. Todėl I-oje

enciklopedijos dalyje kai kurių šiomis kalbomis rašančių autorių slapyvardžių sąrašas užima daugiau negu vieno puslapio skiltį.

Atskirais atvejais, indeksuodamas lietuviškuosius slapyvardžius, M. Peschke rėmėsi jau mūsų minėtais E. Wellerio, A. Baro ir A. Roomo veikalais, taip pat I. F. Masanovu³³, lenkų autoriais. Tačiau lietuviškųjų slapyvardžių pagrindinis identifikavimo šaltinis jam buvo informacinis leidinys „Baltischer biographischer Index“³⁴. Kalbant apibendrintai, reikia pabrėžti, kad tai atsakingai parengtas pavardžių žinynas. Jame įrašyta pakankamai daug Lietuvos istoriją ir dabartį reprezentuojančių asmenybių. Užrašant jų pavardes, laikomasi lietuvių kalbos rašybos, lietuviškos raidės č, ž, ę, ą, u, ū, į čia nekeičiamos į kitas (č į c, ž – z, ę, ą – e, ą – a, u, ū – u, į – i). Ir tai suprantama – vienas iš leidinio konsultantų, kaip pažymi jo sudarytojas, buvo Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.

Tačiau žinyno „Baltischer biographischer Index“ sudarytojas Axel Frey, apibūdinamas asmenis (pavardė, vardas, gyvenimo metai, profesija, užsiėmimas) bei nurodydamas šaltinius, iš kurių sėmėsi žinių apie į indeksą įtrauktus žmones, labai mažai kreipė dėmesio į jų slapyvardžius. Sklaidant žinyną iš pirmo žvilgsnio atrodė, kad jo sudarytojas siekia atskleisti tik tuos slapyvardžius, kurie atstojo pavardę (pavyzdžiui, *Salomėja Nėris*) arba visuomenėje buvo žinomi tik slapyvardžiu (pavyzdžiui, *Pupų Dėdė*). Tai būtų suprantama, kadangi leidinyje indeksuota labai daug asmenų. Tačiau jame rasime ir slapyvardžių, kurie nežymėjo visos autoriaus kūrybos arba buvo plačiau visuomenei mažai žinomi, pavyzdžiui, *Jonas Gerutis* (kunigo, rašytojo Jono Balvočiaus sl.), *K. Gerutis* (rašytojo Petro Cvirkos sl.), *K. K. Lizdeika* (gydytojo, rašytojo Stanislovo Durskio sl.), *Žaibas* (literato Alfonso Gailevičiaus sl.), *Miškinis* (gydytojo, literato Felikso Janušio sl.), *Adolfas Kelmutis* (žurnalisto Adolfo Klimo sl.), *Stella* (rašytojo Stasio Lauciaus sl.) ir t. t. Nemanau ir nesakau, kad šių slapyvardžių nereikėjo įrašyti į aptariamą indeksą. Reikėjo, tačiau, kai nėra indeksuoto nė vieno Simono Daukanto, spaudos draudimo laikotarpio veikėjų (Jono Basanavičiaus, Vinco Kudirkos, Jurgio Bielinio, Martyno Jankaus, Kazio Griniaus, Augustino Janulaičio, Biržiškų, Vileišių,) slapyvardžio, pradėdi galvoti, kad, atrenkant į rodyklę lietuvių autorių slapyvardžius, nesivadovauta jokiais atrankos principais, o pasikliauta atsitiktinumu. Nėra ir daugelio žymiųjų vėlesnio laikotarpio lietuvių rašytojų (Kazio Binkio (ar galima jį įsivaizduoti be *Alijošiaus* sl.?), Kosto Korsako (*Jonas Radžvilas*), Liudo Giros (*E. Radzikauskas*), Bernardo Brazdžionio (*Vytė Nemunėlis*) slapyvardžių. Iš „Baltischer biographischer Index“ panaudotos literatūros sąrašo atrodo, kad buvo galima rasti daugiau lietuviškųjų slapyvardžių. Šiuo požiūriu būtų buvę labai naudinga, jei rengėjų konsultantai jiems būtų rekomendavę

Vaclovo Biržiškos 1943 m. išleistą sąrašą „Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės“³⁵, nes jame būtų radę ne tik slapyvardžių, bet, kad ir trumpą, labai turiningą ir informatyvų įžanginį straipsnį (jis, beje, publikuojamas ir vokiečių kalba). V. Biržiškos straipsnis sudarytojams būtų leidęs suprasti unikalią, niekur kitur nepasitaikiusią spaudos padėtį, kurią diktavo lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas, nulėmęs totalų slapyvardžių vartojimą.

Pastarasis pageidavimas ypač būtų naudingas veikalo „International Encyclopedia of Pseudonyms“ rengėjams. Atrodo, jie jau taip pat galėjo pasinaudoti Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro 2004 m. išleistu stambiu lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadu „Lietuviškieji slapyvardžiai“³⁶. Tačiau lietuviškais šaltiniais „International Encyclopedia of Pseudonyms“ rengėjai nesinaudojo. Jų, kaip jau rašyta, pagrindinis lietuviškųjų slapyvardžių identifikavimo šaltinis buvo „Baltischer biographischer Index“. Todėl kas pasakyta apie pastarojo leidinio lietuviškųjų slapyvardžių indeksavimą, tinka ir enciklopedijai. Tik čia noriu atkreipti dėmesį į keletą dalykų.

Pirma, tarptautinės slapyvardžių enciklopedijos autoriams nepasisekė išlaikyti taisyklingos lietuviškų pavardžių ir slapyvardžių rašybos, būdingos „Baltischer biographischer Index“. Vietoj ę, žiūrėk, ir atsiranda e, vietoj ū – u, vietoj ū – u ir pan. O ką jau kalbėti apie tas pavardes ir slapyvardžius, kuriuos enciklopedijos autoriai išrašė iš kitų angliškų, rusiškų, lenkiškų šaltinių. Sunki ta kalbos mokykla! Žodžiu, ne tik mes turime būti atidesni svetimoms kalboms, kitų Europos Sąjungos tautų bibliografai taip pat turėtų atsižvelgti į lietuvių kalbos rašybos ypatybes. Bibliografijos taisyklės visur vienodos: rašyti asmenvardžius ir kūrinių pavadinimus originalo kalba. Jokia čia naujiena! Tos nuostatos laikomasi nebe pirmą šimtmetį. Štai jau minėto, 1886 m. išleisto „Lexicon Pseudonymorum“ autorius S. Daukanto neidentifikuotais slapyvardžiais pasirašytų kūrinių antraštes, kaip ir pačius slapyvardžius, užrašė taip, kaip buvo parašyta knygelėse antraštiniuose puslapiuose, t. y. lietuviškai.

Antra, „International Encyclopedia of Pseudonyms“ autoriai leidinyje „Baltischer biographischer Index“ lietuviškų slapyvardžių būtų radę daugiau, jei būtų dažniau atkreipę dėmesį ne tik į nuorodą pseud. (pvz., Adomaitis, Juozas – pseud.: *Šernas*, Adomavičius, Vladas – pseud.: *V. Adonis*, Biržys, Petras – pseud.: *Pupų Dėdė*, Cvirka, Petras – pseud.: *K. Gerutis*, beje, enciklopedijoje užrašyta klaidingai *K. Kerutis*, Lastas, Adomas – pseud.: *Adomas Juodasai*), bet taip pat į pavardes ir slapyvardžius, rašomus per brūkšnelį, į nuorodą *eigenti.* „tikroji pavardė“. Enciklopedijos autoriai rodyklėje „Baltischer biographischer Index“ galėjo rasti taisyklingai užrašytas lietuviškas pavardes taip pat ir tų autorių, kurių slapyvardžius jie paėmė iš kitų šaltinių.

Trečia, slapyvardžių enciklopedijos sudarytojo nubrėžtos asmens apibūdinimo schemas (tikroji pavardė, vardas, jei yra, kiti vardai → gimimo metai ir vieta → † mirties metai ir vieta → profesija, veikla → tautybė (šalis)³⁷) dalys, siejančios su Lietuva susijusių asmenybių gimimo ir mirties vietas, tautybę ar pilietybę, daugeliu atvejų lieka tuščios. Beje, ir „Baltischer biographischer Index“, pateikdamas asmenų lietuviškas pavardes, labai retai nurodo jų tautybę. Mano nuomone, tai nemažas trūkumas tokių informacinio pobūdžio leidinių, kuriuose pateikiamos žinios apie įvairių tautų, šalių, valstybių asmenis. Ar daug atsiras pasaulyje ar Europoje žmonių, kurie vien iš pavardės spręstų apie įrašomo asmens tautybę, gimtąją ar gyvenamą šalį? Pagaliau ar tas jų sprendimas bus visada teisingas? Štai ir enciklopedijos pateikiamoje XIX a. vidurio lietuvių rašytojo, kalbininko Mikalojaus Akelaičio (lenk. Mikolaj Akielewicz) biogramoje įrašyta „Poland“³⁸, o bibliografo Silvestro Baltramaičio (enciklopedijoje – Sil' vestr Osipovič Baltromajtis) ir poeto, vertėjo, diplomato Jurgio Baltrušaičio (Jurgis Baltrušajtis) – „Russia“³⁹. Žinoma, tiksliai ir išsamiai atsakyti į visus enciklopedijos sudarytojo išsikeltus biogramos klausimus nėra lengva. Žymių žmonių biografijos dažnai labai sudėtingos. Ir Baltramaitis, ir Baltrušaitis gyveno Rusijoje, didžiąją savo kūrinų dalį parašė rusų kalba, tad nustatyti jų tautinei priklausomybei neužtenka vien kadaise išleistų I. F. Masanovo ar A. Baro slapyvardžių žodynų. Juk jeigu būtų sekama enciklopedijos autorių logika, tai nemažos dalies lietuvių rašytojų biogramose tektų rašyti ne „Lithuania“, o „USA“, nes jie daugelį metų praleido JAV kaip emigrantai. Laimė, kad taip būtų parašyta, neteko užtikti.

Užtat, mano nuomone, visai teisingai A. Roomo veikale „Dictionary of Pseudonyms“ Algirdas Jonas Budrys įvardijamas kaip lietuvių kilmės JAV rašytojas⁴⁰. Gimęs 1931 m. Karaliaučiuje Lietuvos diplomato Jono Budrio šeimoje, 1936 m. jis su tėvais atvyko į JAV, čia baigė aukštuosius mokslus, dirbo šios šalies leidyklose, redakcijose, bendradarbiavo JAV žurnaluose, anglų kalba išleido keliolika apysakų, romanų, parašė daugybę straipsnių apie mokslininkus, mokslo pažangą. Žodžiu, jis išaugo amerikietiškos kultūros terpėje ir į ją įaugo, tapo jos reprezentantu, vienu žymiausių Amerikos rašytojų fantastų⁴¹. Vienas jo romanų, „Roque Moon“, laikomas mokslinės fantastikos klasika, yra taip pat išleistas lietuvių kalba („Šelmis mėnulis“. 2002, vertėja Aurelija Jucytė). Pirmajame savo kūrybos tarpsnyje A. J. Budrys vartojo nemažai slapyvardžių: *Albert Stroud, Alger Rome, David C. Hodgkins, Harold Van Dall, Ivan Janvier, Jeffries Oldman, John A. Sentry, Paul Janvier, Robert Marnier, William Scarff*. Šie vardai ir indeksuojami leidiniuose „International Encyclopedia of Pseudonyms“ ir „Dictionary of Pseudonyms“. Beje, juose „Algis Budrys“ taip pat

laikomas Algirdo Jono Budrio „pen name“. Mes taip nemanytume, nes Algis mums yra įprastas Algirdo trumpinys. Rašydamas apie Algirdą Joną Budrį, negaliu nepažymėti, kad šis rašytojas yra dažnai minimas solidžiuose informaciniuose, tarp jų ir specialiuose, slapyvardžiams skirtuose leidiniuose⁴².

Savo pastabose daugiausia dėmesio kreipiau į pastarųjų metų tarptautinių leidinių lietuviškųjų slapyvardžių pėdsakus. Eidamas jais, stengiausi iškelti tuos trūkumus, kurių galėtų ir turėtų išvengti tokių sąvadų, žodynų, enciklopedijų rengėjai. Suprantu, kad Lietuvos skaitytoją šiuose leidiniuose pirmiausia domina ne lietuviškieji slapyvardžiai. Juos jie lengvai gali rasti pastaraisiais metais Lietuvos nacionalinės bibliotekos išleistuose leidiniuose ir elektroninėse laikmenose⁴³. Mūsų tautiečiai aptartuose leidiniuose pirmiausia ieškos informacijos apie įvairių šalių garsenybes (rašytojus, žurnalistus, scenos žvaigždes, politikus, visuomenės veikėjus) ir jų slapyvardžius. Ir reikia tikėtis, kad nenusivils, nes šie leidiniai, ypač „International Encyclopedia of Pseudonyms“, iš tikrųjų yra akumuliavę nepaprastai daug vertingos, o kartais ir unikalioms informacijos.

Žinoma, kai kas gali pasakyti, kad šią informaciją jis gali rasti ir interneto portaluose. Taip, kai ką galima rasti. Bet spausdintinių leidinių, be istorinės, kultūrinės, estetinės, reikšmės dar slypi jų materialume, apčiuopiamume. Juk viena yra žinoti, kad, pavyzdžiui, leidinyje „International Encyclopedia of Pseudonyms“ 635 000 iššifruotų slapyvardžių įrašų kažkur tūno virtualioje erdvėje arba yra suspausta neįsivaizduojamo mažumo taške, o antra – matyti 16 gražiai apipavidalintų tomų, kuriuos gali paimti, pasklaidyti ir pan. Pagaliau ir informacijos paieška toli gražu ne tokia pat. Internetu susirasi norimą faktą, jei ne tik mokėsi ieškoti, bet ir žinosi, ko konkrečiai ieškai. Knygą analizuojant, atsiranda minčių jungtys, kurios atveda prie trokštamos informacijos. Žodžiu, spausdinti informaciniai leidiniai šiandien taip pat reikalingi kaip ir prieš keletą šimtmečių. Kompiuterinės laikmenos negali jų pakeisti, gali tik papildyti, paįvairinti, pagreitinti informacijos paiešką.

Rašau taip, o svarstydamas, kaip pagerinti Europos ir pasaulio informavimą apie lietuviškuosius slapyvardžius, galvoju apie internetą. Daugelis šalių jame yra paskelbusios nemažai medžiagos (sąrašų, žodynų, straipsnių) apie vartotus ir dabar vartojamus slapyvardžius, jų autorius, daug dėmesio skiriama slapyvardžių aiškinimui. Man regis, ne pro šalį būtų ir mums pateikti internete kad ir negausią, bet vis dėlto pakankamai informatyvią medžiagą (sąrašą ar žodyną, įvadinį žodį), teisingai atspindinčią lietuviškųjų slapyvardžių vartojimo mastą ir priežastis. Galėtų ši medžiaga ten tilpti kad ir tokiu pavadinimu – „Žymiausių lietuvių rašytojų, spaudos darbuotojų, mokslininkų, politikos ir visuomenės veikėjų slapyvardžiai“. Žymesnybių sąrašas

galėtų apsiriboti kokiais 500 asmenų, išvardijant visus jų slapyvardžius. [vadinis žodis, įrašomų autorių tautybė, profesinės, kūrybinės ir visuomeninės veiklos apibūdinimas turėtų būti pateikiami anglų kalba. Gal tuomet bus mažiau

atsitiktinumo ir netikslumo rašant apie lietuviškuosius slapyvardžius ar juos įtraukiant į kokius nors tarptautinius sąvadás, žodynus.

- ¹ Weller, E. *Lexicon pseudonymorum : Wörterbuch der Pseudonymen aller Zeiten und Völker, oder Verzeichniss jener Autoren, die sich falscher Namen bedienen.* – Regensburg, 1886.
- ² Room, A. *Dictionary of pseudonyms : 11, 000 assumed names and their origins.* – 4th ed. – Jefferson, North Carolina ; London, 2004.
- ³ *International encyclopedia of pseudonyms. Part 1: Real names / compiled by Michael Peschke.* – München, 2006-2007. – Vol. 1-5.
- ⁴ Weller, E. *Lexicon...*, p. 541.
- ⁵ *International encyclopedia...*, vol. 3, p. 46.
- ⁶ *Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących / opracował Adam Bar.* – Kraków, 1938. – T. 3, p. 24.
- ⁷ *Słownik pseudonimów pisarzy polskich XV w.–1970 r. / opracował zespół pod redakcją Edmunda Jankowskiego.* – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1996. – T. 4, p. 137.
- ⁸ *Ten pat.*, t. 3, p. 256.
- ⁹ Room, A. *Dictionary...*, p. 256.
- ¹⁰ Baublinskienė, B. *Gražinos pergalė // Bravissimo.* – 2008, Nr. 3, p. 13-14.
- ¹¹ *Słownik pseudonimów i kryptonimów...*, t. 3, p. 21.
- ¹² *International encyclopedia...*, vol. 2, p. 329.
- ¹³ *Ten pat.*, vol. 3, p. 38.
- ¹⁴ Weller, E. *Lexicon...*, p. 326.
- ¹⁵ *Ten pat.*, p. 326.
- ¹⁶ *Ten pat.*, p. 146.
- ¹⁷ *Ten pat.*, p. 414.
- ¹⁸ *Ten pat.*, p. 546.
- ¹⁹ *Ten pat.*, p. 10.
- ²⁰ *Ten pat.*, p. 108.
- ²¹ Room, A. *Dictionary...*, p. 342. „Salomėja Nėris: Salomėja Bačinskaitė-Bučienė (1904–1945), lietuvių poetė. Poetė pasi- vadino upės, prie kurios gyveno, vardu“.
- ²² *Ten pat.*, p. 438. *Jurkštas Smalaušis (pirminiuose šaltiniuose Jurksztas Smalaušis, Jurkštas Smalaušis): „Antanas*

- Baranauskas (1835–1902), lietuvių poetas, lingvistas“.
- ²³ *Ten pat.*, p. 427.
- ²⁴ Laruška Miša Skikne, anot Bostone leistos „Lietuvių enciklo- pedijos“, – Laurynas Skinkis (žr. t. 8, p. 144).
- ²⁵ Room, A. *Dictionary...*, p. 223.
- ²⁶ *Ten pat.*, p. 485.
- ²⁷ *Ten pat.*, p. 52.
- ²⁸ *Ten pat.*, p. 305.
- ²⁹ *Ten pat.*, p. 489.
- ³⁰ *Ten pat.*, p. 277.
- ³¹ *International encyclopedia...*, vol. 1, p. VII.
- ³² *Ten pat.*
- ³³ Масанов, И.Ф. *Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей.* – Москва, 1956-1960. – Т. 1-4.
- ³⁴ *Baltischer biographischer Index / bearbeitet von: Axel Frey.* – München, 1999. – Bd. 1-3.
- ³⁵ Biržiška, V. *Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės.* – Kaunas, 1943. – D. 1-2.
- ³⁶ *Lietuviškieji slapyvardžiai : lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas / sudarė ir parengė Jonas Mačiulis.* – Vilnius, 2004. – T. 1-2.
- ³⁷ *International encyclopedia...*, vol. 1, p. VII.
- ³⁸ *Ten pat.*, p. 32.
- ³⁹ *Ten pat.*, p. 170.
- ⁴⁰ *Ten pat.*, vol. 2, p. 52; Room, A. *Dictionary...*, p. 87.
- ⁴¹ Rašyt. Algis Budrys ir Lietuvos fantastai // *Draugas.* – 2000, birž. 10, priedas „Literatūra, menas, mokslas“, p. 2.
- ⁴² *Pseudonyms and nicknames dictionary : a guide to 80, 000 aliases, appellations, assumed names ... / Jennifer Mossman, editor.* – 3rd ed. – Detroit, Mich., 1987; Rock, J.A. *Who goes there : a bibliographic dictionary of pseudonymous literature in sci- ence fiction and fantasy 1588 to 1978.* – 1979; Bates, S. *The PENDEX : an index of pen names and house names in fantastic, thriller, and series literature.* – New York, 1981.
- ⁴³ *Slapyvardžių sąvadas / sudarė ir parengė J. Mačiulis.* – Vilnius, 2007. – 1 CD-ROM.

Summary

Lithuanian Pseudonyms Within International Pseudonym Indices

Jonas MAČIULIS

This review presents analysis of *The International Encyclopedia of Pseudonyms* published in Munich in 2006.

This is the first publication of its kind covering pseudonyms of individuals of all professions from the

whole of the world and numerous time periods, and, therefore, differing from earlier published pseudonym dictionaries and digests, etc., which were specialized and limited to specific geographical locations. *The International Encyclopedia of Pseudonyms* includes exceptionally valuable and some unique information on pseudonyms and their authors.

Martynas Mažvydas National Library of Lithuania has acquired the initial 5 volumes of this compilation, which are discussed and reviewed here. For the identification of Lithuanian pseudonyms, *Encyclopedia's* authors referred mainly to the publication *Baltischer biographischer Index*. However, this publication, though conceived as a comprehensive register covering all distinguished individuals from the Baltic countries, gives little focus on their pseudonyms. This is the reason why *Encyclopedia* lists

pseudonyms of little significance alongside with those presenting great interest. For example, not a single pseudonym of Simonas Daukantas, Jonas Basanavičius, Vincas Kudirka and other distinguished people have been included. We hold the opinion that such national sources as V. Biržiška's *Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės* (published in 1943) and the Lithuanian pseudonym index *Lietuviškieji slapyvardžiai* covering the Lithuanian press until 1990 and published by the National Library would have been of better service to the authors of *Encyclopedia*. Though providing surnames of remarkable Lithuanian people, it very rarely refers to their ethnicity or country of origin.

A suggestion is made in this review to present online material (in the form of a list or index) reflecting the extent and causes for the use of Lithuanian pseudonyms.

Gairės „Valstybinė bibliografija skaitmeniniame amžiuje: patarimai ir naujos kryptys“*

Maja ŽUMER

Liubianos universitetas, Slovėnija, el. p. maja.zumer@ff.uni-lj.si

Po keletą metų trukusio aptarimo ir susirašinėjimo Valstybinės bibliografijos skaitmeniniame amžiuje darbo grupė parengė naujas gaires. Jos neseniai paskelbtos. Dokumente apžvelgiami su atranka, katalogavimu ir organizaciniais aspektais susiję iššūkiai, su kuriais susiduria valstybinės bibliografijos tarnybos. Atsižvelgiant į tai, kad bibliografinė apskaita įvairiose šalyse labai skiriasi, dokumentas nėra nurodomojo pobūdžio, jame tik pateikiami galimi pasirinkimo variantai, iliustruoti pavyzdžiais. Darbo grupė nori paskatinti valstybinės bibliografijos tarnybas įvertinti gaires ir pateikti atsiliepimus IFLA Bibliografijos sekcijai.

Reikšminiai žodžiai: valstybinė bibliografija; bibliografinė apskaita.

Prasidėjus naujam šimtmečiui, Bibliografijos sekcija inicijavo diskusiją dviem svarbiomis temomis: kaip paskatinti ir remti valstybinės bibliografijos steigimą tose šalyse, kuriose ji nėra rengiama, ir kaip padėti valstybinės bibliografijos tarnyboms pasitikti skaitmeninio amžiaus iššūkius. Iš pradžių buvo ketinama parengti du gairių rinkinius: viename jų būtų kalbama apie tai, kaip pradėti rengti bibliografiją, o kitame patariama, kaip traktuoti elektroninius dokumentus, ir pateikiamas valstybinės bibliografijos elektroninės versijos projektas. Gana greitai tapo aišku, kad nors šių dviejų rinkinių auditorija atrodo esanti labai skirtinga, juose abiejuose nagrinėjama nemaža tų pačių temų. Todėl buvo nuspręsta sujungti abi iniciatyvas ir šią veiklą pavesti Valstybinės bibliografijos skaitmeniniame amžiuje darbo grupei.

Darbo grupė buvo įpareigota:

- parengti gaires, kurios padėtų valstybinės bibliografijos tarnyboms steigti arba tobulinti bibliografinės paslaugas;
- parengti bibliografijos publikavimo elektronine forma gaires;
- parengti elektroninių išteklių registravimo ir pateikimo valstybinėje bibliografijoje gaires.

Grupei tęsiant savo veiklą, šios dvi iš pirmo žvilgsnio skirtingos veiklos kryptys susipynė. Žiniatinklio nulemtos permainos, naujos leidybos formos ir staigus elektroninių priemonių proveržis verčia suabejoti daugeliu prielaidų,

kuriomis grindžiama valstybinė bibliografija.

Iš pradžių darbo grupė išanalizavo valstybinės bibliografijos vartotojų ir vartojimo kontekstus. Ši analizė peržengė akivaizdaus konteksto – bibliotekinių ir bibliotekų vartotojų – ribas. Buvo identifikuotos kitos valstybinės bibliografijos vartojimo sritys ir kitos vartotojų grupės, tokios kaip leidėjai, knygų prekybininkai, finansinės organizacijos, teisių valdymo sritis. Be to, būtina nepamiršti, kad prieiga prie elektroninės valstybinės bibliografijos suteikiama automatinio surinkimo įrangai ir kad ji yra decentralizuotos paieškos objektas.

Dokumentas sudarytas iš palyginti mažai susijusių skyrių, kurių kiekvienas skirtas atskirai temai. Tačiau leidinys buvo sumanytas kaip vieninga visuma, todėl skaityti jį galima dvejopai: visus iš eilės arba tik pavienius skyrius, kuriuos toliau apžvelgsime.

Istorija ir kontekstas. Nagrinėjama valstybinės bibliografijos plėtra, ypatingas dėmesys skiriamas visoms tarptautinėms rekomendacijoms, apimančioms visus valstybinės bibliografijos aspektus.

Valstybinės bibliografijos reikšmė: vartojimas ir vartotojai. Aptariama šiuolaikinės valstybinės bibliografijos misija, pateikiama išsami valstybinės bibliografijos vartotojų analizė, priežastys, dėl kurių jie kreipiasi į valstybinę bibliografiją, ir kreipimosi kontekstas. Išvardijami kiekvienai vartotojų grupei ir jų kontekstui keliami reikalavimai, taip suteikiant pagrindą tolesniems skyriams.

* *National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions.*

Akcentuojami paieškos formulavimo (tipinės užklauso), bibliografinių ir autoritetinių duomenų pateikimo reikalavimai, taip pat, kai tai būtina, papildomas funkcionalumas.

Atrankos principai. Šiame skyriuje pateikiami atrankos principai, kurie turėtų padėti valstybinės bibliografijos tarnyboms nusistatyti atrankos kriterijus. Nėra kokio nors vieno atrankos principų rinkinio, kuris tiktų visoms valstybinės bibliografijos tarnyboms. Skyriuje aptariami įvairūs svarstyti kriterijai, loginis pagrindimas, į kurį būtina atsižvelgti, ir sunkumai, su kuriais susiduria kiekviena valstybinės bibliografijos tarnyba, pasitikdama atrankos kriterijų nustatymo iššūki.

Katalogavimas. Tradicinės katalogavimo praktikos, pagrįstos aukštos kvalifikacijos profesionalų atliekama turimų išteklių analize, neįmanoma išplėtoti taip, kad ją būtų galima taikyti visų žiniatinklio išteklių katalogavimui. Skaitmeninių priemonių bei formatų išplitimas kelia naujus iššūkius ir informacijos organizavimui, prieigos prie jos galimybės. Vartotojams nebeužtenka žinoti, kad koks nors išteklius egzistuoja; jie įprato gauti operatyvią prieigą prie jiems reikalingos informacijos. Dabartinėse IFLA rekomendacijose ir ankstesnėse gairėse akcentuojama būtinybė valstybinės bibliografijos tarnyboms visus išteklius traktuoti vienodai. Naujomis sąlygomis toks požiūris nebėra tvarus. Ateityje iškilus būtinumas laikytis diferencijuoto požiūrio, kuomet skirtingoms išteklių rūšims nustatomas atitinkamas katalogavimo lygmuo, atsižvelgiant į išteklių rūšį, su ištekliumi susietų metaduomenų lygmenį ir išteklių svarbą valstybinei bibliografijai.

Funkcionalumas ir sąsaja. Elektroninė valstybinė bibliografija yra svarbus informacijos išteklius įvairioms vartotojų grupėms skirtinguose kontekstuose, kaip jau buvo minėta ankstesniuose skyriuose. Sąsaja, kiek tai įmanoma, turi užtikrinti visą šioms vartotojų grupėms reikalingą funkcionalumą. Vartotojų grupių yra labai daug, ir akivaizdu, kad jų informaciniai poreikiai, kontekstai, taigi ir reikalavimai labai skiriasi. Analizuojami visų vartotojų grupių reikalavimai, susiję su sąsajomis, kreipties elementais, pateikimo formatais. Skyriuje yra skirsnis, skirtas funkcinio suderinamumo problemoms.

Valstybinės bibliografijos organizavimas ir valdymas. Šioje dokumento dalyje pateikiama bendra organizacinė valstybinės bibliografijos sudarymo apžvalga, skirta tiek veiklos patirtį turinčioms, tiek besikuriančioms valstybinės bibliografijos tarnyboms. Apžvelgiami teisiniai pagrindai, organizacinės alternatyvos ir galimi verslo modeliai.

[vairiose šalyse valstybinė bibliografija rengiama remiantis skirtingais organizaciniais pagrindais, o alternatyvių požiūrių apžvalga turėtų ypač sudominti naujai įsteigtas valstybinės bibliografijos tarnybas.

Bendradarbiavimas su leidėjais. Kai kurios valstybinės bibliografijos tarnybos jau yra užmezgusios ir sėkmingai plėtoja darbinis santykius su leidėjais. Tokio bendradarbiavimo privalumai yra didesnis operatyvumas (leidėjai nedelsdami pristato savo leidinių privalomuosius egzempliorius), keitimasis metaduomenimis ir daugkartinis jų naudojimas bei abipusė parama.

Žodynas, bibliografija ir naudingos nuorodos. Leidinio pabaigoje pateikiamas išsamus žodynas ir ilgas bibliografinis sąrašas, apimantis nuorodas į išteklius, kurie gali būti naudingi bet kuriai valstybinės bibliografijos tarnybai.

Dokumentas nėra nurodomojo pobūdžio: įvairiose šalyse bibliografinė apskaita labai skiriasi; vietiniams poreikiams įtaką gali daryti finansiniai, teisiniai ar praktinio pobūdžio sunkumai. Todėl pateikiama keliolika pasirinkimo variantų, kad atsižvelgiant į aplinkybes būtų galima pasirinkti taikymo ar įdiegimo lygmenį, taip pat pateikiami pavyzdžiai, iliustruojantys nuostatų, kuriomis vadovaujasi skirtingos valstybinės bibliografijos tarnybos, spektrą.

Tikslinė šio dokumento auditorija yra plati: pirmiausia jis skirtas naujos valstybinės bibliografijos steigėjams. Kita vertus šis dokumentas sudomins veiklos patirtį turinčių valstybinės bibliografijos tarnybų vadovus ir specialistus, siekiančius pasinaudoti naujų technologijų ir informavimo priemonių teikiama galimybėmis bei pasitikti jų keliamus iššūkius.

Keletą metų rengtas dokumentas 2008 m. buvo pateiktas pasaulinei peržiūrai, buvo gauta keletas pastabų. Buvo parengtas baigiamasis tekstas, ir dabar jau pasiektas paskutinis ir svarbiausias – publikavimo – etapas. Darbo grupė ir Bibliografijos sekcija tikisi, kad šios gairės bus naudingos daugeliui valstybinės bibliografijos tarnybų ir kitiems. Bibliografijos sekcija stebės, kaip naudojama šiuo dokumentu, rinks ir analizuos visus (tiek teigiamus, tiek neigiamus) atsiliepimus. Vėliau periodiškai rengs gairių peržiūras, kad jos neprarastų aktualumo, vertės ir išliktų naudingos.

Iš anglų kalbos vertė T. Auškalnis

Parengta pagal pranešimą, skaitytą 2009 m. Milane (Italija) vykusioje 75-ojoje IFLA konferencijoje.